प्रस्तावना



॥ श्रीराम ॥

१

श्रीगिरिधर आणि त्यांची कविता



श्रीमद्दास उदास स्वामि अमुचे कृष्णातिरीं राहती।
नाना गूण गुणानुवादश्रवणें सतर्पणें मांडिती।
देहातीत असोनि देह भजनीं भक्तित्रिवेणीमधें।
राहे सतजनीं गिरीधर कवी स्वानंदसिंधूमधें॥

मनीची जीवीची गोष्टी यथार्थ । भक्तिवेणीसी सांगती समर्थ ।
कां जे श्रीरामउपासकांपासीं गुह्यार्थ । आत्माराम निरोपिती ॥ [१३/६]

अशी वेणाबाईंची योग्यता होती. वेणाबाईंना एकदा एक साक्षात्कार झाल्याची गोष्ट प्रतापाच्या तेराव्या समासात शेवटीं दिली आहे. मायेच्या पुरांत गोते खाणारे जे कोणी श्रीसमर्थचरणीं लीन होऊन राहतात, त्याना प्रत्यक्ष श्रीराम आपल्या पाठीवर घेऊन परतीरास नेऊन पोहोंचवीत असल्याचा वेणाबाईंना साक्षात्कार झाला होता. तो त्यानीं श्रीसमर्थांस सांगितला; तेव्हा श्री

समर्थ ह्मणती माझी हे चि श्रीरामउपासना ।'
शरणांगतासी पाववी निरंजना ॥ [१३/५०]

वेणाबाई मोठ्या साक्षात्कारी होत्या. गिरिधराचें त्याच्यावर एक पद आहे, त्यावरून हि त्याचा अधिकार किती मोठा होता हें व्यक्त होणार आहे. त्या पदावरून वेणाबाईंची योग्यता जशी दिसून येते, तशी च गुरुभक्ताची हि थोरवी प्रत्ययास येत आहे आणि ह्मणून तें पद येथें देतो:—

॥ श्रीरामकर्ता ॥

गुरु निःशब्दाचीं बीजें । आह्मा प्राप्त आत्मकाजें ॥ १ ॥
आह्मी अबोल अबोल । अबोलें बोलूं बोल ॥ ध्रु० ॥
आमुची माया वांज जाली । परब्रह्मीं लया गेली ॥ २ ॥
शब्द आकाशीं निमाला । आत्माराम अवघा जाला ॥ ३ ॥
वेणीस्वामियाच्या संगें । आह्मी राहों आत्मरंगें ॥ ४ ॥

भवस्वर्ग मनोभास । मनोभास केला नास ॥ १ ॥
आह्मी आत्माराम रामीं । रामीं राम परंधामी ॥ ध्रु० ॥
आह्मी मन मागें केलें । मनासवें अवघें गेलें ॥ २ ॥
वेणीस्वामियाचा संग । येकसरा मनोभंग ॥ ३ ॥

आमुच्या घाटे नका जाऊं । नये ते वाटे तुह्मा लाऊं ॥ १ ॥
आह्मी पारिखे पारिखे । न हों लोकिकासारिखे ॥ ध्रु० ॥
अशी स्थिति जाली मोठी । पोटीं ब्रह्मांडाच्या कोटी ॥ २ ॥
वेणीस्वामी आत्माराम । तें चि आमुचें परंधाम ॥ ३ ॥

गुरुवाक्यप्रेमनौका । मायासागर तरलों देखा ॥ १ ॥
आह्मी स्वामीचे अंकित । रामनामें मुद्रांकित ॥ ध्रु० ॥
अहं ब्रह्म उपदेशिलें । अहं गेलें ब्रह्म ठेलें ॥ २ ।

झाली अनुभवाची खूण । खूण केली रामार्पण ॥ ३ ॥
वेणीस्वामी अवघा जाला । विज्ञानासी अंत आला ॥ ४ ॥

देह माझें मन माझें । सर्व नेलें गुरुराजें ॥ १ ॥
आह्मी गुरुनाथपथी । ज्ञानमुद्रा दिधली हातीं ॥ ध्रु० ॥
कर्णी चढली नाममुद्रा । ' अगोचरी मुद्रा ॥ २ ॥
कान फाडुनि जोगी जालों । संतदर्शनासी आलों ॥ ३ ॥
वेणीस्वामीचें दर्शन । मायासंकेतनिर्शन ॥ ४ ॥

मानण्यास हरकत नाहीं. गिरिधर हे मूळचे राहणारे मिरजतासगांवकडील च, परतु पुढें गुर्वाज्ञेवरून ते विडापासून सात आठ कोस असलेल्या ईट गावीं रहावयास गेले. तेथें त्याचा मुख्य मठ आहे. स्वतः गिरिधरानीं भिंतीवर काढलेली मारुतीची मूर्ति ईट येथें आहे. गिरिधर गृहस्थाश्रमी होते, पण त्याना पुत्र नव्हता, एक कन्या होती. हल्लीं बिडास जे दोन मठ आहेत, त्यापैकीं एक त्याच्या कन्येच्या वशजाचा व दुसरा त्याचे वधु भीम याच्या वशजाचा आहे. गिरिधराचें लिहिलेलें असें चरित्र मिळालें नाहीं; काहीं दतकथा, त्याची कविता व त्याच्या स्थलाचे प्रत्यक्ष दर्शन, याच्या सहाय्यानें जी काहीं थोडी माहिती उपलब्ध होईल तेवढी च देणें शक्य आहे

उल्लेख आले आहेत ते या प्रस्तावनेच्या द्वारें महाराष्ट्रास सादर करावे असें मनात येतें, मग हे सारे ग्रन्थ केव्हा छापले जाणार असतील ते जावोत !'

(१) श्रीग्रन्थभावार्थ

श्लोक २३० वृत्त–भुजंगप्रयात

या प्रकरणात गिरिधरानीं श्रीमत् दासबोधाचा सर्व भावार्थ आणला आहे. श्रीमत् दासबोध म्हणजे एक अर्णव आहे, यात कोठें काय आलें आहे व एका समासाचा दुसऱ्याशीं व एका दशकाचा पुढच्याशीं काय संबंध आहे, हें समजण्याला आपणाला कठीण जातें, पण ती संगति कशी लावावी हें या ग्रन्थावरून चांगलें कळतें.

मला ग्रन्थभावार्थ तो आकळेना । समुद्रामधें काय कोठें कळेना ।
समासामधें बोलिलें कैसकसें । समर्थें मला सांगणें पेसपेसें ॥ ३

अशी श्रीसमर्थांची प्रार्थना करून गिरिधरानीं भावार्थ देण्याला सुरवात केली

असो ग्रन्थभावार्थ मी काय जाणे ।
स्तुती वाद संवाद कांहीं च नेणे ।
जळामाजि आसोनि नेणे जळासी ।
समर्थें मला बोलवीलें दिनासी ॥ ५/६

(२) ग्रन्थान्वय

अभंग २४५

या प्रकरणांत श्रीदासबोधाच्या वीस दशकांचीं व दोनशें समासाचीं नावें आलीं आहेत. आपण छापलेल्या श्रीदासबोधापेक्षा जीं भिन्न नावें गिरिधरानीं दिलीं आहेत तीं येथें नमूद करून ठेवतों.

दशक	३×१	गर्भवास
	२	बाळतारुण्यसमंध
	३	द्वितीय समध
	४	तृतीय समध
	५	वृद्धाप्य
दशक	५×६	पूर्ण समाधान
दशक	७×८	श्रवणमाहिमान
	९	श्रवणलक्षण
दशक	९×८	बद्धजन्म
दशक	१०	बीजोद्भव नाम
	१०×२	देहोत्पन
	१०×८ व ९	प्रचिननिरूपण
दशक	११×७	गुतेश्वर
	११×८	गुप्त गगा
दशक	१६	तत्त्वान्वय माम
दशक	१७×१	देवसाक्षात्कार
दशक	१८×५	कष्टपरिहार
दशक	२०×४	शिवशक्ति

(३) श्रीदासबोधग्रन्थराजभावार्थ

श्लोक २७ अनेक वृत्तांत

या व्हानया प्रकरणांत वीस हि दशकांची संगति विशद करून शे-वटीं गिरिधर ह्मणतात:—

> इति निगदित देवें बोधितां चित्त धालें ।
> स्वरुपिं गळित जालें स्वामिपाईं मिळालें ।
> विस हि दशक बोधीं ऐक्य संपूर्ण केलें ।
> श्रवणमननयोगें प्रत्यया पूर्ण आलें ॥ २६ ॥

ह्मणजे श्रीसमर्थांचें जें सांगणें कीं,

> वीस दशक दासबोध । श्रवणद्वारें घेतां शोध ।
> मननकर्त्यास विशद । परमार्थ होतो ॥ २०-१०-३१

त्याचा पूर्ण प्रत्यय गिरिधरांना आला होता.

(४) श्रीआत्मानुभव

ओवी ६९७ समास १३

हें प्रकरण फार महत्त्वाचें आहे. आपणांस श्रीदासबोध समजला किंवा नाहीं व समजून आत्मप्रतीति आली कीं नाहीं याची, जणूं काय, गिरिध-रांनीं या प्रकरणांत श्रीसमर्थांपुढें परीक्षा दिली आहे. प्रश्नोत्तररूपानें हें प्रक-रण लिहिलें आहे. एका ओवींत प्रश्न व दुसऱ्या ओवींत त्याचें उत्तर, असे सुमारें दोन चारशें प्रश्न विचारून त्यांचीं गिरिधरांनीं उत्तरें दिलीं आहेत. यांतुतेक उत्तरें श्रीगुरूच्या च शब्दांत दिलीं आहेत, परंतु आपण केवळ घों-कपटी करून उत्तरें देत नाहीं तर आनणाव विषय हि समजले आहेत असें

जर बाकीचा उपदेश व्यर्थ, तर सर्वत्र संप्रदायांत जो त्रयोदशाक्षरी मंत्रोपदेश चालतो तो काय वाया गेला ? तो वाया कसा जाईल ! ब्रह्म आणि राम काय वेगळे आहेत !

> **तारकब्रह्ममंत्रोपदेश । मंत्रार्थ पाहतां ब्रह्मोपदेश ।**
> **राम तारकब्रह्म विशेष । श्रुति गर्जती वाक्यार्थें ॥ ३३/२**

तसा च दुसऱ्या एका कोड्याचा उलगडा सहज करण्यात आला आहे. या संप्रदायात " एकावर एक अकरा " या संख्येचें कांहीं विलक्षण महत्त्व आहे, हें *आतापर्यंत आपणास ठाऊक झालें च आहे.*

> **अक्का अक्का बहु अक्का । कायें अक्का कळेचिना ।**
> **गुप्त तें गुप्त जाणावें । आनंदघनभूचर्नी ॥ स्फु. प्र. ५६/१७**

असें प्रत्यक्ष श्रीसमर्थांचें च वचन आहे. तेव्हा असें या संख्येंत काय गूढ आहे ? तें गिरिधर सांगतातः–

> **येकीं येक ऐक्य ब्रह्म । गुरुशिष्य दोन्ही परब्रह्म ।**
> **येकादश हें अंकवर्म । सहजसमाधि सांगितलें ॥ ३३/५८**

(५) गुरुमार्ग

अभंग ७६

या प्रकरणात आरभीं शाक्तादि निंद्य वाममार्गीचें वर्णन करून श्रीसमर्थसांप्रदायात प्रविष्ट होण्याला काय सामुग्री असावी लागते ती सांगितली आहे. 'सामुग्री दुसरी कांहीं नाहीं, एक पूर्ण निष्ठा पाहिजे'

येक्या भावें जावें शरण गुरुराजा।
नवविधा पूजा मुख्य येथें ॥ ६० ॥

आणि श्रीसमर्थांनीं तरी दासबोधात हा च उपाय सांगितला आहे

साधक भावें नमस्कार घाली। त्याची चिंता साधूस लागली।
सुगम पथें नेऊन घाली। जेथील तेथें ॥ ४६

उदय व्हावा आणि सुदिन पहावा । निःकाम भजावा गुरुराज ॥७०॥
गुरुराजयाचा निःकाम विचार । सकाम संसार जाईजणा ॥ ७१ ॥
जाईजणा देह धन्य त्याच्या गुणें । संसार लावणें गुरुभक्ति ॥ ७२ ॥
गुरुभक्ति कांहीं संसारीं च घडे । जरी ते उघडे ज्ञानदृष्टी ॥ ७३ ॥
ज्ञानदृष्टी माझी उघडावी स्वामी । शरण आलों आम्ही लडिवाळें॥७४

(६) शिष्यभावार्थ

अभंग ५३

या प्रकरणांत दोघा शिष्यांचा परस्परसंवाद दिला आहे. गुरु आणि शिष्य यांचा जो, जणू काय, धंदा कोठें कोठें जगांत चालू आहे आणि तेणें-करून जे दंगे होत आहेत व परमार्थमार्गाला निवळ व्यवहाराचें रूप येत आहे, त्यांचा निषेध करून गिरिधर ह्मणतातः—

कासयासी आतां लोकांसी बोलावें । सदृढ धरावें गुरुवाक्य ॥५१॥
गुरुवाक्यें मोक्ष लागतसे पाईं । विश्वासें हे कांहीं फळश्रुति ॥ ५२ ॥
फळश्रुति नव्हे लोकांसी बोलतां । गिरिधर आतां स्वस्थ चित्तें ॥५३॥

(७) श्रीगुरुआज्ञा

(८) श्रीगुरुरूप

अभंग १०५

ईश्वराचें रूप तें गुरूचें रूप, आपल्या कल्याणासाठीं सद्गुरु सगुण रूप धारण करितात, इत्यादि विवेचन या प्रकरणात आहे.

(९) शिष्यशासन

अभंग ८२

हा जन्म आपण दुश्चितपणानें वायां दवडणें योग्य होईल काय ? कोणच्या घमेंडींत आपण आहोंत कोण जाणे ? केव्हां तरी आपण शुद्धीवर येऊन श्रीसद्गुरूचे चरण धरू काय ? श्रीसमर्थांचे आपणावर इतके उपकार आहेत कीं त्याचे उतराई होण्यास स्वर्गसंपत्ति हि अपुरी पडेल ! अशा सद्गुरूची ज्याला अवज्ञा घडते, तो यावचंद्र नरकीं पडतो. त्यातून सुटण्यास स्वामी तुष्टल्यावांचून अन्य उपाय नसतो. नरदेहात येऊन श्रीसद्गुरुदर्शन घडलें नाहीं, तर चौऱ्यायशीचा फेरा काहीं चुकणार नाहीं. यासाठीं अभिमानविवर्जित होऊन सत्संग धरावा, सद्गुरुभजन करावें, व त्याच्या आज्ञेंत नेहमीं वर्तावें. श्रीसद्गुरु हिताच्या गोष्टी वारवार सांगत असता हि जर तदनुरूप आपण आचरण न करू, तर आपल्या पापाला पारावार नाहीं !

(१०) गुरुदीक्षा

अभंग १७८

श्रीसद्गुरु मानवदेहधारी असले तरी त्यांस तसे मानूं नये, त्यांस दीर्घदंड नमस्कार दुरून घालावा, लाजूं नये, सद्गुरुसंनिध गलबला करूं नये, चालतांना पाय वाजवूं नयेत, त्यांच्या देखत हंसों नये, दूर उभें रहावें, जवळ बोलाविल्यास सन्मुख येऊन अधोमुख उभें रहावें, ते सांगतील तें एकाग्र चित्तानें ऐकावें, त्यांच्याशीं वाद घालूं नये, कांहीं कमीजास्त पुसणें असल्यास एकांतीं पुसावें, स्वामीजवळ दुसऱ्या कोणाचें उणें बोलूं नये, गुरुबंधूंवर प्रेम करावें, दुसऱ्या कोणाचा हि मत्सर न करावा, लोक वाढवावे, गुरु रागावले तरी तें आत्महितार्थ मानावें, स्वामींच्या अपरोक्ष हि कांहीं वेडेंवांकडें बोलूं नये, कारण स्वामी जेथें नाहींत असें ठिकाण च नाहीं,

वरळूं नका मागें पुढें कोणे ठाईं।
स्वामी सर्वां ठाईं ऐकताहे ॥ ६१ ॥
ऐकताहे स्वामी त्यासी कोण सांगे।
अंतर्बाह्य वागे न कळे तुम्हां ॥ ६२ ॥

स्वामींच्या चरणस्पर्शानें पुनीत झालेल्या स्थळांना नमन करावें, स्वामीसेवेंत देह झिजवावा, शुद्ध अंतःकरणानें स्वामीदर्शनास जावें, त्यांचें चरणतीर्थ घ्यावें,

स्वामीयाचें तीर्थ अवघ्या तीर्थांवरी।
घेऊनि अंतरीं निवावें हो ॥ ७१ ॥

ठेवून त्यांच्या मुखांतून निघतील ते शब्द ऐकण्याकडे चित्त ठेवावें, एकांत सांपडता च कांहीं पुसणें तें पुसावें, त्याच्या आज्ञेवाचून कांहीं करूं नये, स्वामीचरणीं सर्वस्व अर्पण करून एकनिष्ठपणें असावें, सद्गुरूचें भजन करावें, गुरुगीतेचें अध्ययन करावें, सद्गुरुस्वरूप हृदयीं अखंड साठवावें, जप करणें तो एकातांत करावा, सद्गुरुभजनांत मन गुग होऊन राहिलें तर नित्यनेम राहिला तरी चालेल, सद्गुरुसेवा करितांना नित्यनेम टळला तरी त्याची पर्वा नसावी,

विसरावा नित्यनेम सेवेमध्यें । कांहीं मनामध्यें येवों नये ॥ १५२ ॥

द्रव्यदारेसंबधानें आचरण शुद्ध ठेवावें, परावी कांता मातेसमान मानावी, इत्यादि गिरिधराची शिकवण कोण लक्षपूर्वक वाचणार नाहीं, मनांत ठेवणार नाहीं व तदनुरूप वागण्याचा प्रयत्न करणार नाहीं ?

सद्गुरु यांना प्रथम नमन करून रामचरित्रास आरंभ केला. मन रामरूप होऊन गेलें व पुढें बसलेले जन हि दिसेनासे झाले. कथा सपते तों प्रभात झाली. नतर भूपाळ्या व काकड–आरति झाली, वाद्य वाजू लागली. स्वामींचें सगुण ध्यान हृदयात साठवून घेतलें, हेतु हा कीं, परत गेल्यावर तें च चितू ! स्वामींस दडप्राय नमस्कार घातला चित्त चरणीं जडल्यामुळें उठवेना. ऊठ, म्हणून स्वामींनीं आज्ञापिलें, म्हणून उठलों. नतर स्वामी किंचित् पहुडले. प्रात काळीं सडेसमार्जनें झालीं, श्रीसमर्थांचें स्नान झालें. स्नानाच्या ठिकाणीं फार दाटी होती, रीघ सापडेना, तशा च जवळ गेलों. स्वामींचें स्नान झालें. स्वामींनीं देवाची केलेली पूजा पाहिली. नतर आरति झाली, देवास नैवेद्य अर्पण झाला, विपुल फळें अर्पिलीं, सर्वांनीं देवास नमस्कार घातले. नतर पुराणाचा एक अध्याय झाला, तों स्वयपाक सिद्ध झाल्याची वर्दी आली सर्वांचीं भोजनें झालीं. नतर तांबूल सेवन होताना थोडा वेळ चर्चा होऊन स्वामी काहीं काळ एकातात गेले, थोडेंसे निजले. स्वामींनीं उठून मुखमार्जन केलें. महतानीं स्वामींच्या अगाला नूतन चदन लाविलें, पुष्पमाळा अर्पिल्या. स्वामींनीं तांबूल सेवन केला. नतर झपे, वीरभाटीव, कडके, सुवेळेचे भडके इत्यादि गायन झालें, तों सूर्यास्ताची वेळ आली. नतर धूपार्ति होऊन बैठका घातल्या व पुन्हा आदल्या दिवसाप्रमाणें कीर्तनें सुरू झालीं. अशा श्रीसमर्थस्वामींचा

प्रबोधिसी तेथें काय भिन्न आहे । अर्थ पूर्ण पाहे विचाराचा ॥ २३ ॥
विचाराचा अर्थ नित्य बोलतोसी । संति करितोसी नवल मोठें ॥ २४ ॥
न वल मोठें वाटे भक्तीची आवडी । राहों द्यावी जोडी भक्ति प्रेमें ॥ २५ ॥
भक्ति प्रेमें जोडी असो हि विदेशीं । आहों तुजपासीं सर्व काळ ॥ २६ ॥
सर्व काळ आहों वचन प्रमाण । प्रसंग जाणून भेटी आणूं ॥ २७ ॥
भेटी आणूं कांहीं संति न करावी । नौमी आठवाची रात्रिदिवस ॥ २८ ॥
रात्रिदिवस ध्यान नौमीचें करावें । गिरिधर देवें आज्ञापिला ॥ २९ ॥

(१२) श्रीदेवदर्शन

अभंग १९८.

श्रीसमर्थांचा निरोप घेऊन गिरिधर निघाले त्या वेळीं

सद्गुरुसमर्थें ग्रन्थगर्भ दिल्हा । श्रीकंठमेखळा प्रासादिक ॥ २ ॥

आणि कांहीं बोध केला, तो आज आपण श्रवण केला ह्मणजे श्रीसमर्थ शिष्यांना युक्तिबुद्धीनें कसे भरीत, तें कळणार आहे.

निरोपिती कोठें वाद घालूं नको । भक्ति सोडों नको राघवाची ॥५॥
राघवाची भक्ति ग्रन्थाचें पूजन । स्वजनशोधन समुदाई ॥ ६ ॥
समुदाई लोक मर्यादे धरावे । कलयुगीं अघवे अमर्यादी ॥ ७ ॥

अशा ह्या अमर्याद काळामध्यें चित्ताचा क्षोभ होण्याचे प्रसंग वारंवार येणार, ह्मणून श्रीसमर्थ ह्मणतातः—

क्रोध येतां पाय मागें काढा ॥ १२ ॥

पण अशा धर्मभ्रष्ट काळांत च लोकाना जो ताळ्यावर आणील तो च खरा महत्त ! काय मोठी कठीण गोष्ट आहे ? श्रीसमर्थ गिरिधरांना विचारतातः—

सावधान रामीं असतां विवेकें । बोलेतिना लोकें काय तुला ॥१७॥

इत्यादि अनेक तऱ्हेचा बोध करून व श्रीदासबोधाची पोथी गिरिधरांना देऊन श्रीसमर्थ ह्मणालेः—

सोडूं नको ग्रन्थ उपासना दीक्षा । सर्वकाळ भिक्षा सोडूं नको ॥१९॥
सोडूं नको नित्य साधन आपुले । पाठांतर केलें पाहिजे तां ॥ २० ॥
पाहिजे तां आपुला आचार रक्षिला । वेद सांभाळिला पाहिजे तां ॥

केव्हां हि काय करू अशा संशय उत्पन्न झाला ह्मणजे श्रीदासबोध उघडावा !

ग्रन्थामध्यें बरा पाहुनि विवेक । धर्तावें सम्यक लोकामध्यें ॥ २९ ॥

शेवटीं श्रीसमर्थ आशीर्वाद देतात—

लोकामध्यें आहे राम साभिमानी । जनीं जनार्दनीं सुखें असा ॥३०॥

असा श्रीसमर्थांचा आशीर्वाद घेऊन जाण्यासाठीं उठलों, पण पाय काहीं चालेनात.

उभा ठेलों रूप न्याहाळिलें दृष्टी ।

आणि पुन्हा एकवार

साष्टांगीं हे सृष्टी स्पर्शिलीसे ॥ ४२ ॥
स्पर्शिलीं पाउलें मस्तक ठेविला ।
मग धीर केला निघावया ॥ ४३ ॥

आणि गिरिधर स्वामींचे पाय आठवीत स्वामीकार्यासाठीं निघाले, ते बहुधा प्रथम श्रीक्षेत्र चाफळास गेले. तेथें श्रीरामाचें दर्शन घेत असता

स्वामीकृपे तुह्मी सांपडो आह्मांसी ।
येरीं निगमासी न पडा ठाईं ॥ ६६ ॥

इत्यादि गिरिधरानीं श्रीरामाशीं मोठें धिटाईचें भाषण करून शेवटीं श्रीरामाची प्रार्थना केली कीं,

सांगों धाडा मेघीं वर्षावें हो जळें । पत्रें पुष्पें फळें रसोत्पत्ति ॥८२॥
रसोत्पत्तियोगें जन सुखी व्हावें । मन प्रवर्तावें तुझे निष्ठे ॥ ८३ ॥

इत्यादि.

(१३) श्रीरामरूप

मेरु, येकवीस स्वर्गे, चंद्र, सूर्य, तारा, ढग, मेघधारा, पंच भूतें, पंच तत्त्वें, बुद्धी, आही, सर्व, सर्व कांहीं राममय होऊन

जेथें पाहीं तेथें राम दिसे ॥ २९ ॥

(१४) श्रीसीतारूप

अभंग ५४

यात मायेच्या स्वरूपाचें वर्णन आहे. आपल्याला हा जो सारा विस्तार दिसत आहे तो व दिसत नाहीं तो सर्व मायेचा आहे.

विस्तारली कांहीं नाहीं रामाकडे । सर्व हि इकडे कर्तव्यता ॥ ९ ॥
कर्तव्यता सीतादेवीकडे लागे । आपण चि वागे तिहीं लोकीं ॥१०॥
ईच्छा योगें नाना कथा चमत्कार । अवतारविस्तार सर्व ईचा ॥ ४० ॥
ईच्या योगें देव दानव मोहिले । मायेनें गोविले थोर थोर ॥ ४८ ॥
थोर थोर येथें येऊनियां गेले । गेले आणि मेले मायायोगें ॥ ४९ ॥
मायायोगें कांहीं गुह्य हि कळतें । मन निवळतें गुरुरूपें ॥ ५० ॥

ती गुरुकृपा होण्यासाठीं सद्गुरूचे पाय धरिले पाहिजेत.

(१५) प्राणनाथ

अभंग ५२

यात मरुत्सुत जो मारुति, आपल्या सर्वांचा प्राण, त्याच्या विश्वव्यापक स्वरूपाचें वर्णन आहे.

प्राणनाथ आहे सर्वत्र व्यापक । दावी देव येक भक्तजना ॥ ४८ ॥
भक्तजना दावी रामउपासना । घाली निरंजना पैलिकडे ॥ ४९ ॥
पैलिकडे मज प्राणनाथें नेलें । नेऊनि आणिलें देहबुद्धि ॥ ५० ॥
देहबुद्धि तव दास्य त्याचें करीं । नित्य निरंतरीं वस्तुरूप ॥ ५१ ॥
वस्तुरूप गिरिधर केला तेणें । बोलणें चालणें सर्व त्याचें ॥ ५२ ॥

तेव्हा आपण आता निराळ्या अभिमान धराचा धरावा !

---

१ ऐसी माझी उपासना । आणिता नये अनुमाना । नेऊन घाली निरंजना । पैलिकडे ॥ १५।२।२

(१६) योगीराज

अभंग ५०

ब्रह्म आणि योगी एक च, असें निरूपण करीत असतां, या प्रकरणांत गिरिधरांनीं श्रीसमर्थांचें, एक प्रकारें, स्तवन करून

योगीयांचा योगी स्वामी माझा ॥ २१ ॥

असा सिद्धान्त केला आहे.

(१७) दीक्षासंवाद

अभंग १५४

रामनाम, ब्रह्मज्ञान, विज्ञान, विवेक, वैराग्य, भक्तियोग, संतसंग, पर्यटण, सर्वमान्यता, ब्रह्मचर्य, रामोपासना, अन्यदेवार्चन, गुरूचीं कर्तव्यें, निस्पृहलक्षणें, जगदुद्धार इत्यादि विषयांचें विवेचन या प्रकरणात आहे. आपल्याला तें सारें समजतें च असें नाहीं. कोणी पाहिलें आहे ब्रह्मज्ञान ! स्वामींचें रूप हें च आपलें ब्रह्मज्ञान !

कैसें आहे ब्रह्मज्ञान कोणा ठावें । रूप आठवावें स्वामीयाचें ॥ ५३ ॥
स्वामीयाचें रूप आठवतें मनीं । रामनाम श्रवणीं उपदेशिलें ॥ ५४ ॥
उपदेशिलें तें चि दृढ हें धरावें । भक्तीस लागावें संतसंगें ॥ ५५ ॥

बाकीचे कठीण विषय सोंपवावें बुद्धिवावर. नाना ग्रन्थ वाचावे आणि संशयांत पडावें, हें कोण ज्ञान ! आपण आपला श्रीसमर्थचरित्राचा ध्यास घ्यावा.

दिसों आले दग्रे ग्रन्थाचियरणें । समर्थकरणें कैसें आहे ॥ १४० ॥
कैसें आहे ऐका समर्थकरणें । देवाचिकारणें त्याग केला ॥ १४१ ॥
त्याग केला सर्व उपासनेलागीं । निस्पृहता आंगीं कडकडित ॥४२॥
कडकडित निस्पृहता समर्थांतें । जगदोद्धारातें भक्ति केली ॥ ४३ ॥
भक्ति केली श्रेष्ठ अधिक वाढली । उपासना केली आधीं पुढें ॥४४॥
आधीं पुढें रामनौमीचे उछाह । मग समुदाव दर्शनासी ॥ ४५ ॥

---

१ उपासना करूनियां पुढें । पुरवलें पाहिजे चहुकडे । भूमंडळीं जिकडे तिकडे । जाणती तया ॥ १९ ॥ या उपदेशाचें रहस्य गिरिधरांनी कसें व्यक्त केलें आहे, त्याचें मनन करावें.

दर्शन स्वामींचें येकायेकीं नव्हे । पुण्य गांठीं राहे विचाराचें ॥ ४६ ॥
विचाराचें पुण्य असतां संग्रहीं । धन्य तो निस्पृही लोकांमध्यें ॥ ४७॥

(१८) साधुसंवाद

अभंग ४५

यात भिन्न सांप्रदायाच्या दोघा साधूचा संवाद आहे. दोघे निरनिराळ्या मताचे साधु परस्परास भेटले. प्रथम नमस्कार चमत्कार होऊन त्याच्यांत ब्रह्मज्ञानाची चर्चा सुरू झाली. कोठेंसा मतभेद होऊन

तुह्मी जाणा तुमच्या सद्गुरूच्या कृपें ।
आमुच्या गुरुकृपें आह्मी जाणों ॥ २९ ॥

येथवर वादाची मजल आली. पण गिरिधर ह्मणतात, बापांनो, तुह्मी भिन्न भावीत असाल, पण सद्गुरु कोठें दोन आहेत ?

सद्गुरु समर्थ येक आहे ॥ ३० ॥

तथापि ज्या वादानें तत्त्वबोध न होता उलट वितुष्टपणा वाढत जातो असला वाद च नको.

राघवाची कीर्ति गातां समाधान । नको ब्रह्मज्ञान मित्रतुटी ॥ ३३ ॥
मित्रतुटी होते नसत्या साभिमानें । करावीं कीर्तनें राघवाचीं ॥३४॥

(१९) श्रीगुरुदेवनमन

नमूं दयाकरा । नमूं परावरा ।
नमूं निराधारा । करुणासिंधु ॥ ९५ ॥
नमूं गुणातीता । नमूं तत्त्वातीता ।
नमूं सर्वातीता । निर्मळा तूं ॥ ९६ ॥
नमूं जगद्वंद्य । नमूं अद्यअद्य ।
नमूं स्वसंवेद्य । वेद्य वस्तु ॥ ९७ ॥
नमूं ज्ञानघना । नमूं सनातना ।
नमूं पुरातना । अगोचरा ॥ ९८ ॥

वगैरे.

गुरुगीता गिरिधरांना मुखोद्गत होती, तिचा सर्व अर्थ त्यांनीं प्राकृतांत आणला आहे.

मुखोद्गत तुझा गुरुगीता आहे।
अर्थ कैसा काय निरूपावा ॥ १० ॥

मूळ संस्कृत वर व खालीं गिरिधराचे अभंग देऊन एक लहानसें पुस्तक प्रकाशित केल्यास तें गुरुभक्तांना निःसंशय प्रिय होईल.

पाहिजे हे गुरुगीता गुरुभक्तां।
हरिभक्तां विरक्तां प्रिय आहे ॥ २१४ ॥

(२२) गुरुवाक्यमाला

श्लोक १६१ वृत्त-चंपकमाला

कोण मि स्वामी काय करावें। ब्रह्म तुं आतां ध्यान धरावें।
ध्येय ध्यान हें द्वैत तुरावें। एक गुरुपद सत्य उरावें ॥ ५ ॥

असा आरंभ करून पहिल्या ८५ श्लोकांत आत्मज्ञान सांगितलें आहे, पुढें ५० श्लोकांत श्रीगुरूंनीं शिष्याला वर दिला आहे.—

श्रीगुरुचें वरदान जाहलें। आत्मरुपीं निजऐक्य पाहिलें।
सर्वगतीं स्वगतीं मन धालें। प्रत्ययज्ञान प्रचीतिसि आलें ॥ १३३ ॥

व पुढील पचवीस श्लोकांत

जय जय सद्गुरराज समर्था। पावविलें मज जीं परमार्था ॥

इत्यादि श्रीसद्गुरूचें स्तवन करून शेवटच्या श्लोकांत प्रकरणाचा समारोप केला आहे.

दान, तप वगैरे मार्ग हि अनेक आहेत; परंतु साधकाचा प्रश्न असा आहे की या सर्वांत सुलभ साधन कोणतें ? नामस्मरण हा च सर्वांत सुगमोपाय होय.

शिवास छंद लागला । शिवें शिवे निरोपिला ।
पुढें अनेक घेधले । तयासि योग साधले ॥ १२ ॥
तुह्मांसि तें चि सांगतों । श्रीरामरूप बोलतों ।

इत्यादि रीतीनें या प्रकरणात श्रीराममहिमा वर्णिला आहे.

(२४) लोकस्वभाव

ओवी २५

जो जो प्राणी जन्मासि आला । तो तो देहाभिमानें चि गेला ।
त्यामध्यें कोण्ही विरला । प्रबोधनिवळा निवळला ॥ १ ॥
जो तो ह्मणे आह्मी थोर । कोण पाहे सारासार ।
माझी वर्तणूक परपार । पावची भवाच्या ॥ २ ॥
परपार हें हि नाहीं । मी च अवघा सर्व कांहीं ।
साधुसंत कैंचे काई । कोठून आले ॥ ३ ॥
शूद्र निंदिती ब्राह्मणास । ब्राह्मण निंदिती आणिकास ।
परस्परें यातीयातीस । थोरपणें उडविती ॥ ४ ॥
कितेक मूर्खपणाचीं लक्षणें । स्पर्धा कुतर्क कुलक्षणें ।
समर्थें निरोपिलीं विचक्षणें । ग्रन्थांतरीं ॥ ६ ॥

(२५) श्रीकृष्णकथातरंग

ओवी १७३

अघासुरवध, वत्सहरण, वत्सासुरवध, कालियादमन, यशोदादर्शन, कृष्णदर्शन, श्रीसरस्वतीतीर, वरुणा, केशीवध, रासक्रीडा, वृकवध, दुर्वास-परीक्षा, गर्दभासुरवध इत्यादि कथा या प्रकरणात थोडक्यात वर्णिल्या आहेत.

(२६) हरिलीला

श्लोक ४५४ वृत्त-मालिनी

या प्रकरणाचे अकरा समास असून त्यात गिरिधरानीं श्रीकृष्णलीला प्रेमभरानें गायिली आहे. ज्यांनीं यावद्देह रामोपासना चालविण्याची दीक्षा घेतली त्याना श्रीकृष्णचरित्र गाण्यास वरी वेळ फावली, अशी कोणी शंका घेईल, तर त्याचें समाधान गिरिधर च करीत आहेत.

रघुविरभजनाची मुख्य आजन्म दीक्षा।
यदुविरभजनाची रामरूपें अपेक्षा।
यदुपति रघुराजीं ऐक्यरूपें मिळाला।
श्रवण करुत आतां संत श्रोते तयाला॥ ६॥

आणि अशा रीतीनें श्रीराम आणि श्रीकृष्ण यांचा ऐक्यभाव सर्व प्रकरणात दाखविला आहे. अकराव्या समासात द्वापारातीं द्वारकेंत हनुमंतास भेट-ण्यासाठीं कृष्ण रामरूप कसे झाले तें वर्णिलें आहे.

प्रजवधुअभिळापी ब्रह्मचर्यास भेटे।
पवनसुतहटीनें राम केला चि नेटें।
परवधुअभिळापा वाटतें तें चि व्हावें।
पवनसुतकृपेनें रामरूपीं भरावें॥ ३३॥
रामदम हनुमंतीं कृष्णजीलागि चाड।
म्हणउनि मनुजा रे इतरा कोण पाड।
पवनतनुजसंगें कृष्णजी राम जाला।
भिमकितनुजसंगें येकपत्नी च टेला॥ ३४॥
म्हणउनि मनुजा रे देव मत्ताभिमानी।
शरण त्वरित जाई मोक्ष पावे निदानीं।

यदुकुळटिळकेसीं राम होई स्वभावें ।
सदयहृदय स्वामी सांगती शुद्ध भावें ॥ ३१/२२

अशा रीतीनें श्रीकृष्णाचें मनोहर चरित्र गाऊन तें गिरिधरानीं श्रीचरणीं अर्पण केलें आहे.

सुजन सुजनवृंदें ऐकती हें चरित्रें ।
परम परमछंदें तोषती संतपात्रें ।
हरिगुणमणिमाला किंचिता वोविल्या हो ।
निजगुरुपुजनार्थें श्रीपदीं ठेविल्या हो ॥ ३२/२२

(२७) नाना पंथ

पदें–कडवीं ५०

निरनिराळ्या पथावर हीं पदें आहेत. ज्याला त्याला आपआपला पथ चागला च वाटत असतो व तो चागला नसतो असें तरी कोणी ह्मणावें, परंतु त्या पथात ज्ञानप्राप्ति नाहीं ते सारे पथ केवळ श्रमास कारण होतात.

ज्याचा पंथ त्यासि चांगला बहु चांगला कोणें नव्हे ह्मणावें ।
सात पांच पथें चालिले लोक चालिले ज्ञानेंवीण शिणावें ॥
उपासनाभेदेंकरून जरी निरनिराळे पथ प्रचलित झाले असले, तरी ज्याचा भर आत्मज्ञानावर आहे असे पथ चागले होत असें ह्मणण्यास हरकत नाहीं. पण याशिवाय आणखी एक पथ अनादि काळापासून चालत आलेला दिसतो व तो सर्व काळीं आणि स्थळीं फार बहुताना च प्रिय झालेला

एकंकार, भ्रष्टाकार यांना मुभा असते, ते हि पथ त्याज्य च होत. याखेरीज बाकी सारे पथ, ज्यात शुद्ध आचार आहे, ज्यात भगवद्भक्ति आहे, गुरुसेवा आहे, ज्ञानार्जन आहे, ते सारे चागले.

नाना देश भाषा मतें । भूमंडळीं असंख्यातें ॥

त्या सर्वांचा निवाडा श्रीसमर्थांनीं आत्मबोधात केला आहे, पण कोणत्या हि मताचा किंवा पंथाचा प्रत्यक्ष नामनिर्देश केला नाहीं, इतकें च.

नाना पंथ नाना मतें हि असंख्यातें हीं समर्थानें शोधिलीं ।
गीतार्थ शोधितां शोधितां बरें शोधितां शिष्यसृष्टी बोधिली ॥

महानुभाव, जटिल, वैरागी, लिंगाईत, स्मार्त, वैष्णव, मध्ववैष्णव इत्यादि पथाचें एक एका पदात वर्णन करून नतर ज्ञानियाचा जो उदास पथ म्हणजे *श्रीरामदासी संप्रदाय, त्यावर गिरिधराचीं दोन पदें* आहेत, त्यात श्रीग्रन्थराजाचा गौरव विशेष केला आहे.

उदास ब्रह्मींचे निवाडे मोठे निवाडे ग्रन्थ पाहतां कळती ।
वेदांत सिद्धांत धादांत यांच्या पथें कल्पवृक्ष फळती ॥
दासबोधग्रन्थ निवाडा मोठा निवाडा मायाब्रह्म निरोपी ।
भगवद्वाक्यें ग्रन्थ बोलिला पुढें चालिला गिरिधरदस्वरूपीं ॥

(२८) हकिकत वाके

जमदग्नि, वसिष्ठ, हे सप्तर्षि व इतर ऋषि, यांचे संबंधीं हा याका आहे.

(५) पंचीकरण याका:-मुळीं ब्रह्म निराकार, निर्मळ निश्चळ निराधार, मुक्त अक्रिय निर्विकार, गगनासारिखा विचार, तेथें मूळमाया सविकार, पवनासारिखा विचार, पचभूतें त्रिगुणाकार, अष्टधा प्रकृतीचा प्रकार, प्रकृतिस्वभावें जगदाकार, इत्यादि.

(६) ब्रह्मगोळ याका:-यांत ब्रह्मांडाचें विवरण केलें आहे.

(७) दैवी याका:-यात भरतवर्षांतील पवित्र नद्या, पवित्र स्थानें, द्वादश ज्योतिर्लिंगें, देवदेवतांचीं स्थानें, याचा उल्लेख आहे.

(८) पंथी याका:-नाना पंथ, नाना मार्ग, मतमतांतरें इत्यादिकाचा यात विचार केला आहे.

(९) निवेदनी याका:-छप्पन देश, तितके राजे, नाना शास्त्रें, धर्मप्रवर्तक, चतुर्विधा मुक्ति, भक्ति, प्रतिमापूजन, नाना पंथ, मोक्षदाता सद्गुरु, इत्यादिकाच्या वतीनें या वाक्यात फिर्यादी निवेदन केल्या आहेत.

(१०) राजशासनी याका:-यात हि ब्राह्मणाच्या वतीनें फिर्याद माइन श्रीसमर्थांचे हुकूम सुटले पाहिजेत, अशी विनति केली आहे.

एककार, भ्रष्टाकार याना मुभा असते, ते हि पथ त्याज्य च होत. याखे-रीज बाकी सारे पथ, ज्यात शुद्ध आचार आहे, ज्यात भगवद्भक्ति आहे, गुरुसेवा आहे, ज्ञानार्जन आहे, ते सारे चागले.

नाना देश भाषा मतें । भूमंडळीं असख्यातें ॥

त्या सर्वांचा निवाडा श्रीसमर्थांनीं आत्मबोधात केला आहे, फक्त कोणत्या हि मताचा किंवा पथाचा प्रत्यक्ष नामनिर्देश केला नाहीं, इतर्के च.

नाना पथ नाना मतें हि असंख्यातें हीं समर्थानें शोधिलीं ।
गीतार्थ शोधितां शोधितां वरें शोधितां शिष्यसृष्टी बोधिली ॥

महानुभाव, जटिल, वैरागी, लिंगाईत, स्मार्त, वैष्णव, मध्ववैष्णव इत्यादि पथाचें एक एका पदात वर्णन करून नतर ज्ञानियाचा जो उदास पथ म्हणजे श्रीरामदासी सांप्रदाय, त्यावर गिरिधराचीं दोन पदें आहेत त्यात श्रीग्रन्थ-राजाचा गौरव विशेष केला आहे

उदास ब्रह्मींचे निवाडे मोठे निवाडे ग्रन्थ पाहतां कळती ।
वेदांत सिद्धांत धादात यांच्या पथें कल्पवृक्ष फळती ॥
दासबोधग्रन्थ निवाडा मोठा निवाडा मायाब्रह्म निरोपी ।
भगवद्वाक्यें ग्रन्थ बोलिला पुढें चालिला गिरिधरदस्वरूपीं ॥

(२८) हकिकत वाके

जमदग्नि, वसिष्ठ, हे सप्तर्षि व इतर ऋषि, याचे संबधीं हा याका आहे.

(५) पंचीकरण वाका:–मुळीं ब्रह्म निराकार, निर्मळ निश्चळ निराधार, मुक्त अक्रिय निर्विकार, गगनासारिखा विचार, तेथें मूळमाया सविकार, पवनासारिखा विचार, पचभूतें त्रिगुणाकार, अष्टधा प्रकृतीचा प्रकार, प्रकृतिस्वभावें जगदाकार, इत्यादि.

(६) ब्रह्मगोळ वाका:–यात ब्रह्मांडाचें विवरण केलें आहे.

(७) दैवी वाका:–यात भरतवर्षातील पवित्र नद्या, पवित्र स्थानें, द्वादश ज्योतिर्लिंगें, देवदेवतांचीं स्थानें, याचा उल्लेख आहे.

(८) पंथी वाका:–नाना पथ, नाना मार्ग, मतमतांतरें इत्यादिकाचा यात विचार केला आहे.

(९) निवेदनी वाका:–छप्पन देश, तितके राजे, नाना शास्त्रें, धर्मप्रवर्तक, चतुर्विधा मुक्ति, भक्ति, प्रतिमापूजन, नाना पंथ, मोक्षदाता सद्गुरु, इत्यादिकांच्या वतीनें या वाक्यात फिर्यादी निवेदन केल्या आहेत.

(१०) राजशासनी वाका:–यात हि ब्राह्मणाच्या वतीनें फिर्याद माडून श्रीसमर्थांचे हुकूम सुटले पाहिजेत, अशी विनति केली आहे.

श्रीरामसमर्थ

श्रीहनुमान स्वात्मबोधवाका

(किंवा असेल तो)

स्वस्ति श्रीमत्सच्चिदानंदैकघन ब्रह्मानंदैकजीवन
परमानंद परमपुरुष परावर परात्पर सकळ चरा-
चर आगमनिगमांतर अक्षर अपार पारातीत
निर्गुण गुणातीत निरंजन सदोदीत शुद्ध बुद्ध
शब्दातीत भावगर्भ भावातीत आदिपुरुष
आत्माराम सगुण निर्गुण पूर्णकाम अनंतको-
टिब्रह्मांडनायक नाम श्री राम जय राम जय
जय राम स्वामीसमर्थांचे सेवेसी ॥

दासानुदास परंपरैक गिरिवरदनामैक अणुरेणैक निज-
पदैक येकैक कृत साष्टांग नमस्कार विज्ञापना परिहार ॥
वगैरे

(२९) काशीयात्राकथन

माघस्नाना अंतीं । समर्थांची तिथि ।
जे कां पुण्यतिथि । विख्यात हे ॥ ४८ ॥

ती प्रयागास च करून यात्रा पुढें चालली. गुहाचें शृंगबेर अवलोकन करून व गोमती, तमसा उल्लंघून यात्रा अयोध्येस पातली. अयोध्येचें दर्शन होतां च गिरिधर ह्मणतातः—

पापें गेलीं भंगा । क्षणमात्रें ॥ ५६ ॥
क्षणमात्रें पापें । नसतां पदरीं ।
गेलीं हे उत्तरीं । कोण बोले ॥ ५७ ॥
कोण बोले पाप । पुण्य सरयुतीरीं ।
जेथें नांदे हरि । आत्माराम ॥ ५८ ॥
निरंतर वृत्ति । नौमीं विश्रामली ।
रामआज्ञा जाली । गयागमनें ॥ ६२ ॥

तेथें पुन्हा शरयुदर्शन घडलें आणि गिरिधराना

ध्यान आठवलें । अयोध्येचें ॥ ६४ ॥
अयोध्येचा राम । विश्रामा विश्राम ।
तारक हें ब्रह्म । स्वानंदाचें ॥ ६५ ॥
स्वानंदाचा घन । श्रीराम बोळला ।
घरा फाळ गेला । सरयुतीरीं ॥ ६६ ॥

गयेस यात्रा चैत्रात च पोंचली. तेथें पिंडदानादि सर्व विधि उरकून यात्रा ज्येष्ठात काशीस येऊन दाखल झाली. गिरिधराचा चातुर्मास मुक्काम तेथें च होता.

वर्णवेना मुक्त- । पुरीचा स्वानंद ।
जेथें परमानंद । शिव स्वयें ॥ ८३ ॥
शिव स्वयें काशी- । खंडीं श्रवणीं वैसे ।
वाणी वदवीतसे । काशीखंडीं ॥ ८४ ॥

गुरुकृपेनें यात्राहेतु सफल होऊन काशीखंड ग्रन्थ हि काशीस च संपूर्ण झाला. गुरुकृपेची आठवण होऊन गिरिधर ह्मणतातः—

स्वामियाचें ध्यान । सह्याद्रिशिखरीं ।
साष्टांग मी करीं । नमस्कार ॥ ८८ ॥
गुरुपदीं वास । नित्य काशीवास ।
गुरुवाक्यीं विश्वास । विश्वनाथ ॥ ९४ ॥

गुरुपदीं सर्व । तीर्थें वोळगती ।
गुरुगीता पढती । ब्रह्मादिक ॥ १०२ ॥

असें ह्मणून गिरिधरानीं श्रीगुरुचरणीं संपूर्ण यात्रा निवेदन केली.

(३०) काशीखंड

अभंग ३९४८

मागच्या प्रकरणात ज्या ग्रन्थाचा उल्लेख केला आहे तो च हा ग्रन्थ होय.

काशीखंड ग्रन्थ जाला काशीपुरीं ।
मणिकर्णिकातीरीं विश्वनाथीं ॥ ११६/५५

तो मूळ संस्कृत ग्रन्थाला च बहुतांशीं धरून असल्यामुळें त्यातील कथाभाग येथें देत नाहीं; तथापि ग्रन्थ छापला जाणें आवश्यक आहे. भाविकास तो प्रिय झाल्यावाचून राहणार नाहीं. ग्रन्थाचा शेवट करिताना गिरिधर ह्मणतात:—

जगद्गुरु स्वामी कृष्णातीरवासी । गोदातीरवासी अवतारें ॥ ११६/५५
अवतार धर्मस्थापना परलोकीं । भरतखंडीं लोकीं विख्यात जो ॥ ५६ ॥
विख्यात जो हनुमान सर्वेश्वर । तो चि अवतार विश्व जाणे ॥ ५७ ॥
विश्व जाणे विश्वविख्यात कीर्तीचा । संतसज्जनाचा प्रेमसिंधु ॥ ५८ ॥
प्रेमसिंधु दीनबंधु दीनानाथ । त्याची रघुनाथ उपासना ॥ ५९ ॥
उपासना राम तारक ब्रह्म हो । कीं परब्रह्म हो श्रुतिवाक्यें ॥ ६० ॥
श्रुतिवाक्यें रामीं रामदासस्वामी । परंपरा आह्मीं निवेदिली ॥ ६१ ॥
निवेदिली वेणीस्वामीपरंपरा । कवि गिरिधरा ब्रह्मानंदु ॥ ६२ ॥

श्रुति जरी लज्जित झाल्या, तरी जीवाचा स्वभाव कांहीं केल्या जात नाहीं, आणि म्हणून श्रीसद्गुरुरूप गातां येईल तसें मी गाणार च !

थोर भाग्य मजला भजनाचें । लाधलें जरि तुझ्या पुजनाचें ॥

तरि मी हळु हळु आपल्या स्वरूपीं लीन होईन असा मला भरंवसा वाटतो. नवविध भक्तिमार्ग आह्मां जड जीवांस दाखविण्याकरितां आपण जरी मानव-वेष धारण केला तरी आपण प्रत्यक्ष श्रीराम च आहांत. रामनामेंकरून पाषाण तरले, मी तरी जड पाषाण च आहे, तेव्हां आपलें नाम घेऊन मी कां न तरेन ? महाराज, आपले गुण किती आठवूं ! दासबोधांत आपण मतमतांतरांचें खंडण करून सर्व निवाडा करून दिला आहे. आपलें स्तवन करावें ह्मणून मी पुढें सरसावलों, पण माझ्या सर्व वृत्ति आपल्या चरणीं लीन होऊं पाहतात.

शिष्य सर्व भुवनीं गित गाती । स्वामि सद्गुरु तुह्मां नित गाती ।
नाहिं गुणगणना वदुं आली । वृत्ति पादसदनीं निजुं आली ॥ २५ ॥

तथापि त्या वृत्तीला वारंवार जागी करून आपल्या सगुण स्वरूपाचे गुण वर्णन करण्यास प्रवृत्त होतों. मज किंकराला एरव्ही श्रीरामरूप कोठून उमगतें ? तें आपल्या वचनबोधदीपानें मला दर्शन दाखविलें. तें रूप पाहून माझी देहबुद्धि नष्ट झाली. मी मूळचा जड पत्तर ! हालणें नाहीं, चालणें नाहीं ! त्या मजला आपण हातीं धरून भवार्णवीं उद्धरिलें ! कोण ही आपली सदयता ! आपला ग्रन्थ मला नौकारूप झाला !

ग्रन्थगर्भ ह्रदईं प्रगटीलें । तें चि सर्व हि जनीं प्रगटीलें ।
सत्य सत्य दृढ भाव करावा । हीन दीन दिन धन्य करावा ॥४५॥

एवढी आपणांस माझी करुणा आली पाहिजे. माझे थोवडे बोल आपण गोड करून घेतले पाहिजेत. माझ्या हातून आपण कांहीं तरी सेवा घेतली

मूढ लोक ह्मणती देहधारी । भक्त लोक ह्मणती अवतारी ।
चंचळें ह्मणत चंचळ तूला । निश्चळें ह्मणत निश्चळ तूला ॥ ७० ॥
अशा आपलें मी चार प्रकारानीं पूजन करितों. हे चारी प्रकार तरी आपण च शिकविले आहेत. अकराव्या दशकाच्या दुसऱ्या समासात आपण चत्वार देव निरूपिले आहेत. ते चारी देव आपल्या ठायीं कल्पून मी आपली पूजा करितों. आपल्या पादुका ही च माझी प्रतिमापूजा, आपण अवतारी आहात च, सर्वव्यापी जाणीवरूप हि आपण आहात व निश्चळ निर्विकारी हि आहात ! आपण नाहीं काय ? माझा मुख्य प्राण तुह्मी, माझा राम तुह्मी. आपलें धगधगीत ब्रह्मचर्य पाहून मला आपण मारुतीप्रमाणें वाटता. शिवाय मारुतीप्रमाणें आपण हि रघुवीरावाचून अन्य देव सहसा जाणत नाहीं. आपण च राम आहात असें मी का न ह्मणावें ? घरदार, आईबाप सोडून आपण हि श्रीरामाप्रमाणें वनवास पत्करिला !

राघवें वनविहारण केलें । सर्व राज्य जन सांडुनि दिल्हें ।
त्यापरी च तुज स्यां निरखीलें । स्यां नव्हे बहुजनीं निरखीलें ॥८४॥
खरदूषणादि राक्षसास रामानें मारिलें, तर आपण हि भद्र प्राणी हे च कोणी राक्षस साना बोधरूपी बाणानें ताळ्यावर आणिलें. कामक्रोधादि असंख्य राक्षसाचा आपण संहार केला. अविद्यारूपी शूर्पणखेचें आपण हि नाक कापिलें. अहंकाररूपी रावणाचा अखेरीस आपण वध केला. आपल्यात आणि श्रीरामात याशिवाय आणखी एक साम्य मला दिसतें. शिवाला रामाचा ध्यास लागला होता. आणि आपला हि ध्यास शिवानें नव्हता कां

इत्यानि करुणाणेंचा विनविलें नानारुपें भाविलें ।
नाना गूण गुणान्वयें अळविलें कारुण्य हें दाविलें ।
सत्यासत्य असत्य शब्द मज हा लागां स्वभावें भला ।
शब्दातीत समर्थस्वामि मजला नीरंजनू लाभला ॥

(३२) श्रीकरुणाराम

श्लोक १८२ वृत्त–स्वागता

या प्रकरणांत गिरिधरांनीं श्रीरामाला आळविलें आहे. गिरिधरांच्या ठिकाणीं दोष कोठचे असणार, पण श्रीसमर्थांनीं तुह्माआह्मासाठीं जसें, अचपळ मन माझें नावरे आवरीतां ॥ ह्मणावें, तद्वत् गिरिधरानीं, जणू काय स्वतःचे अनेकविध दोष आठवून ते नाहींसे करण्याविषयीं श्रीरामाची प्रार्थना केली आहे. या प्रकरणाची दुसरी मौज अशी आहे कीं, श्रीरामाची प्रार्थना करीत असतां, त्यांत गिरिधरानीं क्रमशः रामायणाचीं सात हि काडें आणलीं आहेत.

रामा, एरव्हीं तू मजसारख्या दीन जनास कोठून भेटणार, पण सद्गुरूनीं मजवर कृपा केल्यामुळें, भेट दिल्यावाचून तुला गत्यतर च नव्हतें.

तूज दाउनि दिलें गुरुनाथें । ध्यान गान शिकऊनि दिनातें ।
दान धर्म तप तीर्थ तपावें । सर्व न्यास तव नाम जपावें ॥ ३ ॥

सद्गुरूनीं मार्ग दाखविला ह्मणून त्या मार्गानें जाता आलें, सद्गुरु न भेटते तर माझी काहीं धडगति 'नव्हती ! कोठून असावी ? मी सर्व दोषानीं भरलों आहे; त्या दोषाची आठवण झाली ह्मणजे मन कचाळतें.

भाव तो मज दिना कइचा रे । नष्ट दुष्ट जिव मी कळिचा रे ।
वृत्ति तप्त जाहली रघुराया । या सुमीं निपजणें चि मराया ॥ ८ ॥
कर्म ही न घडलें मज हीना । धर्म पुण्य घडलें न च दीना ।
योगयाग कइचा मज रामा । भोगत्याग न घडे चि विरामा ॥ ९ ॥

माझ्या हातून षड कर्म होत नाहीं, नीटपणें उपासना होत नाहीं. ज्ञानाविषयीं तर बोलावयास च नको, पण ह्या तीन हि मार्गांत विघ्नें काय थोडीं आहेत ?

कर्ममार्ग भरला चि कचारें । जाहलीं जन उपासक चारें ।
ज्ञानकांड तिसरें अनुमानें । नासले जन वहू अभिमानें ॥ ३५ ॥

अशा स्थितींत माझी तुला प्रार्थना इतकी च आहे कीं,

कर्म म्यां न करणें फळभावें । भक्ति दे मज उपासकेभावें ।
ज्ञान दे मज अहं दवडूनि । तीन कांड मज दे निवडूनि ॥

मी बोलून चालून दीन आहे, तेव्हा मज अनाथाला एकटें गांठून षड्रिपूनीं लुटावें हें साहजिक आहे. अशा वेळीं, हे रामा, तुजवांचून माझें रक्षण करण्यास कोण समर्थ आहे ?

दीन मी मजवरी उठताती । काम चोर मजला लुटिताती ।
स्वामि सद्गुरु ह्मणे अजि येथें । जानकीजिवन राखिल तूतें ॥ ५३ ॥

मुळीं राम त्या काम बाधूं शकेना । अशी सद्गुरूची प्रतिज्ञा आहे, ती खोटी कदापि हि होणें नाहीं ! ह्मणून

वाटतें तव सुसंग धरावा । वाटतें जनकुसंग हरावा ।
देह गेह समुळीं विसरावा । राम राम ह्मणतां चि सरावा ॥११३॥

तेव्हा, रामा, तुझ्या नामाचा मी अखंड छंद घेतला आहे, त्यामुळें माझ्याकडे वक्र दृष्टीनें पाहण्याची कोणाची प्राज्ञा आहे, असें मला वाटत नाहीं. तथापि, रामा, माझ्या जीवींची एक इच्छा आहे, ती आपण पुरविल्याशिवाय माझें समाधान होणार नाहीं ! एक वेळ मला आपले चरण दाखवा ! भरताला पादुका देऊन त्याचें जसें कोड पुरविलें, तसें माझें पुरवाल काय ?

पादुका दिधलिया भरतासी । पूर्ण भक्त निजभक्त रतासी ।
येक वेळ पद दावि दिनासी । ते चि पाय घसवीन मनासी ॥ ११५

किंवा मारुतीला जसे आपण भेटलात, तशी जर मला आपण या कलियुगीं भेट द्याल तर मजसारखा भाग्यवान् दुसरा कोणी नाहीं, असें वाटलें पाहिजे.

भेटलासि जइसा बळभीमा । भक्तभूषण विभूषण रामा ।
भेटसी मज दिना कळयूगीं । धन्य धन्य तरि मी कळयूगीं ॥१३३॥

पण मी वेडा तर नाहीं. राम मला भेटावयाचे काय अजून राहिले आहेत ? श्रीसद्गुरु समर्थ हे कोण आहेत ?

स्वामि राम हनुमान रुपें जों । स्वामि सद्गुर रुप स्वरुपें जों ।
लोक वानर घरु मिळवीले । पादपद्मसदनीं मिळवीले ॥ १४७ ॥

आणि मारुती तरी दुसरे कोण ?

तारिलें कपिकुळास भिमानें । मारिलें अरिकुळा अभिमानें ।
ते चि ऊपम समर्थप्रमूर्ते । तारक दुष्टतयांप्रति येथें ॥ १४८ ॥

असे समर्थ सद्गुरु लाभल्यावर मी आता वृथा चिंता कां करावी ! असें ह्मणून प्रकरणाचा उपसंहार गिरिधर करितातः

एवं राघवदर्शनीं मज मनीं कारुण्य जें वाटलें ।
तें तें सादर ऐकतां प्रभुमनीं कारुण्य हें लोटलें ।
आत्माराम अराम राम सकळां तें नाम माझे मुखीं ।
ब्रह्मादीक पिपीलिका अणुमय व्यापूनि केले सुखी ॥ १८२ ॥

(३३) श्रीकरुणारुद्र

श्लोक १२१ वृत्त-स्वागता

यांत श्रीहनुमताची करुणा भाकीत एकंदर हनुमंतचरित्र क्रमशः निवेदन केलें आहे. अकरा अकरा श्लोकाचें एक एक अशीं हीं अकरा भीमरूपी स्तोत्रें आहेत. वृत्त हि अकरा अक्षरांचें च आहे.

फलयुगीं कलिच्या कलहानें । गादलों बहु बहु सळहानें ।
सोसुं मी किति अतां भिमराया । या भुमीं मरण पाव मराया ॥१३॥

श्रीसमर्थांनीं जे अकरा मारुती स्थापन केले त्या बहुतेकाचें ध्यान एकधारें च आहे. श्रीरामापुढें जो मारुती असावयाचा तो दासरूपानें, बाकी सर्व प्रतापरूपानें. डावा हात कटावर, डावा पाय दैत्याच्या मस्तकावर व उजवा हात वर उगारलेला, हें प्रतापमारुतीचें ध्यान होय. तें च ध्यान मी ध्यातों, तरी तें ध्यान धरून, गिरिधर ह्मणतात, हे भीमराया, मला आपण सत्वर भेट चाल काय ?

इत्यादी करुणा करूनि बहुसा प्रार्थूनि प्राणाधिपु।
नाना गुणरूपें यथामति रुपें गाऊनि वज्रीवपु।
रुद्रा रुद्ररुपें चि श्लोक जाहले रुद्राक्षरी छंद हा।
रामोपासक वीनवी भिमरुपी आनंद हा कंद हा॥ ७॥

(३४) अब्दरामायण

श्लोक १८३ वृत्त-अनेक

आनंदनाम संवत्सरीं चैत्र शुद्ध नवमीस मध्यान्हकाळीं अयोध्येस प्रभु रामचंद्र अवतरले.

वयाचे ४ थे वर्षापासून विद्याभ्यास
११ वे वर्षी व्रतबंध
१२ वे वर्षी विश्वामित्राबरोबर गमन
१५ वे वर्षी शिवकार्मुक भंगिलें, सीतास्वयंवर झालें, तेव्हां सीतेचें वय सहा वर्षांचें होतें.
१५–२७ अयोध्येस वास
२७ वे वर्षी वनवासाला सुरवात. सीतेचें वय त्या वेळीं अर्थात् अठरा वर्षांचें होतें.
२७–४१ वनवास
वैशाख शु. १ ला वनवासास निघाले.
१, २, ३ केवळ जलपान.
४ स काहीं वनफळें सेविलीं.
५ स चित्रकूटीं पोंचले.
वैशाख व. ६ स भरत आले. नंतर तेथून निघून पंचवटीस जाते, व तेथें साडे बारा वर्षे क्रमिलीं. खरदूषणादि राक्षसांचा संहार.
आश्विन व. ३० स शूर्पणखेला विरूप केलें, पुढें साडे तीन महिन्यांनीं सीताहरण.
माघ शु.१४ स सीता गुप्त झाली.
माघ व. ७ स रावणानें मायावी सीतेचें हरण केलें, म्हणजे साडे चवदा महिने सीता विरह. राम सीतेच्या शोधार्थ निघाले. जटायूनें शुद्धि सांगितली. कबंधाला

मारून बदरीवनांत शिरले. तेथें शबरीची भक्ति पाहून उच्छिष्ट फळें भक्षिलीं. तेव्हां रामलक्ष्मणाचा थोडा संवाद झाला तो ऐका.

समर्था वनीं फीरती भिल्लटें हीं । नसे ज्ञान ना ध्यान हें रानटें हीं ।
अशांचीं उच्छिष्टें कशीं अंगिकारा । समर्था प्रभू कोण सांगे विचारा ॥
ह्मणे राम रे लक्ष्मणा योगधामा । कळेना तुला हा कदां भक्तप्रेमा ।
न जाणोनि मातें किती कर्मठें हीं । भलीं चोखटें भिल्लटें रानटें हीं ॥
तुला देखवेना तरी जा अयोध्ये । फणीबंधु तेव्हां धरी पाय सध्ये ।
दिनानाथजी ब्रीद हें साच तूझें । कळेना प्रभू भक्तिसाम्राज्य माझें ॥

फाल्गुन महिन्यांत पपातटीं आले. तेथें तीन महिने श्रीरामांनीं अनुष्ठान केलें.

ज्येष्ठ शु. १ स पपासरोवरीं मारुती भेटीस आले.

ज्येष्ठ शु. ५ ह्मणजे नागपचमीस सुग्रीवाची भेट झाली.

ज्येष्ठ शु. ८ स वालीला बाणानें मारिलें. अपराधावांचून वालीला रामानें मारिलें असा कित्येक दोष देतात पण तो निरर्थक आहे.

विनापराध मारिलें ह्मणोन बोलती जनीं ।
पराभिळाप जारमार छेदितों रे मी क्षणीं ।
कितेक पातकें जिवा अचह्यरूप घातकें ।
फणीप्रती कितेक गूज बोलिले श्रीनायकें ॥ ६१ ॥

ज्येष्ठ शु. १३ स सुग्रीवाला किष्किंधेचें राज्य दिलें.

ज्येष्ठ शु. १५ श्रीराम माल्यवान् पर्वतावर रहावयास गेले. वर्षाकालीं तेथें च एका गुहेंत मुकाम केला. श्रावण मासात लिंगार्चन, भाद्रपदात पक्ष वगैरे सर्व विधि तेथें केले.

लिंगार्चनीं श्रावण मास तेथें । वर्षा गिरी शोभत राम जेथें ।
श्रीमाल्यवंतीं भगवंत साक्षात् । कपीरुपें सेवक रुद्र साक्षात् ॥६८॥
पक्षमास विधि सर्व । सारिती प्रभू अपूर्व ।
विधीसि रक्षिती वनीं । मुनि समस्त भोजनीं ॥ ६९ ॥

आश्विन शु. १० ज्या मुहूर्तावर श्रीराम तेथून निघाले.

कार्तिक शु. १० ला सुग्रीवाचें सर्व सैन्य जमा झालें.

कार्तिक व. ७ स मारुती सीताशोधनार्थ निघाले.

मार्गशीर्ष शु. १० स मारुतीनीं उड्डाण करून समुद्र लंघिला.

शु. १२ स सीतेला अशोकवनात भेटले.

व. ७ स मारुती सैन्यासह श्रीरामचरणापाशीं आले.

व. ३० स श्रीराम समुद्रतीरीं आले.

पौष शु. ४ स बिभीषण येऊन भेटले.

शु ८ पासून तों १२ पर्यंत पांच दिवसांत सेतु बांधला.

शु. १४ स श्रीराम सिंधुपार झाले.

व. ३ ते १० पर्यंत लंका पुरवेष्टन.

व. ११ स रावणाकडून शुक व सारण दूत आले.

व. १२ स पुरद्वार रोधिलें.

व. ३० स मायाशिर करून रावणानें सीतेला फसविण्याचा प्रयत्न केला.

माघ शु. १ स अंगद शिष्टाईस गेले.

शु. ७,८ घोर युद्ध.

शु. ११ स अकंपन मारिला.

शु. १३ स वज्रदंष्ट्राला अंगदानें मारिलें.

शु. १४ स प्रहस्ताला नीलानें यमसदनास पाठविलें.

व. २ स मंदोदरी रावणाला उपदेश करिते.

व. ४ स रामानीं रावणाचा मुकुट खालीं पाडला.

व. ९ स कुंभकर्ण लढाईस आला.

व. १४ स रामानीं कुंभकर्णाचें शिर उडविलें.

व. ८ ते १३ हे सहा दिवस घनघोर युद्ध होऊन शेवटीं इंद्रजिताचें शिर लक्ष्मणानें बाणानें उडविलें.

चैत्र शु. १ ते ५ पुन्हा घोर युद्ध.

शु. ९ हाणजे श्रीरामनवमीस च लक्ष्मणाला शक्ति लागली. पुन्हा मारुतीनें द्रोणागिरि आणून लक्ष्मणाला उठविलें.

शु. १० स स्वतः रावणाची स्वारी निघाली.

शु. ११ स रामासाठीं इंद्राच्या आज्ञेनें रथ घेऊन मातली आला.

शु. १२ पासून तों व. १४ पर्यंत अठरा दिवस " रामरावणयोर्युद्ध रामरायणयोरिव " झालें.

व. ३० स रावण वैकुंठास गेला.

आनंदसंवत्सर जन्मकाळीं । त्रैलोक्य आनंदविलें सुकाळीं ।
शतकोटि रामायणसिंधु जाला । वैकुंठधामाप्रति शत्रु नेला ॥१२८॥

वैशाख शु. १ ला वानरदळात आनंदोत्सव झाला. बरोबर चवदा वर्षें वनवासाला झालीं.

शु २ स बिभीषणाला राज्याभिषेक केला. तेहतीस कोटी देवाचा बंदिवास सपला.

शु. ३ वलभीमानीं सीतामातेस संपूर्ण वृत्तान्त निवेदन केला. चवदा महिने अठरा दिवस सीतावियोग व चवदा महिने दहा दिवस सीतेला लंकावास. सीता रामाकीं विराजली.

देवेंद्र देव स्तविती स्तवनें प्रभूला ।
कैलासधाम धवळे पाहती रुपाला ।
रामा तुझें परम सीतळ नाम कंठीं ।
धरिलें सदां परम निर्मळ नीळकंठीं ॥ १४० ॥
भोळेपणें असुर म्यां प्रभु वाढवीले ।
सहास्लिे अरि तुवां सुर सोडवीले ।
ध्रुवापरी अढळता निजसेवकासी ।
लंका अपूर्व दिधली जि बिभीषणासी ॥ १४१ ॥

वैशाख शु. ५ स श्रीराम प्रयागास आले.

वैशाख शु. ६ स भरतेवर चवदा वर्षांनीं भरतभेट.

वैशाख शु. ७ स श्रीराम भद्रासनीं विराजले.

त्या वेळीं श्रीरामाचें वय ४२ व माताजानकीचें वय ३३ होतें. पुढें अकरा हजार वर्षे राज्य करून

वैकुंठधामाप्रति राजधानी ।
नेली पुरी बैसवुनी विमानीं ।
विष्णूरूपें ध्यान प्रयाणकाळीं ।
हनुमंत ते बोलती ते चि काळीं ॥ १७१ ॥
उपासकांलागुनि ध्यान कैसें ।
श्रीराम रामेति अपूर्व ऐसें ।
राहो सदा सर्व हि सांप्रदाई ।
विनती पुनर्दर्शनहेतु पाई ॥ १७२ ॥
धनुर्बाण घेऊनिया पृष्ठिभागीं ।
लिलाविग्रही राम मी भक्तसंगीं ।
सिता मोक्षश्रीया घरीं नित्य तेथें ।
श्रिया सानकूळा स्वयें मी च जेथें ॥ १७४ ॥
जयाचे घरीं अर्चनें भक्तिरंगें ।
कथा रम्य रामायणें प्रेमरंगें ।
सडे मार्जने रंगमाळा सुरंगें ।
पुजा नित्य नीलांजनें प्रीतिरंगें ॥ १७५ ॥
जयंत्यादिकें मुख्य पर्वें अचाटें ।
अती संभ्रमें मांडिती भक्ति थाटें ।
मला लागतें सर्व सिद्धीस न्यावें ।
जगद्व्यापकू रूप माझें स्वभावें ॥ १७६ ॥
गिरीकंदरीं राहती वीतरागी ।
जनामाजि आचोळगें जे विरागी ।
तयाचें किती भक्ति साहित्य तेथें ।
मला सर्व करणें चि लागे चि येथें ॥ १७७ ॥
तुझा मारुती संभ्रमें वास जेथें ।
मला राहणें सर्वभावें चि तेथें ।
महाक्रूर तो काळ लोटून घालीं ।
स्वयें राम मी मारुती सर्वकाळीं ॥ १७८ ॥

दिनानाथजी बोलिलें तें चि घावें ।
घडू मागणें हें चि देवा स्वभावें ।
कथावाल्मिकीमाजि स्यां मग्न व्हावें ।
कवीभक्तऊपासकां बोलवावें ॥ १७९ ॥
सख्या प्राण तूं प्राणनाथांतरीं मी ।
सख्या तूं हरी श्रीहरीअंतरीं मी ।
सदां सर्व हीं बोलवी चालवी मी ।
सदां भक्त वीभक्त कांहीं नव्हे मी ॥ १८१ ॥
गुरुनाथजी मद्रुपें सूखमूर्ति ।
सदां सर्वदां बोधिती पुण्यकीर्ति ।
जगामाजि ऊपासना रामदासी ।
महा भक्त श्रीरामनौमीविलासीं ॥ १८२ ॥
एवं मारुति राम ऐक्यस्वरूपीं गुह्यार्थ अनुवादती ।
देवेंद्रादिक देव सर्व स्वपदें सर्वत्र वोवाळिती ।
श्रीमद्दास उदास स्वामिचरणीं वेणीप्रवाहो गिरी ।
श्रीरामायण अब्दग्रंथ कवि हा वाल्मीकिना उत्तरीं ॥ १८३ ॥

(३९) मंगलरामायण

श्लोक १६११ वृत्त–शार्दूलविक्रीडित

आधीं मंगल शारदा गणपती श्रीसद्गुरु गाइला ।
कृष्णातीरनिवास घास बहुसा ऊदाससा पाहिला ।
ज्याची कीर्ति जगांत होउनि पुढें भेदीत गेली चढे ।
कुर्यात् मंगल राघवं विजयते रामायणं मंगलम् ॥ १ ॥

असें स्तवन करून या रामायणाला गिरिधरानीं आरंभ केला आहे. एकदर श्लोक १६११ आहेत, त्या सर्वांचा चवथा चरण

कुर्यात् मंगल राघवं विजयते रामायणं मंगलम् ॥

हा एक च आहे. लग्नप्रसंगीं म्हणावयाचीं हीं मंगलाष्टकें च आहेत; कारण गिरिधर म्हणतात.–

किंवा येक गमे रघूवरवरा सत्कीर्तिकन्या दिव्ही ।
जीचें कीर्ण प्रकाशलें अति भलें शतकोटिसंख्या भली ।
तीला आणि रघोत्तमासि वरवें सूलग्न लाऊं भलें ।
कुर्यात् मंगल राघवं विजयते रामायणं मंगलम् ॥

ग्रन्थारंभीं श्रीविष्णूपासून श्रीरामापर्यंतच्या चाळीस पिढ्यांचीं व जानकीच्या पूर्वजांच्या सवीस पिढ्यांचीं नांवें दिलीं आहेत. लग्नाला राजे कोणकोणच्या देशाचे आले होते त्याचीं नांवें दिलीं आहेत. पुढें सर्व रामायणाची सप्तकांडात्मक कथा क्रमशः सांगितली आहे, तिचा सारांश देणें शक्य नाहीं. प्रस्तावनेच्या मर्यादेकडे पाहून आज ती कथा पुन्हपुन्हां देण्याची आपणास आवश्यकता वाटत नाहीं, मग गिरिधरांना तरी कां वाटली होती ? एक च कथा पाच सात प्रकरणांत त्यांनीं तरी कां सांगितली ? शिवाय गिरिधर ह्मणतात, आपण कांहीं मोठे कवि नाहीं किंवा आपल्या काव्यांत कांहीं नवीनपणा हि नाहीं; मग ती च ती कथा गिरिधरांनीं वारंवार कां गाइली बरें ? अहं ब्रह्मास्मि महावाक्याचा उपदेश होऊन हि श्रीरामकथेंत गिरिधरांना गोडी-उरली च होती काय ?

श्रोते सज्जन हो तुह्मी सकळ ही रामायणु ऐकिलें ।
तेथें युक्ति प्रयुक्ति शक्ति नसतां कां हें येथें बोलिलें ।
माझें मीपण वारलें परि हरीगूणार्णवीं थारलें ।
कुर्यात्० .... ॥ ३/५ ॥

माझें मीपण सद्गुरूनीं वारिलें, तरी पण हरिगुणवर्णनाचे ठिकाणीं जी मति जडली आहे ती कांहीं केल्या तेथून ढळत नाहीं असें गिरिधर ह्मणतात. आणि ह्मणून च ते च ते गुण शंभरदा हि वर्णन करून त्याना कंटाळा आला नाहीं ! शिवाय श्रीगुरुचरणाला नमन करून रामकथा गातां गातां च गिरिधराना सर्वत्र राम दिसू लागले.

आत्माराम उपासना त्रिभुवनीं व्यापूनि ते राहिली ।
श्रीमत् सद्गुरुनाथजीसि नमुनी सर्वत्र ते पाहिली ।
तेथें मीपण वारिलें शिवदशे मायामये सारिलें ।
कुर्यात्० . .. . ॥ २/११० ॥
श्रीमत् सद्गुरुनाथजींसि नमितां श्रीराम तो भेटला ।
आत्माराम जनीं वनीं निजमनीं आनंद तो दाटला ।
नाना देह विदेह भाव अवघे सर्वत्र हे वारले ।
कुर्यात्० . ... ॥ २/११२ ॥

गिरिधर ह्मणतात, मी मूढचा पाषाण असून श्रीरामकथा वर्णन करूं शकत आहे ही सारी सद्गुरुकृपा होय. सद्गुरूंचें ध्यान हृदयांत साठविल्यामुळें ह्या

पाषाणांतून कवितारूपानें हें गंगोदक स्रवत आहे. एरव्हीं ह्या किंकराचा काय अधिकार होता, कीं त्यानें संतसज्जनापुढें रामकथा गावी ! अशा गुरुचरणापुढें गिरिधर वारंवार लोटांगण घालीत आहेत.

स्वामीच्या वदनेंदुदर्शनवशें हा सोमकांतु द्रवे।
पाषाणांतुनि गांग हें उदक हें कवितास्वें हें स्रवे।
आनंदैक कथा त्रिवेणिप्रभुची वेणीदयें चालिली।
कुर्यात्० .... ५/११९ ॥
नाना पंथ अनंत संत पाहतां विश्रांति येथें दिसे।
सारासारविचार सार बहुधा संपूर्ण जेथें वसे।
त्या संतासि नमस्कृतैक चरणीं घालीन लोटांगणी।
कुर्यात्० .... ॥ ५/१२० ॥

अशा सद्गुरूनीं ही जी रामोपासना शिकविली, ती आम्ही आमरण चालवूं व ते श्रीगुरुचरण अखंड स्मरूं.

यावद्देह उपासना दृढ धरूं तद्भक्ति भावें करूं ॥ ५/१२३ ॥
श्रीमत् दास उदास स्वामि आमुचे जे निर्मळु निश्चळु।
त्यांचे देह विदेह नामरुप हें जाणोनि स्पा केवळु।
ज्याच्या दर्शनस्पर्शनें मन मुरे संसर्गवेथा तुरे।
कुर्यात्० ॥ ५/१२५ ॥

रामायण बाजूस ठेवून आपण दासायन च चालविलें आहे ! काय बिघडलें ? रामकथेपेक्षां दासकथेची गोडी काय कमी आहे ? रामदास्य तरी काय फुकाचें आहे ? सीताशुद्धीला जाण्यापूर्वीं वानरांनीं जो निर्धार केला होता तो च निर्धार करावा तर रामदास ह्मणवावें !

प्राणत्याग करूं श्रिराम चि स्मरूं काया वनीं संहरूं।
दर्भातें अथरूं निवेशन करूं निष्ठा धरूं उद्धरूं।
संसारार्णव ऊतरूं भव तरूं संसर्गवेथा हरूं।
कुर्यात् मंगल राघवं विजयते रामायणं मंगलम् ॥ ६/२२

आणि अशा श्रीरामदासाच्या चरणीं मन जडेल तर आणखी निराळी श्रीरामकथा ऐकावयाची कोणती राहणार आहे ? तेव्हां गिरिधरानीं श्रोत्यांचीं केलेली विनंती देऊन आपण पुढील रामायण हातीं घेऊं.

श्रोने हो दशकंठ मारुनि प्रभू भरतासि भेटे जसा।
नाना हे दश देह सारुनि तुह्मी श्रीराम भेटो तसा।

यावद्देह उपासना दृढ धरूं श्रीरामसेवा करूं।
कुर्यात् मंगल राघवं विजयते रामायण मंगलम् ॥ ६/११२

(३६) छंदोरामायण

श्लोक १५५६ वृत्त-अनेक

श्रीसमर्थ, वेणाबाई व बाइयाबाई असा हा त्रिवेणीसंगम होय, आणि ह्मणून पुष्कळ वेळा आपल्या परंपरेला गिरिधरानीं त्रिवेणी ह्मणून संबोधिलें आहे. त्रिवेणीच्या ऐवजीं या रामायणात गिरिधरानीं नुसता नदी शब्द च योजला आहे.

गिरिगुहांत राहणें । जनीं अभिष्ट पाहणें।
समर्थ स्वामि ते गुरु । नदी ह्मणे जगद्गुरु ॥ १/२
श्रीरामदासस्वामिचें । चरित्र सर्व तेथिचें ।
हरादिकां न वर्णवे । नदीस केवि वर्णवे ॥ २/३

या ठिकाणीं व इतरत्र हि या रामायणात त्रिवेणीऐवजीं नदी शब्द योजला आहे. नदी ह्मणजे त्रिवेणी व पर्यायानें तद्रूपता पावलेले गिरिधर होत.

त्रिवेणी हे परंपरा । समर्थ राम हा खरा ।
उदास पंथ बोलवी । कथा स्वयें चि चालवी ॥ १/२

अशी ही रामायणी कथा आपल्याकडून श्रीसमर्थ बोलवीत आहेत. तींतील एकादा दुसरा प्रसंग आपण येथें देऊं.

रामाला एकदा का राज्याभिषेक झाला ह्मणजे रावणाच्या बंदिशाळेंत पडलेले देव कोण सोडविणार, असा विचार पडल्यामुळें रामाकडे भूभारहरणार्थ प्रार्थना करण्यासाठीं एक मुनि आले. ते कोण ?

कळ्हो जयासि आवडे । अखंड वृत्ति वावडे।
शिखा अखंड थर्थरी । आला श्रीराममंदिरीं ॥ ३/१८

मग पुढें कैकेयीमार्फत त्या मुनींनीं आपला डाव कसा साधला ती कथा सर्वश्रुत च आहे.

भरतप्रेमाची बरोबरी आजपर्यंत कोणा हि यथूला करता आली नसेल. रामाला परत आणण्यासाठीं भरत चित्रकूटास गेले असतां रामाला ह्मणतातः—

परांतरासि जाणसी । स्वबंधु साक्ष नेणसी ।
क्षमा करुनि पैं कये । रघोत्तमा पुरीसि ये ॥ १/१७

तुझी च आण वाउनी । गुरूसि साक्ष ठेउनी ।
विभूति चर्चिली पुढें । मनीं तुझें चि रूपडें ॥ ६८
तुला घनांत सोडुनी । करू मी राज्य जाउनी ।
अघोर नर्क तेधवां । चले पुरीसि येधवा ॥ ६९

सुंदरकांडाचा शेवट करिताना गिरिधर म्हणतातः—

रामदाससमर्थजी जनपावनी प्रभुची कथा ।
ऐकतां जड जीव पावन होत हे निज तत्वता ।
संपलें निजकांड सुंदर वेणि हे वदली नदी ।
युद्धकांड गिरी म्हणे मज बोलवील दयानिधी ॥ ७०

या रामायणात सुंदरकांडाचा च फार विस्तार केला आहे. श्रीसमर्थांना सुंदरकांड फार आवडत असे. सुंदरकांडात मारुतीचा पराक्रम आहे म्हणून व युद्धकांड आवडतें म्हणून श्रीसमर्थांनीं हीं दोन च कांडें वर्णिलीं आहेत.

लक्ष्मणाला शक्ति लागून लक्ष्मण पडले असता मारुतिरायांनीं औषधी आणून लक्ष्मणाला जीवदान दिलें, त्या प्रसंगीं प्रत्यक्ष राम आपल्या दासाची स्तुति करितात :—

मारुती रघुनाथजी सुखरूप पूर्ण हे भेटले ।
वानरीं जयकार कीं भुभुकार सर्व हि दाटले ।
पावना पवनात्मजा निज लक्ष्मणा जिवदान रे ।
ईश्वरा जगदीश्वरा तुज प्राण हें अभिधान रे ॥ यु ४/५२

ही स्तुति ऐकून मारुतीला मात्र गर्व झाला नाहीं. त्यांनीं काहीं बोलून दाखविलें नाहीं, पण सारखी दृष्टि प्रभूच्या चरणाकडे होती, यावरून हा प्रभुचरणाचा प्रताप होय असें त्यांनीं सुचविलें.

सुमन मेघ हे वर्षती स्तुतिभाषणें क्षिति दाटती ।
मारुती प्रभुअंघ्रि लक्षुनि मौनगर्भ करी स्तुती ।
स्वामिच्या पदविक्रमें सकळीक कार्य घडूनि ये ।
हे चि रक्षण हरीजनाप्रति मीपणात पडों नये ॥ यु ४/५३

अशा एकनिष्ठ सेवकाला काय बक्षिस द्यावें हें श्रीरामाला मोठें कोडें पडलें. जानकीमातेनें मोठ्या प्रेमानें नवरत्नमाळा दिली तिची मारुतींनीं काय वाट लावली ती सर्वांस ठाऊक च आहे मग आता, मारुतिराया, तुझें उत्तीर्ण कसें व्हावें असें रामानीं विचारल्यावरून मारुति म्हणतात —

सर्व तूं तुजमाजि सर्व हि देव भक्तपरंपरा ।
आत्मया परमात्मया मज स्वामि तूं सचराचरा ।
कांहिं ही न कळे मला गुणनामकीर्तन दे मनीं ।
नवविधा निजप्रेम जीवन ध्यान पूर्ण जनीं वनीं ॥ यु. ८/६५

असे अनेक प्रसग युद्धकांडात आहेत आणि ह्मणून च तें श्रीसमर्थांना फार आवडे. वारवार युद्धकांड वाचीत जा अशी त्याची आज्ञा आहे.

रामदाससमर्थ श्रीगुरु संत सज्जन तोपले ।
युद्धकांड अखंड वाचित राहें ह्मणउनि बोलिले ।
सप्त कांड अनुक्रमें आहि सर्वदां श्रवणें करूं ।
वेणिस्वामि गिरीवरी बहु तुष्टमान जगद्गुरु ॥ यु. ८/८३

(३७) सुंदररामायण

श्लोक ७४९ वृत्त—दोधक

रामायण च, पण लवकुश गात आहेत.

रामकथा हे लवकुश गाती । सुरमुनि चकित ते पाहताती ।
रामरूपें स्वरूपें दिसताती । कोण कुमार प्रभु ह्मणताती ॥ ३/१२४
काय अपूर्व हें गायन यांचें । रामरूपें चि स्वरूप जयांचें ।
कोण जनक निजस्थान तयांचें । उत्कट तप वाल्मिकसत्ययाचें ॥ ३/१२५

असें हें रामायण गिरिधरानीं वर्णिलें आहे, पण त्याचें सर्व श्रेय श्रीसद्गुरुचरणाकडे दिलें आहे.

रामदास प्रभु स्वामि समर्थं । रामायण कथिलें हें यथार्थं ।
वेणिस्वामिपदीं सुखस्वार्थं । गिरिधर सतपदीं परमार्थं ॥ १२/५२

(३८) संकेतरामायण

क्रमशः न सांगतां कांहीं निवडक प्रसंग वाचकांस सादर करणें, एवढें च शक्य आहे.

(१) मखरक्षणासाठीं विश्वामित्र रामाला मागावयास दशरथाकडे आले व पुष्कळ होय नाहीं होऊन अखेरीस रामलक्ष्मणाना विश्वामित्राबरोबर देण्याचें ठरलें, तेव्हां राम आईची आज्ञा मागावयास गेले असतां म्हणतात:—

ब्राह्मणाच्या कार्याकारणें । अवतार घेतले नारायणें ।
म्हणोनि माये आज्ञा देणें । द्विजां रक्षणें उचित ॥ २२ ॥
देव ब्राह्मण अग्निपूजनें । नाना योग याग व्रतें दानें ।
नाना तपें तीर्थाटणें । मातें रक्षणें उचित ॥ २३ ॥
नाना पुरश्चरणें अनुष्ठानें । नाना योग नाना साधनें ।
आत्मचिंतनें स्वानंदभुवनें । स्वधर्म रक्षणें उचित ॥ २४ ॥
ब्रह्मनिष्ठ ब्राह्मण जेथें । सर्व सांडोनि धांवणें तेथें ।
नाना वैष्णवी माया भक्तजनातें । क्षणीं बाधील म्हणूनियां ॥ २५ ॥
नाना षट्कर्मे चालती जनीं । विध्योक्त क्रिया आचरती मनीं ।
ब्रह्मसंपन्न स्वानंदभुवनीं । नवविधा भजनीं तत्पर ॥ २६ ॥
निःकामभजनें सर्वस्वत्याग । भजनिमित्य मांडिती योग याग ।
आत्मचिंतनें भवस्वर्गभोग । तुच्छ करिती स्वानंदें ॥ २७ ॥
ऐसे योगी दुर्लभ जगीं । धुंडित चालिले वीतरागी ।
ऐसयाकारणें मजलागीं । अवतार घेणें निर्धारें ॥ २८ ॥
पूर्वीं सूतिकागृहीं दिधलें दर्शन । मातें तुजला असेल स्मरण ।
सुरसाधुधर्मधरारक्षण । करावया मी अवतरलों ॥ २९ ॥
एवं धर्मस्थापनाकारणें मातें । रायें दिधलें मखरक्षणातें ।
अग्नि ब्राह्मण आमुचीं दैवतें । आज्ञा देईं सिद्धाश्रमा ॥ ३० ॥

(२) अहल्या शिळा होऊन पडली होती, पण तिचा श्रीरामचरण-

मी भ्रमें जाल्यें जड मूढ शिळा । परी तूं जीवींचा जिव्हाळा ।
चरणप्रताप दावीं अवलीळा । कीर्ति गाजो त्रैलोक्यीं ॥ १६ ॥

अशी च आतुरता श्रीसद्गुरुदर्शनाविषयीं झाली ह्मणजे श्रीराम अहल्येला जसे भेटले तसे श्रीसद्गुरु भाविकांला भेटतील. श्रीरामचरणकमलाचा स्पर्श होतां च

तात्काळ अहल्या लागली रामपायीं । ह्मणे माझे श्रीराम आई ।
इतुके दिवस कवणे ठायीं । विगुंतलीस जननिये ॥ १५/११
कैलासीं शंकरें गोविलीस । सुटका जालिया धांवलीस ।
राम माउली सावकाश । आतां न विसंबे हृदयांतुनी ॥ १७/११

आणि अहल्या श्रीरामोपासकांस आशीर्वाद देते कीं,

पवित्र चरणाची प्रचित मातें । ऐसी च हो कां सद्भाविकांतें ।
भवस्वर्गकाम भक्तांतें । स्वप्नीं तो हि न लिंपो ॥ १११
आत्मारामउपासना । सद्गुरुकृपें लाधो जना ॥ वगैरे.

(३) बालकांडाच्या तिसऱ्या सर्गांत जें सद्गुरुस्तवन केलेलें आहे तें पूर्वी श्रीरामदासी ग्रन्थमालेंतील दुसऱ्या भागाच्या प्रस्तावनेंत दिलेलें आहे. श्रीसद्गुरुमूर्ति हृदयात अचल ठेवून ग्रन्थरचना झालेली असल्यामुळें ग्रन्थांत सर्वत्र श्रीसद्गुरुरूप दृग्गोचर होत आहे. तथापि अयोध्याकांडाचे आरंभीं सद्गुरुस्तवन केलें आहे तें असेः—

भावें नमस्कारिला जगद्गुरु । रूप पाहातां परात्परु ।
निर्मळ निश्चळ निराकारु । नामारूपावेगळा ॥ ३½ ॥
सर्वोत्माराम सर्वांतरीं । अवतार घेउनी गोदातीरीं ।
ब्रह्मचर्यें सचराचरीं । वैराग्ययोगें विचरला ॥ ४ ॥
जैसें रघोत्तमें शरयुतीरीं । उत्पन्न होउनी गोदातीरीं ।
वास केला वल्कलांबरीं । तैसें चि कृष्णातीरीं समर्थें ॥ ५ ॥
कृष्णातीरस्थ नाम साजे । रघुनाथकीर्ति जेथूनि गाजे ।
जयाच्या तीव्र वैराग्यें झिजे । हृदय तापसाचें ॥ ६ ॥
ज्याचें ज्ञान शवलचैतन्यविहीन । चौदा ब्रह्में सिद्धांत करून ।
अनिर्वाच्य ब्रह्म खरें स्थापून । विमळ परंपरा चालविली ॥ ७ ॥
श्रीरामसद्गुरुउपासना । सगुणगुणें गुणसंपन्ना ।
पाहतां निर्गुण निरंजना । पैलिकडे आहे हो ॥ ८ ॥
जरी तेथवरी पाहत जाऊं । तरी मग गुण कैंचे गाऊं ।
याकारणें तें लपऊं । रूप उपासनेचें ॥ ९ ॥

कशी आहे गोडी ! कशी आहे उपासना आणि गुरुभक्ति !

(४) अयोध्येच्या लोकांना श्रीराम किती प्रिय झाले होते व त्यां-च्या मनाला श्रीरामाचा च कसा छंद लागला होता याचें वर्णन गिरिधरानीं ह्मणा किंवा वेणाबाईंनीं ह्मणा, फार प्रेमळ केले आहे. उतारे जरा मोठमोठे होत आहेत खरे, परंतु काहीं इलाज नाहीं, वाचकानीं क्षमा केली पाहिजे. अयोध्येच्या लोकाना श्रीरामाचा जसा ध्यास लागला होता, तसा आपणास लागावा, तर च या सांप्रदायाची दीक्षा घ्यावी व श्रीरामदासी बाणा प्रगट करावा.

राम सकळांसी व्हावा । राम सकळांचा विसांवा ।
राम सकळांनीं चिंतावा । राम घ्यावा जनांनीं ॥ २६ ॥
घरीं क्रमेना क्षणभरी । अन्य न भावे अंतरीं ।
तिष्ठत उभीं राजद्वारीं । राम पाहों ह्मणोनियां ॥ ७ ॥
बाळ तारुण्य आणि वृद्ध । सकळां लागला रूपवेध ।
जेथें तेथें बोध प्रबोध । जय जय राम होतसे ॥ ८ ॥
जिकडे तिकडे राम राम । गल्लोगल्लींनें राम राम ।
चिर्दीं बाजारीं राम राम । पूर्णकाम चिंतिती ॥ ९ ॥
जातां येतां राम राम । काम करितां राम राम ।
सर्वांचा तो अंतर्याम । ह्मणोनि राम चिंतिती ॥ १० ॥
खातां जेवितां राम राम । उठतां बैसतां राम राम ।
अशनीं शयनीं राम राम । मंगळधाम चिंतिती ॥ ११ ॥
मंगळमंगळ राम राम । महामंगळ राम राम ।
निर्मळ माझा आत्माराम । जय जय राम होतसे ॥ १२ ॥
ह्मणती शिवाचे हृदयींचा । ह्मणती जप हा पार्वतीचा ।
साहाकारी हा सुरांचा । मनुष्यवेषें देखिला ॥ १७ ॥
कोण भाग्य हो आमुचें । थोर पुण्य पूर्वजांचें ।
कोण सकृत सांचिलें साचें । रूप रामाचें देखिलें ॥ १८ ॥

ऐसा राम माझा प्रिये । काय सांगों अभिप्राय ।
आत्मारामेंसीं तुळितां न ये । तुळणा कोठें पार्वती ॥ ७ ॥
ह्मणसी ब्रह्मांडामध्यें देखिला । तो काय तुह्मी परात्पर लेखिला ।
ऐसें ह्मणसी तरी चोळखिला । नाहीं च तुवां श्रीराम ॥ ८ ॥
गगनाभ्रमंडळीं सूर्य असे । परी तो तया समभावें नसे ।
तैसा राम ब्रह्मांडीं च भासे । परी तो सर्वां आगळा ॥ ९ ॥
सर्वां आगळा ह्मणोनि ध्यातों । नाहीं तरी मी केवीं गातों ।
न जाणतां मी भजन करितों । हें अघटित मम प्रिये ॥ १० ॥
तुह्मी अवघीं मायामोहित । जन्हीं जाला सुखानंदभरित ।
तरी रामसुखाचें कण अमृत । त्याची सरी न पावाल ॥ १३ ॥
तुह्मी मायेमधील सकळ । तैसें चि मायावी सीतळें ।
तेणें कैसा हलाहल । शांत होतो तुमच्यानीं ॥ १४ ॥
मायातीताचें जें नाम । तेणें जाला मज आराम ।
ऐसा माझा आत्माराम । वाचें केवीं बोलवे ॥ १५ ॥
जो माझ्या रामा जाणता । तो राम चि होय तत्त्वता ।
राम होऊनि कथा वार्ता । रामाच्या चि सांगतसे ॥ १६ ॥

ह्मणून गिरिधरानीं रामकथा इतक्या वेळा गायिल्या आहेत.

(६) अशा सर्वगुणसंपन्न रामाला राज्याभिषेक होण्याची वेळ आली, तेव्हां बंदिवासांत पडलेले सारे देव चिंताग्रस्त झाले.

कोण सोहळा अयोध्येचा । प्राण जातसे रे आमुचा ।
तेतीस कोटी सुरवरांचा । संहार होतो आजिच्यानीं ॥ २६/११

अशी देवाना चिंता पडली, तेव्हा मग मंथरेने कैकेयीच्या मार्फत देवांच्या कार्यासाठीं श्रीरामाला वनवासास कसें पाठविलें ही कथा सर्वांस ठाऊक च आहे. कैकेयीच्या वचनाला गुंतून दशरथ राजा विव्हळ झाला. भार्येच्या नादीं लागल्यामुळें आपणांस राम अंतरला ह्मणून दशरथ लोकांस उपदेश करितात:—

कामाकरितां कैकेयी केली । रामावरी हे उठावली ।
तरी च भक्तजनीं भूमंडळीं । कांता सकळीं निंदिली ॥ १६/११
अरे ज्यासी राम व्हावा । तेणें कांतासंग त्यागावा ।
स्त्रीहत्येचा दोष घ्यावा । परी राम धरावा हृदयकमळीं ॥ २२ ॥

रामवियोग सहन न होऊन राम राम करीत दशरथानें देहत्याग केला! रामस्मरणात देहभाव नष्ट व्हावा ह्मणतात; पण दशरथानें प्रत्यक्ष देह च श्रीरामावरून ओवाळून टाकला.

राम ह्मणतां देहभाव जावा । तें चि घडलें त्यास देवा ।
राया दशरथानें जीवा । जयजयरामें वोवाळिलें ॥ २३ ॥

तात्पर्य रामवियोग सहन करण्यापेक्षां देहपात झालेला पत्करिला; पण देह-रक्षण करणें च असेल तर तो देह लक्ष्मणाप्रमाणें श्रीरामसेवेंत झिजवावा.

किंवा देह असतां भजन । करावें गुणानुवादकीर्तन ।
कीं वरच्या रीतीनें पूजन । लक्ष्मणासारिखें करावें ॥ २४ ॥

पण प्रत्यक्ष श्रीरामसेवा करण्याचें भाग्य सर्वांचें थोडें च आहे, अशा स्थितींत प्रतिमापूजन करून असावें.

सकळांसी कैंचें श्रीरामअर्चन । तरी करावें प्रतिमापूजन ।
तेथें ठेऊनि अंतःकरण । चापपाणी चिंतावा ॥ २५ ॥

आणि प्रत्यक्ष राम भेटणार च नाहीं असें तरी कां ह्मणतां ?

ज्याचे हातीं धनुष्यबाण । तो चि राम हें प्रमाण ।
येकपत्नी येकवचन । राम माझा तो चि तो ॥ २६ ॥

(७) श्रीसमर्थांचा " आत्माराम " ग्रन्थ इतरत्र छापलेला आहे, आपल्या मालेंत तो मुळावरून अजून छापावयाचा आहे. वीस दशकांचा बोध करून हि जेव्हां काहीं शिष्य कोरडे च पाहिले तेव्हां त्यांच्यासाठीं " आत्माराम " ग्रन्थ श्रीसमर्थांनीं सांगितला. आत्मारामाला दुसरी उपमा नाहीं इतका अप्रतिम तो ग्रन्थ आहे. त्यात श्रीसमर्थ शिष्याला ह्मणाले, मी तुजजवळ एक गोष्ट मागतों, ती जर तू मला देशील तर मी तुला स्वस्वरूपाची ओळख करून देईन. त्यावर शिष्य फारसा विचार न करितां ह्मणाला, ठीक आहे, मागा, मागाल तें देतों. सद्गुरु ह्मणाले, तुझें जीवपण मला दे. शिष्य ह्मणाला, दिलें. मग मी हि तुला निजपद दिलें असें सद्गुरु ह्मणाले. जीवपण दिलें ह्मणणें सोपें आहे, पण खरोखर कोणी देतो कां ? जो देतो त्याला निजपदाची प्राप्ति हि पण होते. तात्पर्य काय, आपण आपला वेगळेपणा सर्वस्वीं श्रीचरणीं अर्पण केला पाहिजे. आपलें ह्मणून वेगळें आपणाजवळ काहीं उरलें न पाहिजे. जें काहीं आहे तें सारें श्रीरामदासार्पण झालें पाहिजे. तसें वेणाबाईंनीं केलें होतें, गिरिधरांनीं हि केलें होतें.

अभेद भजन देवें सांगितलें । त्यागार्थ जीवपण मागितलें ।
सद्गुरुनाथें निरोपिलें । आत्मयारामीं ॥ १३ ॥
सद्गुरुपदीं जीवपण दिधलें । स्वामी ह्मणती निजपद लाधलें ।
त्याउपरी त्यां जीवपण आपुलें । मानिलें चि नाहीं ॥ १५ ॥

(८) पंचवटीस श्रीराम असतांना एकदा लक्ष्मणाचें येणें सहज कृष्णातीरापर्यंत झालें होतें. चंद्रगिरीच्या डोंगरावर लक्ष्मणाचा कांहीं काळ वास झाला, तेव्हां तेथून चांफळखोरें त्याच्या नजरेस पडलें होतें. चांफळखोऱ्याची शोभा पाहून तें स्थान लक्ष्मणाला फार आवडलें व परत पंचवटीस गेल्यावर त्या ठिकाणाबद्दल श्रीरामाजवळ लक्ष्मणानें गोष्ट काढली. पुढें दक्षिणेकडे जाण्यास श्रीराम निघाले तेव्हां त्यांनीं तें स्थळ प्रत्यक्ष पाहिलें व येथें आपण कलियुगीं वास करूं म्हणून ठरलें होतें.

त्रेतायुगींची सत्यकल्पना । कलयुगीं प्रत्यक्ष होईल जना ।
गुप्त प्रगट सामर्थ्यें नाना । संत सज्जन अवलोकिती ॥ १३

याची प्रतीति शालिवाहनाच्या सोळाव्या शतकांत महाराष्ट्रास आली.

पंचक्रोशीं कृष्णातीरीं । पाहोनि घ्यावें चराचरीं ।
जो कां उदास गिरिकंदरीं । सद्गुरुनाथ समर्थ ॥ १

समर्थ सद्गुरु अवतारमूर्ति । रामें सांगितलें ऋषीप्रति ।
प्रत्यक्ष अनुभवा येईल प्रचीति । आत्माराम जगद्गुरु ॥ २४ ॥

(९) सात हि कांडांत एखाद्याला सुंदरकांड च फार आवडलें तर कांहीं नवल नाहीं. अशा त्या सुंदरकांडाला आरंभ करतांना वेणीगिरिधरांनीं श्रीसद्गुरुसमर्थांना जें नमन केलें आहेतें अप्रतिम आहे. त्यांत सद्गुरूचें सामर्थ्य व सच्छिष्याची निष्ठा हीं दोन्ही व्यक्त होत आहेत. तें नमन वाचून ज्याचें मन श्रीगुरुचरणीं जडणार नाहीं असा वाचक विरळा !

दया समर्थ सद्गुरूची । जेणें दिधली समाधिरुचि ।
जीवन्मुक्त दशा कैंची । समर्थस्वामीवांचूनियां ॥ ५
समर्थ श्रीगुरु तरणोपाय । सद्भाविकाचें मोक्षठाय ।
तयावीण करूं काय । नाना उपाय शब्दाचे ॥ १७ ॥
शब्दातीत स्वामी माझा । जो योगियां योगिराजा ।
राजयोगींद्र महाराजा । सहजीं सहजा जगद्गुरु ॥ १८ ॥
अलभ्य लाभला सद्गुरुसंग । सांगे तेथील कथाप्रसंग ।
शुकादिकांचा सारिला संग । विदेहरूपें गुरुराजें ॥ २१ ॥
अहं आत्मा हा वृत्तिसंग । हा चि केला संगभंग ।
मग नवविधा भक्तिरंग । रंग श्रीरंग गुरुदेव सांगे ॥ २२ ॥
चापपाणीचें रूपडें । दाऊनि दिल्हें वाडेंकोडें ।
घर्णी घर्णी रे पवाडे । स्वरूप रूपडें रामाचें ॥ २३ ॥.

आज्ञा प्रमाण जी प्रमाण । कोण करील अप्रमाण ।
करीन गुणानुवादन कीर्तन । परमानंदें गुरुकृपें ॥ २४ ॥
ऐसें सद्गुरुदेवाजवळी । बोलिलों ऊर्ध्वमूळवृक्षातळीं ।
पुढें कृपासरितोदकें झळाळी । वेणी त्रिवेणी ते चि हो ॥२५॥
तेथें मंचकीं सहजासन । विमळ डोळां देखिलें ध्यान ।
ह्मणाल सगुण कीं निर्गुण ध्यान । अनुसंधान दोन्ही हो ॥२६॥
समर्थ सद्गुरु निरंजन । जेणें तारिले अवघे जन ।
येकपणें विराजमान । भक्तजनसंकीर्तनीं ॥ २७ ॥
गुरुआज्ञें भगवत्कथा रामायणी । गाऊं आतां ऐका श्रवणीं ।
थोडे वक्ते संतसज्जनीं । जय जय वाणीं वंदिले ॥ २८ ॥

(१०) सुंदर आणि युद्ध या दोन कांडांत मारुतीचा प्रताप फार वर्णिला आहे. श्रीरामाला मारुतीचें सहाय न होतें तर श्रीरामकार्य शेवटास कसें गेलें असतें कोण जाणे ! असें तुह्मां आह्मांला च वाटतें असें नव्हे, तर त्या वेळीं हि सर्वांना वाटलें. एकदां असें झालें, कीं अहिमहिरावण पाताळांतून लंकेंत रावणाच्या समाचारास आले. श्रीरामलक्ष्मण हे आपल्या चिंतेला कारण होत, असें रावणानें त्यांना सांगितलें. तेव्हां श्रीरामलक्ष्मण निद्रिस्थ असतां त्यांना अहिमहीनें पाताळांत नेलें. तेथें त्या उभयतांचा शक्तीला बळी द्यावा असा त्यांचा विचार होता; तों च मारुतीराय हि तेथें पावले. इकडे वानरदळांत हाहाःकार झाला ! पुन्हां आपणांस श्रीराम कसे भेटतील व देवकार्य शेवटास कसें जाईल याची चिंता सर्वांस वाटूं लागली. नंतर पाताळांत अहिमहीचा संहार करून मारुतीनें श्रीरामलक्ष्मणांना सुखरूप परत आणलें, वगैरे मनोहर कथाभाग वेणीगिरिधरानीं वर्णिला आहे. कित्येक ह्मणतील कीं ही कथा वाल्मीकींत नाहीं ती गिरिधरांनीं कोठून आणली ? त्याचें उत्तर वेणीगिरिधर देतात, कीं श्रीरामचरित्र शतकोटी आहे, त्याचा पार कोणास कळणार आहे ? ज्यांना शंका असेल त्यांनीं अग्निपुराण, ब्रह्मांडपुराण, स्कंदपुराण, पद्मपुराण, हनुमन्नाटक इत्यादि ग्रन्थ पाहावे, ह्मणजे त्यांची खात्री होईल कीं, जेथें जेथें वाल्मीकीहून कांहीं भिन्न कथा वेणीगिरिधरानीं वर्णिल्या आहेत, त्या आधारावांचून नाहींत.

आर्ष रामायणीं कथा नाहीं । ह्मणोन संदेह न धरणें पाहीं ।
शतकोटीचा पार कांहीं । कळत नाहीं निर्धारें ॥ ५३१ ॥
अनंत युगीं अनंत अवतार । धर्मस्थापनेचा विचार ।
अनंताचा अनंत पार । पाहातां अपार पार नाहीं ॥ ५३२ ॥

असो; श्रीरामलक्ष्मण सुखरूप आलेले पाहून सर्वांना आनंद झाला व सर्व-
जण मारुतीचा धन्यवाद गाऊं लागले.

नमस्कारिती वेळोवेळां । राजाराम देखती डोळां ।
ह्मणती मारुति आमुचा सर्वांगळा । केवढें कार्य केलें हो ॥ १३ ॥

मारुतीचरणीं विश्वास धरी । त्यासीं श्रीराम भेटेल निर्धारीं ।
सद्यप्रचीत साक्षात्कारीं । विलंबू न लगे ॥ १४ ॥

बिभीषण ह्मणे रे शोकहरण । तुवां भेटविला सीतारमण ।
नाहीं तरी हा सुरशत्रु रावण । मूळ निर्मूळ करिता रे ॥ १५ ॥
जांबुवंत ह्मणे रे त्रिपुरारि । तुवां भेटविला रावणारि ।
नाहीं तरी हे आमुची बोहरी । जाली होती लंकेसी ॥ १७ ॥
अंगद ह्मणे रे वज्रतनु । तुवां भेटविला आनंदघनु ।
नाहीं तरी हें आवघें सैन्यु । पडलें होतें आवर्तीं ॥ १८ ॥
शरभ ह्मणे रे बलभीमा । तुवां भेटविलें श्रीरामा ।
नाहीं तरी हा रावण आह्मा । देशधडी करता रे ॥ २१ ॥
ऋषभ ह्मणे रे महारुद्रा । तुवां भेटविलें श्रीरामचंद्रा ।
नाहीं तरी या दुःखसमुद्रा । कैशीं आह्मी तरतों रे ॥ २२ ॥
विनत ह्मणे रे वायोतनया । तुवां भेटविलें श्रीरामराया ।
नाहीं तरी या दुर्धर भया । पासुनि कैशीं सुटतों रे ॥ २३ ॥
कुमोद ह्मणे रे हनुमाना । तुवां भेटविलें सीतारमणा ।
नाहीं तरी हा सुरशत्रु जाणा । कंदन आमुचें करिता रे ॥२४॥
गज ह्मणे रे महाबळी । तुवां दाविला श्रीराम डोळीं ।
नाहीं तरी हे कपिहोळी । जाली होती लंकेसी ॥ २६ ॥

हास्यवदन देखून मजकारणें । सुदंत झळकले सीत कीर्णें ।
नेत्रीं प्रेमाश्रु गळती निर्मळपणें । तीर्थें ह्मणूनियां स्वीकारिलें ॥ १९ ॥
वाल्मीकि श्लोक बोलत आहे । विद्युत्पुंज्य स्वरूप पाहे ।
कटिप्रदेशीं झळकताहे । पुच्छ लंबायमानें हो ॥ २० ॥
सत्य जाणून स्वप्नकथा । निवेदिली श्रीगुरुसमर्था ।
समर्थ ह्मणती श्रीहनुमान तत्त्वता । प्राणरूपें त्वरिता भेटला तुज ॥
मग प्राणनाथें रामायणें केलीं । वगैरे.

अशीं हीं रामायणं कधीं काळीं छापलीं जाऊन तीं प्रत्येकाच्या हातीं पडावयास नको काय ?

(३९) निवृत्तिराम

ओवी २०१६

हा ग्रन्थ फार च महत्त्वाचा आहे. श्रीमत् दासबोधातील उपदेशाचा आपणास अनुभव येऊन आपली निवृत्ति कसकशी झाली ती श्रीसमर्थांच्या आज्ञेनें गिरिधर सांगत आहेत.

समर्थकृपेनें निवृत्ति जाली । समर्थदेवें आज्ञा केली ।
कैशी कैशी निवृत्ति बाणली । समर्थ मुखें बोलविती ॥ ३ ॥

या ग्रन्थाचे बावीस समास आहेत. पहिल्या समासात श्रीसमर्थआख्यान, दुसऱ्यात गुरुकृपास्तवन, तिसऱ्यात ब्रह्मानुभव व चवथ्यात ग्रन्थानुभव सांगून पुढें मनमाया, अहमाया, अहममता, भक्ति, ज्ञान, वैराग्य, भवोपसर्ग, संकल्प, प्रपंच, अभ्यास, स्वर्गकाम, ब्रह्मगोळ, खष्टिक्रम, भेदाभेद, मत्स्यग्रन्थराज, मूळमाया, पंचीकरण, सर्व सिद्धांत, इत्यादि सर्व गोष्टी पूर्वपक्षात च कशा येतात व त्या सर्वांची निवृत्ति होऊन "निखिळ परब्रह्म केवळ निर्गुण" कसें उरतें तें स्पष्ट करून दाखविलें आहे. हा विषय च असा काहीं गुप्त आहे कीं, तो कळला तरी सांगता येत नाहीं व न कळला तर मग नाहीं च नाहीं सांगता येत.

कळलें पण काय कळलें । काय कळलें तें न कळलें ।
न कळोनि तें कळलें । कांहींयेक निज गुह्य ॥ ३ ॥

असें तें कांहींयेक निज गुह्य आहे, तें आपणास कळलें असें जो ह्मणेल त्याला कळलें नाहीं ह्मणून समजावें. ह्मणे जाणता तो जनीं मूर्ख पाहे ॥

अकरा संख्येचा जास्त खुलासा या प्रकरणात करूं ह्मणून मागें ह्मटलें होतें, तो खुलासा असा आहेः—

स्वामी आणि सेवक येक। वक्ते आणि श्रोते येक।
सिद्ध आणि साधक येक। येकीं येक अकरा॥ १८॥
पुरुष आणि प्रकृति येक। परब्रह्मीं ईश्वर येक।
हरि हर दोनी मिळोनि येक। येकीं येक अकरा॥ १९॥
शिवात्मा आणि जीवात्मा येक। निर्मळात्मा आणि परमात्मा येक।
ब्रह्म आणि ब्रह्मांश येक। येकीं येक अकरा॥ २०॥
सद्गुरु आणि सच्छिष्य येक। देव आणि भक्त येक।
रघुनाथजीपुढें बलभीम येक। येकीं येक अकरावा॥ २१॥
अकरा अकरा उदंड असती। कांहीं निरोपिलें यथामति।
रघुनाथजीपुढें मारुति। महारुद्र अकरावा॥ २२॥

शेवटीं बाविसाव्या समासात ग्रन्थाचा उपसंहार करितांना गिरिधरानीं श्रीमत् दासबोधाचा गौरव केला आहे. गिरिधरासारख्या साक्षात्कारी सांप्रदायिकाना च ग्रन्थराजाची योग्यता कळणार!

तरावया संसारसागरु। समर्थग्रंथ मुख्य तारुं।
तेथील उपग्रंथ निवृत्तिविचारु। निवृत्तिराम या नांवें॥ १७३॥
समर्थग्रंथ सहस्रकर। ज्ञानप्रकाशें महाथोर।
तेथील उपग्रंथ ऐक्यकर। निवृत्तिराम या नांवें॥ १७४॥
समर्थग्रंथमहाद्वारीं। द्वारपाळ असती ब्रह्मचारी।
तेथील उपग्रंथ ऐक्यब्रह्मचारी। निवृत्तिराम या नांवें॥१७५॥
समर्थग्रंथ मुख्य राजन्य। राजन्यापुढें उदंड प्रधान।
तेथील उपग्रंथ ऐक्यप्रधान। निवृत्तिराम या नांवें॥ १७६॥
समर्थग्रंथ परमहंस। भोंवते विचारवंत योगी तापस।
तेथील उपग्रंथ ऐक्य तापस। निवृत्तिराम या नांवें॥ १७७॥
समर्थग्रंथ सर्वसंन्यासी। तेथें उदंड दंडन्यासी।
तेथील उपग्रंथ ऐक्यसंन्यासी। निवृत्तिराम या नांवें॥१७८॥
समर्थग्रंथ मुख्य ब्रह्मा। तेथें नारदादि पुत्रसमूहमहिमा।
तेथील उपग्रंथ वशिष्ठनामा। निवृत्तिराम या नांवें॥ १७९॥
समर्थग्रंथ महाविष्णु। व्यापकरूपें देव जिष्णु।
तेथील उपग्रंथ पार्षद सहिष्णु। निवृत्तिराम या नांवें॥१८०॥
समर्थग्रंथ सर्वेश्वर। पुढें सन्मुख नंदिकेश्वर।
तेथील उपग्रंथ शिवगण मनोहर। निवृत्तिराम या नांवें॥१८१॥

समर्थग्रंथ आत्माराम । पुढें उभा मारुति भीम ।
तेथील उपग्रंथ पेंचय वैष्णव नाम। निवृत्तिराम या नांवें ॥१८२॥
समर्थग्रंथ निरोपमा । उपमा लाजिल्या मनोरमा ।
निवृत्तिरामग्रंथमहिमा । समर्थग्रथीं विस्तारला ॥ १८३ ॥
समर्थग्रंथ स्वयंज्योति । तेथील प्रकाशें प्रकाशकीर्ति ।
निवृत्तिरामग्रंथ सत्कीर्ति । समर्थकृपें अनुभविला ॥ १८४ ॥
समर्थग्रंथ श्रीदासबोध । तेथूनि सर्व हि बोध प्रबोध ।
विमळ ज्ञान बाळबोध । सच्छिष्यासी वाणलें ॥ १८५ ॥
एवं श्रीदासबोध समर्थग्रंथ । तेथूनि सर्व हि परमार्थ ।
जाणती योगी संत महंत । ग्रन्थराज मुकुटमणी ॥ १८६ ॥

अशा त्या ग्रन्थराजाला व त्याचें यथार्थ स्वरूप अनुभवणाऱ्या गिरिधरादि संताना शतशः प्रणिपात असोत !

(४०) श्रीसमर्थप्रताप

ओवी १३३२

प्रताप वदला रे वदला नवचे कोणा ॥ ध्रु० ॥

तथापि आपण प्रतापाचें गुणवर्णन करण्याचा प्रयत्न पुढें स्वतन्त्र प्रकरणांत करू.

(४१) स्फुट कविता

गुरुदेवें मज सांगितलें नाम । श्रीराम जयराम जयजयराम ॥
असे त्रयोदशाक्षरी मन्त्राचे तीन अभंग आहेत.

किती मग्न जाला सतीकामसंगें । किती मग्न जाला रतीकामरंगें ।
कितीएक जंजाळ टाकूनि धाया । चला रे चला रामनौमी पहाया ॥
किती लेक लेकीं मुलें खेळवीता । किती शोकशोकीमध्यें मग्न होतां
किती शोधितां सर्व माईक माया । चला रे चला रामनौमी पहाया ॥
असे बारा श्लोक व

किती काय संसार हा वेर्थ वाया । किती काय लोकीक हा दंभ जाया ।
किती काय सुखास त्या मग्न होऊं । चला रे चला रामनौमीस जाऊं ॥
प्रपंचीक हें कृत्य मर्ता सरेना । वय जातसे वेर्थ धर्ता धरेना ।
तडातोडि हे सर्व टाकूनि दाऊं । चला रे चला रामनौमीस जाऊं ॥
असे तेरा श्लोक, मिळून पचवीस श्लोक श्रीरामनवमीवर आहेत. किती उत्साह-जनक ही कविता आहे! आज हि गिरिधराची वाणी जिवत भासते, मग त्या काळीं जेव्हा प्रत्यक्ष त्याच्या मुखांतून निघून जनाच्या श्रवणीं पडत असेल तेव्हा हजारों लोक त्याच्या भजनीं लागून श्रीरामनवमीस श्रीक्षेत्र चाफळास जात असतील, हें काय सांगावयास पाहिजे ? अशा सत्पुरुषांनीं व निष्ठावंत सांप्रदायिकांनीं या सांप्रदायाची अनन्य भावानें सेवा केली म्हणून आज हि आपणास तो सांप्रदाय स्फूर्तिदायक होत आहे.

गिरिधर वृद्ध झाले होते तरी देखील श्रीरामक्षेत्र चाफळ व श्रीदास-क्षेत्र सज्जनगड या दोन स्थळांच्या दर्शनाविषयीं त्यांची उत्कंठा यत्किंचित हि कमी झाली नाहीं !

गळित शरिर जालें दर्शनीं शक्ति थार्थी ।
त्वरित सदय देवें श्वास हे पूरवावी ।
प्रभुवरमहिमेचा भाट ठेऊनि मार्गे ।
गिरिधर प्रभुपाईं येतसे लागवेगें ॥ ३ ॥

अशी चार श्लोकाची पत्रिका त्यांनीं आधीं वधूबरोबर पुढें पाठविली होती आणि मागोमाग आपण गेले! ही गिरिधराची निष्ठा पहावी व आपली निष्ठा तिच्याशीं मनातल्या मनांत ताडून, अजून आपला हेतु श्रीसद्गुरु कां पुरवीत नाहींत याचें कारण शोधावें !

श्रीसमर्थांचा बोध श्रवण करून गिरिधराची कशी वृत्ति झाली होती ती पदः—

स्वामीचें पद देखतां वियरतां तद्रूपता लागली।
तेथें देह विदेह मी मन नव्हे हे हीं मती भागली।
सारासारविचार सार वहुधा होऊनि गेला चि हो।
ऐसा स्वामिसमर्थबोध मजला जाला चि जाला चि हो॥ १॥

वैकुंठासि न जें शिवास नव जें त्या ब्रह्मस्थाना न जें।
विश्रामाजि न जें न जें उडगणीं त्या शेषशाई न जें।
दृश्यामाजि न जें पदीं च उमजे सिद्धान्त केला चि हो।
ऐसा०..॥ २॥

दारा द्रव्य नव्हे जनीं जन नव्हे इत्यादिकें मी नव्हे।
नाना दृश्य पदार्थ मी नव्हे नव्हे मी वृत्ति भूमी नव्हे।
पंचापंच नव्हे चि पिंड हि नव्हे ब्रह्मांड गेला चि हो।
ऐसा०..॥ ३॥

देहानें मज बांधणें तरि जडें मी बोध बांधे कसा।
भिंती चारि मिळोनि स्वामिघरिच्या तो बांधिला जी कसा।
तीर्थालागि निघे तेव्हां सकळ ही सोडूनि गेला चि हो।
ऐसा०..॥ ४॥

जाली वृत्ति उदास काय मजला ऊणें असे वैभवा।
नाना वैभव येथिचें न मनतें मानीं न त्या वैभवा।
माझें वैभव भक्तिभाव भजनें हा जीव धाला चि हो।
ऐसा०..॥ ५॥

नाना काम सकाम ईप्सित पदें ब्रह्मादिकें राहिलीं।
तेथें स्वर्गसुखें क्षणीक असुरें पुण्यक्षयें पाहिलीं।
निःकामासि सकाम अमृत नको हा भाव आला चि हो।
ऐसा०..॥ ६॥

नाना मंत्र चि यंत्र तंत्र बहुधा ध्यानें धरूं नेणतों।
श्रीरामेति उपासना गुरुमुखें तत्त्वार्थ मी जाणतों।
रामीं लीन विलीन दीन जन हा पाईं मिळाला चि हो।
ऐसा०..॥ ७॥

गूणातीत असोनि गूण सगुणा गावें चि गावें चि हो।
दृश्यातीत असोनि दृश्य भजना व्हावें चि व्हावें चि हो।
भक्तीची गुण भक्त जाणति भले हा भाव त्याला चि हो।
ऐसा०..॥ ८॥

भक्तीमाजि असे असोनि च नसे मी मीपणें मी नसे।
मुक्तीमाजि असे चि मी ह्मणतसे पर्ती च पर्ती असे।
मुक्ता मुक्ति कशास व्हाविस असा सिद्धांत केला चि हो।
ऐसा०.. ॥ ९ ॥
कार्याकारण ब्रह्मकर्म करितों वेदोक्तवाणीगुणें।
नानादेवउपासना न धरितों कोदंडपाणीगुणें।
श्रीरामेति जगद्गुरु गिरिमनीं लागूनि गेला चि हो।
ऐसा स्वामिसमर्थबोध मजला जाला चि जाला चि हो ॥१०॥

या विवेचनाचा शेवट केल्याशिवाय तो होणार नाहीं; ह्मणून गिरिधरांच्या कवितेचें निरूपण येथें संपवून आपण पुन्हा गिरिधरांच्या दर्शनाला जाऊं.

श्रीगिरिधरांची ही एकंदर कविता पाहिली ह्मणजे त्यांनीं आपल्या आयुष्याचें सार्थक कसें केलें तें आपणांस कळतें. साक्षात्कारी गुरुदास कसा असतो, कामक्रोधादि षड्रिपु त्यानें कसे जिंकले असतात, जन्ममरणाचे त्याचे फेरे कसे चुकतात, श्रीगुरुचरणीं आपलें सर्वस्व अर्पण करून तो कसा मुक्त झालेला असतो आणि अखेरीस गुरुरूपीं समरूप होऊन जातो याचा बोध या कवितेवरून होऊन वाचकांस तींत स्वहिताचा मार्ग सापडणार आहे.

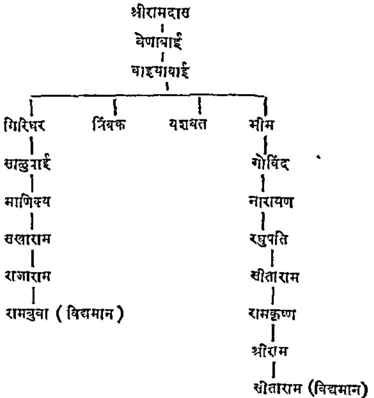
राघवसुत, रंगेशात्मज, शिवात्मज रघुनाथ, वहिरा, किंकर, महिपति, इत्यादि ज्ञात आणि अज्ञात अशा कित्येक सत्पुरुषांचे ग्रन्थ आज हि गिरिधराच्या मठात आहेत. शक १५६७ त लिहिलेली वाल्मीकिकृत रामायणाची प्रत या मठांत आहे. भीम, नरहरि इत्यादिकांची गिरिधरावर अष्टकें आहेत. आण खी एक अपूर्व वस्तु या मठात मला पहावयास मिळाली. गिरिधराना सर्व दासबोध मुखोद्गत होता ! दोन अडीच बोटें रुंद व आठ बोटें लांब अशी एक उभी शिवलेली, मुठींत राहण्यासारखी, त्याची वही आहे. तींत क्रमश, एकाखाली एक, दासबोधातील ओंव्याच्या आरंभीचे दोन दोन तीन तीन शब्द लिहिलेले आहेत. ही वही गिरिधर बहुतेक नेहमीं हातात ठेवीत असत व चालता, बोलता, धंदा करिता, तिच्याकडे पाहून सर्व दासबोधाचें, न जाणों मनाहीं, एक पारायण करीत असत ! अशी ही गिरिधराच्या मुठींतली पूजाई वस्तु आहे !

याहून जास्त गिरिधरमहंताचें चरित्र काहीं सांगता येत नाहीं, याचें वाईट वाटतें. वर जी थोडीशी माहिती आली आहे तिच्या सहाय्यानें वाचकानीं आपापल्या कल्पनाशक्तीप्रमाणें गिरिधराना पहावें ! श्रीगुरुचरणसेवेंत आपलें सर्व तनमनधन खर्चून शके १६५१ च्या वैशाख शुद्ध अष्टमीला शुक्रवारीं सकाळीं श्रीगिरिधरानीं समाधि घेतली त्याची समाधि बीडास च आहे. बीडास गावाबाहेर नदीच्या काठीं उचवट्यावर गर्द झाडींत एक मोठें थोरलें आवार चौफेर मजबूत कोटवजा भिंती बाधून केलेलें असून त्यात गिरिधर व त्यांच्या मागून झालेले मठपति यांच्या समाधि आहेत. त्या आवारात एकदर आठ समाधिमंदिरें आहेत. पैकीं सात दगडी आहेत व एक विटाचें होतें, तें पडलें आहे स्थान रम्य व निवात आहे. सर्व समाधिमंदिरें सारखीं व ल्हान ल्हान आहेत प्रत्येक मंदिरावर लेख होते, पण उत्तम लागतो असा गिरिधराचा च लेख, आणखी तीन अपूर्ण लागतात व बाकी च्या लेखाचे दगड झिजले आहेत. गिरिधराच्या समाधिमंदिरावर लेख कोरलेला आहे, तो असा —

श्रीराम ॥ श्रीमत्सन्नृपशालिवाहनश
के चंद्रेषु भूपोन्मिते सौम्ये माधवशुक्लशु
क्रदिवसेऽष्म्या प्रभाते विभु ॥ श्रीरामानुचरा
ग्रगो गिरिधरस्त्वासीत्समाधिस्थितो यस्तस्या
नुजभीमनिर्मितमिदं रम्यं तदीयं स्थलं ॥ श्री ॥

त्या ठिकाणीं भोंवतीं प्रदक्षिणा घालतां येईल एवढा ओटा, त्यावर समाधि व पादुकांवर मस्तक ठेवितां येईल इतका लहान् कोनाडा समाधीवर आहे.

हल्लीं बीडास जे दोन मठ आहेत त्यांपैकीं एक गिरिधरांचे धाकटे बंधु भीम यांच्या वंशजांचा व दुसरा त्यांची कन्या नामें, बहुधा, साळुबाई (साळुबाईच्या नांवाचा शके १६८६ तील एक कर्जरोखा आहे, त्यावरून ह्मणतों) यांच्या वंशजांचा आहे. उभय मठांची परंपरा अशी:—



गिरिधरांच्या पश्चात् यशवंतांनीं परंपरा चालविली. यशवंत ब्रह्मचारी होते. ते शक १६८० त समाधिस्थ झाले. त्यांच्या पश्चात् माणिक्य आणि गोविंद अशा दोन शाखा उद्भवल्या. लौकिकांत गिरिधराना गिरमाजी ह्मणत (अशी दंतकथा हि आहे व शक १६४८ तील एका कागदपत्रावर असें नाव दिलें आहे) व भीमांना भिवाजी ह्मणत. एक सनद शके १६९२ तील आहे, ती भिवाजी नाईकजी या नावानें आहे, यावरून गिरिधरांच्या

यदिलांना नाईकजी दागत, असें दिसतें. शक १६९३ तील एक सनद गोविंदबावा भिमाजी यांच्या नांवची आहे. यावरून शक १६९२–९३ दरम्यान भिमाजीबावा समाधिस्थ झाले असावे असें वाटतें. शक १७०६ तील एक सनद व शक १७३२ तील चकबंदीचा एक कागद असे नारायण गोविंद यांच्या नांवानें आहेत. यांशिवाय इतर ऐतिहासिक कागदपत्रें मठांत मिळालीं, त्यांचा विचार पुढें केव्हां तरी करूं.

या परंपरेसंबंधानें एक महत्त्वाची गोष्ट येथें नमूद करून ठेवायची ती अशी कीं, उभय मठांत परंपरेचे जे श्लोक वाचण्यांत येतात, त्यांत बाइयाबाईचा निर्देश नाहीं. हें असें कां, कोण जाणे. गिरिधरांनीं आपल्या कवितेंत जेथें जेथें परंपरा दिली आहे, तेथें तेथें बाइयाबाईचा उल्लेख केला आहे. *मग मी अर्थ करण्याला चुकत आहे, कीं परंपरेच्या श्लोकांत बाइयाबाईंना* स्थान विस्मरणानें मिळालें नाहीं, याबद्दल आज मी निश्चयानें कांहीं च सांगूं शकत नाहीं.

येथें हें श्रीगिरिधरचरित्र संपलें.

गिरिधर चतुराक्षरी मंत्र । भावें जपतां अहोरात्र ।
कृपा करील जानकीकलत्र । दासाभिमानी ॥



॥ श्रीराम ॥

२

श्रीसमर्थांच्या कांहीं गोष्टी

त्यामुळें आपण पूर्वी ऐकिलेल्या गोष्टींपैकीं देखील कोणकोणत्या गोष्टींचा श्रीगिरिधर उल्लेख करितात हें हि विचार करण्यासारखें आहे. परंतु अशा हि गोष्टी सांगण्याचा आज हेतु नाहीं. आज फक्त पूर्वी ऐकण्यात न आलेल्या किंवा फार तर आल्या असून हि ज्यात काहीं विशेष गोडी आहे तेवढ्या च गोष्टी देण्याचें योजिलें आहे.

समर्थदेवें जें जें केलें । तें कोण्हीं नसेल ऐकिलें देखिलें ।
भक्ति ज्ञान वैराग्य गाजलें । न भूतो न भविष्यति ॥ ११/२६

श्रीसमर्थांचें सारें चरित्र कोणास च ठाऊक नाहीं. अशा स्थितींत त्याला जितकी माहिती आहे तितकी च त्याजपासून घेऊन श्रीसमर्थांचें स्वरूप ओळखण्याचा आपण प्रयत्न केला पाहिजे. लहानपणीं गिरिधराचा काहीं काळ श्रीसमर्थांच्या प्रत्यक्ष सान्निध्यात गेला असल्यामुळें त्यांनीं सांगितलेल्या काहीं गोष्टी त्याच्या पाहण्यातल्या आहेत व काहीं श्रीवेणाबाईसारख्याकडून ऐकलेल्या आहेत; त्यामुळें या सर्व गोष्टी फार महत्त्वाच्या आहेत.

(१) *श्रीराणादेवी यांच्या उदरीं श्रीसमर्थ अवतरण्यापूर्वी* श्रीसमर्थमातेला जे डोहळे होत होते, ते ऐकण्यासारखे आहेत. तुह्मास काय अपेक्षित आहे तें सांगा, असें श्रीसूर्याजीपंतानीं विचारल्यावरून श्रीराणादेवी ह्मणतात:—

कर्णपण ! ती सर्व तयारी बाळपणीं च झाली होती. कोणी वर पहावयास आले ह्मणजे श्रेष्ठांदेखत यांनीं मौन धारण करावें. प्रपंचाची चिंता मुळीं च करू नये; तेव्हां एकदा सहज मातुःश्री ह्मणाल्या, बापा, पुरुषानें कांहीं चिंता करीत जावी. तेवढे च शब्द ऐकून नारायण कोठीच्या खोलींत एकांतांत अंधारांत जाऊन बसले. बरा च वेळ झाला, नारायण कोठें दिसेना, ह्मणून मातुःश्रींनीं सर्वत्र शोध केला, पण कोठें पत्ता लागेना. तेव्हां सहज कांहीं कामानिमित्य त्या अंतर्गृहीं गेल्या तों तेथें समर्थांना ध्यानस्त बसलेले पाहून विचारिलें:—

बापा काय हें करितोसी येकांतस्थळीं ।
आई चिंता करितों विश्वाची ॥ ३ ॥

(३) मातुःश्रींनीं केव्हां केव्हां कांहीं काम सांगावें तों यांची अघटित च करणी दिसून येऊं लागली. एकदा घरीं कांहीं उत्सवानिमित्य प्रयोजन होतें त्यासाठीं ताक पाहिजे होतें; मातुःश्री नारायणास ह्मणाल्या, तुला तर कांहीं काम सांगण्याची सोय नाहीं; ते शब्द ध्यानांत ठेवून दुसऱ्या दिवशीं कोठींतील धान्याचीं मडकीं सर्व जमिनीवर ओतून ताकानें च भरून ठेविलीं ! अशा एक का दोन, अनेक कथा बाललीलेच्या आहेत. एका रात्रींत एकदां श्रीनारायणानीं सभामंडपासह बैठक सिद्ध केली होती. परंतु या सर्वांपेक्षां श्रीसद्गुरुसमर्थांच्या हातून एक मोठा चमत्कार झाला. हे बाकीचे चमत्कार आणखी कोणाच्या हातून घडतील किंवा घडले असतील; पण मी जो आता सांगणार आहे तसला चमत्कार अवतारादिकांच्या हि हातून घडला नाहीं ! सांगण्याला आणि ऐकण्याला असला चमत्कार हा एवढा च. लग्नाची सर्व तयारी झाली, देवदेवक बसले, घटिका भरत आली, अंतःपट उभयतांमध्यें धरून ब्राह्मण मंगळाष्टकें ह्मणूं लागले व मधून मधून " सावधान " शब्द ऐकूं येऊं लागला. अशा गडबडीच्या वेळीं—ज्या वेळीं मन उलटें गोंधळून जातें अशा वेळीं—कोणी सावध झाल्याची गोष्ट कोणीं तरी ऐकिली आहे काय ?

ऐसें कोठें नाहीं हो वर्तलें । पूर्वी अवतारादिकांसी न जालें ।
मायामोहनीनें ब्रह्मादिकां भुलविलें । नाना पुराणें आह्मीं ऐकिलीं ॥ ४१ ॥
समर्थदेवें ख्याति केली । सांगायासी ऐकायासी गोष्टी जाली ।
मूळ हनुमानमूर्ति प्रत्यया आली । समर्थमाता बोलिली तें जालें ॥ ४२

(४) साऱ्या ब्रह्मांडाची चिंता करणारे महापुरुष स्वतःचा प्रपंच सोडून निसटले ते अकरा दिवसांत पंचवटीस येऊन पोंचले. तेथें कृपानिधि श्रीराम वाट पहात च होते. श्रीसमर्थांना श्रीरामसमर्थ भेटले ! मजसारख्या किंकराने तो प्रसंग काय वर्णावा ! श्रीरामानें श्रीसमर्थांच्या कानांत कोणतें गुजगोष्यवचन सांगितलें कीं जेणेंकरून श्रीसमर्थांचें अत्यंत समाधान झालें, तें आपल्या स्वामीचें वचन श्रीसमर्थांनीं आत्मबोधाच्या पाचव्या दशकाच्या सहाव्या समासांत प्रगट केलें च आहे.

श्रीदासबोधीं गुरुवाक्य प्रगट केलें ।
कर्म उपासना ज्ञान विज्ञान विचारिलें ।
संतसज्जनासी अनुभवा आलें ।
मी काय जाणे निजवर्म ॥ [३]
[६]

(५) तपश्रम बहुत करून व अद्भुत प्रताप दाखवून नाना पंथ शोधण्यासाठीं, नाना लोक बोधण्यासाठीं, तीर्थक्षेत्रें पावन करण्यासाठीं, श्रीसमर्थ भरतखंडांत पर्यटणास निघाले. त्या पर्यटणांतील एक गोष्ट सांगतों. पर्यटण करीत करीत श्रीसमर्थ हिमालयांत गेले. प्रपंच मिथ्या आहे, वैराग्यापरतें भाग्य नाहीं, आपण स्वतः परब्रह्मस्वरूप आहोंत, हें सिद्ध करण्यासाठीं, हा देह राहिला काय आणि गेला काय, त्याची काय पर्वा आहे, असा पूर्ण निर्धार करून श्रीसमर्थांनीं आपला देह हिमालयकुंडांत झोंकला, तों श्रीरघुनाथजींनीं समर्थांना वरच्यावर धरिलें ! का धरिलें, या देहाचें काय प्रयोजन आहे, का विनाकारण या देहांत राहू, असा प्रश्न सहज मुखांतून निघतांना श्रीसमर्थांचे नेत्र प्रेमाश्रुपूर्ण झाले होते. श्रीरामांनीं उत्तर दिलें—
तुह्मासी जगोद्धार करणें आहे । तुमची तनु ते आमुची तनु पाहें ।
दोंनी तपें तुमची रक्षिली काया हे । धर्मस्थापनेकारणें ॥ [७] ॥
असें सांगून व इतर उपदेशाच्या गोष्टी कळवून त्या च वेळीं, मागें आपण

मानेल तेथें श्रीसमर्थांनीं मुक्काम करावा. तीर्थे करीत करीत ते पंढरीस आले. कटीवरचे कर काढून श्रीपांडुरंग श्रीसमर्थांसाठीं कोदंडपाणी श्रीराम झाले! तेथून कृष्णातीराकडे श्रीसमर्थ यावयास निघाले. मौन धारण केलें होतें त्याचें

पळा पळा ब्रह्मपिसा येतो जवळी ।

हें पद प्रथम म्हणून विसर्जन केलं. पिसाट आला दूर व्हा, असें यानीं म्हणावें, व लोकांनीं जवळ यावें आणि ते जवळ येत त्यांना श्रीसमर्थ वेड लावीत.

आतें भेटों येती त्यास वेड लावीतो ।
रामीरामदास ऐसें अबद्ध बोलतो ॥

हें अबद्ध कसें, सुबद्ध च आहे! प्रपंची जनांच्या दृष्टीनें जो वेडा झाला, तो च खरोखर परमार्थी शहाणा झाला! कृष्णातीरीं श्रीसमर्थ आले. वाहेक्षेत्रीं श्रीमारुतीची पुरातन मूर्ति कृष्णेमध्यें भीमकुंडांत होती ती बाहेर काढून तिची श्रीसमर्थांनीं पूजा केली. तेथें श्रीसमर्थांनीं श्रीमारुतीची स्थापना केली. तेथून पुढें अवतारचरित्रास सुरवात झाली. शिवराजाच्या कानीं वृत्तान्त गेला. ते श्रीसमर्थदर्शनासाठीं डोंगरोंडोंगर हिंडू लागले, तरी दर्शन होईना, तेव्हां शिवराजाचें मन उदास झालें, राजकारण त्यांना कांहीं सुचेनासें झालें. राजदर्शनासाठीं कोणाला अनुष्ठानें करावीं लागतात, परंतु श्रीसमर्थांच्या चरणीं राजराजेंद्र लागतात. श्रीसमर्थांचा अवतार च त्याच्यासाठीं.

समर्थांसी सर्वदां पर्वतीं राहाणें। शिवराजासी सदां पर्वतदुर्गें बांधणें।
समर्थदर्शनें माळा छत्र पावणें। छत्रपति होणें समर्थप्रतापें ॥ ६९ ॥
दीर्घदंड नमस्कार घालूनि। चरणपादुका मस्तकीं धरूनि।
राज्य पावला क्षत्रिय दाक्षणी। द्विजराज्य दिधलें समर्थें ॥ ७० ॥

(७) नंतर श्रीसमर्थांनीं चाफळास श्रीराममूर्तीचें संस्थापन केलें. ती मूर्ति एकदा च फक्त तेथून एक वर्षी उत्सवास पारगांवीं नेली होती. उत्सव संपून मूर्ति चाफळास परत आणली ती तेव्हांपासून चाफळसोडून पुन्हा कोठें गेली नाहीं.

जेणें केलें श्रीराममूर्तिसंस्थापन। तें चि ध्यान वर्णिन हो ॥

असें म्हणून गिरिधर श्रीसमर्थांचें ध्यान वर्णन करितात तें असें:-

माथां निर्मळ केशरी पाग लपेटिली आहे।
सुमनावतसें मुकलग तुरे पाहें।
केशर कस्तुरी भाळीं झगमगिताहे।
रत्नाक्षता झळकती ॥ ७१ ॥

आकर्ण नयन कृपावलोकन ।
कर्णी मुक्तमुद्रा विराजमान ।
नास्तिकांसी देऊनि आस्तिक ज्ञान ।
सरळ नासिका विराजे ॥ १८ ॥
निजबोधमुखें वृत्तिसी झळकली ।
अधरामृतें स्वर्गामृतें निवाली ।
कंठीं मुक्तलग मेखळा आपाद शोभली ।
कांची मेखळा कटिसूत्र ॥ १९ ॥
कौपिनावरुता पीतांबर ।
लीळा कासिला चिदंबर ।
आपाद मुक्तमाळा मनोहर ।
मुक्तपणा नातळती ॥ २० ॥
आपाद सुमनमाळा विराजती ।
नाना पर्णमाळा हरित शोभती ।
नवरत्नमाळा नवविधा दिसती ।
करांगुळीं झळकती निजमुद्रिका ॥ २१ ।
नाना त्रिविध त्रिपुटी तापशमन ।
केवळ निर्मळ बावन चंदन ।
समर्थासी सर्वांगीं जाला लीन ।
अव्यग अंगदर्शन दावितसे ॥ २२ ॥
उत्तर सिद्धांत उत्तरीय वस्त्र ।
निर्मळपणें सूक्ष्म स्वतंत्र ।
सर्वांगध्यान दावी विचित्र ।
दिव्यांगभूषणें विभूषणें ॥ २३ ॥

(८) चांफळपोन्यांत व कृष्णातटाकीं श्रीसमर्थांचा वास सुमारें तीन सपें होता. त्या अवधींत जगदुद्धाराचीं अनेक कामें त्यांच्या हातून झालीं. अकरा ठिकाणीं श्रीमारुतीची स्थापना झाली, अनेक मठ स्थापन झाले, हजारों शिष्य दीक्षा घेऊन जगदुद्धारार्थ सर्व भरतखंडभर संचार करिते झाले. डोंगरोडोंगरीं गुहा निर्माण केल्या, मोठमोठीं पाण्याचीं टाकीं बांधिलीं, प्रसंगीं देवार्चन ठेवण्यासाठीं पर्वतावर गुप्त सदनें केलीं. शिवाजी-महाराजांनीं अकरा हजार होन अर्पण केले, त्यांची श्रीसमर्थांनीं ब्राह्मणावर सुवर्णवृष्टि केली. एकदा आवर्षणाचे वेळीं भिकाऱ्याकडून तर त्यांनीं राज-अंबार लुटविलें. कोणी जें काहीं अर्पण करीत तें ते दुसऱ्यास देऊन टाकीत.

(९) सांप्रदायिकांना त्यांची मोठी कडक शिक्षा असे. शिष्यांची ते वारंवार परीक्षा पहात. एकदा हातांत तरवार घेऊन ते उग्रवृत्ति धारण करून बसले. जो कोणी जवळ येऊन श्रीपदस्पर्श करील त्यास जीवें मारूं, असा त्यांनीं वहाणा केला, सर्व लोक भीतीनें दुरून च नमस्कार करूं लागले, परंतु श्रीकल्याणादिकांसारखे जे निष्ठावंत शिष्य होते ते काय अशा धम-कीला भितात ! प्रत्यक्ष शिवाजी राजे हि श्रीसमर्थांना फार भीत असत व त्यांच्या देखत विनयानें वागत, तें च भोळारामादि भोळे शिष्य लडिवाळ-पणें जवळ बसून खल्बत्यांत विडा कुटून श्रीसमर्थांना देत.

> थोरथोरां महंतांस धारकीं धरिती ।
> श्रीगुरु मर्यादा रक्षविती सिकविती ।
> भाविक भोळ्यां लोकांसी जवळी वैसविती ।
> तांबुलसेवा घेती त्यांचेनि हस्तें ॥ ६ ॥

एकद श्रीसमर्थदर्शनास आलें च पाहिजे, असा त्यांचा दंडक होता, कित्येक महंतानीं कांहीं तरी कामना धरून होमहवन करावें व त्यामुळें श्री-रामनवमीच्या उत्सवाचा हि लोप करावा व जवळच्या जवळ हि चाफळास उत्सवास जाऊ नये, तर त्याच्या यज्ञमंडपास च आग लागावी; पण याचा अर्थ असा नाहीं कीं होमहवन कोणीं करू नये, तर त्यापायीं गुरुआज्ञेचा भंग होता कामा नये. श्रीराम यासारखा मंत्र नाहीं. विश्वाचीं मातापितरें जीं गौरीहर त्यांनीं हि या च नावाचा ध्यास घेतला होता.

> ज्या देवांच्या कराव्या पंचविध उपासना।
> त्या देवांसी श्रीरामब्रह्मउपासना।
> ह्मणोनि श्रीरामेंविण कोठें न बैसों वासना।
> अनंत ब्रह्मांडीं व्यापक श्रीराम॥ ६६
> श्रीराम आमुचा परमार्थ। श्रीराम आमुचा स्वार्थ।
> श्रीराम आमुचा गुह्यार्थ। संचितार्थ सर्वार्थ श्रीराम येक॥

(११) शिवराजाच्या आग्रहावरून श्रीसमर्थ सज्जनगडीं रहावयास गेले. गडावर समर्थांसाठीं राजानीं एक स्वतंत्र आश्रम बांधविला. श्रीसमर्थांची सर्व प्रकारें बरदास्त ठेवण्याची गडपतीस सक्त ताकीद असे. गडावर पाऊस फार पडतो व एका पावसाळ्यात तो आश्रम किंचित् गळाला. हें वर्तमान शिवाजीमहाराजांस कळताच दुर्गाधिपतीला कडक शासन करण्याविषयीं महाराजानीं हुकुम फर्माविला. इकडे श्रीचा सभामंडप एकाद्या वर्षी च नव्हे तर प्रतिवर्षी, किंचित् नव्हे तर अत्यंत गळत असून हि, आपण जी त्याची उपेक्षा चालविली आहे, त्याबद्दल आपणास शिक्षा करण्याविषयीं कोणी हुकुम सोडणार नाहीं ह्मणून बरें, नाहीतर आमची काय दशा झाली

लाहान थोर दुबळीं पावळीं । गांवजेवण सकळ सकळीं ।
अन्नें पुरवलीं आळमाळीं । केली चहपाळी पंचामृतें ॥ ९/१५
कामधेनु भिक्षाभोजन । तृप्त जाले संतसज्जन ।
जिकडे तिकडे तृप्त संपूर्ण । सद्गुरुसमर्थपंगति ॥ १६ ॥

एकंदर समारंभ आटोपतो तों तिन्हीसांजा व्हावयाची वेळ आली. आज रात्रीं येथें कथाकीर्तन व्हावयाचें ह्मणून लोकांना आज्ञापून आपण पुन्हा अदृश्य झाले ते पुन्हां कथेच्या ठिकाणीं मध्यरात्रीं प्रगट झाले. मग अद्भुत कीर्तनें झालीं. त्यांचें सुख भोगण्याचें आपल्या कोठें नशिबीं आहे ! अशा तऱ्हेनें एक मास श्रीसमर्थांनीं करंजगांवीं क्रमिला. ही हकीकत प्रत्यक्ष वेणाबाईनीं गिरिधरांना सांगितली.

जगदोद्धारक पुण्यमूर्ति । हनुमान अवतार उत्कट कीर्ति ।
काय वदवेल वाचास्फूर्ति । समर्थभिक्षाकौतुक निवेदिलें ॥ १४/२५

(१६) दुसरी गोष्ट चेरेगांवच्या आंबराईतलि आहे. त्या आंबराईत श्रीसमर्थ एकदां उतरले होते. गांवांतील जो तो त्यांना आमंत्रण देण्यास आला. त्यांनीं कोणास नाहीं ह्मटलें नाहीं, नैवेद्याचें ताट वाढून आणा ह्मणून ज्याला त्याला सांगितलें. पात्रें आलीं तीं ठेवायास सांगून लोकांना जावयास सांगितलें आणि

येकांत राम समर्थ जेविले । हनुमानरूपें सर्वत्र हो ॥ १४/२६

हें आडून एकानें पाहिलें तों त्याची दृष्टि च मंद झाली. मग श्रीसमर्थांनीं तीर्थानें त्याचे डोळे धुवून त्यास दिव्य दृष्टि दिली.

दिव्य तेज नेत्रासी आलें । सर्वां सर्वत्र यात्रेसी कळलें ।
समर्थें भिक्षाकौतुक विचित्र केलें । काय ह्मणोनि वर्णावें ॥ १४/२८

(१७) तिसरी गोष्ट वरुणगांवची. वरुणगांवीं श्रीसमर्थ गेले आणि

ज्याला त्याला श्रीसमर्थ आपल्या च घरीं आले, असें वाटलें. कोण भाग्यवान् लोक ते होते.

> मुख्य प्राणनाथ निधान ।
> समर्थस्वामींचें रूप महिमान ।
> भाविकांसी भावासारिखा देव फळद्रूप आपण ।
> संकल्प विकल्प जाण न धरावा ॥ १४/३४ ॥

(१८) आणि चवथी गोष्ट आहे शहापुराची. हें शहापूर ह्मणजे मसूरजवळचें. तेथें सतीबाईसाठीं श्रीसमर्थांनीं मारुतीची स्थापना केलेली आहे व तेथें च श्रीसमर्थांचा मध्यामठ आहे. श्रीसमर्थांचा उद्धव नावाचा एक लडिवाळ बालसेवक होता, त्यानें आपल्या आईकडून श्रीसमर्थांस आमंत्रण देवविलें. आई ह्मणाली बरोबर पंगतीस वासुदेवनावा असावेत ह्मणून त्याना आमंत्रण दिलें. उद्धवबाळक ह्मणालें आणखी आमुचे उद्धवनावा हि पाहिजेत, त्याना हि अवश्य बोलवावें. अशा रीतीनें मारुतीच्या शेंपटीप्रमाणें वाढता वाढता सर्वांना च अनुक्रमें आमंत्रणें दिलीं; आणि मग

> उद्धवजननी विस्मयें समर्थचिंतनीं बैसली ।
> कर्ता भोक्ता श्रीराम ह्मणे ॥ १६/३८ ॥

पण श्रीसमर्थांनीं कांहीं कमी पडूं दिलें नाहीं. जें लागलें तें मसुराहून आणविलें. एक हजार पान झालें.

णास करवून ते गुप्त झाले. कल्याणांनीं श्रीसमर्थांस साष्टांग नमस्कार घालून पुढें अन्नपात्रें ठेवलीं. सहा प्रहरापूर्वी तें अन्न शिजविलेलें होतें. समर्थांनीं तें स्वतः वाढून घेतलें व पात्रें झुगारून दिलीं. श्रीसमर्थांचें भोजन झालें. कल्याणस्वामी पहातात तों तेथें शेष अन्न हि उरलें नाहीं व पात्रें हि नव्हतीं.

सद्गुरुनाथजी बोलती हास्यवक्त्रें ।
कल्याणा परलोकासी गेलीं तीं सत्पात्रें ।
वैकुंठ कैलास सत्यलोक पावलीं चर्मनेत्रें ।
पुन्हा आतां दृष्टि दिसेतिना ॥ ५५/१६

(२०) भोजन सारून कथा मेखळा आंथरून श्रीसद्गुरुसमर्थ पहुडले. तों कोणी देवभक्त बरोबर हजार पदाति मडळी घेऊन दिवट्या, हिलाल यांच्या लखलखाटांत येतांना कल्याणांनीं पाहिले. इतका थाट दुसऱ्या कोणाचा असावयाचा ? श्रीरंगनाथस्वामी श्रीसमर्थांच्या सेवेसाठीं येऊन दाखल झाले. कनाता, पडदे, पलंग, समया, अनेक तऱ्हेचे खाद्य पदार्थ, वगैरे रंगनाथांनीं श्रीस्वामींस समर्पण केले. श्रीसमर्थांनीं त्याचा स्वीकार करून कल्याणास हि निराहारी पाहून " नैवेद्य करावा वल्लभीमार्पण । " ह्मणून आज्ञा केली. रंगनाथांनीं केळें सोलून चावीं व कल्याणांनीं तीं सेवावीं ! कल्याणाचे सर्व श्रम परिहार झाले. बाकी त्यांना श्रम कसचे ह्मणा, श्रीसमर्थांनीं एक कौतुक दाखविलें इतकें च.

गुरुभक्तासी कैंचे श्रम कोठें । समर्थप्रतापाचें नवल मोठें ।
घोर अरण्यीं साहित्य नेटें । समर्थें दाविलें सेवकां ॥ ५५/२७

असे सेवक व असे स्वामी आपणास कोठें पहावयास सांपडतील ?

समर्थांचा प्रतिवर्षी शकुन घेती ।
विजयादशमीसी दर्शनासी येती ।
त्याचा अभ्युदय त्याच्या अम्बारीं स्वार होती ।
भोंवते चालती सरदार ॥ $\frac{१}{२३}$ ॥

(२२) श्रीगुरु व श्रीराम यांची सेवा करण्यांत त्वमात्र कसूर नसावी गुरुघरीं अमुक काम मी कसें करूं अशी शंका सुद्धा मनांत येता कामा नये. प्रत्यक्ष श्रीसमर्थांनीं या वार्तेत एकदा एक उदाहरण घालून दिलें.

समर्थें येकदां सेवाप्रेम दाविलें केवळ ।
कोण्हासी न कळता अरुणोदईं निर्मळ ।
स्वहस्तें झाडोनि काढिलें सभास्थळ ।
दुशाला समार्जनीं करूनिया ॥ $\frac{२८}{२८}$
समर्थ ह्मणती रे जो देवद्वार झाडी ।
तो नर चढे वैकुंठपाहाडीं ।
थोरपणें धरितील तें ज्ञातां वेडीं ।
सर्वां सर्वत्र हें सांगितलें ॥ २९ ॥

आणि ह्मणून तर आज आपणास ह्या पुण्यकथा गिरिधराच्या तोंडून ऐकाव-यास मिळत आहेत.

(२४) तसें च एकदां काय झालें, एका शिष्याच्या घरीं लग्नसमारंभ होता. त्याला साहजिक वाटलें कीं श्रीसमर्थांनीं आपल्या घरीं समारंभास यावें. त्याप्रमाणें त्यानें फार आग्रह करून श्रीसमर्थांस घरीं नेलें. तेथें लग्नमंडपांत नाच चालला होता, त्या ठिकाणीं श्रीसमर्थांना त्यानें नेऊन बसविलें ! श्रीसमर्थांनीं जें एकदा एक आसन ठोकून दृष्टि खालीं घातली, ती सहा प्रहर वर केली च नाहीं ! प्रपंची जन खजिल झाले हें काय सांगावें ?

समर्थांसी आग्रहें विवाहमंडपीं बैसविलें ।
ब्रह्मचर्यापुढें नाचणीध्यान मज्यालसींत मांडिलें ।
समर्थें साहा प्रहर अधोदृष्टी आसन घातलें ।
फचतुक फजित केले प्रपंचीक जन ॥ ६/५९ ॥

(२५) आता एक दोन गोष्टी श्रीमत् दासबोधाविषयीं सांगितल्या पाहिजेत. पहिली गोष्ट अशी कीं एकादा महंत फारा दिवसांनीं श्रीसमर्थदर्शनास आला ह्मणजे, श्रीसमर्थ त्याची नाना प्रकारांनीं परीक्षा पहात. आज्ञा घेऊन गेल्यापासून तों परत भेटीस येईपर्यंत काय काय केलें ह्मणून त्यास विचारीत व त्यावरून आपोआप च त्याचा व्याप कळून येत असे. महंताची परीक्षा पहाण्याची त्याची एक तऱ्हा अशी असे कीं, त्याची नित्य पाठातली पोथी आपण घ्यावयाची व तींतील इकडचा दशक तिकडे व तिकडचा समास इकडे अशी व्यस्ताव्यस्त पोथी करून त्यास द्यावयाची, त्यानें ती त्वरित लावून दिली तर ठीक, जर का विलंब लावला तर केवळ ग्रंथपूजन मात्र यानें संपादिलें असें समजावयाचें.

महंत निस्पृह येती देशांतरींचे ।
समर्थ ग्रंथ मंचकीं घेती तयांचे ।
दशक समास व्यस्ताव्यस्त लाऊनि ग्रन्थाचे ।
होती महंताचे परीक्षक ॥ ६/१ ॥

सध्या ग्रंथ महंतें विल्हे लाविला ।
तरी शुद्ध विचरणें पूर्ण परमार्थ केला ।
विलंबें ग्रंथ विल्हे लावित महंत बैसला ।
तरी ग्रंथपूजन मात्र संपादिलें ॥ ६/२ ॥

यावरून श्रीमत् दासबोध ग्रन्थ कसा वाचला असता आपण श्रीसमर्थांच्या परीक्षेंत उतरूं याचा बोध घेण्यासारखा आहे. पारायणें अवश्य व्हावीत पण अर्थ समजल्यावाचून किंवा अर्थाकडे लक्ष दिल्यावाचून नुसतीं पारायणें

केल्यास फक्त ग्रंथपूजनाचें पुण्य लाभेल पण परमार्थ हातीं येणार नाहीं. तात्पर्य, श्रीमत् दासबोध ग्रन्थ असा वाचावा कीं, ग्रन्थ बाजूस ठेवून हि पहिल्या समासापासून तों दोनशाव्या समासापर्यंत क्रमशः कोणकोणत्या विषयाचें प्रतिपादन कसकसें केलें आहे हें आपलें आपल्या मनाला सांगता यावें.

(२६) तसें च आपली नित्य परिपाठाची पोथी कोठें ठेवावी, कशी ठेवावी, वाचावयास कोठें व कसें बसावें, याविषयींचे नियम हि आपण अवश्य पाळले पाहिजेत. नित्यश्रवणमननाची आपली पोथी शुद्ध व पवित्र जागीं ठेवावी, व्यवस्थित ठेवावी, पवित्र व निर्मळ अशा एकांत स्थळीं ती वाचावयास हातीं घ्यावी व श्रीसमर्थांनीं च शिकविलेलें सिद्धासन घालून ती मननपूर्वक वाचावी ! तात्पर्य आपली पोथी श्रीसद्गुरुरूप आहे अशी अचल भावना असावी. पोथी कोठें हि ठेवली व कसें हि बसून वाचली म्हणून काय बिघडतें, समजली म्हणजे झालें, असल्या भ्रष्ट कल्पनेचा मनाला स्पर्श हि होऊं देऊं नये. वेणाबाईपेक्षा तर आपणास जास्त समजत नाहीं ना ! एक गोष्ट सांगतों. एकदा काय झालें, एक महंत दासबोध वाचीत पलंगावर उताणे पडले होते. तिकडून वेणाबाई आल्या. त्यांनीं हा प्रकार पाहून पलंगापुढें साष्टांग नमस्कार घातला. महंताला वाटलें वेणाबाईनीं हा नमस्कार आपल्याला च घातला. तो अधिकारानें व वयानें वेणाबाईपेक्षा लहान होता, तेव्हां त्याला याचें जरा आश्चर्य वाटलें पण तें फार वेळ टिकलें नाहीं. श्रीमत् दासबोध म्हणजे प्रत्यक्ष श्रीसमर्थ च आहेत, अशी वेणाबाईची निष्ठा पाहून महंत ओशाळला, त्याला आपल्या अव्यवस्थितपणाची लाज वाटली व पुन्हा त्याच्या हातून असलें अमर्याद वर्तन

वाईनीं श्रीसमर्थांस एकदां सप्रेम विनविलें, महाराज, श्रीरामापुढें केव्हां केव्हां आह्मी आपलें हितगुज सांगतों व श्रीराम हि आमच्या जीवींच्या गोष्टी ऐकून घेऊन आह्मांस धीर देतात आणि आमचें तेणेंकरुन समाधान होतें, पण, महाराज,याप्रमाणें आह्मीं आमचीं सुखदुःखें श्रीसमर्थग्रन्थाचेंनीं जर निवेदन केलीं, तर त्यापासून कांहीं साक्षात्कार होतील काय ? त्यावर श्रीसमर्थांनीं वेणाबाईस ह्मटलें, आह्मीं जाणतों, तुह्मांला हें सर्व माहित आहे, तुह्मी हा प्रश्न स्वतः- साठीं करीत नसून लोकसंग्रहार्थ करीत आहां, तथापि आपल्या प्रश्नानें उत्तर इतकें च कीं याविषयीं आपण लवमात्र शंका बाळगण्याचें कारण नाहीं !

> श्रीरामदेवार्चन सिद्ध चि आहे।
> श्रीग्रंथराजदासबोधसामर्थ्य सिद्ध चि पाहें।
> जो जो महंत येथें निश्चयें राहे।
> तो तो लाहे साक्षात्कार ॥ ३२

श्रीमत् दासबोधग्रन्थाचें हें सामर्थ्य श्रीसमर्थांनीं स्वतः वेणाबाईस सांगितलें व वेणाबाईनीं आपल्या शिष्यमंडळीस सांगितलें, तें गिरिधरांनीं प्रतापात लिहून ठेविलें आहे. या वचनावर पूर्ण विश्वास टाकून प्रतीति पाहण्याचें काम आपलें आहे.

> समर्थसद्गुरुनिजबोध । दासबोधरूपें सर्वत्र प्रसिद्ध ।
> नाना साक्षात्कार होती विविध । येकनिष्ठ गुरुभक्तांसी ॥ ३३

(२८) आतां शेवटची गोष्ट प्रत्यक्ष श्रीसमर्थांविषयीं सांगून हें कथा- प्रकरण संपवूं. गुरुभक्तांना साहजिक आतुरता वाटते कीं, श्रीसमर्थ कसे दिसत, कसे चालत, कसे बोलत, कसे पहात, हें सर्व कांहीं आपणांस कळावें, नखशिखांत श्रीसमर्थांची आपण प्रत्यक्ष मूर्ति पहावी, सूर्योदयापासून सूर्या- स्तापर्यंत व सूर्यास्तापासून पुन्हां सूर्योदयापर्यंत आपण त्यांच्या जवळ राहून त्यांची एकंदर दिनचर्या अवलोकन करावी, तसें च जन्मापासून तों समाधी- पर्यंत त्यांच्या प्रत्येक क्षणाचा आपणास इतिहास कळावा ! ही गुरुभक्तांची

करावें तों तों तृप्ति न होता उलट तृष्णा वाढत च जाते. पण ह्मणून प्रयत्न सोडू नये, तळमळत असावें, श्रीसमर्थ केव्हा तरी कृपा करतील! तूर्त गिरिधर काय सांगतात तें पाहू.

(१) श्रीसमर्थ कसे चालत ? भरभर चालत.

समर्थ हनुमानस्वरूप वायोरूप निर्धारें ।
जातां तीर धरिती मागिल्या करें ।
समुद्रीं जहाज चाले जेवीं त्वरें ।
तेवीं सत्वरें श्रीसमर्थगमन ॥ ६३ ॥

(२) कसे बोलत ? सामान्यपणें फार थोडें बोलत तेराव्या समासात सीतारामसंवाद दिला आहे, त्यात राम सीतेला ह्मणतात, तुह्माला जें काय विचारावयाचें असेल तें श्रीसमर्थांना च विचारावें. त्यावर जगन्माता ह्मणते.

(५) काय खात ? श्रीसमर्थांना अन्नभोजन मुळीं च आवडत नसे, फळें कांहीशीं आवडत.

> समर्थासी अन्नभोजनी इछा नाहीं ।
> वनफळभोजनीं इछा कांहीं ॥ २/४

त्यामुळें ज्या ज्या ऋतूंत जीं जीं फळें होत, तीं तीं श्रीसमर्थांना शिष्य मंडळी अर्पण करीत.

> षण्मास आंबे गोमतपर्वतींचे ।
> समर्थासी येती अपाड पाडाचे ।
> नाना ऋतुकाळीं नाना फळांचे ।
> आहार सर्वदां समर्था ॥ ०/२३

शिवाय दिवसातून एकदा च जेवीत असें या पुढच्या ओवी वरून दिसते.

> कोण्हीयेक दिवसीं प्रेमसद्भावें ।
> वेणाबाईनें प्रार्थिलें जे श्रीगुरुदेवें ।
> आजि विजयादशमीसी उत्तरभोजन अगत्य करावें ।
> लडिवाळपणें विनवितसे ॥ ११/२

वेणाबाईसारख्या अपत्यानें लडिवाळपणा केला तर एखाद्या विजयादशमीला दुसऱ्यांदा श्रीसमर्थ जेवीत, बाकी नेहमीं एकदा च.

(६) विडा खात काय ? होय, असें श्रीकल्याणांना सर्पदंश झाला त्या वेळीं ते रामघळीहून मठांत रात्रीचे चर्चा आणावयास जात होते व विडा कुटून देण्याचें काम भोळारामाकडे असे, वगैरे गोष्टींवरून दिसतें, आणि शिवाय, गिरिधर हि सांगतात.—

> रुद्रशतसंख्या सेवणें नागपर्णें ।
> उत्तम कर्पूर सुपारी दत्त किंचित चर्वणें ।
> पिकपात्रें शुद्ध शोधून सेवकें पुढें धरणें ।
> लोकीं अलभ्य रामेण प्रसादु ॥ ०/२२

समर्थासी गिरिकंदरीं गुप्त राहाणें ।
लोकानुग्रहें प्रगट होणें ।
प्रगट होतां जनींजनार्दनें ।
वरुपाय करिजे पूजेचा ॥ ३६ ॥

(१०) कसे वागत? उदासवृत्तीनें व निस्पृहपणानें वागत.

कोण हो यांची दिसते वृत्ति ।

ह्या रीतेच्या प्रश्नाला

यांची केवळ उदास वृत्ति ॥ १३/४ ॥

असें च श्रीरामांनीं उत्तर दिलें आहे. श्रीसमर्थांचा निस्पृहपणा तर जगविख्यात आहे. श्रीशिवराजांनीं सारें राज्य अर्पण केलें तरी तें त्यांनीं तृणतुल्य मानिलें. फार काय, पण चांफळास श्रीरामाचें देवालय आपण बांधून देतों अशी शिवराजांनीं केलेली विनंति हि मान्य न करतां सामान्य भिक्षेवर श्रीसमर्थांनीं शिष्यांकरवीं तें देवालय बांधविलें.

समर्थआज्ञा पुसे शिवराजा ।
श्रीरघुनाथदेवालय मी बांधेन वोजा ।
समर्थ ह्मणती शिष्यसमुदाय माझा ।
देवालयें करवीन अनंत हस्तें ॥ ९/२ ॥

(११) श्रीसमर्थ चिंता कसली करीत? जी लहानपणीं आईनें सांगितली ती च चिंता अखेरपर्यंत श्रीसमर्थांनीं केली.

श्रीगुरुसमर्थ येकांतीं बैसती ।
प्रांतींचे लोक दर्शनासी येती ।
सकळ प्रांतींचा स्वामी परामृश घेती ।
चिंता करिती विश्वाची ॥ ३८ ॥
देशकाळवर्तमानें ।
आपण चिंताग्रस्थ होती मनें ।
ह्मणती कैसीं वांचतील जनें ।
कैसीं ब्राह्मण्यें राहतील ॥ ३९ ॥
कैसी क्षेम राहेल जगति ।
कैसीं देवदेवालयें तगतीं ।
कैसे कुटुंबवच्छल लोक जगती ।
कोणेकडे जातील हे ॥ ४० ॥

अशी श्रीसमर्थांनीं चिंता केली ह्मणून आपण बरे दिवस पाहिले !

विश्रांति घेण्यास जातों; असें ह्मणून सर्वांना निजावयास जाण्याची आज्ञा करावयाची आणि आपण एकाद्या डोंगराची घाट धरावयाची !

> समर्थांसी माध्यान्हीं निद्रा कांहीं।
> रात्रीं निद्रा क्वचित नाहीं।
> आह्मी निद्रेसी जातों ह्मणोनि पाहीं।
> लोकांसी आज्ञापिती जावया ॥ १८/३

काय ही वृत्ति, कोण हें तप ! रात्रीं अरण्यांत जाऊन काय करीत हें त्यांचें ते जाणोत ! कशावर निजत हा प्रश्न च कोठें उरतो ह्मणा, पण जे थोडेंसें निजत तें तरी कशावर ?

> आतां शयनाकारणें केवळ भूमि।
> कंथा मेखळा मात्र आंथुरिली ॥ ११/२०

(८) आसन कोणतें घालीत ? सिद्धासन.

> माहापुरुषाचें कोण जी आसन।

असें सीतेनें विचारलें व

> जानकी यांचें सिद्धासन ॥ ३३/३६ ॥

असें श्रीरामानीं च सांगितलें आहे. अर्थात् सांप्रदायिकाचें आसन हें च असणार.

(९) कोठें रहात ? एका ठिकाणीं ह्मणून नाहीं.

> समर्थांचें येके ठाईं स्नानसंध्याचंदन ।
> येके ठाईं फळाहार अथवा भोजन।
> येके ठाईं उदकप्राशन तांबुलचर्वण ।
> विश्रांति शयन येके ठाईं ॥ १८/२

घांफळीं केशवाची नदीतटरचना ।
नाना कार्यभागाची विवंचना ॥

असा त्याचा उल्लेख प्रतापात दहाव्या समासाच्या ८४ व्या ओवींत आलेला आहे. वर डाव्या बाजूस अंक २ चा जो शिखराचा थोडा भाग दिसत आहे तो श्रीदासमारुतीच्या मंदिराचा होय व त्याच्या उजव्या बाजूला अंक १ चें मोठें शिखर आहे तें च श्रीराममंदिराचें होय ! हें च शिखर श्रीसमर्थ डोंगरावरून पहात असत !

भोंवता डोंगराचा फेर । मध्यें देवाचें शिखर ॥

त्या शिखराचें आज आपणास दर्शन घडत आहे. शिखरावरून दृष्टि काढून ती थोड्या च अंतरावर उजव्या बाजूला दोन वृक्षाच्या मध्यभागीं नेली म्हणजे, ३ अंकानें दर्शविलेला जो डोंगराचा थोडासा भाग दिसत आहे, तो च भैरवाचा डोंगर होय. तो मंदिरापासून खरोखर दीड कोस लांब आहे. या च डोंगरांत श्रीसमर्थांची दोनमजली रामघळ व श्रीशिवरायांची तृष्णा भागवून

श्रीराम

श्रीसमर्थप्रताप





॥ श्रीसद्गुरुसमर्थरामदासस्वामी ॥

॥ श्रीसमर्थप्रताप ॥

॥ समास पहिला ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायण विष्णु ब्रह्माण च वशिष्ठक ॥
॥ श्रीराम मारुतिं वंदे श्रीरामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

ॐ नमो सद्गुरु प्रारंभा । गणेश शारदा स्वयंभा ।
मूळपुरुषा मुळारंभा । आत्मयारामा जगद्गुरु ॥ १ ॥
गुरु शिष्य आपण आत्माराम । देवभक्तपण आत्माराम ।
स्वामी सेवक आत्माराम । श्रोते वक्ते सुखमूर्ति ॥ २ ॥
संत सज्जन सौख्यदायक । विरक्त योगी कवि गायक ।
विश्वात्मा हा त्रैलोक्यनायक । आत्माराम सुखमूर्ति ॥ ३ ॥
समर्थ सद्गुरु सिंधोदक । समर्थासी अर्घ्य देईन सम्यक ।
सिद्ध साधक सभानायक । ब्रह्मवृंदें अभिवंदिलीं ॥ ४ ॥
समर्थस्वामीचीं चरित्रें । काहीं देखिलीं ऐकिलीं पुण्य श्रोत्रें ।
परम पावनें परम पवित्रें । सूत्रीमध्ये विस्तारलीं ॥ ५ ॥
ऐका समर्थप्रताप ग्रंथ । सभानायक साधु संत ।
सर्वज्ञ तुह्मी संत महंत । वोरन्चा[१] वोलें वर्णीन जी ॥ ६ ॥
माया श्रीराम अवतार सूर्यवंशी । शुद्ध स्वप्रकाश भानुवंशीं ।
क्षेत्रें क्षेत्रज्ञ क्षत्रियवंशीं । पूर्ण परिपूर्ण पूर्ण[२] ॥ ७ ॥
आ मळिंग आत्माराम । हनुमान स्वामा आपण श्रीराम ।
यावत् ब्रह्मांड तावत् नाम । तारक ब्रह्म चराचरीं ॥ ८ ॥

---

१ दह २ जीव

ब्राह्मणाची रक्षिती प्रतिष्ठा । संतसज्जनीं केवळ निष्ठा ।
पैरदार परद्रव्य मानिती वमन विष्ठा ।
स्वप्नीं हि अनिष्टा नातळती ॥ १८ ॥
ग्रामसेवक जाति विजाति फिरती । आळयाचीं आतिथ्यें करिती ।
काष्ठल्यांभागल्याचे श्रम हरिती । क्षुधित्थ कोण्हि राहेना ॥ १९ ॥
ग्रामसीमेमधूनि संतमूर्ति । डावलोनि कोण्हि च न जाती ।
पवित्र पुरीसी पवित्र करिती । चरणस्पर्शें करूनियां ॥ २० ॥
देशकाळवर्तमानें । ग्रामस्थ वर्तती प्रसंगमानें ।
पिकें पिकती अतिमानें । पर्जन्य वर्षती यथाकाळीं ॥ २१ ॥
शुद्ध राजभाग राजयोगें देती । विवेकविचारें प्रपंच परमार्थ करिती ।
अंबापुरीं अधिष्ठानीं ऐक्य राहती । सत्य ध्वज लाऊनियां ॥ २२ ॥
ऐसीये जांबुरतिये नगरीं । नगरलेखकांच्या दिव्यमंदिरीं ।
जामदग्निवत्सगोत्रीं श्रीराणादेवीउदरीं । स्वयें नारायण समर्थ अवतरले ॥२३
समर्थमातेचे ऐकतां डोहळे । संतसज्जनासी स्वानंदसोहळे ।
संतीं जे जे शुद्ध संकल्प होते केले । ते ते फळासी आले श्रवणद्वारें ॥२४॥
सूर्याजीपंतें कांतेसी पुसिलें । तुह्मासी काय अपेक्षित आहे वो भलें ।
तें तें सांगा मी सिद्ध करीन वेहिलें । श्रीरामसमर्थकृपेकरूनियां ॥२५॥
श्रीरामकृपावाक्य ऐकोनि कानीं । सीघ्र राणादेवी भरतसेवनी ।
ह्मणे टाळ मृदांग उपांग ध्या रे यंत्रध्वनि । कथाकीर्तनीं मज प्रेमा ॥२६
गिरिकंधेरें मज आवडती । घरें मंदिरें मज नावडती ।
हनुमानरूपें मी नरवानराकृति । नरनारायण निर्धारें ॥ २७ ॥
मुख्य प्राणनाथ मी सर्वव्यापक । मजला प्रिय येक श्रीरघुनायक ।
काय रे उगे चि पाहतां विश्वलोक । रघुनाथस्मरणें करा रे ॥२८॥

---

१ स्पर्श करीत नाहींत. स्वप्नांत देखील पाप करीत नाहींत. २ टाकून. ३ आंबड गावीं, तेथें डोंगरात देवीचें स्थान आहे त. ४ कुळकर्ण्यांच्या. ५ समर्थांचे वडील सूर्याजीपंत त्यांनीं. ६ सत्वर, लवकर. ७ भर्तृसेवनी, पतिव्रता. ८ उपवादित्र. ९ गिरिकंदरें, गुहा, खोरीं.

सांप्रत कलयुगीं सर्वत्रैंहि चालिली । विषयधर्में सत्कर्में लोपली ।
सकाम उपासनें ज्ञानविज्ञानें हारपली । वेदांतमार्ग उच्छेदिला ॥ ९ ॥
शुद्ध संप्रदाय राहिला । सर्वत्र येकंकार चालिला ।
मग येक विचार संतीं केला । कोण्हि येक अवतार प्रार्थिजे ॥१०॥
मग सर्व संतांच्या शुद्ध संकल्पें । हनुमान अवतार कल्पिला सामर्थ्यरूपें ।
हनुमान राम आपण स्वस्वरूपें । ब्राह्मणरूपें जगद्गुरु ॥ ११ ॥
ब्रह्मांडकोशीं जंबुद्वीपाभीतरी । भरतखंडीं श्रीरामक्षेत्रीं ।
दंडकारण्यदेशीं गोदावरी । उत्तरतीरीं पंचक्रोशीं ॥ १२ ॥
जांबुवंती नामें रामराजधानी । भोंवतीं आरामें शोभती चक्रध्वनि ।
उभय सरिता जेथें जनस्थानीं । पंचवटिका विराजे ॥ १३ ॥
नगरींत श्रीमंत च्यारी वर्ण । अनन्य ब्राह्मणीं तिन्ही वर्ण ।
विद्या तप शौच्यादि गुणें ब्राह्मणवर्ण । ब्रह्मानंदें संतुष्ट हो ॥ १४ ॥
ग्रामवासी भले लोक । ग्रामपालक पुण्यश्लोक ।
यहलोकीं साधिती परलोक । नीतिन्यायें वर्तती ॥ १५ ॥
देव देवालयें देवदर्शनें घेणें । नित्य हरिकथा पुराणश्रवणें ।
नित्य नैमित्य कर्में आचरणें । परमार्थ बुद्धि करूनिया ॥ १६ ॥
देवब्राह्मणाची आराधना । घरोघरीं समाराधना ।
रंगमाळा दीपमाळा दीपाराधना । सुमनगंधमाळा वसंतपूजा ॥१७॥

ब्राह्मणाची रक्षिती प्रतिष्ठा । संतसज्जनीं केवळ निष्ठा ।
परदार परद्रव्य मानिती वमन विष्ठा ।
स्वर्मी हि अनिष्ठा नातळती ॥ १८ ॥
ग्रामसेवक जाति निजाति फिरती । आलयाचीं आतिथ्यें करिती ।
फळलाभागल्याचे श्रम हरिती । क्षुधित कोण्हि राहेना ॥ १९ ॥
ग्रामसीमेमध्यनि सतमूर्ति । डावलोनि कोण्हि च न जाती ।
पवित्र पुरीसी पवित्र करिती । चरणस्पर्शे करूनिया ॥ २० ॥
देशकाळवर्तमानें । ग्रामस्थ वर्तती प्रसगमानें ।
पिकें पिकती अतिमानें । पर्जन्य वर्षती यथाकाळीं ॥ २१ ॥
शुद्ध राजभाग राजयोगें देती । विवेकविचारें प्रपच परमार्थ करिती ।
अन्नापुरीं अधिष्ठानीं ऐक्य राहती । सत्य ध्वज लाऊनिया ॥ २२ ॥
ऐसीये जाबुनतिये नगरीं । नगरलेखकाच्या दिव्यमंदिरीं ।
जामदग्निरऋगोत्रीं श्रीराणादेवीउदरीं। स्वयें नारायण समर्थ अवतरले॥२३
समर्थमातेचे ऐकता डोहळे । सतसज्जनासी स्वानदसोहळे ।
सतीं जे जे शुद्धसकल्प होते केले। ते ते फळासी आले श्रवणद्वारें ॥२४॥
सूर्यकांतें कातेसी पुसिलें । तुह्मासी काय अपेक्षित आहे वो भलें ।
तें तें सागा मी सिद्ध करीन वहिलें । श्रीरामसमर्थकृपेकरूनिया ॥२५॥
श्रीरामकृपावाक्य ऐकोनि कार्नी । सीघ्र राणादेवी भरतसेत्रनी ।
ह्मणे टाळ मृदाग ढेंपाग घ्या रे यत्रध्वनि। कथाकीर्तनीं मज प्रेमा॥२६
गिरिकंधेरें मज आवडती । घरें मदिरें मज नावडती ।
हनुमानरूपें मी नरवानराकृति । नरनारायण निर्धारें ॥ २७ ॥
मुख्य प्राणनाथ मी सर्वव्यापक । मजला प्रिय येक श्रीरघुनायक ।
काय रे उगे चि पाहता विश्वलोक । रघुनाथस्मरणें करा रे ॥२८॥

सर्व माया मिथ्या बाजिगोरी । काय तुह्मी हे मानिली आहे खरी ।
आत्माराम मी येक सत्य चराचरीं । नित्य शाश्वत निरंजन ॥ २९ ॥
ऐकोनि कांत ह्मणे आणा जी वेगीं गंगोदक ।
कांतेसी सिंचन करूं मूळमंत्रें सम्यक ।
राणादेवी ह्मणे मज आणणें कृष्णेचें उदक ।
गंगाधर बंधु सिंचणें गंगोदकें ॥ ३० ॥
मज पुनीत करणें रे श्रीकृष्णातीरा । अखंड व्यापक मी चराचरा ।
मज नावडे संसारपसारा । आश्रम सर्व हि श्रमरूप हे ॥ ३१ ॥
जय जय राम ह्मणा रे स्वानंदें । आत्मविचार पाहा रे ब्रह्मानंदें ।
काय भुललां अहा रे विषयानंदें । परमानंदें गर्जा रे ॥ ३२ ॥
ऐकोनि आश्चर्य जालें सकळांसी ।
राणादेवी कोण्या उपायें उमजेल कैसी ।
पाचारा हो वेगीं रामजोसियासी । आहे गुणिया देवरसी जाणता ॥३३॥
सीघ्र रामजोसी येऊनि देवमाता पाहे । ह्मणे इसी हनुमान अंतर्दशा चालताहे
आत्माराम महर्दशा येथून लागली पाहे । सासष्टि वर्षे गर्भासी ॥३४॥
मातादर्शनीं जोसियासी आनंदमूर्छना आली ।
नेणों सगर्भ माता अंतर्बाह्य भरली ।
श्रीरामजाणियासी समाधी लागली ।
गुणिया ग्रासिला महद्भूतें रामें ॥ ३५ ॥
जय जय अंबे तुळजे भवानि । येकदां कांता उमजवी वो जननि ।
येरि ह्मणे मी श्रीरामवरदायिनी । माझें आत्मरामायण तुह्मी ऐका रे ॥३६॥
नाना सरयुतिरीं गंगातिरीं मज अवतरणें ।
नाना ज्ञानयज्ञकर्मे मज सिद्धीसी नेणें ।

माझी आत्मरामाधी आहे मज अंतरी । मिथ्या अहंरावण[1] सीताशक्ति हरी ।
निःकामसुग्रीवेंसी मी सख्य करी । सकामवाळी वधावया ॥ ३९ ॥
त्रिगुण त्रिकुट मज दहन करणें । भवसिंधुवरी ऐक्य सेतु धरणें ।
जड मूढ पाषाण आत्मळीळा[2] तारणें ।
अहंकाररावण मारणें सहपरिवारीं ॥ ४० ॥
अनंत जीवाचे भवस्वर्गबंध । तोडोनि टाकीन मी स्वानंदकंद ।
नाना त्रिदश देव करीन निर्द्वंद । भागवत स्थापीन मराठी ॥ ४१ ॥
स्वानंदपुष्पकीं उत्तर प्रांत मानी । सद्भावभरतासी भेटि देईन निदानी ।
नाना लक्ष लक्षण षड्वर्ग शत्रुघ्नि । स्वानंद मिळणी सकळांसी ॥ ४२ ॥
माझा मंगळस्नानें मंत्रभोजनें । सहज सिंहासनीं स्वानंदें मज बैसणें ।
येकेंयेक[3] सहस्राब्दें साम्राज्य करणें । गुप्त प्रगट समाधी ॥ ४३ ॥
नाना नरवानरेंसी विश्वपुरी[4] । मज स्वधामा नेणें आहे निर्धारी ।
पूर्ण व्यापकपणें राहणें मज चराचरीं । हनुमान राम मी होऊनियां ॥ ४४ ॥
ऐकोनि सगर्भ मातेची वचनें । म्हणे हे बोलिली आत्मरामायणें ।
काय आहे नेणों देवासी करणें । त्रिनकराजा पार्थें रे ॥ ४५ ॥
येरि म्हणे मी निमधीं जनस्थानीं । पुन्हा येवोन पंचवटिके अनुष्ठानीं ।
श्रीरामरूपें मी प्रगटेन हनुमानीं । जगदोद्धार करावया ॥ ४६ ॥
आता बोलण्याची जाली सीमा । फिरी गृहासी जाईल हे मनोरमा ।
कोण्हि येक मद्गसि दारें आली आज्ञा । आत्मयारामा पार्थें रे ॥ ४७ ॥
सव जयजयकारें गर्जती सकळ । नाना करताळिया नामकल्लोळ ।
कथाकीर्तनें होताती कैवल्य । जालें उदयमान मणिमंडळ भानूचें ॥ ४८ ॥
नाना सुगंध धूसरें सुमनें वर्षती । जावुनि पुरीसी आशिर्वें वाटती ।
सगर्भ मातेची विचित्र गति । कोण गर्भ आहे काय जाणों ॥ ४९ ॥
दिवस चालिला अस्तमाना । समर्थमाता आली आत्मसदना ।
नगर नागरीक लोक नाना । नमस्कार करूनि चालिले ॥ ५० ॥

---

१ अहंकाररूपी रावण शुद्ध सात्त्विकरूप सीतेचें हरण करतो तो भाव होय.
२ लीलेनें. ३ एकावर एक असा. ४ अयोध्या.

सर्व माया मिथ्या बाजिगरी । काय तुळसी हे मानिली आहे खरी ।
आत्माराम मी येक सत्य चराचरीं । नित्य शाश्वत निरंजन ॥ २९ ॥
ऐकोनि कांत ह्मणे आणा जी वेगीं गंगोदक ।
कांतेसी सिंचन करूं गूढमंत्रें सम्यक ।
राणादेवी ह्मणे मज आणणें कृष्णेचें उदक ।
गंगाधर बधु सिंचणें गंगोदकें ॥ ३० ॥
मज पुनीत करणें रे श्रीकृष्णातीरा । अखंड व्यापक मी चराचरा ।
मज नावडे संसारपसारा । आत्मत्व सर्व हि भ्रमरूप हे ॥ ३१ ॥
जय जय राम ह्मणा रे स्वानंदें । आत्मविचार पाहा रे ब्रह्मानंदें ।
काय गुंतलां अहा रे विषयानंदें । परमानंदें गर्जा रे ॥ ३२ ॥
ऐकोनि आश्चर्य जालें सकळांसी ।
राणादेवी कोण्या रुपायें समजेल कैसी ।
पाचारा हो वेगीं रामजोसियासी । आहे गुंणिया देवरसी जाणता ॥३३॥
सीघ्र रामजोसी येऊनि देवमाता पाहे । ह्मणे इसी हनुमान अंतर्दशा चालताहे
आत्माराम महर्दशा येथून लागली पाहे । सासहि वर्षे गर्भासी ॥३४॥
मातादर्शनीं जोसियासी आनंदमूर्छना आली ।
नेणों सगर्भ माता अंतर्यामीं भरली ।
श्रीरामजाणियासी समाधी लागली ।
गुणिया भासिला महद्भूतें रामें ॥ ३५ ॥

माझी आत्मसमाधी आहे मज अंतरीं । मिथ्या अहरावण सीताज्ञप्ति हरी ।
नि कामसुग्रीवेंसीं मी सख्य करी । सकामवाळी वधावया ॥ ३९ ॥
त्रिगुण त्रिकुट मज दहन करणें । भवसिंधुवरी हेळां सेतु धरणें ।
जड मूढ पाषाण आत्मलीळा तारणें ।
अहंकाररावण मारणें सहपरिवारीं ॥ ४० ॥
अनंत जीवाचे भवस्वर्गबंध । तोडोनि टाकीन मी स्वानंदकंद ।
नाना त्रिदश देव करीन निर्द्वंद । भागवत स्थापीन ब्रह्मादीं ॥४१॥
स्वानंदपुष्पकीं उत्तर प्रांत मानी । सद्भावभरतासी भेटि देईन निदानीं ।
नाना लक्ष लक्ष्मण षड्वर्ग शत्रुघ्नि । स्वानंद मिळणी सकळांसी ॥४२॥
माहा मंगळस्नानें ब्रह्मभोजनें । सहज सिंह्यासनीं स्वानंदें मज बैसणें ।
येकयेक सहस्त्राब्दें साम्राज्य करणें । गुप्त प्रगट समाधी ॥४३॥
नाना नरवानरेंसीं विश्वपुरी । मज स्वधामा नेणें आहे निर्धारीं ।
पूर्ण व्यापकपणें राहणें मज चराचरीं । हनुमान राम मी होऊनिया ॥४४॥
ऐकोनि सगर्भ मातेचीं वचनें । ह्मणे हे बोलिली आत्मरामायणें ।
काय आहे नेणों देवासी करणें । त्रिंवकराजा पावें रे ॥ ४५ ॥
येरि ह्मणे मी त्रिंबकीं जनस्थानीं । पुन्हा बैसेन पंचवटिके अनुष्ठानीं ।
श्रीरामरूपें मी प्रगटेन हनुमानीं । जगदोद्धार करावया ॥ ४६ ॥
आता बोलण्याची जाळी सीमा । कैसी गृहासी जाईल हे मनोरमा ।
कोण्हि येक ग्रहगति खरें आली आह्मा । आत्मयारामा पावें रे ॥४७॥
तंव जयजयकारें गर्जती सकळ । नाना करताळिका नामकल्लोळ ।
कथाकीर्तनें होताती केवळ । जालें लग्नमान मणिमंडळ भानूचें ॥४८॥
नाना सुगंध घूसरें सुमनें वर्षती । जावुवति पुरीसी आश्चिर्यें वाटती ।
सगर्भ मातेची विचित्र गति । कोण गर्भ आहे काय जाणों ॥४९॥
दिवस चालिला अस्तमाना । समर्थमाता आली आत्मसदना ।
नगर नागरीक लोक नाना । नमस्कार करूनि चालिले ॥ ५० ॥

पुढें प्राप्त जाली श्रीरामनौमी । समर्थमाता बैसली जपध्याननेमीं ।
कथाकीर्तनें होती स्वधामीं । आत्मयारामीं स्वानंदें लोक ॥ ५१ ॥
उपाध्यायासी करीं दिधली सुपारी । ब्रह्मसतर्पणें होती देवघरीं ।
तव माध्यान्ह नौमीचे अवसरीं । समर्थगर्भ प्रगटला ॥ ५२ ॥
जयजयकार सर्वत्रीं केला । श्रेष्ठासी समर्थ बधु जाला ।
श्रीरामराज केवळ हनुमानरूपें अवतरला । ब्राह्मणरूपें जगद्गुरु ॥५३॥
पूर्ण सकल्प सिद्धीसी पावले । साधुसत सर्वहि मिळाले ।
आपआपणासी स्तविते जाले । आत्माराम सुखमूर्ति ॥ ५४ ॥
जय जय देवा ब्राह्मण्य गुरु । जय जय देवा परम गुरु ।
जय जय देवा परात्पर गुरु । नरनारायण अवतरसी ॥ ५५ ॥
जय जय देवा धरामरा । जय जय देवा मायाभूमारहरा ।
जय जय देवा सहस्रकरा । बोधभास्करा दिनमणी ॥ ५६ ॥
जय जय त्रिकाडवेदरक्षणी । जय जय कर्मउपासनासरक्षणी ।
जय जय ज्ञानविज्ञानपूर्णलक्षणी । अलक्ष लक्षणीं परब्रह्म ॥ ५७॥
जय जय सकामकर्मदळणी । जय जय नि कामकर्मप्रतिपाळणी ।
जय जय धर्म अर्थ काम मोक्ष प्रदानी । कैवल्य ब्रह्मदानी जगद्गुरु ॥५८॥
जय जय दडकारण्यनिवासा । जय जय मायारण्यनिवासा ।
जय जय ब्रह्मारण्यनिवासा । मायातीता निरजना ॥ ५९ ॥
जय जय ब्रह्मचर्यशिखामणी । जय जय परब्रह्म निर्वाणी ।
जय जय विमळ ब्रह्म निर्गुणी । छात्रजनसरक्षका ॥ ६० ॥
जय जय भरतवर्षविभावना । जय जय भरतखडजनपावना ।
जय जय ब्राह्मण्यकुळसद्भावना । पावनपावना हनुमान जी ॥ ६१ ॥
जय जय वैराग्यभाग्यउदया । जय जय ज्ञानविज्ञानसूर्योदया ।
जय जय अनत अपार स्वरूपोदया । उदयअस्तेंविण विराजसी ॥६२॥
जय जय गिरिकधरनिवासा । जय जय देवा जगन्निवासा ।
जय जय मुनिमानसहसा । आत्मयारामा सुखमूर्ति ॥ ६३ ॥

ऐसें संतमुखें समर्थे स्तवन ऐकिलें । मग अपूर्व तेथें येक वर्तलें ।
हास्यमुखें सकळ संतासी सन्मानिलें । गोप्य देवें केलें निजवर्म ॥६४॥
कैसें संतस्तवनाचें कौतुक । ऐक्यभावें समर्थे केलें हास्यमुख ।
का जे स्तव्य स्तवन स्तविता येक । आत्माराम सर्व देख ह्मणोनिया ॥६५॥
एव जगद्गुरुरूपें संतमूर्ति । राणादेवी सूर्यनारायण सन्मानितीं ।
नमस्कारासी वारी नाहीं अतुति । रात्रिदिवस पूजनार्थ ॥ ६६॥
आर्थीच श्रीरामनौमीचा ब्रह्मानद । विशेष समर्थ अवतरले सच्चिदानद ।
नाना दानप्रसगें परमानद । जो जो विधें तो जाळा स्वानंदें ॥ ६७॥
एव सद्गुरुसमर्थआख्यानकथन ।
समर्थसप्रदाई कोण्हीयेक करी हरिजन ।
समर्थचरित्रफळें विचित्रें जाण । ब्रह्मरसाळें सेवितसे ॥ ६८ ॥
स्वर्गस्थासी वाकुल्या दावितसे । देखोनि स्वर्गस्थ वानर जाले प्रेमपिसे ।
मग समर्थआख्यानफळरसाचा वाटा देतसे । सतसभेसी स्वानंदें ॥६९॥
स्वर्गी दुल्लभ हें पावनें चरित्रें ।
देवराज्यें टकमक सागती सतसत्पात्रें ।
म्हणोनि बुडी दिधली ब्रह्मचिन्मात्रें । या भरतखडीं ब्रह्मार्डी ॥ ७० ॥
ब्रह्मानद या श्लोकार्थे । सद्गुरुध्यान कीजे यथार्थे ।
परि सगुणस्वरूपें आर्षभावार्थे । समर्थअवतार वाखाणिला ॥७१ ॥
एव समर्थअवतारचरित्र । गोदातीरीं वर्तलें पवित्र ।
वेणीगिरिधर पुढें चित्रविचित्र । समर्थ अपुण्यआख्यान सागेल जी ॥७२॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रथ । प्रगट चालिला उदास पथ ।
सभानायक साधुसत । आत्माराम परिसती ॥ ७३ ॥
समास प्रथम ॥ १ ॥ जय जय राम ॥ ७ ॥

---

१ उत्सवार्ना विधि, दाय २ प्रमानें वेड ३ स्वर्ग किंवा देवराज इद्र ४ ब्रह्मानद परमसुखद केवल ज्ञानमूर्ति । इत्यादि, या श्लोकानें सद्गुरूचें ध्यान करावें खरें, परतु मी सद्गुरूचें सगुण रूप जें श्रीसमर्थ त्याच्या अवताराची कथा भाव्या भावानें सांगितली हें च माझें श्रीसद्गुरूचें ध्यान होय

॥ समास दुसरा ॥



॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वसिष्टकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागां समर्थअवतारवर्तमानें । निवेदनें केली सेवकानें ।
आतां समर्थबाळचरित्रादि वैराग्य वर्द्धमानें । संतसज्जनें परिसिजे ॥१॥
समर्थ वर्धमान दिवसेंदिवस । इंदुउपमा न साजे समर्थास ।
चंद्र पूर्णपणें अपूर्ण अमावास्येस । श्रीरामचंद्र समर्थ पूर्ण पूर्णत्वें ॥२॥
मुख्य आदिनारायण नाम । कटिसूत्रादि चौलकर्म ।
शिखारक्षण ब्राह्मणधर्म । मातृभोजन समागमें ॥ ३ ॥
समर्थासी अन्नभोजनीं इछा नाहीं । वनफळभोजनीं इछा कांहीं ।
वैराग्यचिन्हें दिसतीं देहीं । संतसज्जनीं जाणितलें ॥ ४ ॥
नाना अळंकार अगळेणीं । लेंकुरासी देताती तोडोनि ।
समर्थकळा दिव्यनयनीं । अनगळेणीं सर्वांगें ॥ ५ ॥
सदा सर्वदा अंतरंगें । बाह्य लीळा चरित्रप्रसंगें ।
चंचळ सर्वदा सर्वांगें । येके ठाईं न बैसती ॥ ६ ॥
तातभ्राताची परम मर्यादा । वेगळे वेगळे असती सर्वदा ।
श्रीरामनामस्मरण करणें सदा । हनुमानक्रिया दिसतसे ॥ ७ ॥
ब्राह्मण पुरींत अध्ययनें करिती । समर्थासी ब्रह्मविद्या अंतरीं स्फुरती ।
समर्थ मान्यता आगीं न धरिती । अनावरपणें वर्तावया ॥ ८ ॥
समर्थ आले उपनयनमानीं । उपाध्याहिं देखिलें रूप हनुमानी ।
कासोटीं पुछ दाखविलें मुजिबधनीं । गौप्य करविलें चराचरीं ॥ ९ ॥
समर्थहस्त पाहिला सामुद्रिकें । ब्राह्मण नृत्य करूं लागला कौतुकें ।
समर्थदेवें पुसिलें हास्यमुखें । का जी भूदेवा नृत्य करितसा ॥ १० ॥

बापा स्वस्ति साम्राज्यें वैराज्यें भोगिसी ।
येकीयेकछत्री रामराज्य करिसी ।
विश्वजनासी तूं उद्धरिसी । काय बोलों प्रताप ॥ ११ ॥
विश्वाचे शमिसी त्रिविध ताप । विश्वाचा तूं मायबाप ।
आत्माराम तूं आपेंआप । काय सांगों सामुद्रिकें ॥ १२ ॥
अपार भाग्यें भोगिसी स्वभावें । तेव्हा मज ब्राम्हणासी आठवावें ।
समर्थ ह्मणती जी तुह्मी भूदेवें । गौप्य करावें साप्रत हें ॥ १३ ॥
ह्मणोनि श्रीसमर्थें कंठमाळा । प्रेमें घातली ब्राह्मणगळां ।
श्रीरामप्रसाद घेऊनि ब्राह्मण गेला । ब्रह्मानंदें स्वानंदें ॥ १४ ॥
समर्थक्रीडेचें अद्भुत लक्षण । अष्ट व्युत्पति सवगडे जाण ।
गोट्या बोटें टिंचिती पूर्ण । येकेक सेर सेर संपूर्ण संभारें ॥१५॥[1]
वृक्षसरोवरीं उड्या घेती । रानीं वनीं सर्वदा असती ।
यथा स्वलीळा ग्रामात येती । परम प्रतापी अनावर ॥ १६ ॥
समर्थें अर्धा घड्यात केलें धूळाक्षर । अर्धा प्रहरात वळिलें अक्षर ।
अर्धा दिवसें केला जमाखर्च सुंदर । ब्रह्मांडकुळकर्णं चालवावया ॥१७॥
समर्थासी च्यारि वेळ पाहावया आले वर । श्रेष्ठ देखता समर्थ निरोत्तर ।
गृहस्थासी ह्मणती येवोनि बाहेर । गंगाधरपंत बंधु गृहस्थाश्रमी ॥१८॥
आपणासी आश्रम करणें नाहीं । श्रीरामआज्ञा समर्थ काहीं ।
चतुर्विधा माता वरूनि गेलों पाहीं । निर्मळ निश्चळ निरंजनी ॥१९॥
समर्थासी गृहकृत्य काहीं करणें नाहीं ।
माता ह्मणे बापा पुरवें चिंता करणें काहीं ।
बरें माये ह्मणोनि येकात गृहीं बैसोनि पाही । चिंतन माडिलें अनंतरें ॥२०
समर्थासी घरीचीं धुंडिती घरेंदारें । नाना रानें वनें गिरिकंदरें ।
तंव काहीं कार्यभागानुसारें । माता अंतर्गृहीं प्रवेशली ॥ २१ ॥
तंव समर्थमूर्ति घन्यवाणी देखिली । ब्रह्मांडवरीची चिंता देवें माडिली ।
बापा काय हें करितोसी येकातस्थळीं । आई चिंता करितों विश्वाची ॥२२॥

---

[1] मग. २, पत्वार मुष्टि.
२

समर्थासी मातेनें नेऊनि जेऊं घातलें । कांहीं समर्थेंनीं बोलों नये ऐसें जालें ।
जें जें बोलणें तितुकें प्रत्यया आलें । अवतारमार्गें करूनिया ॥२३॥
सवें चि समर्थमातेसी विस्मरण पडिलें । येके दिवसीं देवगृहीं प्रयोजन मांडलें
बापा तक्र सकळांसी दुर्लभ ह्मणती भले । तुज तों कार्य सांगों नये॥२४॥
समर्थें मातृवचन ऐकोनि कानीं । सीघ्र कर्मउत्साहासी आज्ञा करूनि ।
अकरा अकरीं पात्रें नेउनी । घरोघरीं देवें देवविलीं ॥ २५ ॥
समर्थें सर्वत्रासी रात्री आज्ञा केला । संपूर्ण तक्र पाहिजेती उष काळीं ।
प्रहर रात्रीं उठोनि सकळीं । नवनीत तक्र ब्राह्मणीं सिद्ध केलीं पाहा हो॥२६
समर्थें परसद्वारें अंतर्गृहीं । तक्र समस्त आणविलीं अरुणोदईं ।
आठरा धान्यें रिचवुनि मटीं । शुद्ध तक्र भरिलीं भाणवसीं ॥ २७ ॥
समर्थमाता मातृपत्नि येऊनि पाहे । तव जेथें तेथें तक्र चि तक्र आहे ।
कोण हें विचित्र बापा करिसी काये ।
ह्मणे माये मातृआज्ञापरिपाळण हें ॥ २८ ॥
समर्थ आणितील स्वर्गीचें वैभव । नाना कामधेनु दुहूनि सर्व ।
परि कलयुगीं होईल लौकिक अपूर्व । देवगृहीं उपाधी कामा नये ॥२९॥
कोणिहियेक ग्रामाधिपति ह्मणे बाहेर बैठक नाहीं ।
देवगृहीं अवघे अर्थ्यांमि जालेती सर्व हि ।
कोण्ही गृहासी येती गृहस्थ पाहीं । त्यासी मान सन्मान पाहिजे ॥३०॥
समर्थें अष्ट उत्पति सवगडे सर्व घेतले ।
दों प्रहररात्रीं काष्ठसभार तोडविले ।
भिंती घालोनि रात्रीं प्रताप किंचित दाखविले ।

योगमाता राणाबाई अनंदाभिराम । कांहीं हि पायर्टी नाहीं विराम ।
आदिपुरुष आत्माराम । मायातीत निरंजन उदरीं ॥ ४३ ॥
श्रेष्ठासी कांहीं श्रम जाले । परि बोलोनि नाहीं दाखविले ।
धीर गंभीरपणें डोळां अश्रु आले । साधु संत संबोखिती ॥ ४४ ॥
जेष्ठ वैराग्यभाग्यवाटा अनुजें घेतला । कनिष्ट प्रपंच अग्रजा दिधला ।
ह्मणोनि श्रेष्ठीं शोक मांडिला । स्वामी कनिष्ठ तुमचा प्रपंच नोहे ॥४५॥
गृहस्थाश्रमीं ऐशा मूर्ति । निर्माण होती पुण्यकीर्ति ।
पुत्रपौत्राभिवृद्धि सत्कीर्ति । गंगाधरस्वामि विस्तारिजे तुह्मीं ॥ ४६ ॥
ह्मणोनि समाधान केलें संतसज्जनीं । आशिर्वाद दिधले द्विजजनीं ।
तव समर्थकथा राहिली कविमनीं । संतसज्जनीं परिसावी ॥ ४७ ॥
समर्थामागें लोक धांविले मध्यरात्रीं । समर्थ कोणासी न दिसती नेत्रीं ।
पंचक्रोशीं गोदावरीपात्रीं । शुद्ध हरिभक्तिं हरिद्रागात्रीं प्रवेशले ॥४८॥
समर्थांचें लागलें शुद्ध हरिद्राआंग । विमळ गोदावरीचें जालें दिव्यांग ।
आपुले हृदयद्दरीं ठेऊं ह्मणे समर्थांग । श्रीरामरायें कृपापांगें योढिलें ॥४९॥
समर्थ लागले गोदावरीच्या दक्षिणतिरीं ।
माहा वैराग्यप्रताप तीव्रतर अंतरीं ।
केवळ स्मशानवासी सर्वेश्वर अवतारी ।
गोदातीरीं प्रेत येक जळतां देखिलें ॥ ५० ॥
समर्थासी आधीं च आंगीं बाणलें तीव्रतर वैराग्य ।
विशेष स्मशान देखिलें ईश्वरभाग्य ।
धन्य मृत प्राणी तो समर्थसंसर्गें सभाग्य । मुक्तीसी गेला निसंशय ॥
सद्गुरुसत्संगें काय येक नोहे । जीव शिव ब्रह्मपदीं बैसताहे ।
जगदोद्धार समर्थें सुचिला पाहे । प्रेतप्राणी उद्धरिला ॥ ५२ ॥

---

१ संबोखिती, समजाविती. २ धाकट्या भावानें. ३ वडील भावाला. ४ जांबेपासुन दक्षिणेस गोदावरी तीन कोस आहे. ५ ही तृतीया आहे. भक्तीनें. ६ हाळद लावल्यानें आंग पिंवळें झालेलें होतें, तसें च गंगेंत उतरले. ७ समर्थांना आपल्या हृदयाच्या आंत कायमचें ठेवावें असें गोदावरीनें मनांत आणलें होतें, पण श्रीरामांनीं कृपावळें करून त्यांना बाहेर काढले.

सदाशिव स्वामीचा सहचर जाला । जीव शिवपदीं ऐक्य ठेला ।
पुढें समर्थप्रसंग काय वर्तला । तो सतसज्जनीं परिसिजे ॥ ५३ ॥
अंत्रपार्टी लक्ष्मीपतीचें केलें अंघ्रियुग्मस्मरण ।
समर्थ वर्तमान जाणोनि सीघ्र केलें प्रस्थान ।
लक्ष्मीकांत पावले असतील जनस्थान । अष्टदिगपाळें इकडे पाठविले ॥५४
पंच पंच उप.काळ जाले । त्रिदश देव दर्शना आले ।
ह्मणती आत्माराम स्वयें अवतरले । जेणें बंध सोडविले हनुमानरूपें ॥५५॥
समर्थस्वामी अंतरज्ञानी । म्हणती देव आले अतितदर्शनी ।
परस्परें सप्रेम अभिवंदनीं । आत्माराम सर्व ह्मणोनिया ॥ ५६ ॥
कुशळ स्वागत सर्व पुसिलें । समर्थें अपूर्व तेथें येक केलें ।
केवळ मानसपूजेनें अर्चिलें । समस्त सुरवरासी ॥ ५७ ॥
आश्चिर्य जालें सकळ सुरासी । कोण संपत्ति हे समर्थापासीं ।
मनसा संकल्पें अर्घ्या निमिर्षी । साग पूजिलें पाहा हो ॥ ५८ ॥
समर्थाची सपर्या घेणें । स्वर्ग येणें अक्षई भोगणें ।
अहो स्वर्गसंपत्ति हे कुरवंडी करणें । श्रीगुरुचरणावरूनिया ॥ ५९ ॥
इंद्र म्हणे जी गुरुदेव राजेंद्र । भक्त भूपति भूदेव महेंद्र ।
पत्रपावन श्रीरामचंद्र । सूर्यनारायण नमो नमो ॥ ६० ॥
अग्नि ह्मणे जी ज्ञानवैराग्यवन्हि । नाना ज्ञानाग्निदग्धकर्माणि ।
शुद्ध ज्ञानयज्ञीं सतृप्त करिता विज्ञानी । विज्ञानब्रह्म नमो नमो ॥६१॥

वायुदेव ह्मणे जी मुख्य प्राण । आत्माराम तूं सर्व सुजाण ।
त्रैलोक्यव्यापक परिपूर्ण । मुख्य प्राणनाथ नमो नमो ॥ ६५ ॥
कुबेर ह्मणे जी मोक्षश्रीमंत । आत्माराम देव अनंत ।
तुझ्या स्वरूपाचा न कळे अंत । अंतप्रांत नमो नमो ॥ ६६ ॥
ईशान ह्मणे जी महेशान । नाना विरूपाक्ष ऊर्ध्वलोचन ।
तुमचें सर्वां सर्वत्र कृपावलोकन । अनंतलोचन नमो नमो ॥ ६७ ॥
अधोर्ध्वदिग्पति म्हणती जी चिदंबर । तुम्ही पावन करिता जगडंबर ।
नाना देव ऋषि मुनि दिगंबर । समस्त नमनें करितातीं ॥ ६८ ॥
तुह्मी श्रीराम समर्थ अवतार । हनुमानरूपें सर्वेश्वर ।
तुह्मासी त्रेतायुगीं सामर्थ्यें लाधले वर । कलयुगीं कार्याकारण ऐका जी॥

सीत उष्ण वात पर्जन्य वन्हि ।
भय रोग पीडा दैन्य शत्रपात न करी कोण्ही ।
नाना अमृतफळें प्राप्त विपिनविपिनीं ।
आमुची दिग्पाळसेवा चरणीं असो ॥ ७० ॥
समर्थें सर्वसंगपरित्याग केला यथार्थ । समर्थांसी आज्ञा करितील श्रीरामसमर्थ

श्रीरामस्वामि देखिले चतुर्भुज । श्रीरामस्वामि देखिले दिव्य द्विभुज ।
श्रीरामस्वामि करीं धनुर्बाण तेज:पुंज । शंखचक्रगदापद्महस्ती ॥ ७६ ॥
आंगीं भूषणें शत सहस्र भानु । कर्णी कुंडलें लक्ष लक्ष भानु ।
मस्तकीं मुकुट किरीटि कोटि भानु । अनंत भानु अंगप्रभा ॥ ७७ ॥
घननीळ कांति इंद्रनीळ कांति । दुर्वादळ कांति तमाळनीळ कांति ।
शुद्ध निर्मळ निश्चळ स्फटिक चंद्र कांति ।
चिदंबरें उजळती ब्रह्मगोळ ॥ ७८ ॥
नाना रूपें वेदशास्त्रीं पुराणीं ऐकिलीं ।
श्वेत लोहित्त कृष्णें समर्थे देखिलीं ।
सगुण निर्गुण रूपें अनुभविलीं । गंध धूसरीं सुमनमाळीं ॥ ७९ ॥
दिव्य पादुका श्रीचरणकमळीं । रमा वामांगीं जनकबाळी ।
भरत शत्रुघ्न शेषें[१] जवळी । श्रीहनुमानस्वामि अभिनंदिती ॥ ८० ॥
नंद सुनंदादि पार्शदगणें[२] । सनकादिकादि योगीगण ।
नारदतुंबरादि ऋषिगण । अनंत सुरगण समागमें ॥ ८१ ॥
समर्थे मिठी घातली श्रीचरणकमळीं । येक मुहूर्त मानसपूजा संपूर्ण केली ।
उठोनि सप्रेमें डोळां जव देखिलीं ।
तंव ब्रह्मगोळीं परिपूर्ण श्रीराम पूजिला ॥ ८२ ॥
श्रीराम पूजूनि पूजाहेतु उरला । आकल्प पूजनाचा संकल्प केला ।
आत्माराम अंतरसाक्षी लाभला । समर्थ कांहीं स्तवनीं प्रवर्तले ॥८३॥
जयजया जी आदिपुरुषा । जयजया जी परमपुरुषा ।
जयजया जी सर्वेशा । उत्पत्तिस्थितिलया व्यापक तूं ॥ ८४ ॥
जयजया जी आदिमूर्ति । जयजया जी मूर्ति अमूर्ति ।
जयजया जी पावनकीर्ति । वेद वाचा स्फूर्ति मौनावले ॥ ८५ ॥
जयजया जी सगुण सगुणा । जयजया जी अगुण अगुणा ।
जयजया जी निर्गुण निर्गुणा[३] । जैशासि तैसा भासती ॥ ८६ ॥

---

१ शेषावतार लक्ष्मण २ पार्षद, अनुचर, सेवक ३ सगुणाला सगुण, अगुणाला अगुण व निर्गुणाला निर्गुण असा तू भासतोस.

जय जय मछावतारं आदिकूर्मा । जय जय वाराह नृहरि उग्रकर्मा ।
जय जय वामन विक्रमा भार्गवशर्मा । श्रीराम कृष्णवर्मा बोध्य कल्कि ॥
समर्थे द्वापरीं दर्शन दिधलें द्वारकाभुवनीं ।
सांप्रत कल्युगीं दर्शन जनस्थानीं ।
तुह्मी स्वयंभ त्रिव मी हनुमानी । हनुमानस्वामी जाणतसां ॥ ८८ ॥
श्रीरामदास आम्हीं सर्व हि त्वद्रूपें । देव दानव मानव तुह्मां च स्वरूपें ।
आत्माराम तुह्मी निजात्मरूपें । धर्मस्थापना करावी ॥ ८९ ॥
ऐसें श्रीरामस्तवन समर्थे केलें ।
श्रीरामसमर्थे कृपावलोकनें आलिंगन दिधलें ।
अवघें राममय ब्रह्मांड जालें । श्रीराम काय अनुवादती ॥ ९० ॥
श्रीरामदास तुह्मी सर्वहि मद्रूपें । देव दानव मानव माझींच स्वरूपें ।
आत्माराम मी निजात्मरूपें । धर्मस्थापना करीन हे ॥ ९१ ॥
आतां धर्मस्थापना करावी तुह्मी । सेव्यसेवकभावें ऐक्य तुह्मी आह्मी ।
सकळ साधुसंतसंकल्प कर्मभूमीं । सिद्धीसी नेईन निर्धारें ॥ ९२ ॥
मज वैकुंठींहूनि जालें येणें । तुमच्या अनुग्रहाकारणें ।
सेव्यसेवकभावें हें बोलणें । येर्‍हीं आत्माराम मी परिपूर्ण ॥ ९३ ॥
ऐसें आत्माराम आपआपणा स्तवन करिती ।
आपण आपणा प्रसन्न होती ।
हनुमानकरीं हनुमानमूर्ति देती ।आकल्प संकल्प सिद्धीसी न्यावे ॥९४॥
श्रीरामसमर्थें कर्णीं उपदेशिलें गुजगोप्यवचन ।
समर्थांचें समर्थें केलें गुरुवाक्यश्रवण ।
तेथील कोण सांगेल महिमान । ग्रंथगर्भी वदतां न ये ॥ ९५ ॥
श्रीदासबोधीं गुरुवाक्यें प्रगट केलें ।
कर्म उपासना ज्ञान विज्ञान विवरिलें ।
संतसज्जनासी अनुभवा आलें । मी काय जाणे निजवर्म ॥ ९६ ॥

श्रीरामसमर्थउपासना । आकल्प सकळ परंपरा जाणा ।
धर्मस्थापना जगजीवना । भरतखंडीं करणें असे ॥ ९७ ॥
आतां जे जे धर्मस्थापनायोग होती ।
ते ते वैकुंठकैलासासी वाक्यार्थ जाती ।
स्वर्गस्थ देव मोहळ्याहासी येती । आवाहन करिता समर्थे ॥ ९८ ॥
समर्थअवतार निरोपमा । आचार्यस्वामीची साजे उपमा ।
ब्रह्मचर्याश्रमीं परमहंसमहिमा । ब्राह्मण्यरक्षणीं अवतार ॥ ९९ ॥
ब्रह्मसूत्र आचार्यदेवें रक्षिलें । ब्रह्मारण्य समर्थदेवें संरक्षिलें ।
कलयुगीं सन्यासग्रहण आचार्ये चालविलें । विचारसन्यास समर्थाचे ॥
आचार्यस्वामी शंकरमूर्ति । समर्थस्वामी महारुद्रमूर्ति
आत्मलिंग आत्माराममूर्ति । दक्षिणामूर्ति दक्षिणें ॥ १०१ ॥
स्मार्त भागवत ऐक्य दोन्ही । श्रीराम समर्थ ऐक्यपणीं ।
भगवत्स्वरूपीं साधुसंतमिळणी । ब्रह्मानंदें स्वानंदें ॥ १०२ ॥
एवं श्रीराम समर्थ जनस्थानीं । अंतर्धानीं ऐक्य जालें धर्मसंस्थापनीं ।
श्रीगुरुचरणीं ऐक्य त्रिवेणी । वेणीगिरिधर विनवीतसे ॥ १०३ ॥
इति श्री समर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधुसंत । आत्माराम परिसती ॥ १०४ ॥
समास द्वितीय ॥ २ ॥ जय जय राम ॥ ७ ॥ छ ॥

॥ समास तिसरा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायण विष्णु ब्रह्माण च वशिष्ठक ॥
॥ श्रीराम मारुतिं वंदे श्रीरामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

सभानायक संतसज्जन बोलिले । समर्थ हनुमानरूपें कलयुगीं प्रगटले ।
समर्थे काय काय प्रताप केले । कृपा करूनि सांगा जी ॥ १ ॥

---

१ जगद्गुरु श्रीशंकराचार्य स्वामीचा २ साधु दिसता वेगळाले। परी ते स्व रूपीं मिळाले । अवघे मिळोन येक चि जालें । देहातीत वस्तु ॥ ७-३-३१

समर्थें लोकोद्धारें अवतार धरिले । संतीं लोकोपकारें प्रश्न केले ।
समर्थसेवकें वाक्यार्थ लिहिले । सतसज्जनीं परिसावे ॥ २ ॥
समर्थें प्रताप अद्भुत केले । समर्थें तपश्रम बहुत केले ।
समर्थें रघुनाथसादृश्य केलें । आत्माराम श्रीजगद्गुरु ॥ ३ ॥
समर्थें नाना पंथ शोधिले । समर्थें नाना लोक बोधिले ।
समर्थें नाना लोक वेधिले । हनुमानस्वामी सर्वेश्वर ॥ ४ ॥
समर्थें भरतखंडीं आटणें केलीं । समर्थें तीर्थें पावन केलीं ।
समर्थें गुप्त प्रगट सामर्थ्यें दाविलीं । सद्गुरुनाथ जगदीश्वर ॥ ५
प्रपंचमाया मिथ्या आहे । वैराग्यभाग्य अंचळ पाहें ।
ज्ञान विज्ञान सिद्ध चि राहे । परब्रह्म स्वयें निजवस्तु ॥ ६ ॥
ह्मणोनि हिमाळयकुंडीं[1] समर्थ बुडी देती ।
रघुनाथजी समर्थासी वरिच्या वरी धरिती ।
समर्थ समर्थासी गाळिप्रदानें समर्पिती । काय प्रयोजन या देहाचें ॥७॥
तुह्मासीं जगोद्धार करणें आहे । तुमची तनु ते आमुची तनु पाहे ।
दोनि तपें तुमची रक्षिली काया हे । धर्मस्थापनेकारणें ॥ ८ ॥
केवळ वैराग्य तीव्रतर केलें । अन्नवस्त्रविवर्जित मळें ।
आता लोक पीडा पावतील दुष्काळें । का जे तुह्मी ईश्वरतनु ह्मणोनिया ॥९॥
अग्निहोत्री राजा संन्यासी । देव द्विज मुनि संत साधु उपवासी ।
तरि राष्ट्रभंग होईल निश्चयेंसीं । का जे आत्माराम सर्व हे ह्मणोनिया ॥१०॥
समस्त देवासी उपवास पडले । समस्त भूदेव वस्त्रहीन जाले ।
समस्त जीव दरिद्रें पीडिले । तुह्मी अन्न वस्त्र भूषणें धरावीं ॥ ११ ॥
येक वेष तुह्मी न धरावा । येक वेष तुह्मी न करावा ।
भोग त्याग विवेकें विवरावा । त्यागात्याग सर्वज्ञपणें ॥ १२ ॥
श्रीरामआज्ञा दयाळें न मोडिली । समर्थें वस्त्रें भूषणें अन्नें अंगिकारिलीं।
विश्व आनंदविलें सुकाळीं । सुर नर पन्नग त्रिभुवन हें ॥ १३ ॥

---

१ प्रतापकार वेणीगिरिधराना. २ भ्रमण, पर्यटण, प्रवास ३ शाश्वत.

समर्थांसी जगोद्धार करणें आहे । समर्थतनु ते श्रीरामतनु पाहें ।
दोनि तपें श्रीरामें रक्षिली काया हे । धर्मस्थापनेकारणें ॥ २५ ॥
समर्थांसी रक्षित दोनि धनुर्द्धारी । समागमें गुप्त असती विपिनविहारीं[1] ।
कोठें न विसंबती येक क्षणभरी । आत्माराम समर्थस्वामी ॥ २६ ॥
समर्थांसी प्रीति वनफळभोजनीं । नाना आंम्र जांबळें विपिनेंविपिनीं ।
लोकानुग्रहें अन्नभोजनीं । श्रीमंत वस्त्रें प्रावर्णें ॥ २७ ॥
येक वेप नाहीं समर्था । श्रीमंतता आणि उदासीनता ।
निरुपम हे निस्पृहता । औदार्य सर्वसमर्पणीं ॥ २८ ॥
समर्थवाणी प्रथम वदली । पळों पळा ब्रह्मपिसा येतो जवळी ।
येथूनि मौनमुद्रा देवें विसर्जन केली । जगदोद्धाराकारणें ॥ २९ ॥
मागें कित्तेक दिवस भक्षिलीं पुराण चूर्णें ।
कित्तेक दिवस अरद्र[3] शुष्कपर्णें ।
कित्तेक दिवस जळ प्राशन करणें । वायो प्राशन केलें नाहीं ॥ ३० ॥
वायोरूप हनुमान आपण । वायो प्राशन न करिती जाण ।
अक्षा दिवसें किंचित अन्नग्रहण । प्रसंगानुसारें समर्था ॥ ३१ ॥
पूर्णपणें पूर्ण न भक्षिती । नाना वरान्न भक्ष भात भक्षिती ।
दधि युक्षुदंड[4]रसावरी प्रीति । लेंकुरें आवडती निराभिमानें ॥ ३२ ॥
हनुमानअवतार सूचनामूर्ति । नाना नागपर्णें सर्वदां सेविती ।
गुरुउच्छिष्टप्रसाद लोकिकी शिष्य लाभती । त्रयोदशवर्णी तांबूल हे ॥ ..
गिरिकंधरीं समर्थ आसनें । दरीं दर्कुटीं मंचकशयनें ।
कडेकपाटीं धांवती जनें । वैभवआर्चनें करावया ॥ ३४ ॥
वैभवें सांडोनि दुर्गम वनीं । गिरिगुहातरीं तरुतळ उष्ण शयनीं ।
कोदंडपाणी स्वयें पीतांबरें छाया करूनि । नाना फळीं जीवनीं सान्निध्यें ॥
कठीण स्थळीं अगत्य राहाणें । सिंह्व्याघ्रेंसीं हरिहरेंसीं भाडणें ।
निरावलंब कड्यावरो धोत्रध्वजा लावणें । ब्राह्मण्य दावणें सृष्टीसी ॥३६

[1] बाडांत " विपिनगमनी " आहे. २ श्रीसमर्थकृत हें पद सुप्रसिद्ध आहे. भातें भेरें येती त्यास वेड लाविते । रामीरामदास ऐसें अबद्ध बोलतो ॥ असा त्या पदाचा शेवट आहे. ३ आर्द्र, ओली. ४ इक्षुरस, उसाचा रस.

कृष्णाबाळुवंटीं ब्रह्मचारी पूजिले । रुद्रसंख्या नाभिपर्यंत पुरिले ।
हनुमान पुढें ठाईं ठाईं स्थापिले । जगदोद्धार करावया ॥ ३७ ॥
समर्थें कृष्णेमध्यें भीमकुडीं बुडी दिधली ।
हनुमानमूर्ति पुरातन निद्रिस्थ उठविली ।
ब्रह्मदेवें त्रेतायुगीं पुजूनि जे प्रासादिली ।
कल्युगीं जागी केलीसे जगदोद्धारा ॥ ३८ ॥
ब्रह्मदेवाचें भविष्यवचन । कल्युगीं हनुमान अवतार होईल जाण ।
आपआपणा जागें करून । जगदोद्धार करील ॥ ३९ ॥
गौतमीतीरीं उत्पन्न होऊन । कृष्णातीरीं रहावया हें चि कारण ।
श्रीरामअवताराचें अखंड स्मरण । पूर्वाख्यान स्मरतसे ॥ ४० ॥
श्रीरामचंद्रस्वामी रावणवधाचे अंतीं । कृष्णास्नान करूनि ध्यानस्थ होती।
तव महाबळेश्वरापासूनि कृष्णवेण्या दर्शनासी धावती ।
जळ लोटी मारुती मार्गें दोनि गावें ॥ ४१ ॥
कृष्णवेणी विभागिली दोनि वाटें । बाहुक्षेत्र पुराणीं सांप्रत ग्राम बाहे ।
समर्थें कल्युगीं हाक देऊनि लवलाहें ।
जागती जोती काढिली हनुमानरूपें ॥ ४२ ॥
श्रीराम ते चि हनुमान । गुरुपद तें चि देवपद जाण ।
हरिहरविधि ऐक्य आपण । लीळाविग्रही सर्वेश्वरु ॥ ४३ ॥
एवं ब्रह्मदेवें हनुमानमूर्ति पूजिली । पूजनार्तीं मूर्ति जळशयन जाली ।
दोनि युगें निद्रा संपादिली । कल्युगीं प्रगटली सामर्थ्यरूपें ॥ ४४ ॥
समर्थें खाद्यनैवेद्यें देवाल्यें भरिलीं । हनुमानें सर्व हि स्वीकारिलीं ।
देवदुंदुभिवाद्यें वाजीनलीं । समर्थें सर्व प्रांत उद्धरिला ॥ ४५ ॥
समर्थ आचरण हनुमंताचें । भाग्य प्रगटलें शुचि श्रीमंताचें ।
केवळ मानवी शरीर ह्मणता संताचें । वाचेसी दोष लागती ॥ ४६ ॥

---

१ अक्रा २ सातारा जिल्ह्यात बाहेगावीं कृष्णा दुभगून जें बेट बनलें आहे तेथें मागच्या बाजूस हें कुंड आहे ३ गोदावरीचे तीरीं जावगावीं.

बाहोग्रामीं शेक्तिग्रामीं । मसुराग्रामीं पूर्वग्रामीं ।
उदत्तरग्रामीं शृंगेग्रामीं । हनुमान स्थापिले समर्थें ॥ ५८ ॥
घाहोग्रामाउपग्रामीं स्थान । मानसग्रामीं पारग्रामीं हनुमान ।
अधिष्ठानीं महारुद्र मुख्य प्राणनाथ निधान ।
पूर्वपश्चिमे स्थापिले समर्थें ॥ ५९ ॥
श्रीरामप्रासादपूर्वे माहाद्वार उत्तम । श्रीरामप्रासादवेष्टित सतमहतआश्रम।
श्रीरामदेवालईं राजागणें परम । श्रीराम जगन्निवास वृंदावनी ॥६०॥
समर्थे चद्रेगिरी निवास केले । पचाननेसीं समर्थ भाडले ।
कैलासनाथ प्रगट जाले । श्रीरघुनाथस्थापना करावया ॥ ६१ ॥
समर्थांसी महारुद्रे कौतुक दाविलें । रुद्रसख्या अर्भकीं वाळुवटीं पुरिलें।
समर्थें योगधारण तेव्हा प्रगटिलें । कृष्णांपूर गेले आगावरुनि ॥ ६२॥
मग अकारुद्र ब्रह्मच्यारी । समाधी उचाटण करिती भारी ।
आनद जाला कृष्णातीरीं । जयजयकारीं नभ पूर्ण ॥ ६३ ॥
शिवराजासी वृत्तात कर्णोपकर्ण गेले । दर्शनासाठीं डोंगरोडोंगर लागले।
समर्थदर्शन होय ना उदास जाले । राजकार्य काहीं सुचेचिना ॥६४॥
शिवराजें शिवेंतरीं चमत्कार देखिले ।
करतळस्फोटक स्मरणें तात्काळ शमले ।
स्वप्नीं समर्थ प्रसाद देऊनि गेले । महा नदी उतरूनियां ॥ ६५ ॥
कोण्ही राजदर्शनासी अनुग्रहें करिती । समर्थपाईं राजराजेंद्र लागती।
समर्थ केवळ अवतारमूर्ति । हनुमानरूपें सर्वेश्वर ॥ ६६ ॥
हनुमान आपण समर्थपणें । तरि वैराग्यतप कासया कारणें ।
अहो लोकात नाहींत जें जें आचरणें । तें तें करणें समर्था ॥ ६७ ॥

समर्थ हनुमान ऐक्यरूप निर्धारीं । जैशा सिंधूमध्यें द्वैतरूप लहरी ।
आपुले आपण चराचरीं । खेळ खेळतीं स्वानंदें ॥ ६८ ॥
समर्थासी सर्वदा पर्वतीं राहाणें । शिवराजासी सदा पर्वतदुर्गें बांधणें ।
समर्थदर्शनें माळा छत्र पावणें । छत्रपति होणें स्वामीप्रतापें ॥ ६९ ॥
दीर्घदंड नमस्कार घाङनि । चरणपादुका मस्तकीं धरूनि ।
राज्य पावला क्षत्रिय दीक्षणी । द्विजराज्यैं दिधलें समर्थें ॥ ७० ॥
समर्थें शिवराजाचा करारमान पाहिला ।
शिवें वर्जिला तो तांबुल दिधला ।
शिवगणें हनुमानरूपें प्रसाद घेतला । मुखात घातला अविलंबें ॥७१॥
पुढें करनाटक हस्तगत केलें । समर्थध्यान तेथें आठविलें ।
अभिजितीं येळींरीं दर्शन दिधलें । कृष्णातीरीं तेव्हा समर्थें ॥ ७२ ॥
शमनपीर समर्थें परीक्षिले । शमनपीरें समर्थ अजमाविले ।
मार्तंडपुरीं गिरिवरी भले । येता जाता अभिवंदिती ॥ ७३ ॥
कोण्ही येक फकीर आंत्रे वाटित बैसले ।
समर्थें हजारोंहजार आंत्रे मागों धाडिले ।
बेजार फकीर होऊनि गेले । मग आम्रवृक्ष लाविले हजारों देवें ॥७४॥
श्रीरामअवतारीं नरापरिस वानर भले । जेहिं सुरवरबंध सोडविले ।
समर्थें नरदेह कल्युगीं थाराविलें । नर ते चि केले नारायण ॥७५॥
समर्थें येकदां कौतुकें नीच यातीस चढविलें ।
ब्राह्मणतेज प्रत्यया आणिलें ।
सहस्र अंतेजासी येकसरें पिटिलें । कल्याणनामा दूत प्रेरूनिया ॥७६॥

समर्थसर्गे येक नाथपथी चाळक । गिरिगुहातरी तत्पर असे सेवक ।
समुदाई मग गुप्त जाला देख । केवळ रघुनायक निर्धारें ॥ ७७ ॥
समर्थ येकदा कोळिकवचनें गुहातरीं प्रवेशले ।
हस्तकडगें देऊनि कौळिकमागें फिरविले ।
शिवराजें कौळिक भाड्योंमुखीं बांधविले ।
समर्थे धावण्या धाविले अक्रा दिवसें ॥ ७८ ॥
अक्रा दिवस समर्थ गुहातरीं फिरले । परमभाग्यें पुन्हा देखिले ।
समर्थाविणें लोक आधळे होते जाले । ससारतमामाझारी ॥ ७९ ॥
आनद जाला कृष्णातीरीं । घोष दाटला जयजयकारीं ।
समाचार गेले रायेरी । शिवराज दाटला स्वानंदें ॥ ८० ॥
मग समर्थें अवतारभूमीचें अवलोकन केलें ।
श्रीराणाबाई मातेसी दर्शन दिधलें ।
श्रेष्ठासी समर्थे नमस्कारिलें । कीतियेक दिवसा पातले कृष्णातीरा ॥८१॥
एव समर्थप्रताप वर्तमान् । वेणीगिरिधरें केलें निवेदन ।
पुढें श्रीरामसमर्थेसस्थापन । समर्थे चाफळीं करिताती ॥ ८२ ॥
इति श्रीसमर्थप्रतापग्रथ । प्रगट चालिला उदास पथ ।
सभानायक साधुसत । आत्माराम परिसती ॥ ८३ ॥
समास तृतीय ॥ ३ ॥ जय जय राम ॥ ॥ ॥

॥ समास चवथा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्टकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे श्रीरामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

समर्थे दिव्य पुरातन सामर्थ्यमूर्ति । श्रीगंडकी काढोनि आणिली मध्यरात्रीं ।
ग्रामस्थ सहस्रावधि शस्त्रपाणि धांवती । समर्थ दृष्टि पडेतिना ॥ १ ॥
चांफळ चंपावतीसी केली श्रीराममूर्तिस्थापना ।
विमळ मांडवीनदीतीरीं जाणा ।
देव देवता देवतें भूतें नाना । समर्थे सर्व हि समजाविलीं ॥ २ ॥
अनन्य भूतें दैवतें दोनीं ठेविलीं । येक्या नारेळें संतृप्त केलीं ।
रथोत्साहापूर्वि सन्मानिलीं । इतरासी रिघों देईतना ॥ ३ ॥
पूर्वे लंबोदर समर्थे वैसविले । मागें पुढें मारुति स्थापिले[१] ।
मध्यें देवाळईं श्रीरघुनाथजी अर्चिले । आकळा संकल्प समर्थाचा ॥४॥
चंपावतीभोंवतीं पुष्पावती तीर्थें । पावनें केलीं स्वामिसमर्थें ।
श्रीगुरुचरणीं भावार्थें । परत्र पार पाववितीं ॥ ५ ॥
धन्य चंपावतीपुरवासी । सुखसेजे श्रवण कीर्तनें जयासी ।
धन्य पंचक्रोशीग्रामनिवासी । ध्वनि कर्णासी यात्रेच्या ॥ ६ ॥
पारग्रामीं पाराशरप्रांतीं येक उछह केले ।
चंपावतीहूनि श्रीरघुनाथजी आणविले ।
चेरेगांवीं वनीं सिबिकारूढ हटले । समर्थे विनविले पत्रार्थें ॥ ७ ॥
नृसिंहराय नामा अधिकारी । श्रीरघुनाथजीसी पत्र निवेदन करी ।
सिबिका घोपिली चंपकसुमनापरी । पारग्रामा पातले रघुनाथ ॥ ८ ॥
समर्थे रामनौमी उछह केले । पुन्हा श्रीराम चांफळासी आले ।
मग पंचक्रोशीबाहेरी राम न गेले । चांफळखोरें मानलें ॥ ९ ॥

---

[१] श्रीक्षेत्र चाफळास श्रीरामाच्या पुढें दास मारुति व मागें प्रताप मारुति स्थापिले असून दास मारुतीच्या पाठीमागें पूर्वेकडे लंबोदराची स्थापना केलेली आहे.

देव देवता देवतें भूतें । अंडेमध्यें ठेविलीं समर्थें ।
सद्गुरु स्वामीचीं दैवी सामर्थ्यें । हनुमानरूपें कृष्णातीरीं ॥ १० ॥
दंडनाथ मार्कंडेश्वर । कोपनाथ संगमेश्वर ।
खळनाथ सिद्धेश्वर । समुद्रेश्वर येती यात्रेसी ॥ ११ ॥
गोकर्णादि करवीर दक्षिण तीर्थें । हिमकेदारादि उत्तर तीर्थें ।
पूर्व तीर्थें पश्चिम तीर्थें । अधोर्ध्व पन्नग तीर्थें येती यात्रेसी ॥ १२ ॥
धारेश्वर मोरेश्वर चापेश्वर रुद्रेश्वर। घोपेश्वर कोपेश्वर कोटेश्वर हरिहरेश्वर
पूर्वेश्वर पश्चिमेश्वर उत्तरेश्वर दक्षिणेश्वर। अधोर्ध्व पन्नगेश्वर येती यात्रेसी॥
दैवीमंत्रें देव आव्हानिले । ते ते सर्व हि चाफळासी आले ।
समर्थें सर्व हि सन्मानिले अर्चिले । समर्थध्यान अवलोकिती ॥१४॥
नाना पंथीं पंथ जे बोलिले । ते ते सद्गुरुपंथें चालिले ।
समर्थें सर्व हि शुद्ध सन्मार्गी लाविले । सद्गुरुध्यान विलोकिती ॥१५॥
सद्गुरुस्वामीचें निर्गुण ध्यान । लीळाविग्रहें सगुण ध्यान ।
जेणें केलें श्रीराममूर्तिसंस्थापन । तेंचि ध्यान वर्णीन हो ॥ १६ ॥
माथां निर्मळ केशरी पाग लपेटिली आहे ।
सुमनावतंसें मुक्तलग तुरे पाहें ।
केशर कस्तुरी भाळीं झगमगिताहे । रत्नाक्षता झळकती ॥ १७ ॥
आकर्ण नयन कृपावलोकन । कर्णीं मुक्तमुद्रा विराजमान ।
नास्तिकासी देऊनि आस्तिक ज्ञान । सरळ नासिका विराजे ॥ १८ ॥
निजबोधमुखें वत्तिसी झळकली । अधरामृतें स्वर्गामृतें निवालीं ।
कंठीं मुक्तलग मेखळा आपाद शोभली । काची मेखळा कटिसूत्रें॥१९॥
कौपिनावरुता पीतांबर । लीळा कासिला चिदंबर ।

नाना त्रिविध त्रिपुटी तापशमन । केवळ निर्मळ वार्नेन चंदन ।
समर्थासी सर्वांगीं जाला लीन । अव्यग अगदर्शन दावितसे ॥२२
उत्तर सिद्धात उत्तरीय वस्त्र । निर्मळपणें सूक्ष्म स्वतत्र ।
सर्वांगध्यान दावी विचित्र । दिव्यागभूषणें विभूषणें ॥ २३ ॥
निजपदीं पादुका झळकती । निजकरीं मोक्ष कैवल्य विराजती । -
बद्धता मुक्तता नित्यमुक्त विसरती । मननशीळ गुरुपाईं ॥ २४ ॥
कोटिपूर्णचद्र कळकरहित । पूर्णीं पूर्णपणाविरहित ।
नाना ज्ञानप्रकाशें उदई येत । उपमे न येत श्रीगुरुपाई ॥ २५ ॥
अचळ सिंहासनीं अचळ मूर्ति । निर्मळ निश्चळ स्वरूपस्थिति ।
सर्वेश्वर ह्मणे जी सद्गुरु मूर्ति । माझी मायोपाधि स्फूर्ति चाळेना ॥२६
भोंवतीं अनत बैसलीं सज्जनवृंदें । अनत दाटलीं ब्रह्मवृंदें ।
सर्व हि अभेद देखती श्रीगुरुपदें । सच्चिदानदें सतोषती ॥ २७ ॥
विशाळ मडप गगनस्थानीं । गगनसदृश गुरुमूर्ति ध्यानीं ।
नयनीं नयन गेले हारपोनि । सद्गुरुध्यान राहिलें ॥ २८ ॥
ऐसें सद्गुरुसमर्थध्यान । सगुण ध्यान निर्गुण ध्यान ।
सर्वत्राचें समाधान । कृष्णातीरीं देखिलें ॥ २९ ॥
समस्त देवाचें आवाहन केलें । समस्त देवीं बीजें केलें ।
समस्त देवासी सन्मानिलें अर्चिलें । सद्गुरुनाथसमर्थें ॥ ३० ॥
एव श्रीराममूर्तिसस्थापन । वेणीगिरिधरें केलें निवेदन ।
पुढें समस्त देव देवता करिती गुरुदेवस्तवन । सत सज्जन परिसती ॥३१॥
इति श्रीसमर्थप्रतापग्रथ । प्रगट चालिला उदास पथ ।
सभानायक साधु सत । आत्माराम परिसती ॥ ३२ ॥
समास चतुर्थ ॥ ४ ॥ जय जय राम ॥ ॥ ॥

॥ समास पाचवा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णु ब्रह्माण च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागों सद्गुरु समर्थध्यानें । श्रीरामसंस्थापनावर्तमानें ।
पुढें कथानुसंधानें । संतसज्जनें परिसावीं ॥ १ ॥
आतां आदिमुन्ह्याचीं आदिदेवतें । स्मरणरूपें स्मरण करितां समर्थें ।
प्रेमप्रीतीनें धाविलीं समस्तें । श्रीगुरु वदुनि अनुवादति ॥ २ ॥
समर्थें केली चाफळीं श्रीरघुनाथस्थापना ।
आह्मांसी पूर्ण जाला आनंद मना ।
आह्मी सर्व हि लागों गुरुदेवभजना । गुरुदेवयात्रा सरक्षू ॥ ३ ॥
आदिशक्ति सीता मूळमाया । नाना विग्रहें नाना काया ।
मुळींच्या अशांशें आह्मी सद्गुरराया ।
आमुची उपेक्षा तुह्मी न करावी ॥ ४ ॥
प्रथम जानाई देवी ह्मणे जी जनार्दना ।
आमुची स्थापना करावी संतसज्जना ।
विश्व लागों स्वसुखें समर्थभजना । आमुचा सन्मान राखावा ॥५॥
धानाई देवी ह्मणे जी धन्य आह्मा । डोळां देखिले समर्थस्वामि ।
निःकाम भजों मंगळधामीं । आमुचा उच्छेद देवें न करावा ॥ ६ ॥
ज्ञानाई देवी ह्मणे जी ज्ञाननिधि । तुझ्या दर्शनें आत्मसिद्धि ।
ज्ञानविज्ञान दासबोधीं । समर्थें सर्व हि सांगितलें ॥ ७ ॥
माउल्या देवी ह्मणती श्रीगुरु माउली । तुमच्या लागों नित्य पाउलीं ।
समर्थें रघुनाथस्थापना केली । आमुची उथ्थापना न करावी ॥ ८ ॥
जळींच्या देवी ह्मणती श्रीगुरुचरणजळीं । क्रीडा करूं आह्मी आनंदकल्लोळीं।
नाना मानससरोवरीं सकळीं । सुखस्वानंदें राहों जी ॥ ९ ॥

---

१ सह्याद्रीपर्वतानजीकच्या प्रदेशास मुन्हें ह्मणतात २ श्रीगुरु वदुनि गौण्य रूपें अनुवादती ॥ असा चरण पाठांत आहे ३ साकार देह

आसरा देवी ह्मणती आह्मासी गुरुदेव आसरा ।
त्यानीण नेणों आणिक देव दुसरा ।
संतसंग तो चि आह्मा दिवाळि दसरा । सद्गुरुचरण सेऊं जी ॥१०॥
जखिणी देवी ह्मणे जी सर्वकर्तारा । आह्मी अंतरलों कर्मदेह भर्तारा ।
आतां जीवबुद्धि सारूनि शिवबुद्धियोगें तारा ।
श्रीगुरु परपारा भवसिंधु ॥ ११ ॥
मानिणी देवी ह्मणे जी जळो अभिमान । स्वस्वरूपें करीं निराभिमान ।
आमुचा कायसा बहुमान । मानापमान गुरुपाईं ॥ १२ ॥
मंगळाई देवी ह्मणे श्रीगुरु वरिष्ठा । ज्ञानविज्ञानबळें वळिष्ठा ।
सत्तारूपि गिरिवरि माझी प्रतिष्ठा । अनंत गिरिवरि व्यापक तूं ॥१३॥
येमाई देवी ह्मणे जी गुरुछत्रछाईं । अनंत छात्रवर्ग तुमच्या पाईं ।
मी मी बोलती नरलोक काई । व्यस्ताव्यस्त समस्त हे ॥ १४ ॥
तुकाई देवी ह्मणे आह्मी अनन्या । श्रीगुरुउदरीं परम कन्या ।
कलयुगीं योपिता परम धन्या । व्यासवचन मान्या मानावें ॥ १५ ॥
फिरगाई देवी ह्मणें मी नियारूपें फिरता ।

जुगाई देवी ह्मणे जी श्रीगुरुदेवा । युगें भजेन तुज देवदेवा ।
माझी चालवावी लौकिक सेवा । उछेद समर्थे न करावा ॥ २० ॥
पिपळाई देवी ह्मणे जी नारायणा। अश्वस्थ[3] संसार हा स्वस्थ नाहीं जाणा
सद्गुरुकृपें कळलें आपआपणा । तुमचें भजन घडावें ॥ २१ ॥
मळाई देवी ह्मणे श्रीगुरु निर्मळा । तुझ्या लागेन चरणकमळा ।
नाना मायामळ त्यागुनि विमळा । गुरुकृपानदी सेवीन जी ॥ २२ ॥
उदगिरि देवी ह्मणे स्वामीसी । देवा तूं उदयगिरिवरि पावलासी ।
आमुचा पूजामान चालवी जनासी । तुझ्या भजनासी विश्व लाऊं ॥२३
विठलाई देवी ह्मणे सांगों काई । विठल पांडुरंग माझा भाई ।
कथाकीर्तनीं मी तिष्ठेन पांही । आवडी मजला नामाची ॥ २४ ॥
संताई देवी ह्मणे संत महंता । मोक्षश्रिया विराजमान अनंता ।
तुझी सेवा भाग्यवंता । पुण्यवंता घडेल जी ॥ २५ ॥
कुंभजाई देवी ह्मणे तूं नाना घटीं । पूर्ण व्यापक ब्रह्मांडमठीं ।
तुझ्या चरणीं मी घालीन मिठी । आत्मागम मज दावी ॥ २६ ॥
निजाई देवी ह्मणे मी विजरनीं । वाट पाहत होतें संतसज्जनीं ।
समर्था तूं जनीं विजनी । दर्शन देसी स्वानंदें ॥ २७ ॥
पिसाई देवी ह्मणे जी श्रीगुरुस्वामि । स्वरूप सोवळी मी परब्रह्मीं ।
नाना राजकी स्पर्शे कर्मभूमि । दोन्हि स्तन म्या विसर्जिले ॥ २८
सोमजाई देवी ह्मणे नि.कळंक सोमा । सकळ संत सार्वभौमा ।
सद्गुरुनाथा सर्वोत्तमा । उत्तमोत्तमा सुखमूर्ति ॥ २९ ॥
सामजाई देवी ह्मणे तूं रजतमरहित । शुद्ध सत्वातीत अपरमित ।
तुझें कोण करील परमित । दर्शन घडलें अपूर्व जी ॥ ३० ॥
वागजाई देवी ह्मणे तू वाग्वाणी । अगोचर तू ब्रह्म निर्वाणीं ।
मनोवाचातीत निखळ निर्गुणी । सगुण सगुणी सर्वेश्वरा ॥ ३१ ॥

---

१ अंबा जोगाई २ युगें, युगानुयुगे ३ वाडान " अश्वथ " असा पाठ आहे, ऊर्ध्वमूलमध शाखमश्वत्थ प्राहुरव्ययम् ॥ ४ मूळस्वरूपानें परब्रह्मीं मी सोवळी आहे पण राजकारणासाठी कर्मभूमीचा मला विटाळ झाला आहे.

खडजाई देवी ह्मणे तू अखडी । व्यापूनि असती अनंत ब्रह्माडी ।
प्रपच माया ज्ञानशस्त्रें खडी । अखडता यावी स्वरूपीं ॥ ३२ ॥
मुद्गला देवी ह्मणे समर्थातें । तुह्मा सस्थापिलें परमार्थातें ।
नाना विचारूपें आज्ञातें । सद्गुरुनार्थे सरक्षिलें ॥ ३३ ॥
नादव्याई देवी ह्मणे मी नादेन पाई । समर्थासी मी न मगेन काहीं ।
मज्ञें अधिष्ठान तू शाश्वत पाहिं । आत्माराम निरजन ॥ ३४ ॥
निनाई देवी म्हणे मी श्रीचरण सेवीं । माझें घरीं तू आजि जेवीं ।
पुष्पे फळें द्वीपातरीचीं आणावीं । परत्र पारणा करवीं जगद्गुरु ॥३५॥
अगलापुरीची अगलाई । सज्जन पर्वतीं तुह्मासी भेटेल पाहीं ।
तुळजापुरीची तुळजाबाई । प्रतापपर्वतीं देवी भेटेल ॥ ३६ ॥
ऐसीं आदिमुख्याचीं आदिशक्तिरूपें । समर्थासी स्तविती आपुलाल्या स्वरूपें ।
सद्गुरुस्वामीच्या प्रतापें । सर्व हि सेवेसी लागली ॥ ३७ ॥
राजस तामस सत्व शक्ति । शुद्धसत्वीं प्रवेशल्या मति ।
समर्थ सद्गुरु अवतारमूर्ति । उद्धार केला सकळाचा ॥ ३८ ॥
सकळ शक्ति अनुवादल्या पाहीं । प्रकृतिपुरुषीं भिन्नभेद नाहीं ।
कोण्ही येक वाणी अनुवादती देहीं । वाणी प्रवर्तक सर्वेश्वर ॥ ३९ ॥
प्रकृतिपुरुष अनुदिनीं अनुवादता दिसती ।
तेथें चतुर्विधा वाणी च स्तवनीं प्रवर्तती ।
वेदमाता मूळ श्रीसरस्वती । ॐकाररूपिणी स्तवनार्थ ॥ ४० ॥
एव अनत ब्रह्माडीचीं देवतें आलीं । समर्थासी सर्वे हि स्तवितीं जालीं
नाना शुभ सन्मानें सन्मानिलीं । स्थानकासी धाडिलीं गुरुदेवें ॥ ४१ ॥
अनत ब्रह्माडीचे सर्वेश्वर । समर्थासी मानिती ब्रह्म परात्पर ।
हनुमानरूपें श्रीमहेश्वर । अनत अनतीं स्तविले हो ॥ ४२ ॥
अनताचें अनत गुणवर्णन । ग्रथविस्तारें वाढेल सपूर्ण ।
पुढें समस्त देव करितील गुरुदेवस्तवन । वेणीगिरिधर ह्मणताहे ॥४३
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रथ । प्रगट चालिला उदास पथ ।
सगानायक साधु सत । आत्माराम परिसती ॥ ४४ ॥
समास पचम ॥ ५ ॥ जय राम ॥ ॥

२ आपआपल्या स्थानाप्रत

॥ समास साहावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

[1]मागा सद्गुरुसमर्थध्यानें । श्रीरामसंस्थापनावर्तमानें ।
सेवकें केलीं निवेदनें । संतसज्जनीं ऐकिलीं ॥ १ ॥
समस्त देवाचें गुरुदेवें आवाहन केलें । समस्त देवीं गुरुपदीं बीजें केलें ।
समस्त देवासी गुरुदेवें सन्मानिलें अर्चिलें । आत्मयारामी आरामी ॥२॥
नाना आत्मलिंग आत्माराम मूर्ति । सद्गुरुनाथ पावन कीर्ति ।
नाना ज्योतिर्लिंगें स्तवन करिती । सत परिसती स्वानंदें ॥ ३ ॥
प्रथम हिमकेदार म्हणे जी गुरु ब्रह्ममूर्ति । त्रिविधतापशमन सत्कीर्ति ।
नाना उत्तरपथें मायाआवर्तीं । परत्र पार तुमचेनि ॥ ४ ॥
विश्वेश्वर ह्मणे तारक ब्रह्म । जगदोद्धारक पूर्ण ब्रह्म ।
दशदेहातीं परब्रह्म । मुक्तपुरीसी नादविता स्वानंदें ॥ ५ ॥
सोरटीनाथ ह्मणे तुजकारणे । शंभुशिखरीं कोथळागिरीसी मज येणें ।
तथा दक्षिण केदारें केलें पेणें[3] । करवीरसन्निधीं सान्निधीं ॥ ६ ॥
माहाकाळ म्हणे अघटित घडे । दुर्द्धर काळ तुझिया पायां पडे ।
त्रिकाळ अबाधित सरूप सापडे । उत्पत्तिस्थितिलया अतीत ॥ ७ ॥
ॐकार म्हणे अमळ निमळा । श्रीगुरुदेवा निर्मळ निश्चळा ।
ॐ पुण्यावचनीं सुलग्न सोहळा । सावधान समईं साधिला तुम्ही ॥८॥
ब्रह्मगिरि म्हणे ब्रह्मनिदानी । स्वरूप अनुष्ठिलें जनस्थानीं ।
सज्जनगिरिवरि मोक्षप्रदानी । सुखस्वानंदें नादावे ॥ ९ ॥
घुर्श्मेश्वर म्हणे परम पावना । त्रिदोषहरणा ब्रह्मविभावना ।
नाना देवगिरिप्रांतीं आत्मलिंगभावना । सदा सर्वदा करितसों ॥१०॥

---

१ मायेच्या भावऱ्यात २ काशीस ३ पेणा-मुक्काम ४ घृष्णेश्वर.
५ देवगडाजवळ वेरूळास

नागनाथ म्हणे तू ब्रह्मनिशेष । जेथें सर्व हि जालें अशेष ।
माया अविद्या गेली निशेष । श्रीदासबोधग्रथार्थें ॥ ११ ॥
वैद्यनाथ म्हणे श्रीगुरुनाथ । नाना भवरोग पर्यळीं वैद्यनाथ ।
पर्यळीपर्वतीं त्रैलोक्यनाथ । सुखस्वानंदें नांदसी ॥ १२ ॥
भीमाशंकर ह्मणे जी विश्व धन्य । तुम्ही आम्ही कांहीं न हों अन्य ।
भीमातीरीं साधुसंत मिळती अनन्य । निजगुह्यार्थ प्रगटिती ॥ १३ ॥
श्रीशैल्य ह्मणे मी कृष्णातीरीं । पाताळ नीळ गंगेसी निवास करीं ।
सर्वांतर्याम चराचरीं । कृष्णातीरस्थ चिंतितसें ॥ १४ ॥
श्रीरामनाथ ह्मणे तुह्मी आत्माराम । श्रीरामदासस्वामी धरितसा नाम ।
नामरूपातीत परब्रह्म । सर्वेश्वरत्वें अवतरला ॥ १५ ॥
आत्मलिंग आत्मयारामी । नाना ज्योतिर्लिंगीं ऐक्य तुह्मी आह्मी ।
निर्मळ निश्चळ परब्रह्मीं । सुखस्वानंदें सर्वदा ॥ १६ ॥
भावासारिखे गुरुदेव फळद्रूप । अज्ञान देखती मनुष्यरूप ।
ज्ञानी देखती सत्य स्वरूप । जैशासी तैसे भासतसा ॥ १७ ॥
संत भगवंतरूप निर्धारें । काय जाणती अज्ञान पामरें ।
सतगुरुपद वंदिजे सर्वेश्वरें । मायोपाधि निरसावया ॥ १८ ॥
ऐसीं ज्योतिर्लिंगें स्वयंज्योति । समर्थ स्वामींचीं स्तवनें करितीं ।
दशावतार प्रसंगें दर्शनासी येती । निजरूपें स्तविती समर्था ॥ १९ ॥
दशावतार दर्शना आले । मत्स्यकूर्मादि स्तविते जाले ।
अपूर्व गुरुमहिमा अनुवादले । संत सज्जन परिसती ॥ २० ॥
मत्स्यावतार म्हणे मी वेदोद्धारीं । अकांड[1] प्रळईं रक्षणकारी ।
ब्रह्मांडप्रळईं ब्रह्म निर्विकारी । दाऊनि देसी गुरुदेवा ॥ २१ ॥
कूर्मावतार म्हणे देवा । आम्ही मंदरभूगोळ मात्र धरावा ।
ब्रह्मीं ब्रह्मभार सद्भावा । भार अभार हा गुरुदेवीं ॥ २२ ॥
वराहस्वामी म्हणे स्वामी । धरणीवर येक मात्र आम्ही ।
जगदाद्धरणीं परब्रह्मीं । नाना हिरण्याक्ष तुम्ही सव्हारिता ॥ २३ ॥

---

१ अकालिक, अनपेक्षित

लक्ष्मीनृसिंह म्हणे आम्ही हिरण्यकशपु । कर्मसमुच्चय मारिला रिपु ।
नाना काश्यपसृष्टितमांतक दीपु । सद्गुरु तुम्ही सुखमूर्ति ॥ २४ ॥
वामन म्हणे जी आम्ही कापव्यमेळीं । याचकवृत्ति जिंकिला दैत्य बळी ।
सद्गुरुसमर्थ तुम्ही माहांनळी । अहंकार पाताळीं घालितां ॥ २५ ॥
भार्गवराम म्हणे तुम्ही अद्भूत केलें । नाना जामदग्न्यगोत्र जग उद्धरिलें ।
ब्रह्मांश अंशीं अंशासी तुम्ही मेळविलें । आत्माराम सुखमूर्ति ॥ २६ ॥
श्रीराम म्हणे तू आत्माराम अद्वय । स्तव्य स्तवन स्तविता राममय ।
सच्चिदानंद सच्चिद्घन चिन्मय । परब्रह्म तूं सनातन ॥ २७ ॥
श्रीकृष्ण म्हणे मी सर्वांतरीं । कृष्णातीरीं रामरूपें राहिलों निर्धारीं ।
नाना गीताभागवतार्थ ग्रंथांतरीं । श्रीदासबोधीं निर्धारिला ॥ २८ ॥
बोध्यावतार म्हणे तुम्ही निजबोधरूपें ।
कर्म उपासना ज्ञान विज्ञान स्वरूपें ।
नाना पापाड वारूनि सद्गुरुरूपें । आकल्प स्वानंदें नादतसां ॥ २९ ॥
कल्कि म्हणे जी कारणकारणा । नाना असुरदारणदारणा ।
पूर्णावतार लीलावतरणा । तारक ब्रह्म गुरुमूर्ति ॥ ३० ॥
ऐसें दशावतारांचें गुरुदेवस्तवन । ऐक्यीं ऐक्यरूप परम पावन ।
भिन्नभेद सोडोनि संतसज्जन । सुखस्वानंदें परिसती ॥ ३१ ॥
नाना अवतार ज्योतिर्लिंगें । नाना देवावतार स्तविती प्रसगें ।
सर्व हि वर्तती आत्मलिंगें । आत्मयारामीं आरामीं ॥ ३२ ॥
मायायोगें स्तवन स्तुति । मायायोगें सर्वेश्वर म्हणती ।
आतां अष्टधा प्रकृतिलिंगें अनुवादती । संतसज्जनीं परिसावीं ॥ ३३ ॥
भूलिंग म्हणे जी जगदोद्धरणा । माया भूभार अरिसंव्हरणा ।
स्थूळ सूक्ष्म कारणकारणा । जन्मनिवारणा जगद्गुरु ॥ ३४ ॥

---

१ कर्मसमुच्चयरूपी मी एक च हिरण्यकशिपु मारिला पण कश्यपापासून निर्माण झालेल्या बहुविध योनींतील जें अज्ञान त्या सर्वांचा नाश करणारे आपण दीप आहांत. २ कारण ह्मणजे अज्ञान, त्याचें कारण ह्मणजे परब्रह्म ३ असुराच नाश करणारे इंद्रादिक त्याचा हि लय ज्यांत होतो असें परब्रह्म.

आपोलिंग म्हणे श्रीनारायणा । नरनारायण जनस्थाना ।
तुज भक्ति नारायणी आणील अनुमाना । येन्हि नाकळसी कोण्हासी॥३५
तेजोलिंग म्हणे स्वयंप्रकाश स्वामी । सद्गुरुनाथ स्वानंदधामी ।
नाना मायातमछेद्या सहस्ररश्मि । केनि लागेल त्रिसंधे ॥ ३६ ॥
वायोलिंग म्हणे निरोघलिंगा । अनंतब्रह्मांडव्यापक श्रीरंगा ।
हरिहरव्यापका निजात्मलिंगा । हरिः ॐ वाक्यार्थे ॥ ३७ ॥
आकाशलिंग म्हणे गगनसदृशा । निरावलंब निराभासा ।
चतु.शुन्यातीत परेशा । परब्रह्मा सुखमूर्ति ॥ ३८ ॥
एवं पंचतत्त्व लिंगस्तवन । पुढें त्रिगुण लिंगें करिती अनुवादन ।
तेथें सादर संतसज्जन । समर्थसद्गुरुसान्निधीं ॥ ३९ ॥
रजोलिंग म्हणे श्रीगुरुदेवा । समस्त निरसुनि सृष्टिभावा ।
भावातीत ब्रह्म सद्भावा । शिष्यसृष्टि बोधावी ॥ ४० ॥
तमोलिंग म्हणे भूतजन्य । शून्यीं शून्यपणें सृष्टि शून्य ।
शून्यातीत स्वरूप अन्य । गुरुदेवें अनन्य बोधावें ॥ ४१ ॥
सत्वलिंग म्हणे रज तम सत्व । निर्गुणीं कैचें गुणमहत्व ।
निगुणरहितं परम गुरुतत्व । तत्त्वातीत निजवस्तु ॥ ४२ ॥
एवं अष्टधा प्रकृति अष्टमूर्तिलिंगें । समर्थांसी स्तविती आत्मरंगें ।
सद्गुरुस्वरूपीं निजात्मरंगें । आपआपणा सन्मानिती ॥ ४३ ॥
शुद्धसत्व महत्तत्त्वलिंग । चिदाकाश व्यापक अभंग ।
श्रीरामदासस्वामीचें अंतरंग । आत्मलिंग आत्माराम सर्वत्रीं ॥ ४४ ॥
तेथें संतसुखपात्रें पूजनासी । ऐक्यरूपें ऐक्यभजनासी ।
अनंत साधुसंतसज्जन बैसले अविनाशी । अविनाशपदें भोगावया ॥४५॥

ऐसें कृष्णातीरीं पंचक्रोशीं अपूर्व वर्तलें ।
संतीं देखिलें आम्ही संतमुखें ऐकिलें ।
श्रीगुरुमहिमान गुरुगीतार्थें कथिलें । शिवें सांगीतलें पार्वतीप्रति पूर्वी ॥
जगद्गुरु तुम्ही संतसज्जन मूर्ति । अपार तुमची पावन कीर्ति ।
अघटित घटणा वाचास्फूर्ति । काय येक न करिता गुरुरूपें ॥ ४७ ॥
कृष्णा[1] विष्णुतनु निर्धारें । तेथील गुरुकृपेचीं उत्तरें ।
वेण्या देवमहेश्वर विचारें । वेणी त्रिवेणी तत्त्वमसि ॥ ४८ ॥
तें चि ब्रह्म तुम्ही अविनाशी । श्रीगुरुदेवें बोलिलें निश्चयेंसीं ।
परस्परें ऐक्य पावोनि स्तुतिस्तवनेंसीं । देव स्वस्थानासी गेले स्वानंदें ॥
जे जे प्रसग कृष्णातीरीं वर्तले । ते ते गुरुदासें संनिध लिहिले ।
संत सज्जन ऐकोनि मानवले । श्रोते वक्ते जाले भगवद्रूप ॥ ५० ॥
ब्रह्मस्वरूप तों स्वतसिद्ध आहे । भक्तिप्रेम हें विशेष पाहे ।
अरुप वाणी कवि वदताहे । गुरुचरित्र कथिताहे प्रतापें ॥ ५१ ॥
भावें ऐकिजे संतसाधुमायबापें । मायबापें तों जन्मदायक रूपें ।
संत सज्जन निजात्मरूपें । स्वस्वरूपें संपन्न हो ॥ ५२ ॥
एव श्रीराममूर्तिसंस्थापनकथन । देव देव्यादिकीं केलें गुरुदेवस्तवन ।
संतसज्जन विराजमान । सुखस्वानंदें श्रवणार्थी ॥ ५३ ॥
आत्माराम सच्चिदानंदघन । तेथें वेणीगिरिधर करी निवेदन ।
पुढें समर्थलीलाचरित्रमहिमान । संतसज्जन परिसतीं ॥ ५४ ॥
इति श्रीसमर्थप्रतापग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधुसंत । आत्माराम परिसती ॥ ५५ ॥
समास ॥ ६ ॥ जय राम ॥

---

[1] कृष्णा विष्णुतनु साक्षात् । वेण्या देवो महेश्वर ॥

॥ समास सातवा ॥



॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे श्रीरामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागां श्रीरामसंस्थापनावर्तमानें । निवेदन केलें सेवकानें ।
आतां समर्थलीळाचरित्र अनुसंधानें । निवेदन करणें सेवेसी ॥
समर्थें चांफळअधिष्ठानीं श्रीराम संस्थापिले ।
मग सुंदर मठीं समर्थाचे रहवे जालें ।
नाना गिरिकंधरीं दास विहरे निर्मिले ।
नाना मठ करविले लोकोद्धारा ॥ २ ॥
भीमगडीं हनुमानमूर्ति स्थापिली । बारा ज्योतिर्लिंगें पर्वतीं पूजिलीं ।
पर्वतावरूनि उदकें आणिलीं । सुस्नात लोकें करावया ॥ ३ ॥
समर्थें पर्वतीं केलें येक गुप्त सदन । प्रसंगें ठेवावया देवार्चन ।
सूर्यप्रकाश उदक सन्निध ऊर्ध्वगमन । मार्ग सोपान करूनि जावें ॥४॥
जिकडे जिकडे समर्थ फिरले । तिकडे तिकडे अंगवातें ब्रह्मराक्षस उद्धरले ।
वेदपारायण ब्राह्मण ब्रह्मभुवनीं पावविले । नवल काय सद्गुरूचें ॥ ५ ॥
कर्म केलें उपासनापर । उपासना केवळ ज्ञानपर ।
ज्ञानविज्ञान परब्रह्मपर । सद्गुरुसमर्थप्रतापें ॥ ६ ॥
समर्थें गागाभट्टासी दर्शनें दिधलीं । तीन वर्षें दर्शनप्रतीक्षा श्रवणीं ऐकिली ।
शिवराजपूजेचीं अकरा सहस्र होनें उडविलीं ।
सुवर्णवृष्टि केली ब्राह्मणावरी ॥ ७ ॥

श्री तुळजादेवीसी नवसफ़ळ याईलें । देवीनें कंठमौक्तिकी श्रगणभूषण दिधलें।
समर्थें भिकार आणून राजअंबार लुटविलें ।
भिक्षाकौतुक केलें सिविकारूढ ॥ ९ ॥

शिवराजें समर्थांसी घरें जाटिलें । हनुमानपुछ कटितटीं लपेटिलें देखिलें ।
समर्थें सामर्थ्यस्वरूप प्रगटिलें । लोकानुग्रहाकारणें ॥ १० ॥

शिवराजें तुरे पदकें मुक्तमाळा । अमोल्य मदिलें अमोल्य मेखळा ।
इजारा पैजारा मुक्तळग सकळा । मचक सेज शैय्या समर्पिल्या ॥ ११ ॥

लोकीं वैभवभजेंनें उदड केलीं । समर्थें देवब्राह्मणकार्यांसी लाविलीं ।
कितीयेक ब्रह्मसतर्पणें करनिलीं । धन धान्य वस्त्रें उडनिलीं निस्पृहपणें॥१२

समर्थांसी नत्रसलेंकुरें पायावरी घालिती । समर्थ ह्मणती रे हे मृत्यु पावती ।
ऐकूनि मायबापें परम आक्रदतीं । कौतुक दाविती जगद्गुरु ॥ १३ ॥

समर्थ ह्मणती रे ऐका उत्तरें । वृद्धें होऊनि मरती निर्धारें ।
मग मातापितरें दाटलीं निर्भरें । बाळलेंणीं देवें देवनिलीं ॥ १४ ॥

मग समर्थदेवें वृत्ति पालटिली । शिष्यसमुदायाची परीक्षा माडिली ।
अखट उग्रवृत्ति तरवार पाजिली । श्रीपदस्पर्शनीं जीव खडणें ॥ १५ ॥

कल्याण प्रमुख गुरुदेवगण । ज्ञानशस्त्रें उघडा करीं घेऊन ।
श्रीपदस्पर्शनीं देहखडण । करावें ऐसी गुरुआज्ञा ॥ १६ ॥

दर्शनासी येता सर्वत्र शकती । श्रीगुरुवदनें दुरूनि करिती ।
अकरा तरवारा भोंवल्या झळकती । येणि निर्गेणि पदीं निरतर ॥१७॥

कित्तेक घेतले समर्थें वेष । कित्तेक दाविले दुर्धर विलास ।
अतरसाक्षी श्रीगुरु आत्माराम परेश । दिसे दुर्धर्ष लोकिका ॥ १८ ॥

---

१ त्या प्रसगीं श्रीसमर्थांनीं जें स्तोत्र केलें तें मालेंतील तिसऱ्या भागांत ३६१ पृष्ठावर आहे २ भिंतींतील धान्याचा कोटा ३ जे भिकारी होते ते श्रीमत कल, इत्यथ ४ नाणिलें ५ लाकांनी उदड धनधान्यादि अपण करून श्रीसमर्थांची पूजा केली त्या पूजेचें सर्व वैभव समर्थांनी देवब्राह्मणाच्या कार्यास खर्च केलें ६ ‘ मरतील ” असा पाठ बाडात ७ लेण–भूषण, अलकार ८ उग्र

कित्येक निर्मळें निवळें दासबोध कवित्वें चालती ।
कितियेक लोकें आश्चियें बोलती ।
समर्थस्वामि अवतारमूर्ति । दुर्धर विलास दावितसे ॥ १९
मग दशावतार खेळों बैसले । दिवाकरनामें समर्थ निर्मिले ।
स्वामि अवतार सर्व हि देवपदीं वर्तले । समर्थगुरुपद स्वयें परब्रह्म वस्तु ॥
एवं चतुर-महंतें दिवाकरें । गुरुरूपें बोलिलीं समर्थेसीं उत्तरें ।
नाना समुदाय परीक्षिले सर्वेश्वरें । मग पूर्व वृत्ति देवें घेतली ॥ २१ ॥
समर्थें केली वृत्ति निवळ । दर्शना येती लोक सकळ ।
प्रकृतिपुरुष चालिले मेळ । श्रीगुरुदेवदर्शना ॥ २२ ॥
सात शत वर्षांचा पाटगावीं मौनी । मौन भंगोनि धावे समर्थदर्शनीं ।
लक्षानलक्ष यात्रा वर्नी । समर्थामार्गे लागतसे ॥ २३ ॥
कोण्हियेक माहापुरुषें कपटाचीं साकरपानें आणिलीं ।
तव पाटगावींहुनि समर्थासी साकरपानें आलीं ।
घडी येका कपटपणें शर्करेसीं विलया गेलीं ।
समर्थें साद्ध्यातें वाटिलीं साकरपानें ॥ २४ ॥
समर्थ अवतारपुरुष निर्धारें । काय जाणती अज्ञान पामरें ।
चरित्रमात्र प्रगटले लोकोपकारें । निस्पृह उदास वर्तले कृष्णातीरीं ॥ २५
कृष्णा देखूनि समर्थ पादुका तिरीं ठेविती ।
जडित मुक्तलगा विश्वलोक सेविती ।
पाथिक परमभाग्यें पूजनासी जमती ।

गुरुदेवें भैरवासी येके दिवशीं संदेश केला ।
निस्पृह कल्याण अजगरें स्पर्शिला ।
तात्काळ अतिर्ते निर्विष जाला । क्षत्रपाळें सन्मानिला समर्थें ॥२८॥
समर्थें साष्टांग नमनें येक उपासनेसी केलीं ।
मग सर्वांसी वदनें करकमळें जोडिलीं ।
समर्थें भाग्यवैभवें दृष्टीसी नाणिलीं । अंगिकारिलीं लोकानुग्रहें ॥२९॥
शतरुद्रसंख्या निर्मिक मोल्य पादुका । तीन मुहूर्त चरणीं होत्या देखा ।
समर्थें पर्वतीं उडविल्या परलोका । नेणों स्वर्गस्थ देवा पूजावया ॥३०॥
अमोल्य रत्नाभरीं मुक्तमय सम्यक । समर्थकटीचा आपाद कचुकं ।
पर्वतावरूनि लीळेनें झाडिला देख । मुक्तें विखुरलीं भूमंडळीं ॥ ३१ ॥
आपाद मुक्तमाळा उडविल्या । जाणों भूमंडळीं अवघ्या विस्तारल्या ।
नाना महंतरूपें सृष्टींत देखिल्या । सगुण तनूच्या सुखमूर्ति ॥ ३२ ॥
नाना उदास धन्य मूर्ति । नाना महंत भव्य मूर्ति ।
संत सज्जन दिव्य मूर्ति । अनंत निस्पृह स्वामींचे ॥ ३३ ॥
रुद्रशतसंख्या गणित मूर्ति । विख्यात ज्याच्या पुण्य कीर्ति ।
समर्थस्वामी अवतारमूर्ति । नाना महंतरूपें विस्तारले ॥ ३४ ॥
कोणिह येक महंतें मंत्रभेद केले । समर्थें येकांतीं वेत्रें ताडिले ।
मूळमंत्राविरहित जे शिष्यसमुदाय जाले । ते ते भ्रष्टले मतांतरें ॥३५॥
स्वदेशी शिष्य तीन वर्षें न येती । श्रीगुरुपदीं ते भिन्न पडती ।
विदेशी अकरा वर्षें दर्शन न घेती । ते ते संप्रदाइ वेगळे ॥ ३६ ॥
कित्येक महंतें सकाम होमहवन केलें । श्रीरामनौमीचे उछह लोपिले ।
चाफळा संन्निध आज्ञापिता यावेसी न आले । माध्यान्हीं घेतले मंडप ॥

---

१ आज्ञा २ अतिथि ३ हे भैरवाचें स्थान चाफळास रामघळ ज्या डोंगरात आहे त्या च डोंगरांत आहे ४ फक्त श्रीरामापुढे साष्टांग नमस्कार ५ अकराशें ६ सोन्याचें नाणें ७ अंगरखा ८ श्रीसमर्थांचे अकराशे शिष्य होत ९ स्वदेशांतील शिष्यांनीं तीन वर्षांत व परदेशातील शिष्यांनीं अकरा वर्षांत निदान एकदा श्रीदर्शनास आलें पाहिजे असा दंडक होतासें दिसतें

अहो सच्छिष्यें जपजाप्य होम हवन सुखें करावें ।
सकाम नि काम भजन बरें निवरावें ।
मुख्य गुरुआज्ञे गुरुरूपे तरावें । प्रपंचीं अथवा परमार्थी ॥ ३८ ॥
समर्थे श्रीरामनौमीसी चाफळीं वर्जिले काळे ।
का जे अयोध्येसी काळे न जाळे ।
श्रीपाडुरगीं गोकुळीं स्थापिले गोपाळकाले ।
श्रीवेंकटेशीं श्रीरंगीं वाटिले अन्नप्रसादु ॥ ३९ ॥
समर्थसंप्रदाईं येककार नाहीं । येक विचार निरतर पाहीं ।
नाना उन्मत्तद्रव्यें न मनेतीं काहीं ।
ब्रह्मचर्य श्रीरामउपासना ॥ ४० ॥
सद्गुरुब्रह्मीं मरीचिकीर्ण प्रकाशले । ग्रथराज दासबोधीं विंशति सूर्य निघाले
अज्ञानतिमिरातक सृष्टींत चालिले । सप्तभूमिका द्वीपातरीं दावावया ॥ ४१
भक्ति ज्ञान वैराग्य तिन्हि । ब्रह्मावलोक ब्रह्मसमीप देखणी ।
ब्रह्मस्वरूप ब्रह्मसायोज्य मिळणी । सप्तभूमिका परब्रह्मीं ॥ ४२ ॥
श्रीरामतारकब्रह्में मत्रोद्धार केले । मग सप्तमहर्ती गुरुपदीं विचार माडिले ।
स्वामि नाना मत्र शास्त्रें धरूनि नाना लोक बोधिले ।
पाहिजेती श्रीरामसामर्थ्यें ॥ ४३ ॥
अरे मज मत्रशास्त्रें न लगेती काहीं । मतमतातरीं मी श्रीराम येक पाहीं ।
आत्मारोम मणिसूत्रे सर्वत्र देहीं । अनत ब्रह्मांडें व्यापिलीं श्रीरामें ॥ ४४
आत्माराम माझी अद्वैत उपासना । सकाम नि काम नाना लोक वासना ।
मुख्य तारकब्रह्ममत्र स्वसप्रदाईं जाणा । नाना मत्रभेद कामा नये ॥ ४५
सप्तकोटी उपासना मत्र निविध । त्यात मुख्यत्वें पचायतन पचविध ।
त्या पचायतनीं येक आत्माराम प्रसिद्ध । श्रीराममत्र निर्धारें ॥ ४६ ॥

---

१ प्रकाशाचे किरण २ अज्ञानरूपी तिमिर म्हणजे अधकार त्याचा नाश करणारे हे वीस सूर्य ३ भक्ति, ज्ञान, वैराग्य व सलोकता, समीपता, स्वरूपता व सायुज्यता अशा चत्वार मुक्ति मिळून सात ४ मण्याच्या माळेंत एक च दोरा जसा व्यापून असतो, तद्वत् श्रीराम सर्वत्र आहे

शिवशक्तिगणेशासी श्रीराममंत्र ।
काळकूटउपद्रवीं विष्णु उपदेशी ह्रदयतंत्र ।
सूर्यनारायण जपतसे वंशभूषण राम स्वतंत्र । मेरुप्रदक्षिणा करूनियां ॥
त्या देवांच्या कराव्या पंचविध उपासना । त्या देवांसी श्रीरामब्रह्मउपासना ।
ह्मणोनि श्रीरामेंविण कोठें न बैसों वासना ।
अनंत ब्रह्मांडीं व्यापक श्रीराम ॥ ४८ ॥
ॐकार उच्चारीं रामब्रह्मउच्चार । रम रम रं बीज राम निर्धार ।
सीता राम लक्ष्मण भरत शत्रुघ्न रुद्रावतार । ॐकारप्रणवीं ऐक्यत्वें ॥४९
ॐकार राम अकार लक्ष्मण । उकार भरत मकार शत्रुघ्न ।
अर्धमात्रा शक्ति सीतादेवी आपण । नांद[1] हनुमान ॐकारीं ॥ ५० ॥
योगी रमती ज्या स्थानीं । सत्यानंद चिदात्मानीं ।
राम परब्रह्म अभिधानी । श्रुति गर्जती वाक्यार्थे ॥ ५१ ॥
श्रीराम आमुचा परमार्थ । श्रीराम आमुचा तत्त्वार्थ ।
श्रीराम आमुचा गुह्यार्थ । संचितार्थ सर्वार्थ श्रीराम येक ॥ ५२ ॥
श्रीराम उच्चारितां नाम । सर्व देवाचें होय चित्त आराम ।
सच्चिदानंद स्वानंदधाम । तारकब्रह्म ब्रह्मांडीं ॥ ५३ ॥
अथर्वणीं मंत्रविधान करावें । पद्मपुराणीं कांहीं न करावें ।
अधिकारपरत्वें सर्व हि असावें । संप्रदाईं विधान ॥ ५४ ॥
मंत्रन्यास ध्यान जप । दशांशें होम तर्पण तद्रूप ।
तर्पणांशें मार्जनरूप । मार्जनांशें संतर्पण[2] ॥ ५५ ॥
अखंड स्मरणीं विधान नाहीं । पुरश्चरणीं विधान काहीं ।
नित्य नैमित्य निरोपिलें पाहीं । आत्मशास्त्रगुरुआज्ञा ॥ ५६ ॥
एवं श्री राम दोनीं अक्षरें । निगमागमाचीं सारें ।
ध्यातातीं गौरीहरें । मातापितरें विश्वाचीं ॥ ५७ ॥

---

१ "नाद बिंदु" असा पाठ बाडांत आहे. २ जितका जप त्याचा दहावा भाग होम, होमाचा दहावा भाग तर्पण, तर्पणाचा दहावा भाग मार्जन व मार्जनाचा दहावा भाग ब्राह्मणसंतर्पण करावें.

ऐसीं सद्गुरुनाथसमर्थउत्तरें । ऐकोन सच्छिष्य राहिले निरोत्तरें ।
वेणीसंप्रदाई कवि वाक्यार्थ निर्मरें । गुरुमंत्रवाक्यें लिहिताहे ॥ ५८ ॥
एवं सद्गुचरित्र नाममहिमान । सेवकें केलें निवेदन ।
पुढें समर्थलीला विचित्र वर्तमान । वेणीगिरिधर सांगेल ॥ ५९ ॥
इति श्रीसमर्थप्रतापग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधुसंत । आत्माराम परिसती ॥ ६० ॥
समास सप्तम ॥ ७ ॥

॥ समास आठवा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्टकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे श्रीरामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा सद्गुरुचरित्र नाममहिमानें । सेवकें निवेदिलीं वर्तमानें ।
आतां समर्थलीला विचित्र अनुसंधानें । संतसज्जनें परिसावीं ॥
समर्थें सुंदर मठीं गणपति केला । दोनी पुरुषें सिंधुरवर्ण अर्चिला ।
सकळ प्रांतासी मोहछह दाविला । भाद्रपदमाघपर्यंत ॥ २ ॥
शिवराजासी अक्षामुष्टि भिक्षा मागों धाडिली ।
शिवराज ह्मणे माझी परीक्षा समर्थें मांडिली ।
आकराआकरीं खंड्या कोठी पाठविली । हनुमानस्वामिमुष्टि लक्षूनियां ॥
आकरा खंड्यांची किंचित येक मुष्टि । आकराआकरीं धाडिली कोठी ।
समर्थ आज्ञा राजा मानी मोठी । शिवराज तेणें वळावला ॥ ४ ॥
समर्थांचे उत्तमोत्तम भक्तिछेंद । छंदें बैसले परमार्थबंद ।
लीळाविग्रही स्वानंदकंद । सच्चिदानंद जगद्गुरु ॥ ५ ॥

गुरुदेवदर्शनीं तस्कर विरक्त जाले ।
तस्करविद्या टाकूनि ब्रह्मविद्येवरी आले ।
समर्थापुढें माळ आणूनि रिचविले । समर्थें वांटिले ब्राह्मणा ॥ ६ ॥
घोर अरण्यीं समर्थ बैसले । इच्छेचा दाता देव ऐसें बोलिले ।
कोण्हियेक मूर्खें तेथें आक्षेप केले । येथें घृतकेळें देव देईल किं ॥७॥
जंव पाव घडी येक लोटली । तव घृतकेळें कोल्हापुरप्रातींचीं आलीं ।
स्वइच्छा अभानिकासी वाढिलीं । मूर्खा कोण्या सेवे देवासी कष्टविलें ॥
समर्थभोजनीं जटिळ आले । गडोगडीचे सामें राजभंवारीचे उतरिले ।
आकरा सहस्र जटिळ दों प्रहरात जेऊ घातले ।
आपण सप्यान्नें जेविले पूर्ण पात्रीं ॥ ९ ॥
शिवराजासी समर्थव्रत कळलें । निस्पृह स्वामीचें जटिलें सत्र पाहिलें ।
विवेकेंचि शिवराजें समर्थासी निनविले । सैह्याद्रिशिखरीं राहानें गुरुदेवें ॥
पूर्निक्पीचें आहे गुप्त स्थान । येथें समर्थें करावें अधिष्ठान ।
जेथें श्रीचरण लागती परिपूर्ण । तेथें पुण्यपावन भूमडळ ॥ ११ ॥
सहस्राकित सदन सकल्प केला । समर्थसदनासी प्रारभ जाला ।
शिवराजा आज्ञा घेऊन निघाला । सप्तऋषिदुर्गींहूनि आला येक मासें ॥
सज्जनगडीं समर्थआश्रम किंचित पर्जन्यीं गळाला ।
शिवराजें दुर्गाधिपत्यासी पर्वतपाल्र आरंभिला ।
समर्थें सेवेसी सेवक मागोनि घेतला । स्वामी क्षमासिंधु दीनबंधु ॥१३॥
शिवराजसेवा पचविंशति नित्य भोजन । समर्थसदनीं अन्नब्रह्मनिवेदन ।
गमनागमनीं दुर्गद्वारीं निर्बंधन । लक्षानुलक्ष यात्रेसी ॥ १४ ॥
सज्जनगडीं अगळाई देवी । समर्थदर्शनीं जीव लावी ।
समर्थाचा अन्नप्रसाद जनीं सेवी । समर्थकार्यासी अनुकूळ ॥ १५ ॥
दुर्गद्वारीं साधु गोंजी । समर्थस्वामीसीं अखड राजी ।
श्रीरामभजनीं आवडी ताजी । आत्माराम समर्थ गुरु ॥ १६ ॥

१ सामग्री २ वेळेवर जटिल आले त्याना निराळे जेवण घातलें व आपण मात्र पूर्वी च वाढून ठेवललें अन्न खाल्लें ३ 'गुप्त साधु" असा पाठ वाडात आहे. "गुप्त" शब्द समासात लिहिलेला आहे ४ प्रतापी

धौममाहाबळेश्वर येवतेश्वर । समुद्रेश्वर वाटिकेश्वर ।
आत्मलिंगगोकर्णमहाबळेश्वर । समर्थातें अभिवंदिती ॥ १७
हरिहरमूर्ति शिवशक्तिमूर्ति । गुप्त प्रगट अनंत मूर्ति ।
संत सज्जन स्वानंदमूर्ति । समर्थातें आठविती ॥ १८ ॥
बारा आदित्य बारा लिंगें । दश अवतार भक्तिरंगें ।
नाना लीळा दैवतयोगें । समर्थातें सन्मानिती ॥ १९ ॥
कित्येक गुप्त प्रगट देव येती । समर्थसदनीं सन्मान पावती ।
ब्राह्मणमुखें संतृप्त होती । कथाकीर्तनीं बहुसाल ॥ २० ॥
मार्गस्थ देवदर्शनासी आले । समर्थाचे फळप्रसाद इछिते जाले ।
अक्षा वृक्ष आंबे डोंगरीं पिळिले । पाषाणपाषाणीं समर्थें ॥ २१ ॥
दैवतें भूतें पर्वतातळीं आळीं । किंचित प्रसाद इछिती जालीं ।
समर्थें तेल पेंक घेोनि विखुरिलीं । पर्वतपर्वतीं स्वानंदें ॥ २२ ॥
समर्थसदनासी संत आले । समर्थदर्शनासी पंथ आले ।
समर्थदर्शनासी अनंत आले । सन्मानिलें सकळांसी ॥ २३ ॥
समर्थदर्शनासी हरिदास आले । समर्थदर्शनासी दशावतार आले ।
समर्थ श्रीरामअवतार देखोनि उभे ठाकले । अद्भुत स्वांग दिधले सुवर्णी॥
समर्थ ह्मणती रे दशावतारी हो आइका । तुमचें दरिद्र विछिन्न केलें देखा ।
पुढें श्रीरामअवतार कोठें आणूं नका । श्रीराम मर्यादा लोकां चालेना॥
समर्थें अकरा शत होनें द्रव्यें दिधलीं । वस्त्रें भूषणें गडीचीं पूर्वीच समर्पिलीं।
समर्थाची शपित वाणी वदली । श्रीरामअवतार खेळतां निर्वंश ॥२६॥
समर्थाचें विचित्र करणें । श्रीराममर्यादा पाळणें ।

राजा मंचकशैय्या घेऊनि दर्शनासी आला ।
राजहेरीं समाचार जाणविला ।
पारपत्ये ह्मणती जी संतोष वाटया राजयाला ।
उत्तम वस्त्रें भूषणें धरावीं ॥ २९ ॥
समर्थे उत्तम दुर्मुजी भगवा साज केला । समर्थदर्शनासी शिवराज आला।
साष्टांग नमस्कार मुहूर्तेक घातला ।
उठोनि मुहूर्तेक अवलोकिले समर्थ ॥ ३० ॥
संत महंत निर्वात सभेसी देखिले । सिद्ध साधक पुण्यश्लोक भले ।
निस्पृह ग्रंथलेखक देखतां नृपें माथे डोलविले ।
देवसभा जेथें कुरवंडिली ॥ ३१ ॥
शिवराजा ह्मणे माझें परम भाग्य साम्राज्य ।
स्वराज्यीं केवळ राजा ब्रह्म रामराज्य ।
अनंत जीवगण शिवगण पावले सायोज्य । स्वर्गस्थ देवगण उद्धरिले॥३२
समर्थे निस्पृह सर्व हि केले । देवें आश्रम काहीं चालवावे भले ।
शिवराजा आश्रमधर्म आम्ही लौकिकीं चालविले ।
माझे शिष्यसंतान सृष्टिवरी ॥ ३३ ॥
प्रसाद आतिथ्य पावोनि राजा गेला। पुनर्दर्शन ह्मणोनि हेतु पाईं ठेविला।
पुढें समर्थअधिष्ठानासी सकळ प्रांत लोटला । श्रीगुरुदेवदर्शना ॥३४॥
समर्थदर्शनासी पर्वतीं लोक धांवती ।
सर्प दंशितां डोंगरी पाळे भक्त पुसती ।
मुख्य भवसर्पदंश समर्थ उतरिती । येथें विषसर्प वारिती भैरवरूपें॥३५
समर्थ मार्तंडभैरवयात्रेसी चालिले । सिनिकेनरी बारिक पडदे घातले ।
येक शत अभंग लेहूनि दिधले । पाठ करविले महंताकरवीं ॥ ३६ ॥
साक्षात मल्हारी वाटे यात्रेसी आला । यात्रा लोक सर्व हि गजबजिला।
देवदर्शना देव निघाला । भंडार उधळला ब्रह्मांडीं ॥ ३७ ॥

---

१ आल्यागेल्याचें आदरातिथ्य करण्याचें काम ज्याच्याकडे असे ते शिष्य.
२ हें भैरवाचें स्थान चाफळखोऱ्यात रामघळीच्या डोंगरावर आहे श्रीकल्याणाना साप चावल्याची जी गोष्ट प्रसिद्ध आहे ती येथील होय

सपूर्ण यात्रेचा भंडार सरला । देवळामध्यें लोक भरला ।
नेणो मल्हारी लिंगाबाहेरी आला । समर्थरूपें मडपीं ॥ ३८ ॥
शत अभग सकीर्तनें । मार्तंडभैरवीं केलीं कीर्तनें ।
आरति करूनि सप्रेम मनें । ब्रह्माड भाडारें भरिलें हो ॥ ३९ ॥
त्रिरात्रि समर्थें स्वानदें क्रमूनि । विश्वलोकासी दर्शनें देऊनि ।
मार्तंडभैरवयात्रा करूनि । समर्थ सज्जनपर्वता पातले ॥ ४० ॥
सत सज्जन गुरुपदीं सर्व मिळाले । यहलोक परलोक निवरिते जाले ।
अध्यात्मयोग निस्तारिती भले । श्रीदासबोधग्रथार्थें ॥ ४१ ॥
समर्थें नाना प्रबोध केले । मूर्ख अवगुणी सद्गुणी जाले ।
सगुणपरीक्षा करूनि आणिले । विरक्तियोगें सन्मार्गीं ॥ ४२ ॥
भक्तियोगें मुक्तिपथें । सद्गुरुचरणीं दृढ भावार्थें ।
बहुधाईनें उपदेशमतें । आत्मज्ञानीं वोसरलीं ॥ ४३ ॥
स्वरूपज्ञान उपदेश शुद्ध । बद्ध मुमुक्षु साधक सिद्ध ।
विवरण करिता श्रीगुरुबोध । सच्छिष्यासी वाणले ॥ ४४ ॥
देवशोधनीं दृश्य लया नेलें । तेणें तत्व निवेदन केलें ।
मायाब्रह्मयोगें सगुण भजन वाढलें । सारशोधन समाधानी ॥ ४५ ॥

चतुर्दशब्रह्माचें विवरण । अनिर्वाच्य ब्रह्म पूर्ण ।
निर्मळब्रह्म अखंड परिपूर्ण । निर्विकल्प कल्पनातीत ॥ ४६ ॥
बद्धमुक्तकल्पना जीवबुद्धि सरली । अद्वैतश्रवणीं आत्मबुद्धि उरली ।
देहातीत दशा पूर्ण चाणली । समर्थसद्गुरुप्रतापें ॥ ४७ ॥
समर्थें निर्मळ ज्ञान बाळबोध केलें । परब्रह्मीं मायोभास गेले ।
मायोपाधिकर्तार सर्वेश्वर देखिले । मायातीत आपण सद्वस्तु ॥ ४८ ॥
गुणातीत साधु ब्रह्म निर्गुण । सृष्टिक्रमातीत ब्रह्म पूर्ण ।
जीवशिवातीत सपूर्ण । येकीं येक परब्रह्म ॥ ४९ ॥
विवेकवैराग्यें भाग्यवान जाले । नित्यानित्य साधु विवरूनि ठेले ।
मायानिरासें निस्पृह शिष्य केले । सद्गुरुनाथसमर्थें ॥ ५० ॥

आत्मरूपें साधु सुखें विचरती । तत्वान्वयें तत्वार्थ जाणती ।
प्रकृतिपुरुषाचें स्वरूप वाणती । अनंतगुणें परिपूर्ण ॥ ५१ ॥
पूर्णापूर्ण पाहूनि पूर्ण । नामरूप निरसूनि संपूर्ण ।
गगनाकार परब्रह्म परिपूर्ण । श्रीदासबोधग्रंथार्थें ॥ ५२ ॥
ऐसे सज्जनपर्वती वृत्तांत वर्तले । श्रीदासबोध सृष्टीत विस्तारले ।
सद्गुरु समर्थ भरतखंडीं प्रगटले । जगदोद्धाराकारणें ॥ ५३ ॥
श्रीरामचंद्रस्वामी वैकुंठधामा गेले । श्रीहनुमानस्वामी रामरूप ठेले ।
कलयुगीं तेचि अवतरले । ब्राह्मणरूपें जगद्गुरु ॥ ५४ ॥
हनुमंत सहस्रनामी पूर्णकाम । चतुरो ब्राह्मणो योगी समर्थ नाम ।
सद्गुरुनाथ स्वानंदधाम । सज्जनगिरिमाझारीं ॥ ५५ ॥
त्रिशुद्धि बोलिलें श्रीगुरुरूप निर्धारीं । येथें कोण्ही संकल्प विकल्प धरी ।
तो माहापापी अपवित्र वैखरी । समर्थप्रताप ऐकतां पवित्र ॥ ५६ ॥
एव समर्थलीला विचित्र पावन । सतसज्जनीं केलें श्रवण ।
पुढें सज्जनपर्वतनिवासवर्तमान । वेणीगिरिवर सांगेल ॥ ५७ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधुसंत । आत्माराम परिसती ॥ ५८ ॥
समास अष्टम ॥ ८ ॥ ॥ जय राम ॥

॥ समास नववा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागां समर्थलीला विचित्र अनुसंधानें । निवेदन केली सेवकानें ।
आतां सज्जनपर्वतनिवासमहिमानें । निवेदन करणें सेवेसी ॥ १ ॥
समर्थसदनीं भक्तिरंगें रंगमाळा । समर्थसदनीं ज्ञानप्रकाशें दीपमाळा ।
समर्थसदनीं मुक्तमय फाकती फीळा । गुरुभक्तिजिव्हाळा सकळांमध्यें ॥२॥
सुंदर मचक आसनें ठाइं ठाइं । जेथिल तेथें सर्व सिद्धि पाहीं ।
स्वइच्छा अर्चनें अंगिकारणें काहीं । निर्माल्यविसर्जनीं प्रसादु ॥ ३ ॥
श्रीगुरुसेवेमध्यें तत्पर सेवक । सर्वत्रासी भजनाची अलौलिक ।
सज्जनदुर्गीचा सर्वत्र लोक । दर्शनाविना जेवीना ॥ ४ ॥
तीर्थप्रसाद पावती सर्वांतरें परस्परें । स्वमुखें कित्येकें बुद्धिवादें उत्तरें ।
समुदाईं करविजे सत्शास्त्रें पाठांतरें । निरूपणें अधिकारें सांगिजे ॥५॥
महंत निस्पृह येती देशांतरींचे । समर्थ ग्रंथ मचकीं घेती तयाचे ।
दशक समास व्यस्ताव्यस्त लाऊनि ग्रन्थाचे । होती महंताचे परीक्षक ॥
सत्वरा[3] ग्रंथ महंतें विंल्हे लाविला । तरी शुद्ध विवरणें पूर्ण परमार्थ केला ।
विलंबें ग्रंथ विल्हे लावित महंत बैसला । तरी ग्रंथपूजन मात्र संपादिलें ॥७
निरोपग्रहेणापासूनि पुनरागमनी ।
समर्थ समाचार साकल्य पुसताती मुखवचनीं ।
तेथें अवचें न्दि होय प्रगट श्रवणीं । व्याप वैभव महंताचें ॥ ८ ॥

---

१ अपूर्वता, कौतुक २ अधिकारपरत्वें ३ त्वरित ४ जुळविला महंताची पोथी घेऊन इकडचा दशक तिकडे व तिकडचा समास इकडे अशी व्यस्ताव्यस्त पोथी करून महंताला द्यावी, ती जर त्यानें त्वरित जुळविली तर त्याला ग्रंथ समजला समजावयाचें, उशीर लावला तर ग्रन्थाची नुसती त्यानें, न समजतां, पूजा केली असें समजावें ५ कामगिरीवर पाठविल्यापासून परत येईपर्यंत महंतानें काय काय केलें हें सर्व त्याला विचारावयाचें, म्हणजे सहज च त्याची योग्यता कळून येई

साकल्य परिसतां अवघें चि फळे । सर्वज्ञासी प्रपंच परमार्थ निवळे ।
संसारीक लोक केवळ बाळे भोळे आंधळे ।
त्याचे आत्मडोळे उघडिती स्वामी ॥ ९ ॥
थोरथोरा महतास धारकी धेरिती । श्रीगुरु मर्यादा रक्षविती '
भाविक भोळ्या लोकासी जवळी बैसविती ।
तांबुलसेवा घेती त्याचेनि हस्तें ॥ १० ॥
जेथें मचकाभोंवतीं चपक सुमनें पडलीं ।
मध्यें पादसेवनपथें वेदिका विराजली ।
येकेक मास स्वानंदें यात्रा राहिली । होती अनुक्रमें दर्शनें सकळासी ॥
नाना कथा कीर्तनें समाराधना । नाना श्रीगुरुदेवआराधना ।
रात्रिदिवस न कळे मना नयना । समर्थसान्निधीं स्वानंदें लोक ॥१२॥
चंद्रसूर्यग्रहण काहीं पर्वकाळ आले ।
समस्ताकरवीं समान धाकोर मठीचे देवनिले ।
समर्थें सर्वी सर्वत्र समताभान दाखविले । समर्थासी ऐक्यरूप ब्रह्मांड हें ॥
नाना फळें आम्रफळें पुष्कळें येती ।
येकीं येक सख्या समर्थ सकळासी देववितो ।
यथाविभागें प्रसगें प्रासादिक सकळ पावती । सज्जनदुर्गीं प्रसादु ॥१४
समर्थें सज्जनदुर्गीं पर्वतआवर्ते पाहाणें । बुरुजबुरुजीं लीळावेषें विहरणें ।
अगव्हाई देवळीं समस्त यात्रेसी दर्शन देणें । अपरान्हेवेळीं सुवेळीं ॥
समर्थयात्रा उतरे पर्वतातळीं । समर्थ दुर्गद्वारावरुते ऊर्ध्व नभमंडळीं ।
चांदणी तगटी निशाणें तेजझळाळीं । समर्थ ध्यानें दाविती सर्वत्रा ॥१६

उर्वसीनदीपार यात्रा होतां । समर्थ श्रीसदनीं प्रवेशसी तत्वता ।
भक्तप्रेमाची देवासी होय अवस्था । अंतरसाक्षी समर्थस्वामि ॥ १७ ॥
समर्थस्वामीचे आरमकारखाने मामूरे । समर्थस्वामीचे आत्मखजाने भरपूर
नाना धेभयभजनाचे चालिले पूर । नाना वस्त्रें भूषणें नहनें सिबिकादि॥
समर्थमचकशैय्यातळीं कनकमुद्रा । गुप्त सेवा अर्पिती गुरराजराजेंद्रा ।
रामनामा सेवक श्रीरामचंद्रा । निवेदन करितसे पचार्ति ॥ १९ ॥
उत्तम वस्तु द्वीपांतरीची । तितुकी पूजा समर्थाची ।
भडंस पुरली लोकां सकळाची । श्रीरघुनाथजीची इच्छा हे ॥ २० ॥
षण्मास आवे गोमतपर्वतींचे । समर्थासी येती अपाड धाडाचे ।
नाना ऋतुकाळीं नाना फळाचे । आहार सर्वदा समर्था ॥ २१ ॥
रुद्रशतसख्या सेवणें नागपणें । उत्तम कर्पूर सुपारी दर्ते किंचित चर्वणें ।
पिकपात्रें शुद्ध शोधून सेवकें पुढें धर्णें । लोकीं अलभ्य लाभणें प्रसादु॥
समर्थे यत्रप्रसाद लोकांवरी फार उडविले ।
काहीं पारपत्याहीं सदुख पेठारे दडविले ।
समर्थ श्रीरघुनाथश्वशुरासी आहेर केले । चरिंदे लानिले हेरवनहना॥२३
सकळ प्रांतासी वृत्तांत गेले । मागुती पूजासभार नित्य चालिले ।
समर्थे अकराशतें धोत्रजोडे येके दिवसीं वाटिले ।
नाना ब्राह्मणा सेवका ॥ २४ ॥
नाना मंदिले मेखळा कथा अधिकारें । नाना चादरा वाटिल्या सर्वेश्वरें ।
पादुका पैजारा पूजनार्थ आदरें । सच्छिष्यवर्गासी लाभती ॥ २५ ॥
समर्थदर्शनासी गौतमीतीरवर्देरें लाटलीं ।
नाना सुवर्णतुंरूपें श्रीगुरुदेवा भेटलीं ।
नाना सृष्टिससर्गे विपादें दाटलीं । येथें कादाटलीं ब्रह्मानंदें ॥२६॥

---

१ महामूर, पुष्कळ २ उत्कटेच्छा ३ रघुनाथश्वशुर हाणिजे आमि किरवर वस्त्रें अमील्य अपण झालीं व किरवेर हरव (गणपति) वहन जे उदीर त्यानीं च रिंदा (साथ) झणून त्यालं ४ गोदावरीच्या मुखाशा नीं वदरें आहत तीं. ५ तेथून सुवर्णाचा जर श्रीसमर्थांना नजराणा येई ६ प्रपचसंगापासून सर्वत्र दुःख भरलेलें आहे परंतु श्रीसज्जनगडावर मात्र ब्रह्मानंदावाचून दुसरें काहीं नाहीं.

नाना मछलीबंदेरें कळसपात्रें दर्शनासी आली ।
नाना महंतसंगें सत्संगें गुरुदेवदर्शनें घडली ।
नाना गव्यादीनें मंचकपूजा समर्पिली । गंध मणिमाळा वेष्टिन मनोहरा ॥
कितेक संख्या संवत्सर । येक येक श्वभ भस्मनि पार्ता गंध माळा धूसर ।
उद्धवमहंताचे पूजाप्रकार । चांफळ पर्यंली अधिष्ठानीं ॥ २८ ॥
किति कांसपात्रें पितळपात्रें । तांम्रपात्रें जस्तपात्रें ।
रौप्यपात्रें सुवर्णपात्रें । समर्थसदनीं सेवकें समर्पिलीं ॥ २९ ॥
विजणें चामरें मोरछलें निशाणें । मंडप चांदवे चौकिया आसनें ।
नाना बैसका समया पिलस्ता पुतळ्या अर्पणें ।
दमामे नगारे संकीर्तनें वाद्यादि ॥ ३० ॥
नाना ताळ झांझर सुंदर मृदाग । नाना ब्रह्मविणें रुद्रविणें उपांग ।
नाना हुडुक यत्रजें सुधारसरंग । नाना कथाप्रसंग सामग्री ॥ ३१ ॥
उद्धवें सप्तशत भगवे निस्पृह अतित आणिले ।
समर्थासी श्रीसज्जनपर्वतीं निवेदन केले ।
आपण येकाकी गुप्तस्वरूपें सेवक लीळे । मुलीन येकात दर्शनें घेतलीं ॥
गुरुदासें उद्धवें वैभवें अर्पिली । गुरुसेवकें सप्रेमें समर्पिली ।
गुरुभक्तें गुरुपदीं ब्रह्मार्पण कर्में केलीं । गुरुगीतार्थ लक्षूनिया ॥३३॥
भक्ति त्रिवेणी वेणी नित्य मानसपूजा। निजयादशमीसी समर्थ दर्शनपूजा ।
चित्रारेंचितेजें अवलोकणें संपूर्ण वस्त्रपूजा । समर्थध्यानें लक्षूनियां ॥३४॥
समर्थासी विनविलें लडियाळपणें ।

समर्थ ह्मणती यासी अनुमान कांई । श्रीगुरुवाक्यीं सामर्थ्य सर्व कांहीं ।
तुह्मी गुरुसेवक निश्चितार्थ जाणूनि पुसता पाहीं ।
लोकसंग्रहार्थे यथार्थ ॥ ३७ ॥
श्रीरामदेवार्चन सिद्ध चि आहे। श्रीग्रंथराजदासबोधसामर्थ्य सिद्ध चि पाहे।
जो जो महंत येथें निश्चयें राहे । तो तो लाहे साक्षात्कार ॥ ३८ ॥
ऐसें समर्थें दासबोधग्रंथसामर्थ्य बोलिलें। वेणीस्वामी वचन संप्रदाईं सांगितलें
परंपरान्वयें निरोपण जालें । संतसज्जनीं केलें निवेदन आह्मी ॥ ३९ ॥
सज्जनपर्वतीं समर्थस्वामि । संतसज्जन गुरुरूपें तुह्मी ।
तुह्मी आह्मी आत्मयारामि । गुरुवाक्यें उत्तमभूमि श्रवण करूं॥ ४० ॥
कोण्हियेक देवद्विज चर्चा करिती । पुत्र नाहीं त्या स्वर्ग नाहीं ह्मणती।
कितीयेक संतासी वंशसंतति । समर्थवंशसंतान दिसेना ॥ ४१ ॥
ऐसीं प्रवृत्तिमार्गें होतीं चर्चावचनें । तंव समर्थांसी निवेदिती वर्तमानें।
स्वामि सतकपिदुर्गापासूनि कोण्हियेक महंत लोटांगणें ।
घेत येतसे श्रीचरणाजवळी ॥ ४२ ॥
अरे ब्राह्मण श्रमत असेल ह्मणोनि। सिबिका सत्वर आणा रे सिद्ध करूनि
स्वामि सिद्ध सिबिका समर्थ तत्क्षणीं । सिबिकारूढ पर्वत उतरले॥४३
महंत लोटांगणें घेत येत चि आहे । दोनि क्रोश भूमि अंतर राहे।
समर्थें इच्छामात्रें श्रीपदीं आणिला पाहे ।
श्रीचरणीं मिठी घातली उदासनाम्नें ॥ ४४ ॥
देवद्विज संतसज्जन मंडळी । पर्वतातळीं उतरले भूमंडळीं ।
समर्थें आलिंगन देऊनि महंतासी पिढी पुसिली ।
ह्मणे अकरानी पिढी माझी समर्थ देवा ॥ ४५ ॥
ऐसें श्रीगुरुदेवसंतान वाढलें । देवद्विजाचें समाधान जालें ।
नापुत्रस्य लोकोस्ति स्वर्गमार्ग वाढिलें ।
अनंत स्वर्ग लागती श्रीगुरुचरणीं ॥ ४६ ॥
अकरावी पिढीचा भव्य पुरुष । निस्पृह उदास जेविं चंडांशु[1] ।
सहस्र यात्रा समागमें पर्वतास । समर्थ वेधले[2] स्वानंदें ॥ ४७ ॥

---

१ सूर्य २ चढले

कित्येक दिवस गुरुदेवअर्चनें । समाराधना सकीर्तनें ।
येणासंप्रदायें वर्तमानें । देखिलीं लिहिलीं यथार्थ हीं ॥ ४८ ॥
ऐका समर्थ येक्दा दशमास येकात सेविले ।
कित्येक लोक दर्शनासीं उतावळे ।
कित्येक लोकीं देवासी नवस केले । अनुष्ठानीं घातले ब्राह्मण ॥४९॥
ब्राह्मणासी दिधला बहुमान । देवासीं दिधला नवस सन्मान ।
समर्थे दिधलें जांबूनदरूप येकात रामदर्शन ।
विजयादशमीसी सज्जनदुर्गी ॥ ५० ॥
सज्जनदुर्गीच्या सुमनगधमाळा । अपार लोटल्या सुमन सुढाळ्या ।
कोण्हि प्राणी राहिला नाहीं दर्शनावेगळा ।
नाना मदिलें मेखळा वाइल्या शतावधि ॥ ५१ ॥
सपूर्ण ध्यान लोकांसी पाहविलें । श्रीपांडुरंगापरि समर्थे लुटविलें ।
मर्यादा साडूनि जन लोटले । येकेक पुष्प आलें वाट्यासी ॥ ५२ ॥
शाकरी शशांक मेखळाँ यथारूपें राहिलीं आगीं ।
मग समर्थ चालिले दक्षिणागीं ।
दक्षिणप्रांत पवित्र जाला सीमाउल्घनप्रसगीं ।
आसनासी भौमें दिव्यागीं आणिला ॥ ५३ ॥
अचळअचळीं अचळ स्थापिला । अचळअचळीं सिद्धात कल्पिला ।
अचळअचळीं दिगंपात लक्षिला । पूर्णावतार प्रसगीं ॥ ५४ ॥
शिवराज वासुदेवमहतासी पाहीं ।
अति दर्शनलालसासी श्रेष्ठासा वियोग नाहीं ।
येहर्नि काण्हासी हि समर्थवियोग न सोसवे काहीं ।
ध्यानीं मनीं चिंतनीं सर्वदा ॥ ५५ ॥

श्रवणीं कीर्तनीं स्मरणीं पादसेवनीं । अर्चनीं वंदनीं गुरुदेवदास्यभजनीं ।
सख्यत्व सुमनी आत्मनिवेदनीं । सद्गुरुश्रीसमर्थसदनीं सर्वदा ॥ ५६ ॥
सद्गुरुसमर्थ सज्जनदुर्गवासी । ध्यानीं मनीं सततसज्जनासी ।
नाना महतरूपें विश्वजनासी । भूमंडळीं करिती उद्धार ॥ ५७ ॥
एवं सज्जनपर्वतनिवासी वर्तमानें । यथाप्रसंगें निवेदिलीं सेवकानें ।
पुढें समर्थांचीं शिष्यमहंतसंतानें । वेणीगिरिधर सांगेल ॥ ५८ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ५९ ॥
समास नवम ॥ ९ ॥ जय जय राम ॥ ॥

॥ समास दाहावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायण विष्णु ब्रह्माण च वशिष्ठक ॥
॥ श्रीराम मारुति वंदे रामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागां समर्थप्रतापचरित्रादिकें वर्तमानें । निवेदनें केलीं सेवकानें ।
आतां समर्थपरंपरा पुरुषवर्द्धमानें । आदिकथनें सज्जनीं परिसावीं ॥१॥
आदिपुरुष आत्माराम । ब्रह्मा वशिष्ठ स्वामी श्रीराम ।
हनुमानअवतार समर्थनाम । श्रीरामदासस्वामी जगद्गुरु ॥ २ ॥
आत्मारामें केला मनोपदेश । आत्मारामें केला ब्रह्मोपदेश ।
आत्मारामें जाला ज्ञानप्रकाश । उत्पन्नज्ञानी जगद्गुरु ॥ ३ ॥
सूर्यनारायण समर्थ मूर्ति । सूर्य गंगाधर श्रेष्ठ मूर्ति ।
सूर्यवंशीं अवतार मूर्ति । समर्थस्वामी जगद्गुरु ॥ ४ ॥
मुख्य समर्थस्वामीमहिमानें । ॐ पुण्यावचनीं सावधानें ।
ब्रह्मचर्यकीर्ति खब्रह्मवितानें । अनंत ब्रह्मांडीं विस्तारलीं ॥ ५ ॥

---

१ जन्मकथा २ हें ज्ञान रामकृपेनें । धन्य रामउपासना ॥ ३ ॐ पुण्याह वाचनाचे वेळीं सावधान शब्द कानीं पडतां च श्रीसमर्थ सावध झाले हा श्रीसमर्थांचा मुख्य विशेष ४ खब्रह्मरूपी वितान ह्मणजे छत

अवतारभूमीहूनि प्रस्थानें । पंचवटिके अनुष्ठानें ।
आदिपुरुषश्रीरामदर्शनीं वरदानें । हनुमानरूपें प्रगटलीं ॥ ६ ॥
समर्थरामें वटवृक्षातळीं । समर्थआख्याता ठेवूनि दिधली ।
ज्येष्ठपंचमीसी पूर्वि तीन दिवस समाधि लागली ।
पंचकोशी गौतमी जानेमध्यें ॥ ७ ॥
श्रेष्ठ समर्थ उभय संतानें । वंशसंतानें शिष्यसंतानें ।
गंगातीरस्थ कृष्णातीरस्थ अभिधानें । श्रीरामदासस्वामि समर्थ ॥ ८ ॥
श्रेष्ठापासूनि राम नाम मूर्ति । राममूर्तीपासूनि गंगाधर नाम मूर्ति ।
समर्थापासूनि अनंत मूर्ति । शिष्यसंतानें चालिलीं ॥ ९ ॥
समर्थें कित्येक गुप्त शिष्य केले । ते ते समर्थासी विदित भले ।
भरतखंडीं प्रगट जे जाले । ते ते निवेदन करूं ग्रंथीं ॥ १० ॥
मुख्य जगदोद्धार करणें समर्था । शुद्ध विस्तारणें परमार्था ।
दासबोध ग्रंथराज विवरणें निजस्वार्था । त्रिकांड वेद प्रमाणें जगद्गुरु॥११
सद्गुरुचरणीं परंपरा वेणी । तत्वमसि हे वाक्य त्रिवेणी ।
नाना पुरुष अध्यात्मश्रवणीं । परमार्थपंथें चालिले ॥ १२ ॥
भरतखंड व्यापूनि अवनि । पूर्व पश्चिम उत्तर दक्षिणि ।
मायातमांतक निजबोधतरणि । प्रकाशले पुढें ॥ १३ ॥
वासुदेव नामा अनुष्ठानी । समर्थप्रतिमा ह्मणती जनीं ।
उत्कट परमार्थ विस्तारूनि । समर्थचरणीं लीन राहे ॥ १४ ॥
उद्धव नामा पद्माभिमानी । पूर्व पश्चिम गोदातीर अवनि ।
उत्कट यात्रा चालवी जनीं । श्रीगुरुचरणीं मर्यादे ॥ १५ ॥

कल्याण नामा ग्रंथ विस्तारी । उत्कट कीर्ति विश्वाभीतरीं ।
देहांत साधेनें गुरआज्ञे करी । कल्याण चराचरीं पावला नाम ॥१६॥
कल्याणनामा वाढला शिष्यसंतानें । **दत्तात्रेय** बंधु पुत्रसंतानें ।
उभय पक्षीं लोकांसी भजनें । केली वृंदावनें सत्कीर्ति ॥ १७ ॥
गिरिधर उद्धवपित्ता उदास । केवळ प्रेमळ गुरुचरणीं वास ।
दोनि दोनि मुहूर्त सावकाश । ग्रंथविवरणीं अभिवंदनी ॥ १८ ॥
रंगबोध **रंगमूर्ति** संकीर्तनें । परम विलासी जनपद मानें ।
पुढें पुढें विरक्त अतिमानें । उभय संतानें गुणकीर्ति ॥ १९ ॥
दिवाकर नामा शिवगणद्वारीं । नाना जीव सकल्प विकल्प हमनारी ।
भैरव रामचंद्रपुत्र देवद्वारीं । पुराणीक निर्धारीं समर्थांचे ॥ २० ॥
गणेश नामा अग्रवांदी । शास्त्रमतें सर्वांसी बोधी ।
नाना आत्मचर्चा प्रत्ययसाधी । वैदिक वेदांतप्रतिपाद्य ॥ २१ ॥
विठ्ठल नामा रघुनाथसदनीं । येकनिष्ठ श्रीगुरुचरनीं ।
केवळ प्रेमळ स्वामिभजनीं । प्रसाद चरणीचा सांभाळी ॥ २२ ॥
नृसिंह नामा मारुतिदास । पचक्रोशी कृष्णातीरीं वास ।
परमार्थ विस्तारी बहुतास । समर्थसेवेसी तत्पर हो ॥ २३ ॥
निरंजन नामा येक मास तरुतळीं वनीं । गुरुआज्ञामहिमा दावित जनीं ।
वैस न ह्मणता न वैसे अवनीं । नाम निरंजनीं लाधला ॥ २४ ॥
कपिल नामा येकनिष्ठ । ग्रंथपारायणीं वरिष्ठ ।
समुदाय केले उत्कट । शुद्ध परमार्थ वाढविला ॥ २५ ॥

करनाटकीं अनंतमौनी । अरुणाचळप्रांत अवनि ।
मन्यारगुढीसी मेरुशिष्यतरंणि । अनंत बोधकीर्णी फांकला ॥ २६ ॥
जयवंत नामा दक्षिणेकडे । परमार्थ विस्तारी चहूंकडे ।
श्रीरामगोपुरीहूनि कपिवत् पडे । रामदूतत्व दाऊनियां ॥ २७ ॥
राघव नामा दक्षिणप्रातीं । परमार्थविस्तार करी बहुतीं ।
शिष्यपरंपरा ऐसिति । समर्थसेवेकारणें ॥ २८ ॥
विश्वनाथ नामा पंडित । खंडित ज्ञानी अपंडित ।
आशंका खंडोनिया नवांकित । प्रेरिला अंकित उत्तरपथें ॥ २९ ॥
आणेंपा नामें महंत । नाना उत्तम गुणें आळंकृत ।
शिष्यसमुदायें कित्तेक प्रात । उद्धरिला कीर्ति ॥ ३० ॥
समर्थसदनीं राम नामा । चाफळग्रामीं भास्कर नामा ।
समर्थअधिष्टानीं भक्तिमहिमा । कित्तेक काळें वाढविला ॥ ३१ ॥
हरि बंधु महादेव शक्तिआळयसुवर्नी । मारतिअर्चनीं वैभनभजनीं ।
उत्कट यात्रा आणिती अधिष्टानीं । समर्थ नयनीं सतोषविती ॥ ३२॥
गोपजी गोसावी वेणाबाईजनक । त्यासी सादृश्य श्रीरघुनायक ।
बाळपणीं उपदेशिले श्लोक । अध्यात्मरामायणाचे ॥ ३३ ॥
काशिराज कन्यासतति वेणाबाई । येकनिष्ठ उपासक भक्तराज पाहीं ।
दुसरें दैवत कुळीं जाणत नाहीं । समर्थे कडिये खेळविला ॥ ३४ ॥
देवदास नामा येकासनी । नगरप्रातें श्रीरामउपासनी ।
मूर्तिस्थापना करूनि जनीं । वैभवभजनी परमार्थे ॥ ३५ ॥

दिनकर नामा स्वधर्ममार्गें । महा विपन्न शास्त्रमार्गें ।
तीक्षण बुद्धि देखूनि स्वामिभर्गें । दिनकर नाम ठेविलें ॥ ३६ ॥
विश्वनाथ नामा महंत । श्रीगुरुसेवे संत श्रीमंत ।
कित्येक उद्धरिले जीव असंत । रामपुत्र संतानि ॥ ३७ ॥
नारायण नामा फिरस्ती । कदाचित शक्तिभुवनीं करी वस्ती ।
जेणें पुत्रासी केली शास्ति । देवी अमर्यादे ॥ ३८ ॥
तुकोबा नामे हेळवांकि । परम उदास निस्पृह लोकीं ।
कित्येक लोक उद्धरिले शेकीं । समर्थस्वरूपीं लीन राहे ॥ ३९ ॥
मुरारि नामा नारायणपिता । वाहोक्षत्रीं प्रांतीची यात्रा आणिता ।
केवळ भक्त सावडा सर्वथा । कथाकीर्तनीं प्रेमळ हो ॥ ४० ॥
समर्थमुखें **अंबादास** । मुखतांबुल लाभलें त्यास ।
प्यारी पुत्र संजीवनी दिधले उदास । वेणीसंप्रदाईं लाविले ॥ ४१
वाहोक्षत्रासमीप नाम गायडा । निपुत्रिक सुपुत्रिक केला रोकडा ।
अष्टपुत्रेंसीं पवि ढोल धडधडां । वाजवीत यात्रा आणितसे ॥ ४२ ।
नामसेटीची यात्रा तुंबळ । वादळी तगटी निशाणें सकळ ।
नाना उंच शोंसनें धातुबंदी केवळ । दाखवी दीक्षा प्रांतासी ॥४३॥
उदास नामा प्रेमळ दास । देशांतरीं ज्याचा वास ।
लोटांगणीं येत दर्शनास । सप्तऋषिदुर्गीहूनि अधिष्ठानीं ॥ ४४ ॥
उद्धव बाळकासी समर्थें ऊर्ध्वपादें धरिलें ।
प्रपंची होसी परमार्थीं होसी पुसिलें ।
वैराग्यदीक्षेत बाळपणीं कर्णीं उपदेशिलें । सत्पात्र केलें भूमंडळीं ॥४५॥
जीवन नामा महंत भला । जेणें समाधिस्थळासी प्रारंभ केला ।
श्रीगुरुदेवकार्यें विळया गेला । अधिष्ठानीं सुखरूप ॥ ४६ ॥

---

१ तिसगाव मठपति "स्वानुभवदिनकर" कर्ते. २ "उदंड" वाडात. ३ शेसी, शेवटीं ४ ताब्याच्या पत्र्यावर लिहिलेलीं आज्ञापत्रें. ५ मुलाला पायावर धरून दुधात टाकू का दह्यांत टाकूं असे लोक विचारतात, त्याऐवजीं प्रपंचात टाकूं का परमार्थांत, असें श्रीसमर्थांनां उद्धवाला विचारावें । व शेवटीं त्याला परमार्थांत च टाकलें. उद्धवस्वामाचें केवढें भाग्य कीं श्रीसमर्थांच्या मांडीवर त्यांनी खेळावें व बाळपणीं च वैराग्यदीक्षा मिळवावी ।

महादेव नामा चेतनोग्नि । युगधर्मशोधक चित्तभग्नि[२] ।
आपुल्या जीवें तरला जनीं । शिष्यसंप्रदाय न केले ॥ ४७ ॥
तुकोबा विडवी कीर्तनकारी । शक्तिस्थानीं मारुतिद्वारीं ।
प्रथम चांफळीं हरिकथा करी । शक्तिआलय यात्रेमध्यें ॥ ४८ ॥
त्रिंबक[३] वासुदेव मौज फकिरी । उदंड वागवागायत करी ।
समाधि घेतसे पर्वतावरी । गोदावरीच्या उत्तरे ॥ ४९ ॥
कृष्ण नामा तापीपुरीं । उत्कट परमार्थ लोकीं विस्तारी ।
सद्गुरुकृपे जग उद्धरी । यात्रा भरी देवाची ॥ ५० ॥
मुसळ करीं **मुसळ** नामा । मुसळीं हनुमानाचा दावी महिमा ।
गंगातीरीं धोंडरींत सामर्थ्यसीमा । माहापुरीं मुसळ रोविलें ॥ ५१ ॥
भोळाराम श्रीरामभक्त । श्रीगुरुसेवेमध्यें युक्त ।
सद्गुरुकृपें नित्यमुक्त । उदंड परमार्थ वाढविला ॥ ५२ ॥
जयराम नामा कुडलधारी । अनुष्ठाता परमार्थ विस्तारी ।
करनाटकप्रांतें जग उद्धरी । श्रीगुरुस्वामीप्रतापें ॥ ५३ ॥
जीवन्मुक्त नामा भक्त करारी । समर्थें वर्छीनें फोंकिला वनांतरीं ।
माहा प्रसादे दिधला गिरिकंदरीं । कर्णावरूनि वर्छी गेलिया ॥५४॥
प्रेमळशेटि नामा भक्त भोळा । अकरा वर्षे नैवेद्य तेणें केला ।
शेवटीं सज्जनपर्वतीं गुप्त जाला । कोणसा न कळला कोणासी॥५५॥
अनंत नामा पचक्रोशी पदरीं । श्रीगुरुचरणीं निष्ठा वरी ।
उदंड समर्थपरमार्थ विस्तारी । उभय सतानें सृष्टीमध्यें ॥ ५६ ॥
बाळककृष्ण नामा वऱ्हाडदेशीं । चित्त समर्थचरणापासीं ।
सज्जनपर्वतीं श्रीगुरुभजनासी । **राम** नामा सेवक हरिकीर्तनासी ठेविला ॥
माहारुद्र नामा महंत । वऱ्हाडदेशीं संत श्रीमंत ।
समर्थकृपें जीव अंतवंत । मोक्षश्रिया आळंकृत तेणें केले ॥ ५८ ॥

यादव माधव नामा प्रयागवेणीच्या कानडी ।
समर्थ स्नानासी आणितांती आवडी ।
श्रीचरणामृताची ज्यासी अत्यत गोडी । आत्मलिंग स्नपनार्थे ॥ ५९ ॥
त्रिंबक नामा उपनाम गर्गेनि । ज्ञानवैराग्य केवळ वन्हि ।
दंडाराजपुरीप्रांतीं तळकोंकणीं । जगदोद्धार करितसे ॥ ६० ॥
हरिदास नामा गुरुदर्शनीं । सहनशीळ गुरुतैर्जनीं ।
उदंवरग्रामीं मारुतिअर्चनी । श्रीगुरुभजनीं विख्यात ॥ ६१ ॥
बाळकराम नामा छद सवाई । श्रीगुरुप्रताप वर्णी काहीं ।
उभय सतानें भक्तियुक्त पाहीं । श्रीरामसमर्थसकीर्तनीं ॥६२ ॥
जनार्दन नामा सुरतप्रातीं । समर्थकृपेची करी महती ।
जगदोद्धरण देखूनि सतीं । प्रेमें माथे डोलविले ॥ ६३ ॥
दामोदर नामा श्रीगुरुभजनीं । समर्थसप्रदाय चालवी जनीं ।
भक्तिज्ञानवैराग्यें विजनीं । देवगडप्रातीं विराजे ॥ ६४ ॥
श्रीधर नामा श्रीरामभजनी । श्रीगुरुसेवे संकीर्तनीं ।
कितेक जगोद्धार करीत जनीं । रामटेंकप्रातें विराजे ॥ ६५ ॥
गोविंद नामा येकनिष्ठ । श्रीगुरुसेवेमध्यें वरिष्ट ।
समर्थपरमार्थ विस्तारी उत्कट । गोमतप्रातीं विराजे ॥ ६६ ॥
वामन नामा र्‍हस्व येथें । वामन नाम ठेविलें समर्थे ।
श्रीगुरुचरणीं घाऊनी मन तें । विक्रम दाखवी परमार्थी ॥ ६७ ॥
भैरव नामा श्रीगुरुभक्त । भक्तिज्ञानवैराग्ययुक्त ।
जगदोद्धारक नित्य मुक्त । गोकर्णप्रातीं विराजे ॥ ६८ ॥
शिवराम नामा समर्थसगें । कितेक दिवस अतरंगें ।
पुढें पुढें जगदोद्धारणप्रसगें । तेलगणप्रातें आज्ञापिला ॥ ६९ ॥

---

१ दोन्ही प्रतींत "यादव" मागाहून लिहिलेलें आहे २ प्रथम "आणितसे" होतें त्याचें "आणितातीं" केलं आहे पण वाडात "आणितसे" च राहिलें आहे ३ स्नानार्थ ४ आडनाव आकारो ५ गुरूनां धाक दाखविल्यास, दोष काढल्यास ६ टेंगणा.

सदाशिव नामा महंत । कितेक उद्धरी जीवजंत ।
सगरप्रांत रायचुरप्रांत । समर्थकृपें उद्धरिला ॥ ७० ॥
शंकर नामा उदास मूर्ति । रुद्राक्ष धरितसे पुण्यकीर्ति ।
श्रीरामभजनीं सत्कीर्ति । श्रीरंगप्रांतीं विराजे ॥ ७१ ॥
राम नामा सामर्थ्यमूर्ति । श्रीरामनौमि उत्कट कीर्ति ।
ज्याचेनि कैवारें म्लेंछ संव्हारी मारुति । वेदरीं पाडी मदलसा[1] ॥७२॥
वेनिमाधव त्रिवेणीतीरीं । हरिचंद्र नामा अंतर्वेदिभीतरी ।
हरिवंस नामा गंगासागरीं । समर्थपरमार्थ वाढवितो ॥ ७३ ॥
रामकृष्ण नामा अयोध्यापुरीं । हरिकृष्ण नामा मथुरापुरीं ।
जयकृष्ण नामा मायापुरीं । समर्थपरमार्थ विस्तारितो ॥ ७४ ॥
रामचंद्र नामा कासीमध्यें । भगवंत नामा कांतीमध्यें ।
गंगाधर[2] नामा अवंतिकामध्यें । द्वारकेमध्यें हरि नामा ॥ ७५ ॥
दयाळ नामा बद्रिकेदारीं । विश्वंभर नामा सोरटीभीतरीं ।
रघुनाथ नामा उज्जनीपुरीं । गुरुभक्तमहिमा विस्तारितो ॥ ७६ ॥
ब्रह्मदास नामा अंकारीं । बह्वाळ नामा आउंढागिरीं ।
कोदंडराम नामा शेषाद्रिवरी । श्रीशैल्यशिखरीं विराजे ॥ ७७ ॥
गोपाळ नामा भीमाशंकरीं । मल्लारी नामा पर्यळीनगरीं ।
आनंद नामा घुष्मेश्वरीं । देवगिरीप्रांतीं राहातसे ॥ ७८ ॥
हनुमान नामा रामेश्वरीं । मारुतिदास मल्याळाभीतरीं ।
बलभीम नामा अनंतशयनांतरीं । गुरुभक्ति अत्यंत वाढविती ॥७९
अनंतकवी[3] सैह्याद्रिशिखरीं । समर्थप्रताप वाणी वैखरी ।
चक्रपाणी नामा विश्वामीतरीं । निस्पृह उदास फिरताहे ॥ ८० ॥
अनंतनामी जगदीश । आत्मारामस्वामि परेश ।
समर्थमहंत सावकाश । यथानुशक्ति वाखाणिले ॥ ८१ ॥

---

१ मंडपाच्या किंवा छताच्या मध्यभागाला मदलसा म्हणतात. २ 'गदाधर' पाठांत. ३ श्रीसमर्थांवरील याचें अष्टक प्रसिद्ध च आहे.

समर्थमहंत मागें ऐकिले श्रवणीं । त्याचे महंत येती अधिष्ठानीं ।
कांहीं सन्निध सेवेसी वर्तमानी । यथाकिंचित निवेदिजे ॥ ८२ ॥
महादेव नामा कोपिनीअनुष्ठानी ।
आनंत सारस्वत मारुतिअर्चनी ।
वेंकटेश नामा गुरुदेवमारुतरभजनी ।
केशव नामा महंत पारपत्यें ॥ ८३ ॥
चाफळीं केशवाची नदीतटरचना । नाना कार्यभागाची विरंचना ।
नाना राजकारण दीर्घसूचना । **जनार्दन** महाराष्ट्रयात्रा आणितसे॥८४॥
मुद्गल नामा राहे कल्याणभजनीं । **जगजीवन** तो जनीं विजनीं ।
आपा नामें महंत विदेशीं गुणकीर्तनीं । नासिकप्रातें विराजे ॥ ८५॥
आनंदद्वय वद्वधाराम । शिव कृष्ण बंधु शिवराम शाम ।
हरि मुरारी गोविंद कित्तेक नाम । परमार्थपंथें विचरती ॥ ८६ ॥
कल्याणरूप महंत सकळ । अधिष्ठाना भजती केवळ ।
निस्पृह उदास अमळ विमळ । निर्मळ निश्चळ सर्वदा ॥ ८७ ॥
त्रिंबकरंग रामरंग सबंधु सकीर्तनीं ।
राघव शिवराम दत्तात्रि खळितामिमानी ।
प्रसंग जाणते कथानुकीर्तनीं । रंग भरिती अद्भुत हे ॥ ८८ ॥
शिवरामरंगाची निवेदनी सेवा । यात्रा क्षीरापति निवेदी देवदेवा ।
प्रदक्षिणा कीर्तनीं विसरूनि देहभावा ।

गोविंद नामा समर्थपूजक । पूजाफळ लाभला अनन्य सेवक ।
मंत्रि वाकेनिविसाचा शुद्ध लेखक । वाके मोहरीर हजुरी ॥ ९१ ॥
छत्रें चामरें मोरछेल धारी । रुमाळ दीपिका वेत्र धारी ।
जीर्ण नूतन सेवक देवद्वारीं । बंदीजन स्वामी समर्थाचे ॥ ९२ ॥
समर्थस्वामीचीं महतसंतानें । असंख्य त्याचीं अभिधानें ।
नाना भूतभविष्यवर्तमानें । येती अधिष्ठानें पाहावया ॥ ९३ ॥
केशव नारायण माधव अंकित । गोविंद गोपाळ वासुदेव अच्युत ।
नृसिंह वामन त्रिविक्रम अनंत ।
श्रीधर दामोदर जनार्दन नामें ॥ ९४ ॥
हरिकृष्णनामें जयरामनामें । हरिहरनामें शिवरामनामें ।
आपुलाल्या वंशावळी सांगती संभ्रमें ।
सज्जनपर्वतामाझारी ॥ ९५ ॥
नाना देश भाषा नामें कितियेक । प्रल्हाद उद्धव पुंडलिक ।
हनुमाननामें पुण्यश्लोक । पुरुषोत्तम नामें पातले ॥ ९६ ॥
ककारादि क्षकारें नामें । अकारादि षोडश स्वरें संभ्रमें ।
माहापुरुष पातले अनुक्रमें । सज्जनगिरीमाझारी ॥ ९७ ॥
बाइयास्वामीचा गिरिधरनामा । निवर्गबंधूसी उदित निलनेमा ।
त्रिंबक येशवंत वळभीम प्रेमा । श्रीरामसमर्थसंकीर्तनीं ॥ ९८ ॥
ऐसीं भरतखंडीं समर्थमहंतमहिमानें । निवेदनें केलीं गिरिधरानें ।
पुढें शिष्यसंप्रदाई समर्थसतानें । विद्यमान समर्थें ऐकावीं ॥ ९९ ॥
इति श्रीसमर्थप्रतापग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ १०० ॥
समाप्त दशम ॥ १० ॥ जय जय राम ॥ छ ॥

॥ समास अकरावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णु । ब्रह्माण च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे । श्रीरामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा समर्थपरपरा महंत वर्तमानें । निवेदनें केली सेवकानें ।
आता शिष्यसंप्रदाई परत्र सतानें । निवेदन करणें सेवेसी ॥ १ ॥

समर्थपरपरावर्द्धमानें । साप्रत सागिजेती वर्तमानें ।
शिष्य परमार्थी समर्थसतानें । परत्रपावनें परिसिजे ॥ २ ॥

गणेशपंतीं रायगडीं पूजा केली । समर्थाआर्गी चाफळीं लोकीं देखिली ।
ज्याचे भक्तीसी सतमडळी मानवली । आश्चर्य गुरुभक्ताचें ॥ ३ ॥

मल्हादपंत केवळ रामउपासक । ज्याचे घरीं सादय श्रीरघुनायक ।
देव्हारांहूनि उठोनि लेंकुरासी देख ।
दधि दुग्ध तूप लोणी वाढिलें ॥ ४ ॥

रामचंद्र नीळकठ शिवराजअमात्य । अतिशय उत्सह करी नित्यनैमित्य ।
ज्याचीं वृंदावनें लोक नित्य । पराशरपर्वतीं पूजिताती ॥ ५ ॥

नानाजीपंतीं समर्थासी विनति केली । स्वामि परब्रह्मीं माया जाली ।
ऐसी कोण रे बोले बोली । इतुक्याचि वाक्यीं अनुग्रहो तया ॥ ६ ॥

रामकृष्ण सोऊ देवगिरिस्थानीं । समर्थासी प्रार्थिती आत्मभुवनीं ।
त्याच्या भक्तीसी कथाकीर्तनीं । समर्थ गेले दोहिंकडे ॥ ७ ॥

विश्वभरपत समर्थध्यानी । देशातरीं आठवी मूर्ति मनीं ।
ज्याच्या प्रीतीसी समर्थ उपवनीं । प्रगटूनि पूजा घेतली ॥ ८ ॥

विश्वासराय समर्थचितनीं । वाराणसीयात्रा धरूनि मनीं ।
अशिरिरीचें प्रकाश देखता आगणीं । माहायात्रे निघाला ॥ ९ ॥

१ महत म्हणने मठपति, ज्याना स्वतत्रपणें इतर शिष्य करण्याचा अधिकार असतो शिष्य म्हणने जो स्वत उद्धरला असतो परतु ज्याला मठ स्थापण्याचा किंवा इतराना मत्रोपदेश करण्याचा अधिकार नसतो २ सावकार ३ अशरीरिणी वाणी, आकाशवाणी

नारायणपंत विजयपुरीं । वंदीं असतां समर्थस्मरण करी ।
श्रृंखळा तोडोनि क्षणाभीतरी । श्रीरामनौमीसी मुहूर्तें आणिला ॥१०॥
नृसिंहराय नामा अधिकारी । चाफळीं देवाल्या प्रारंभ करी ।
राजचौकी बैसली असता द्वारीं । समर्थकार्यें चालवितसे ॥ ११ ॥
रायाजीपंत सज्जनगडसबनीस । समर्थसेवेसी रात्रिदिवस ।
समर्थ रागें निघता घेती समजानिस । त्याच्यां बोलीं सुबोली ॥१२॥
रंगनाथपंतें रात्रिभागीं । ब्रह्मारण्यीं अर्चिले समर्थयोगी ।
कल्याणमहंतासी प्रसाद वेगीं । समर्थें जेहा दिधले ॥ १३ ॥
कोनेरीपंत मल्हारीपंत भक्त भोळे ।
ज्याहिं मूळसाडे टाळ मृदांग वाजवित आणिले ।
समर्थ ऐकोनि भविष्य पुढील बोलिले ।
येथें हरिभक्त जन्मतिल निर्धारें ॥ १४ ॥
अंबाजी कोनेरीची हरिभक्तसतति । स्वामि कार्तिक पर्वी कांताप्रसूति ।
स्वमीं अखंड जिला तेजोन्मय मूर्ति दिसती ।
टाळ मृदांग वाजती हरिकीर्तनीं ॥ १५ ॥
समर्थांचा जामात वाईचा कात । श्रीगुरुभजनीं केवळ शांत ।
सर्वस्व अर्पी दानशीळ दात । **बाळकृष्णपंत** शाहापुरीं ॥ १६ ॥
समर्थउदरीं परत्र कन्या । वांई नामें प्रथम मान्या ।
वैराग्यदीक्षेत तडवेली धन्या । लेंकुरें समर्थें पुरिलीं उकर्डा ॥ १७ ॥
भरिलीं घरें समर्थें लुटिविलीं । सर्पवेटाळीं घरीं सोडिलीं ।
हेमभूषणें पाषाणें करीं तोडिलीं । कर्मपात्रें फोडिलीं किती वेळे ॥१८॥
आका नामें **चिमणाबाई** परम प्रेमळ ।
तीन रात्री सीतोदकीं ठेविली निश्चळ ।
अधिष्ठानीं राहिली केवळ । समाधि चरणीं घेतली ॥ १९ ॥

---

१ मसूर जवळचें शहापूर २ येथून शिष्यिणींचीं नावें लागलीं आयस्थान शहापूरच्या मठीवाईना दिलें आहे ३ (?) ४ आकाची समाधी श्रीसज्जनगडावर च आहे.

अंबिका नामें कोरान्नि विजयपुरीं । बातानतीं पातली कृष्णातीरीं ।
करवीरप्रांतीं हरिभक्ति वरी । शिष्यसंप्रदायें केली हो ॥ २० ॥
द्वारकाबाई परम उदास । समर्थचरणीं दृढ विश्वास ।
नाना ग्रंथ पुट ग्रंथ पाठ समास । अंतर्निष्ठ सर्वदा ॥ २१ ॥
नवाबाई राहे तापीतीरीं । अंतर्निष्ठ अध्यात्मज्ञान निवरी ।
उत्कट परमार्थ लोकीं विस्तारी । समर्थस्वामिप्रतापें ॥ २२ ॥
मनाबाई अध्यात्मश्रवणी । येकनिष्ठ श्रीगुरुचरणीं ।
वैराग्यशीळ अंतःकरणीं । जनसंग नावडे ॥ २३ ॥
आपाबाई संगीतकीर्तनी । कीर्तन करूं ह्मणे राजांगणीं ।
समर्थें वर्जिलें लौकिक जनीं । आपण कीर्तन ऐकिलें ॥ २४ ॥
अन्नपूर्णाबाई उद्धवमाता । गिरिधरगंहताची कांता ।
केवळ अंतर्निष्ठ समर्था । ध्यानीं मनीं आठवी ॥ २५ ॥
सखाबाईसी चाफळीं राहणें । वेराग्यशीळ अंतःकरणें ।
नाना वस्तु संग्रह करणें । श्रीरघुनाथयात्रेसाठीं ॥ २६ ॥
गंगाबाईसी हनुमानदर्शन । समर्थें येकांतभोजनीं दिल्हें जाण ।
काय स्वामी व्हानें पुसता आपण । जेविता हनुमान देखिले ॥ २७ ॥

गोदावाईचा सद्भाव केवळ । क्षीरीवरी शुंभारंदीचा जाला गुळ ।
समर्थे प्रचिव दाविली केवळ । शुमा सर्व हि गुळमेंटी ॥ २८ ॥
अंतावाई समर्थ उफर्डा जे पुरिली । धांत्रपिल्या ऐसी कृष्णेंत टाकिली ।
घाईची कन्या परम मान्य जाहाली । समर्थचरणीं पावली संस्थान ॥२९
कृष्णावाई अंध कन्या देवासी वाइली ।
समर्थे चांफळीं वाढविली देवळीं ।
डोळे उघडितां पुण्यपुरुषा लामली । एम केलें स्वानंदें ॥ ३० ॥
त्रियांसी कर्मदेहभर्तार गुरु । तयासी कासयासी व्हावे श्रीगुरु ।
ऐसें ह्मणाल तरी मोक्षार्थ सद्गुरु । बहुतां त्रियांही सेविले ॥ ३१ ॥
गार्गी मैत्रेयी ध्रुवमाता अरुंधती । लीला चूडाळा अनुसया देवहूति ।
सुलभा मदळसा उमा मिरा मुक्ता मैनावती । दंडवत शरण जाती समर्थीं॥
कौसल्या शरण श्रीरामातें । गुरुदेवपदीं येक पुत्र कन्या नातें ।
स्त्रीपुरुषें मायबापा ह्मणती सर्व देवातें । मामाजी हरिहरातें न ह्मणती॥
एवं दशपुत्रावरी येक कन्या । समर्थउदरीं निश्चमान्या ।
वैराग्यशीळ परम धन्या । गंगा गोदा सूर्योवरी ॥ ३४ ॥
वेणावाई मुख्य भक्ति संस्थान । सदा सर्वदा समर्थध्यान ।
वाहोक्षत्रीं समर्थासी जालें हनुमंतदर्शन । श्रीरामलिंगीं देवाल्यीं ते वेळीं ॥
पूर्वी पंचवटिकेसी श्रीसमर्थआज्ञें अनुष्ठानें केलीं ।
देवद्वारीं वांज निर्वाणीसी अक्रा निंबें आलीं ।
श्रीरामें अकरा दिवस येकेक सेवविलीं । अतिरद्रसंख्या परमार्थ दिधला ॥
दासबोधग्रंथराजश्रवणें मुमुक्षु लोक केला ।
श्रीगुरुचरणीं प्रात सेवेसी लाविला ।
गुरुत्वाचा दंभदाभा न धरिला । वेणी अनन्य श्रीचरणीं ॥ ३७ ॥
आक्कावाई मुथावाई । वाकुवाई भिमावाई ।
समर्थचरणासी लेंकुरें लाविलीं पाहीं । बाईसंतानें साक्षात्कारें ॥ ३८ ॥

---

१ शुमा=गोंवऱ्या. २ मेंटा=भेंडा, भेली.

समर्थे बाहोक्षत्रीं विचित्र केलें ।
कृष्णवेणीमध्यें वेणाबाईवस्त्र वाळवंटीं देखिलें ।
समर्थे स्वहस्तें त्रिभागूनि कंठीं घातलें । कंठमेखळा करूनियां ॥३९
उद्धवमहंतें पूजा जंव आणिली । तंव समर्थ आगीची पूजा विचित्र देखिले
वेणीपरंपरादीक्षा समर्थे स्वयें अंगिकारिली ।
आपण कंठमेखळा करूनिया ॥ ४० ॥
आकरा दिनस येक आगीं मेखळा राहे। उद्धव महंत अकरा दिवस वाट पाहे
समर्थपूजा मी कैं आतां लाहें । समर्थदेवें जाणितलें ॥ ४१ ॥
समर्थ ह्मणती उद्धवा वेणीवस्त्र ऐसें आहे ।
माझा मजला देवगृह अंगिकार करणें पाहे ।
उत्कट भक्ति येथें येकनिष्ठ राहे । यथार्थ स्वामी जगद्गुरु ॥ ४२ ॥
ह्मणोनी उद्धवमहंतें साष्टांग केलें नमन ।
मग अकरा दिवस माडिलें समर्थपूजन ।
नित्य येकेक नूतन गुरुदेवअर्चन । उत्कट वैभवें समर्पिलीं ॥ ४३ ॥
समर्थदेवें वेणाबाईसी वरदानें दिधलीं । सीतास्वयंवरें रामायणें वदविलीं
रामकथा ब्रह्मांड भेदूनि नेली । पैलिकडे समर्थें ॥ ४४ ॥
मंगलरामायणें छंदोरामायणें । संकेतरामायणें लवकुशरामायणें ।
सुंदररामायणें अब्दरामायणें । भाषारामायणें वदविलीं ॥ ४५ ॥
एवं वेणाबाईचें मुख्य आख्यान । निवेदन केलें वर्तमान ।
समर्थचरणीं वेणी त्रिवेणी विद्यमान । सज्जनपर्वतामाझारी ॥ ४६ ॥
मैरीचिक्षेत्रीं वेणाबाई संस्थान बाइयाबाई ।
तीन वर्षे तन्मयता समाधि देहीं ।
देहीं देहभान आहे कीं नाहीं । तीर्थपयपान केलें षण्मासें ॥ ४७ ॥

बाइयाबाईसी घुमारीदेहीं च श्रीरामें प्रसाद दिधला ।
दहीभात नैवेद्य दाविता तार्टी राम जेविला ।
हा कोण घो तार्टी जेवितो ह्मणता अदृश्य राम जाहाला ।
देवगृहामाझारीं ॥ ४८ ॥
मग व्यग्र जाहाल्या श्रीरामभक्ति ।
भौतिक दैवतें देव्हाराचीं राममंत्र जपता पळती ।
मग आपघर त्यागूनि बापघरीं केला वस्ति ।
श्रीगुरुसेवन केलें साक्षात्कारें ॥ ४९ ॥
हातीं पुस्तक उदास वना दृश्यमार्ग चुकतां ।
अदृश्य शून्य दरकुटीं पडतपडता ।
श्रीरामें हातीं धरूनि थोढिलें त्वरता । सगुण स्वरूपदेवें प्रगटिलें ॥५०॥
पीतांबरधारी दोघे सांवळे सुंदर गौरवर्णी ।
कोदंडपाणी मुकुट माथा कुंडलें कर्णी ।
सुमनगंधमाळा देव साठविले अंतःकर्णी ।
अभिवंदनें गुप्त जाले वरदायक ॥ ५१ ॥
ऐसें बाइयास्वामीचें दर्शनआख्यान । अंतर्बाह्य रामरूपें अखंड दर्शन ।
कितेक जीव उद्धरिले जाण । चौऱ्यासीं वर्षे परमार्थ केला ॥ ५२ ॥
तेथें गिरिधर त्रिवर्ग बंधूसीं शरण आला ।
श्रीगुरुदेवें श्रीचरणसेवेसी लाविला ।
निवृत्तिराम निवृत्तिधाम ग्रंथ वदविला । आत्मानुभवें वाक्यार्थे ॥ ५३ ॥
सर्व हि ग्रंथ समर्थाचे । स्तवनगर्भ श्रीदासबोधाचें ।
सेतुबंधक मर्कट नव्हती साचे । तथापि होती समर्थप्रतापें ॥ ५४ ॥
वेणाबाईपासूनि कितेक महंत जाले । उत्तरभूमीसी बहुधा गेले ।
त्रिवेणीं अंतर्वेदीं राहिले । अयोध्यासमीप करूनिया ॥ ५५ ॥

एवं शिष्यसमुदाय पुत्र कन्या संतानें ।
सतासी निवेदनें केलीं गिरिधरानें ।
पुढें अनंत शिष्यसप्रदायवर्तमाने । नियमान समर्थें ऐकिजे ॥ ५६ ॥
इति श्रीसमर्थप्रतापग्रथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु सत । आत्माराम परिसती ॥ ५७ ॥
समास ॥ ११ ॥ ७ ॥

॥ समास बारावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरम् ॥ १ ॥

समर्थस्वामी आदिपुरुष । अवतार सामर्थ्यें विशेष ।
अनत महत माहापुरुष । नियमान समर्थी जाणविले ॥ १ ॥
कित्तेक शिष्य सदाचारी । कित्तेक शिष्य राज्याधिकारी ।
कित्तेक शिष्य राज्यधारी । देशाधिकारी कित्तेक ॥ २ ॥
नाना पर्वतदुर्गी शिष्य केले । नाना भूमिदुर्गी शिष्य केले ।
नाना सिंधुदुर्गी शिष्य केले । सद्गुरुनाथसमर्थें ॥ ३ ॥
गुप्त प्रगट भरतखंडीं । माहापुरुष असती उदडी ।
यावन्मायाविस्तार ब्रह्मांडीं । तावत्परंपरा सामर्थ्यें ॥ ४ ॥
यावन्मायाब्रह्म आहे । यावत् ईश्वर कर्त्तार आहे ।
यावत् कार्याकारणकर्तृत्व आहे । तावत् परपरा परमार्थें ॥ ५ ॥
यावत् अवतार सगुण चरित्रें । यावत् निर्गुण तन्त्रयत्रें ।
तावत् परपरा मूळमत्रें । वाक्यें बोधिली समर्थदेवें ॥ ६ ॥

मुख्य समर्थापासूनि अनुगृहीत जाले । विख्यात महंत किंचित निवेदिले ।
महंती महंत कितेक वाढविले । असंख्यात संख्या असेना ॥ ८ ॥
नाना कंथा मेखळा द्रुमुंजी घालिती । नाना पर्णभक्षक पर्णे भक्षिती ।
समर्थग्रंथराजदासबोध सन्निध असती । भिक्षा दीक्षा उपासना ॥ ९ ॥
अनंत ब्रह्मांडी पुरुष जाले । अनंत ब्रह्मांडें व्यापूनि ठेले ।
अनंत ब्रह्मांडीं प्रगटले । जगदोद्धार करावया ॥ १० ॥
सद्गुरुसी शिष्य बहुत होती । श्रीगुरु शिष्यपापें नेणों लिंपती ।
ऐसें ह्मणाल तरी येथें सद्गुरु मारुति । विश्वपापें लिंपेना ॥ ११ ॥
विश्वाचा करावया उद्धार । समर्थ मारुति रुद्रावतार ।
तारक ब्रह्म मंत्रोद्धार । शिष्यपापें लिंपेना ॥ १२ ॥
परमार्थाची वाट समर्थे दाविली । शिष्यपरंपरा वाटे लाविली ।
शिष्यें वाट सोडोनि आडवाट धरिली । तरी श्रीगुरु पापें लिंपतिना ॥
जड मूढ पापी उद्धरिले । अनाधिकारी अधिकारी केले ।
केवळ पापी हि प्रस्तावले । उदास पंथ देखोनियां ॥ १४ ॥
गुरु दशक पंचक कोणाचे न लगती ।
नैराश संत साधु निस्पृह वर्तती ।
मंत्रविक्रय कोंहीं न करिती । भक्ति प्राधान्य उपदेशीं ॥ १५ ॥
तन मन धन तोंडें शिष्यें दिधलें । कोणाचें कोणें दिधलें घेतलें ।
सद्गुरु सर्वेश्वरीं ईश्वर वैभव अर्पिलें । गुरु शिष्य दोघे अलिप्त हो ॥
समर्थे अनंत शिष्य केले । हनुमानरूपें श्रीगुरु प्रगटले ।
श्रीराममंत्रें मंत्रोद्धार जाले । जगदोद्धारक गुरुमूर्ति ॥ १७ ॥
गुरुभक्त महंत रत्नमाळा विमळा । गुरुभक्त प्रेमें घालिती स्मरणरूप गळां ।
गुरुभक्तीच्या फांकती कीर्तिकीळा । विश्व प्रकाशें उजळलें ॥ १८ ॥
माहापुरुष श्रीगुरुभक्त । ऐकोनि अभक्त जाले सद्भक्त ।
संसारबंधनापासूनि मुक्त । सद्गुरुनाथप्रतापें ॥ १९ ॥

समर्थें कित्तेकांचे अन्याय क्षमिले । समर्थें कित्तेक सेवेसी लाविले ।
समर्थें कित्तेक महंत शाहाणे केले । संप्रदाय चालिले सृष्टीवरी ॥२०॥
संकल्प विकल्प शिष्यासी जाले । समर्थदेवें निःसंदेह केले ।
कांहीं शिष्य उन्मत्त देखिले । यथाकिंचित दुर्बुद्धि ॥ २१ ॥
मेघशाम नामा पीतांबरधारी । उत्तम चंदन लावी सर्वांग शरीरीं ।
येक्या वोटें समर्थी गुरुवंदन करी । सर्वांग स्फोटकें निमाला ॥ २२
संकल्प नामा समर्थशोधक । श्रीमंचकीं निद्रिस्थ देखे गुरुनायक ।
चैहूं मांचवीं ष्यारी धनुर्द्धारी मूर्ति संम्यक ।
देखतां मूर्छना पावला ॥ २३ ॥
विकल्प नामा ह्मणे स्वामी कैंचे अवतारी ।
सगट संत असती देहधारी ।
हनुमानरूप देखतां चंद्रगिरि । मूर्छना येऊनि डलंडला ॥ २४ ॥
संदेह नामा ह्मणे स्वामी जरी हनुमान । तरी कपाटें जातील भेदून
समर्थ वायोस्वरूप पावले अंतर्धान । संदेह सर्व मावळला ॥ २५ ॥
कितेकासी कळले सच्चिदानंद । कित्तेक भ्रांत जाले प्राणी मतिमंद ।
कित्तेकांसी थोळले परमानंद । तारक ब्रह्म चराचरीं ॥ २६ ॥
समर्थ कोणिह्मेक छळकें शोधूनि पाहिलें । वीस कपटनारेळ पुढें ठेविले ।
गुरुदेवें छळक आतिथ्यें पूजिले । मग नारेळें देरिलीं कुँकुंटें ॥ २७ ॥
समर्थें वागांत गलोलखेळ खेळतां । आंबा शुक मुक्त केला तत्वता ।
गुरुदेवें सजीव केला शुक मागुता । आजन्म जन्म घेऊनि पाईं असे ॥
समर्थांसी कोणिह्मेक मूर्खे गुप्त विनोद केले ।
समर्थें अति दुर्धर पोटीं गुणदोष घातले ।

वैदिक लोक कोण्हियेक युगधर्मवासी । चर्चा करिती गुरुदेवसेवनासी ।
अहंकार पोटशूळ उठिले तयासी । गुरुदेवतीर्थ स्वानंद जाले ॥३०॥
स्वधर्मे सद्गुरु अवमानिती । अधर्म युगधर्म गुरु करिती ।
भ्रांत लोक जन्मयोना फिरती । गुरुगातार्थ नेणती ॥ ३१ ॥
निष्काम स्वधर्मी मोक्षधर्मी लाविले । सकाम अधर्मी, युगधर्मी ठेविले ।
भावासारिखे सर्वेश्वर फळद्रूप जाले । सद्गुरुस्वामी समर्थ ॥ ३२ ॥
शूद्रवर्णे ब्राह्मणवर्ण बांधिले । ब्राह्मण शूद्रासी शरण गेले ।
गुरुशिष्य रविनंदनें पुरीसी नेले । ईश्वरआज्ञेप्रमाणें ॥ ३३ ॥
सर्वेश्वरआज्ञेचा वरिवार । ब्राह्मणें ब्राह्मणासी करणें नमस्कार ।
राम राम करणें हा अन्य विचार । सप्रदाईं नाहीं बोलिला ॥ ३४ ॥
समर्थे वदनभक्ति निरोपिली । अति लीनता सायोज्यवाट दाविली ।
कोठें वडें जनीं दिसोनि आलीं । अभ्युथ्थान अभिवंदन राहिलें ॥३५
समर्थे स्वस्थानीं महतासी पट्ट नाहीं दिधले ।
उदंड अधपट्ट लोकीं विस्तारिले ।
सृष्टीमध्यें वडि काहीं दिसोनि आले । कोणासी कोण्ही न मानिती ॥
समर्थाचें कारण येथें काहीं आहे । वेगळाले मोहरे इरेसीं घ तले पाहे ।
अभिमानें अहंकारें परमार्थ वाढलाहे । सद्गुरु समर्थ जाणती ॥ ३७ ॥
समर्थे महंत विस्तारिले । कथाधारी बहुत केले ।
कोठें मेखळामहिमान चालविती भले ।
कोठें गर्वी उदासी दिसताती ॥ ३८ ॥
उदास गर्वी लौकिकीं दिसे । परि अंतर काहीं अनारिसें ।
लोकासी उत्तमोत्तम दिसेल तसें । जनीजनार्दनीं वर्तावें ॥ ३९ ॥

---

१ गुरुला च दव मानून त्याची सवा करणें वाइट अशा चर्चा कलियुगधर्मप्रमाणें वैदिकांनीं चालविली २ सकळ धमामध्यें धर्म । स्वरूपीं राहावें हा स्वधर्म ॥ असला धम शिकविणाऱ्या सद्गुरूची उपेक्षा करून कलियुगधमानुसार सकाम अधर्म शिकविणारा गुरु करून मूढ लोक चौऱ्यायशी लक्ष योनी फिरतात ३ यमानें ४ पाट, गादी, पद पदवी ५ " वडि लाक ' असा पाठ बाडांत

देखिलें वर्तमान वार्तिकें लेहावें । समर्थदेवें सर्वांतर जाणावें ।
जनीजनार्दनीं महंतें मिळोनि जावें । सत्कीर्तीनें भरावें भूमंडळ ॥४०॥
नाना सफळित धरा समर्थकौलें । नाना परमार्थतरु वाढले कृपाजळें ।
कित्येकां भूमीसी कर्मपार्णा लागलें । कित्येक मातले तांबेरे ॥ ४१ ॥
कित्तेक मुलुकीं पिकें आलीं । कित्तेक मुलुकीं पिकें गेलीं ।
कित्तेक नापिकें सेतें जालीं । हिंसाळे पडले कित्तेक ॥ ४२ ॥
कित्तेक पिकाचीं कणसें ताठती । कितेक भारें आकल्या लवती ।
कित्तेक थोटें ताटें उभी ठाकती । पिकें नापिकें मुलुकामध्यें ॥४३॥
कितेक मुलुकीं डवगे डवगे पिकले । कितेक माल बहुमोलें विकले ।
समर्थांचे परमार्थटके फिटले । मुलुक लागले परलोकीं ॥ ४४ ॥
ज्ञानवृक्षाचीं थळें लागलीं । अभिमान पोरीनें कांहीं वाळलीं ।
कितेक मुलुकीं आत्मशर्करा पिकली । संतबंदरीं विकली बहुमोलें ॥
कित्तेक भूमीसी मातीची सोनि होती । सुवर्णदारवंडें नीचें कपाळा लागती ,
उंच माहाद्वारांतूनि अंबारीसहित हस्ति येती । भक्तिढाला लाऊनियां ॥
अनंत समर्थाच्या भक्तिढाला । फडकत चालिल्या अचाट आटोला ।
यहलोक परलोक वाक्यार्थ लिहिला । संत सज्जन परिसती ॥ ४७ ॥
एवं शिष्यसृष्टीचीं वर्तमानें । समुदाय संप्रदाय वर्द्धमानें ।
समर्थाचरणीं केलीं निवेदनें । विद्यमान स्वामी ऐकती ॥ ४८ ॥
पुढें श्रीरामसमर्थभोजनीं वर्तमान । संतसज्जनीं गिरिधर करील निवेदन ।
समर्थस्वामीचें महिमान । वाक्यें लिहिलीं परमार्थी ॥ ४९ ॥
इति श्रीसमर्थप्रतापग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ५० ॥
समास बारावा ॥ १२ ॥ जय जय राम ॥ ७ ॥

---

१ वार्त्तिकानें, वर्तमान लिहिणारानें. २ कौल=रयतेला दिलेलें अभयवचन. ३ तांबोरा=शेतावर पडणारा रोग. ४ (?) ५ डवगा=भरपूर पीक. ६ टका=कर. ७ पोरा=शेतांत उगवणारे गवत, कुंदा. ८ आत्मज्ञानरूपी शर्करा. ९ या ओवीचा अर्थ बरोबर लागत नाहीं. परमार्थ एक च परंतु कांहींकांचा जगविख्यात होतो व इतरांचा आपल्यापुरता च असतो, असा कांहीं भावार्थ दिसतो. ११ भक्तिमार्गाच्या गजढाला । चालविल्या आढला ॥.

॥ समास तेरावा ॥



॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वसिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागां शिष्यसमुदायसंप्रदायवर्तमानें । निवेदनें केलीं सेवकानें ।
आतां समर्थभोजनीं अनुसंधानें । संतसज्जनीं परिसावीं ॥ १ ॥

कोण्ही येक समईं महारण्यीं । श्रीरामजानकी वधुवरें दोन्हीं ।
समर्थांसी नैवेद्य करावया लागुनि । त्रिभुवनगृहस्थें वैसलीं ॥ २ ॥

सद्गुरुसमर्थे दोघें प्रकृतिपुरुषें देखिलीं ।
रघुवीर रघुवीर ह्मणोनि बोलाविलीं ।
भिक्षा आहे रे ह्मणोनि आक्षेपिलीं ।
ह्मणती भिक्षा अस्ति अस्ति रे समर्था ॥ ३ ॥

सप्या वाढा येगीं परमान्नें । रसीर न लाया घाला भोजनें ।
तुह्मांसी घडावीं ब्रह्मसंतर्पणें । ह्मणोनी अनिर्वचनें विसर्जिलीं ॥ ४ ॥

---

१ एवंदर श्रीसमर्थप्रतापात एकाचाला हा समास अत्यंत प्रिय वाटला, तर त्यांत काही दोष नाहीं, कारण, तो समास तसा गोड च आहे. श्रीसद्गुरुसमर्थ भोजनाला बसले असतां जानकीनें श्रीरामाला श्रीसमर्थांविषयीं जे क्लिष्ट प्रश्न विचारिले व त्यांचीं श्रीरामानें जीं उत्तरें दिलीं तीं एकांतांत वाचीन असतां ज्याचें अंत करण प्रेमभरानें उचंबळून येणार नाहीं असा वाचक विरळा ! विरळा तरी कां, असा वाचक या ग्रन्थाला कोठें आढळणार च नाहीं ! २ या समासांत असा प्रसंग वर्णिला आहे कीं, श्रीरामजानकी मांच्या ठिकाणीं सर्व ब्रह्मांडातील गृहस्थाश्रम एकवटला असून त्यांचेकडे श्रीसमर्थ भिक्षेला गेले. तेव्हां श्रीरामजानकींनीं त्यांचा सत्कार करून त्यांस भोजनास बसवून श्रीराम स्वतः अभिश्रवणास बसले. त्या-

तीर्थ कोणासी मी देत नाहीं । तपश्चर्येमध्यें राहीं ।
समर्था तुझ्या दर्शनें सर्व तीर्थें सेविलीं पाहीं ।
सुमनगंधमाळा धूप दीप जाले ॥ ५ ॥
सध्या वाढिलीं शुद्ध दिव्यान्नें । निर्मळ पाक पक्वान्नें ।
विशुद्ध शर्करा क्षीर परमान्नें । भात भक्ष वरान्नें कंथिकेसहित ॥ ६ ॥
सर्व शाक सर्व पाक । पंचामृत वाढिलें ठेविलें शुद्धोदक ।
येको विष्णु रूपें संकल्प सोडूनि सम्यक । जानकीनायक अभिश्रवणि ॥
आपोशन केलें समर्थें । जानकी देवी ह्मणे कांतातें ।
समर्थ कोण कोठील काय कैसे हो तुह्मातें । कळले आहेती काय जी ॥
सुखें पुसेसिना कां तूं वचनीं । दिसताती देवा अनिर्वचनी ।
भोजन संपतां चि बहुधा निरंजन वनीं । जातील नेणों समर्थ ॥ ९ ॥
समर्थासी कैसी पुसों मी तुह्माविणें । तुह्मा आधिन माझें सर्व जिणें ।
माहापुरुष कोण कैसे कोण जाणें । भोजनसमई हे बोलऊं नयेती॥१०
दिसताती मायात्यागी वैरागी । कोण जाणें कैसे वर्तती जगीं ।
तुमच्या आश्रयें मी करूनि सलगी । समर्थातें पुसतसें ॥ ११ ॥
बापा समर्था तूं कोण आहेसी । कांते अबोलण्यासी कां तूं बोलविसी ।
उत्तरप्रत्योत्तरेंविण यां माहांपुरुषांसी । चाड नाहीं निर्धारें ॥ १२ ॥
ऐसीं बोल्ती जव रामजानकी वधुवरें । तंव खुणा दाविलें श्रीगुरुसर्वेश्वरें ।
सांगा आपुल्या कांतेसी सत्योत्तरें । उत्तरप्रत्योत्तरें आह्मी श्रवण करूं ॥
जानकी ह्मणे माहापुरुषाची कोण हो स्थिति ।
कांते यांची दिसते आत्मस्थिति ।
देवा जी सांगा यांची कोणसी परोगती ।
प्रिये आत्मगती यांची दिसताहे ॥ १४ ॥

कोण हो यांची दिसते वृत्ति । यांची केवळ उदास वृत्ति ।
कैसी हो यांची व्यक्त मूर्ति । अमूर्त मूर्ति समर्थांची ॥ १५ ॥
कोण हो याची देह अवस्था । काते [1]वैदेह्यदेह उन्मनी अवस्था ।
कोठें हो यांची दिसते आस्था । शुद्ध परमार्थी आस्था दिसताहे ॥१६॥
स्वामि कोण हो याचें गाव । काते यासी नाहीं गाव शिव ।
कोण यो याचें नाव । नाम रूप नाडळे सर्वथा ॥ १७ ॥
दिसताती देवा देहधारी । काते केवळ लीळावतारी ।
बाह्य दिसती यो कर्मशरीरी । अंतर काहीं [2]अनारिसें ॥ १८ ॥
कोण यो याचें धाम । याचें केवळ परंधाम ।
कोठें यो यांचा विश्राम । आत्मारामनिरंजनीं ॥ १९ ॥
कोठें हो समर्थ असती । सर्वा सर्वत्र घटीं दिसती ।
कोणे स्थळीं हो याची वस्ति । निर्मळ निश्चळीं सर्वदां ॥ २० ॥
काय हो सर्वदा भक्षिती । काते सदैव परमान्न भक्षिती ।
कोण हो स्वरूप मनीं लक्षिती । अलक्ष लक्षिती परब्रह्म ॥ २१ ॥
माहापुरुषाचा कोण हो पंथ । याचा आकाशमार्गी गुप्त पंथ ।
कोण हो यांचा प्रांत । काते अंतप्रातासी अलिप्त हे ॥ २२ ॥
माहापुरुषाचें कोण हो वन । याचें केवळ आनंदवन ।
समर्थाचें कोण हो भुवन । सच्चिदानंद भुवन त्रिभुवन हें ॥ २३ ॥
समर्था याचें कोण हो स्थान । याचें सर्वा सर्वत्र सस्थान ।
कोणेकडे हो याचें प्रस्थान । [4]गगनगर्भनिरंजनीं ॥ २४ ॥
कोण हो याचा आनंद । काते याचा परमानंद ।
याचा कोण कैसा हो ब्रह्मानंद । सच्चिदानंद त्रिपुटीमंद ब्रह्मानंदीं ॥२५॥
सर्वेश्वरा माहापुरुषासी आहे किं निद्रा । यासी केवळ निश्चळ योगनिद्रा ।
याची कोण जी सांगा मुद्रा । [5]अगोचरी मुद्रा याची जानकि ॥ २६॥

१ जीवन्मुक्तता २ निराळें च ३ आकाशमार्गी गुप्त पथ । जाणती योगिये समर्थ । इतरास हा गुह्यार्थ । सहसा न कळे ॥ १दे, परमार्थमार्ग, ज्ञानमार्ग ४ गगन आहे गर्भांत ज्याच्या अशा परब्रह्माकडे ५ अभ्यासमुद्रा एकंदर चार आहेत, त्यांपैकीं अगोचरी एक मुद्रा आहे ह्या मुद्रेंत दृष्टि आकाशाकडे असते

माहापुरुषाचें कोण जी आसन । जानकि याचें सिंह्रासन ।
समर्थाचें कोण जी उपासन । श्रीहरिसकल्प उपासना ॥ २७ ॥
समर्थाचें कोण हें ध्यान । यासी केवळ श्रीगुरुध्यान ।
समर्थाचें कोण हो ज्ञान । शुद्ध विज्ञान परब्रह्म ॥ २८ ॥
समर्थाचा कोण मंत्र कोण यंत्र । तारक ब्रह्म मंत्र आत्मज्योति यंत्र ।
समर्थाचें कोण विधान तंत्र । नवविधा भजन विधान हें[3] ॥ २९ ॥
समर्थें आवाहन विसर्जन कैसें केलें । द्वय आवाहन करूनि विसर्जिलें
समर्थें आवर्ण काय जी मांडिलें । पिंड ब्रह्मांड आवर्णें ॥ ३० ॥
समर्थें कोण स्थापिली भक्ति मुक्ति । ऐक्यभक्ति सायोज्यमुक्ति ।
समर्थें समाधि कोण वो स्थापिती । सहज समाधि समाधानी ॥ ३१ ॥
समर्थें मानिली कोण हो माया । येथें बोलेल ते चि माया ।
काय जी बोलता श्रीरामराया । यथार्थ बोलतों आह्मी मायाब्रह्में ॥३२॥
समर्थ बोलती कीं न बोलती । सर्वेश्वररूपें अनुवादती ।
आपुलें समाधान काहीं देवा सांगती । अधिकारें कथिती शिष्यवर्गा ॥
समर्थांचा कोण हो मठ । अवघा ब्रह्मांड याचा मठ ।
तरी हि तरी हि याचा सांगा मूळ मठ । विश्रांतिमठ परमेष्ठीं ॥ ३४ ॥

जगदीश्वरा यांचा कोण जी आश्रम। समर्थे केला चि नाहीं गृहस्थाश्रम।
तन्हि तन्हि याचा कोण यो आश्रम । ब्रह्मचर्याश्रम धगधगीतु ॥३५॥
देवा ऐसें हो याचें स्वरूपदर्शन । काते सर्वां सर्वत्र सदर्शन ।
याचें कोठें हो ध्यानें नित्य नेमें दर्शन । सज्जनगिरीगांशारी ॥ ३६ ॥
समर्थांसी पुसतें मी काहीं । समर्थे आश्रम का अगिकारिला नाहीं ।
समर्थ हनुमान अवतार सत्य पाहीं । ब्रह्मचर्याश्रम समर्थांचा ॥ ३७ ॥
देवा तुह्मी गृहस्थाश्रम अगिकारिले । काते तरि हे समर्थांसी नैनेच जाहाले।
स्वामि ऐसें चि अखड नैनेच पाहिजेता घडले ।
काते सर्वां सर्वत्र घडतील ब्रह्माडोदरीं ॥ ३८ ॥
ऐसें जानकीदेवीनें जें जें पुसिलें । तें तें श्रीरामें सागितलें ।
तव समर्थाचें भोजन जाले । अभिश्रयण केलें जगदीश्वरें ॥ ३९ ॥
समर्थे केलें शुद्धोदक प्राशन । समर्थे केलें उत्तर शुद्ध आच्मन ।
निर्मळ निर्मळाचें करोद्वर्तन । मुखीं मुखशुद्धि गुळोळ्या मुखशुद्धि ॥४०
मग समर्थांचीं शतपदी गमनें । अनिर्वचनीय आशिर्वचनें ।
समर्थ दिसताती बहुधा ध्यानस्थ मनें । आनदवनप्रस्थानी ॥ ४१ ॥
त्रयोदशवर्णी त्रयोदशगुणी । जानकीकातें तांबुल दिधला तत्क्षणीं ।
उदकपात्रें जेथील तेथें विसर्जन करूनि ।
समर्थ तारकपाणी वेगीं निवाले ॥ ४२ ॥
मग उच्छिष्ट पात्रें जों काढिलीं। तों येकसरें लक्षानुलक्ष पात्रें निघालीं
तीं कोठें ह्मणाल काय हें जाहालीं । सतसुखपात्रें सृष्टीवरी ॥ ४३ ॥

ऐसें समर्थसद्गुरूचें ब्रह्मभोजन । शेष पात्रें सत्पात्रें सतसज्जन ।
त्याचें घडलिया अनन्य भजन । सध्या अमृतभोजन सुमनशैय्या ॥४४॥
एव जानकीकार्ते भक्ति वेणीसी सागितलें ।
वेणाबाईहिं आइया सस्थानीं निरोपिलें ।
आइयास्वामीहिं सेवकासी कथिलें । सेवकें लिहिलें यथार्थ हो ॥ ४५ ॥
विशेष समर्थें स्वमुखें वेणाबाईसी कथिलें ।
जानकीकार्ते ब्रह्मारण्यीं परमान्न वाढिलें ।
आपण उभयता हि अभिश्रनेंण केलें ।
येणें श्रवणमननें उद्धारू जैनीं ॥ ४६ ॥
मनीची जीवीची गोष्टी यथार्थ । भक्ति वेणीसी सागती समर्थ ।
का जे श्रीरामउपासकापासीं गुह्यार्थ । आत्माराम निरोपिती ॥ ४७ ॥
वेणाबाईसी साक्षात्कार जाला । समर्थापासीं सध्या सांगितला ।
स्वामि त्रिभुवनगृहस्थ येक स्वप्नीं देखिला । जनयाना वाटे लावितसे ॥
समर्थाचीं शरणागतें पृथ्वीवरी वर्तलीं ।
साफल्या निजवल्या नदीपार तेणे केलीं ।
पुढें निर्मळ निश्चळ स्वरूप स्थिति देखिली ।
तया तेजासी उपमा नाहीं ॥ ४९ ॥

समर्थ ह्मणती माझी हे चि श्रीरामउपासना ।
शरणागतासी पाववी निरंजना ।
पुढें वेणागिरिधर सांगेल ब्रह्मभोजना । संत सज्जन परिसती ॥ ५० ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ५१ ॥
समास तेरावा ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥

॥ समास चवदावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायण विष्णु ब्रह्माण च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीराम मारुति वंदे रामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागां समर्थांचें ब्रह्मारण्यीं ब्रह्मभोजन । सेवकें केलें निवेदन ।
आतां समर्थें पगतासी घेऊन निश्चजन । केलें भोजन ऐका हो ॥१॥
कोण्हीयेक कृष्णातारीं करजग्रामीं । भिक्षाहारी पातले वैराग्यशीळ स्वामी ।
धन्य धन्य ते पुण्य भूमि । सर्वांसी आमंत्रणें दिधलीं समर्थें ॥ २ ॥
आमुच्या घरासी तुह्मा भोजनासी यावें ।
ऐसें सर्वी सर्वत्र बोलिलें गुरुदेवें ।
कोणे स्थळीं आह्मी भोजनासी यावें । कोण्ही न पुसिलें समर्था ॥३॥
सर्वात्मा राम सर्वांतरीं । कौतुक दाविता चराचरीं ।
तीन प्रहर संपूर्ण लोटती तनरि । राहिले गिरिकंदरीं समर्थ ॥ ४ ॥
ह्मणती लोक असताळ भुकेले । ह्मणोनि समर्थ धांवोनि आले ।
चला चला रे स्नानें करा वेदिष्टे । भोजनासी उशीर जाला तुह्मा ॥५॥
संत सज्जन तेथें रमावल्लभदास । आणखी कित्येक समर्थदास ।
स्नानें करविलीं वहुतांस । ऐत येक ब्राह्मण मिळाले ॥ ६ ॥

---

१ परब्रह्म २ सत्वर, लवकर ३ "समस्ताग" असा पाठ बाहान

ब्रह्मविणें रुद्रविणें ताळा तंबुरे घेतले ।
समर्थ सोवळे चि नगरात भिक्षेसी चालिले ।
सुंदर सडे बिदींस ठोकीं घालविले । दिव्य रंगमाळा रेखाटिल्या ॥ ७॥
घरोघरीं स्वयंपाका निघाल्या शुद्धमति सोवळ्या ।
सामग्री आइती घाल्ति धुतवस्त्रा योवळ्या ।
नगरांत संपूर्ण चुली पेटविल्या । कथाभिक्षा मिरवे समर्थाची ॥ ८ ॥
कोणे घरीचीं वर्णें उतरलीं । कोणे घरीचीं पुर्णें वाटिलीं ।
सर्वा सर्वत्र येकेक अन्नें निर्माण केली । माधुकरी मिरवत स्वामीची ॥
जयजयकारें कथाकीर्तनें करिती । मागें अन्नब्रह्मपात्रें संपूर्ण चालती ।
सर्व शाक सर्व पाक दोनी मुहूर्तीं । नदीतीरीं आणिला समर्थें ॥१०॥
द्रोण पानें पत्रावळी । ब्राह्मणाच्या वैसविल्या वोळी ।
माहुलीसंगमीची विप्रमंडळी आली । संत ऋषी ब्राह्मण पातले ॥११॥
वाढणें इकडे चाली लागली । तिकडे तीर्थं घेऊनि पूजनें जालीं ।
सर्वी सर्वात्मा विश्वरूप डोळीं । धूपदीपावळि उजळिल्या ॥ १२ ॥
संतमहंतीं आश्चर्य केलें । भिक्षाकौतुक ऐसें कोठें नव्हतें वर्तलें ।
तें तें येथें समर्थें दाविलें । आकाराशें पात्र बेसलें पंगती ॥ १३ ॥
भक्तजनीं येको विष्णु घेऊनि स्वानंदे । संकल्प सोडिले ब्रह्मानंदें ।
संत सज्जन परमानंदें । ब्रह्मभोजनीं तत्पर हो ॥ १४ ॥
धाहान थोर दुबळीं पावलीं । गावजेवण सकळ सकळीं ।
अन्नें पुरवलीं आळमोळीं । केली चहपाळी पंचामृतें ॥ १५ ॥
कामधेनु भिक्षाभोजन । तृप्त जाले संत सज्जन ।
जिकडे तिकडे तृप्त संपूर्ण । समर्थसद्गुरुपगति ॥ १६ ॥
भोजनें जालीं अपरान्ह वेळीं । तांबुल दक्षिणा स्वरकल्लोळीं ।
शुद्ध पात्रें धोऊनि वरासी पाठविलीं । संध्यावंदनें केलीं समर्थें ॥१७॥

ज
ते

आजी कथाप्रसग ह्मणोनि समर्थ बोलिले ।
पाहत पाहता अदृश्य जाले ।
लोकीं नगरात मडप दिधले । मध्यरात्रीं प्रगटले कथेमध्यें ॥ १८ ॥
मग अद्भुत कीर्तनें तेथें जालीं । निरपम उपमा सुखसीमा फावली ।
वैराटनगराची अपार सुमनें आलीं । समर्थपूजेकारणें ॥ १९ ॥
येक माश घरोघरीं समाराधना । कथानुकीर्तनें दीपाराधना ।
दिवसा समर्थ सेविती निरजन वना । मध्य रात्रीं प्रगटती कथेमध्यें ॥
जगदोद्धारक पुण्यमूर्ति । हनुमान अवतार उत्कट कीर्ति ।
काय वदवेल वाचास्फूर्ति । समर्थभिक्षाकौतुक निवेदिलें ॥ २१ ॥
वेणीगिरिधरें वेणाबाईमुखें ऐकिलें । समर्थभोजन निरोपण केलें ।
सतसज्जनें अवधान दिधलें । पाहिजे पुढें कृष्णातीरीं ॥ २२ ॥
कोण्हीयेक समई चाफळीं उछह जाले । समर्थ निरजन वनीं निघाले ।
लोकाचे हेत समर्थापासीं राहिले । समर्थासी नैवेद्य केलें नाहीं ॥२३॥
वेणाबाईसी दशमीचें आत्मपारणें दिधलें । लोकाचें आर्त पाहिजे पुरविलें ।
समर्थें कौतुक विचित्र केलें । चें हेगावीचे अवराईमाजी ॥ २४ ॥
समस्ताचीं आमत्रणें घेतलीं । बागेमध्यें बैडें उच टाकिलीं ।
येकातस्थळें गुरुदेवें निर्मिलीं । पात्रें सर्व हि आणविलीं वाढोनिया ॥२५॥
समस्तानीं सकल्प सोडिले । हरिसकल्प अवघे केले ।
येकात राम समर्थ जेविले । हनुमानरूपें सर्वत्र हो ॥ २६ ॥
कोण्हीयेकाहि वाडाआडोनि समर्थ पाहिले ।
तव पात्रोंपात्र हनुमान देखिले ।
तात्काळ त्याचें नेत्र मद जाले । मग तीर्थें धुवनिलें समर्थें ॥ २७ ॥
दिव्य तेज नेत्रासी आलें । सर्वी सर्वत्र यात्रेसी कळलें ।
समर्थें भोजनकौतुक विचित्र केलें । काय ह्मणानि वर्णावें ॥ २८ ॥
ऐका कोण्ही येक कृष्णातीरीं वरुणग्रामीं । समर्थ पातले सद्गुरुस्वामी ।

समस्तांची येक अवस्था । समस्तांची येक आस्था ।
आतां कैसी करावी व्यवस्था । समर्थस्वामी विचारिती ॥ ३० ॥
आक्का घरीचीं आमंत्रणें घेतलीं ।
येकाचीं येकासी कळों नाहीं दिधलीं ।
घरोघरीं पुर्णे वर्णें घातलीं । बोलावणीं आलीं मार्गे पुढें ॥ ३१ ॥
समर्थें येका दुबळ्या भक्तांसी लाभ दिधले ।
तक्र आंबिल जेऊनि स्वानंदें बैसले ।
इकडे घरोघरीं आक्का ठाईं गेले । श्रीहनुमानस्वामी समर्थ ॥ ३२ ॥
ज्या त्यांसी वाटे समर्थ आपुलें घरीं । येकांतभोजनें सारिती बरीं ।
तांबुल घेताती मंचकावरी । सुमनशैय्या पादसंव्हनें ॥ ३३ ॥
मुख्य प्राणनाथ निधान । समर्थस्वामीचें रूप महिमान ।
भाविकांसी भावासारिखा देव फळद्रूप आपण ।
संकल्प विकल्प जाण न धरावा ॥ ३४ ॥
ऐका कोण्हीयेक उद्धवनामा बाळक । समर्थस्वामीचा लडिवाळ सेवक ।
समर्थासी आमंत्रणें संम्यक । सागता जाला जननीमुखे ॥ ३५ ॥
जननी ह्मणे सेवक येक वासुदेवबावा ।
समर्थपंगतीसी महंत असावा ।
उद्धवबाळक ह्मणे माझा उद्धवबावा ।
तो हि सागे वा अवश्य ॥ ३६ ॥
हनुमानपुढें समुदाव लांबला । समर्थासी भोजनीं उशीर जाला ।
समर्थ ह्मणताती रे उद्धवा समस्ताला । देयीं अनुक्रमें आमत्रणें ॥३७॥
जितुकी शाहापुरीं यात्रा मिळाली । तितुक्यास समर्थें आमत्रणें देवविलीं ।
उद्धवजननी विस्मयें समर्थचित्तनीं बैसली ।
कर्ता भोक्ता श्रीराम ह्मणे ॥ ३८ ॥
समर्थें दुबळ्याचें करेणेर साजिरें केलें । ठाईं ठाईं अन्न देवें करविलें ।
मसुरग्रामीहूनि पाहिजे तें आणाविलें । महस्लेक पात्र बैसलें पगती ॥

१ तरी हा श्लोकाचा भावार्थ । भाविका देव यथार्थ । अन्यत्र कल्पना वेर्थ । कुतर्कांची ॥ असें च श्रीरामर्थाचे हि सांगणें आहे. २ अदण, करणी. ३ शहापुरापासून पाऊण कोस मसूर आहे.

देवाब्राह्मणाची पूजा करूनि यथीं ।
संकल्प सोडविला उद्धवबाळकाकरवीं ।
तुझी समाराधना जाण रे तू जीवीं । कर्ता भोक्ता सर्वेश्वर ॥ ४० ॥
एवं न सांगोनि समर्थे सांगितलें । न बोलोनि समर्थे बोलिलें ।
येकाकी येकांतभोजन यास्तव स्थापिलें ।
समुदाय विस्तीर्ण ह्मणोनिया ॥ ४२ ॥
कोणासी पंगतीसी न करावा आवडी निवडी ।
येक चि अवघां परमार्थघडी ।
अवघीं लेकुरें आपुलीं ऐक्यत्वें रोकडीं । अधिकारपरत्वें भिन्न भिन्न ॥
समर्थस्वामी सर्वांतरीं अभिन्न । येकांत भोजन करितां जाण ।
श्रीहनुमानरूपें लोकांसी दर्शन । पुण्यवंतांसी जालें हो ॥ ४३ ॥
प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष श्रीगुरुदर्शनें । अधिकाअधिक सद्दर्शने ।
जैसीं जैसीं श्रीगुरुवचनें । तैसीं तैसीं सुखकारी ॥ ४४ ॥
मूढ जन ह्मणती देहधारी । सुबुद्धिमान ह्मणती अवतारी ।
समर्थाची समर्थ जाणती थोरी । संतसज्जन यथार्थ ॥ ४५ ॥
ह्मणोनि संतसंगतीसी राहावें । श्रीगुरुदर्शन अखंड घ्यावें ।
नाना अन्नभोजनीं संतृप्त व्हावें । तीर्थप्रसाद पंगती ॥ ४६ ॥
जयासी जाली संतसंगती । तयासी च लाभली समर्थपंगती ।
कर्मानुसार प्राणी रंगती । प्रपंचीं अथवा परमार्थी ॥ ४७ ॥
एवं समर्थस्वामीचा परमार्थ । श्रीगुरुचरणीं दृढ भावार्थ ।
वेणीगिरिधर भोजनवाक्यें यथार्थ । संतचरणीं निवेदी ॥ ४८ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ४९ ॥
समास चौदावा ॥ १४ ॥ जय जय राम ॥

---

१ श्रीसमर्थ दिवसातून एकदा च जेवत

॥ समास पंधरावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागां समर्थांचीं ब्रह्मभोजनें । नाना प्रकारें केलीं निवेदनें ।
मागुती कित्तेक समर्थभोजनें । निवेदन करणें सेवेसी ॥ १ ॥
कोण्ही येक दिवसीं प्रेमसद्भावें । वेणाबाईनें प्रार्थिलें जें श्रीगुरुदेवें ।
आजी विजयादशमीसी उत्तर भोजन अगत्य करावें ।
लडिवाळपणें विनवितसे ॥ २ ॥
मज शरणागताच्या बोलें । समर्थें मागें मौन विसर्जन केलें ।
तीन प्रहर पत्रार्थें कार्य चालविलें । बाहो क्षत्रीं देवाळयीं ॥ ३ ॥
समर्थ ह्मणती देवगृहीं द्विवार भोजन तरी होईल ।
जरी ब्रह्मानुसंधानी पाक घडोनि येईल ।
अवश्य ह्मणोनि पंचचुली चेतविले आवेल ।
पंचतत्वपात्रें भरूनि ठेविलीं ॥ ४ ॥
जड प्रकृतिपात्रें चैतन्य शुद्ध अन्न । ज्ञान विज्ञान विशुद्ध परमान्न ।
विमळ बोधाग्नितेजें दिव्यान्न । निर्मळ पाक पक्वान्न सिद्ध जाले ॥ ५ ॥
तत्त्वमसि वाक्य त्रिवेणी । ब्रह्मानुसंधानी गुरुकृपा वेणी ।
शुद्ध अध्यात्मविद्यानिरूपणी । अगोचरीमुद्रा अलक्षीं वैसे ॥ ६ ॥

उत्तर सिध्यात समर्थभोजन । प्रसाद लाभती सतसज्जन ।
माहात्म्य वेणी स्वानुभूति आपण । अनन्य मिळणी परब्रह्मीं ॥ ९ ॥
सद्गुरुनाथाचें आत्मभोजन । शेष प्रसाद लाधले सुबुद्ध जन ।
जनामध्यें जे का सज्जन । येकातभोजनीं प्रवेशले ॥ १० ॥
सद्गुरुनार्थे शुद्ध केला गुळोंला । स्वानंद उदकें खळाळा ।
गुरुमुखीं मुखशुद्धीचा सोहळा । त्रयोदशवर्णि*तांबुल जाले ॥ ११ ॥
नित्य निरंजन अति मृद शैय्या । श्रीपादसव्हन श्रीगुरुराया ।
वेणीगिरिधर लागोनि नित्य पाया । उद्घार त्रिवेणी संकीर्तनी ॥ १२ ॥
आता कल्याणमहतें प्रात काळीं नैवेद्य केलें ।
समर्थे कल्याण महत परीक्षिले ।
घोर वनीं श्रीगुरुनाथ टाकूनि गेले । अस्तमान पावले दिवाकर ॥१३॥
मग अन्नपात्रें बाधोन शुद्ध धोत्रीं ।
घोर वनीं चालिला कल्याण महत रात्रीं ।
पुढें माया काहिनों नदी पूर्णपात्रीं । कल्याणनामा उतरला ॥ १४ ॥
पुढें वनौकें भिल्ल धनुर्धारी । निघा चुव्या घेऊनि दोघे करीं ।
समर्थाची शुद्धि दाविती वनांतरीं । समर्थ दाऊनि गुप्त जाले ॥ १५ ॥
अगोचर अदृश्य स्वामी देखिले । कल्याणसेवकें अभिनंदिले ।
आनंदें ब्रह्मगोळ पूर्ण भरले । दिव्यान्नपात्रें समर्पिलीं ॥ १६ ॥
साहा प्रहराचीं सव्यंजनपात्रें देखिलीं ।
समर्थे स्वहस्तें वाढानि घेतलीं ।
ब्रह्मांडापैलिकडे शेषपात्रें झुगारिलीं ।
कल्याणनामा उभा मुखनम्रें ॥ १७ ॥
समर्थाचें आत्मभाजन जालें । मुखशुद्धि तांबुल कल्याणें दिधलें ।
समर्थशेषपात्रीं जों वाधूनि पाहिलें ।
तों शेष ना पात्रें दिसेतिना दृष्टी ॥ १८ ॥

सद्गुरनाथजी बोलती हास्यवेंगें ।
कल्याणा परलोकासी गेलीं तीं सत्पात्रें ।
वैकुंठ कैळास सत्यलोक पाउलीं चर्मनेत्रें ।
पुन्हा आता दृष्टिं दिसेतिना ॥ १९ ॥
कल्याणनामा ह्मणे जी धन्य आह्मी । नेवेद्यनिवेदन केला समर्थस्वामी ।
आतां शयनाकारणें केवळ भूमि ।
कथा मेखळा मात्र आथुरिली ॥ २० ॥
अंधकारें भूगोळ बाहेरी कोंदाटले । समर्थ स्वयप्रकाश अंतरीं दाटले ।
स्वामी पैल येक उजाळे पर्वतातळीं वाटले ।
कोण देवभक्त आले दर्शनासी ॥ २१ ॥
दर्शनासी आले असतील रगनाथपत ।
समर्थ बोलिले तव चढले पर्वत ।
दिवट्या हिलाल थाट लखलखित । सहस्र पदाति समागमें ॥ २२ ॥
कनाता पडदे पलग समया । नाना पुष्पें फळें सपर्यां श्रीगुरराया ।
येऊनि लागले सत्वर सद्गुरुपाया । अर्चन केलें समर्थांचें ॥ २३ ॥
कर्पूर केळें सोनकेळें सध्या थिजलीं घृतें ।
दध्यें दुग्धें शर्करा सीतळामृतें ।
समर्थें सेविलीं स्वइछा किंचितें ।

ऐसे सेवक ऐसे स्वामी । संत सज्जन वाक्यें ऐकतसां तुह्मी ।
वेणीगिरिधर वाक्यार्थी आह्मी । जाहाले वर्तमान लिहिनसों ॥ २८ ॥
कोण्हीयेक समई दर्शनासी आला करारी भक्त ।
समर्थे वर्नीनें कोकिला जीवन्मुक्त ।
नवल त्याचा प्रेमा अविमुक्त । कर्णावरूनि वर्नी गेली ॥ २९ ॥
वर्नी तिकडे भूमीसी रतलो । येथें करारभक्ताची मिठी पाईं पडिली ।
पोटीसीं धरूनि समर्थ ह्मणती रे धन्य तुह्मी मारुली ।
साग आपुली वर्तमानें ॥ ३० ॥
देवा रायगडासी गेलों होतों स्वामी ।
शंभरी होन भिक्षा देवविली तुह्मी ।
समर्थो नेतो मी गृहस्थाश्रमी । मातुश्रीकरीं धारया ॥ ३१ ॥
बापा आजी रे माझे घरीं तू जेविसी ।
किंवा मजला आपुल्या घरासी नेसी ।
स्वामि प्रसाद सेवीन पायांपाशीं । या घेर ब्रह्मारण्यामध्यें ॥ ३२ ॥
सगें घेतला जीवन्मुक्तनामा । पाषाण उलथून काढिला सर्व सामा ।
स्वयपाक करविला उत्तमोत्तमा । घोर दर्कुटीमाझारी ॥ ३३ ॥
समर्थ ह्मणती रे अनधारी । साक्ष भोजन पाहिजे वनातरीं ।
पैल सात ब्राह्मण दिसती कड्यावरी । घोनपानिपाणि बोलाविले ॥३४॥
अक्षोभ सरोवरीं समर्थे केली साग पूजा ।
याहिर बलभीमसूर्ति आणिली बोजा ।
देव ब्राह्मण सेवकेसी समर्थ जेविले गजगजा ।
जीवन्मुक्त तांबुल देतसे ॥ ३५ ॥
समर्थे सात होन सेवकाचे जवळा घेतले ।
सात होन सप्तऋषीसी दक्षणेसा दिधले ।

मग समर्थे मोठें कौतुक दर्शन दाखविलें ।
वर्छीपाणीनें सीघ्रं उड्डाण केलें ।
नेणों हनुमानकिरोंण गगनांत गेलें ।
विस्मय समाधि लागली जीवन्मुक्ता ॥ ३७ ॥
अस्तमाना दिवाकर चालिला ।
मग जीवन्मुक्तनामा चांफळासी आला ।
साध्यांत वाक्यार्थ गिरिधरें लिहिलें ।
समर्थभोजन चरित्र ऐसें ॥ ३८ ॥
ऐका कोण्हीयेक प्रेमळसेटीनामा सद्भावें ।
समर्थासी नैवेद्य आणी प्रेमभावें ।
प्रतिवार्षिक संचितार्थ निवेदावें । माहा प्रेमें करूनियां ॥ ३९ ॥
परम वृद्ध मुखांत नाहीं येक दांत ।
सर्व सामग्री बांधोनी आणिताहे पोत्यांत ।
सज्जनगड चढे चहुं प्रहरात ।
द्दुर्मुजी वस्त्र निशाण लाऊनियां ॥ ४० ॥
स्वामि प्रेमळसेटीनामा आला दर्शनासी ।
समर्थ येकांतीं दर्शन देती त्यांसी ।
येतां चि पुसे वेणाबाईसी ।
सांग नैवेद्य आपुला करावया ॥ ४१ ॥
वेणाबाईनें समर्थदर्शना यावें । तेव्हां प्रेमळशेटीनें
समर्थापुढें तत्वपोतें ठेवावें । तत्वें करावी निवेदनें ॥ ४२ ॥

सात पांच भात दोनी चारी वर्णे पुर्णे ।
दाहा वीस शाक पेळने गोधूम धान्यादि चुर्णें ।
पञ्चामृत केळें फळें दक्षणा पुगीफळें श्रीनागपर्णे ।
दोनी पचे प्रावर्णें श्रीमुद्रा बोली ॥ ४३ ॥
वेणाबाईनें यथासांग अन्न रुचिकर करावें ।
समर्थांसी येकांतीं सपूर्ण पात्रीं वाढावें ।
प्रेमळशेटीनें क्षणक्षणा येऊनि स्वामीसी पुसावें ।
सर्व तत्वें देवा निवेदनें जावीं कि ॥ ४४ ॥
समर्थे सर्व तत्वें सागावीं नामें घेऊन ।
विश्रांती करावी प्रेमळशेटीचा नैवेद्य जेऊन ।
गुरुउच्छिष्टभोजन करितसे श्रीपात्र नेऊन ।
पाहे पदार्थ सेऊन प्रत्ययो यावया ॥ ४५ ॥
मचकातळीं बैसोनि पादसंव्हन करी ।
तत्वाचें तत्व निवेदन मनीं विवरी ।
आत्मनिवेदनी योगनिद्रा लागता बरी ।
गुरुआज्ञा घेऊनि क्षडकरी पुनर्दर्शन ह्मणे ॥ ४६ ॥
ऐसा अकरा वर्षे नैवेद्य निवेदन केला ।
मग प्रेमळशेटी सज्जनगडीं गुप्त जाला ।
सदाशिव प्रेमळशेटी कोणा न कळला । समर्थसद्गुरुवाचूनियां ॥ ४७ ॥
एव वेणीवाणी समर्थपरमार्थ विस्तारी । तत्वमसि त्रिवेणी निर्धारीं ।
समर्थभोजनीं यथार्थ वाणी वेखरी । वेणीगिरिधर लिहितसे ॥ ४८ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रथ । प्रगट चालिला उदास पथ ।
सभानायक साधु सत । आत्माराम परिसती ॥ ४९ ॥
समास पधरावा ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥

---

१ पळवा=वाळविलेली पालेभाजी २ गहू ३ सुपारी ४ विड्याचीं पानें ५ श्रीरामनामाचा टसा श्रीरामनामाच्या ओळी ज्यावर मुद्रित केल्या आहेत अशीं वस्त्रें.

॥ समास सोळावा ॥



॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा समर्थभोजनीं वर्तमानें । निवेदनें केलीं सेवकानें ।
आता समर्थसदनीं माहापुरुषांचीं भोजनें ।
श्रोतेजनीं परिसावीं ॥ १ ॥
युगत्रईं सनकादिक ज्ञानी जाले ।
नाना भागवेत ब्रह्मरसीं निवाले ।
सावकाश जेऊनि स्वानंदें निजेले ।
काहीं लीळावतार विचरले ब्रह्मगोळीं ॥ २ ॥
सांप्रत कलयुगाचे ठाईं । साधु संत सज्जन आत्माराम सर्व हि ।
ब्रह्माडभांडोदरीं दर्शनें देती काहीं । अनंत संत सुखपात्रें ॥ ३ ॥
श्रीरामदासस्वामी समर्थमूर्ति । कलयुगीं चाळीस सहस्र संतमूर्ति ।
विख्यात पावन पुण्यकीर्ति । भूत भविष्य वर्तमानी ॥ ४ ॥
हनुमान अवतार वर्तमानी । मुख्य संत सज्जन ज्ञानी समाधानी ।
भक्त विरक्त योगी ब्रह्मानुसंधानी । ब्रह्मानंदें विचरले ॥ ५ ॥
समर्थस्वामींचें ब्रह्माड घर । ब्रह्माडीं व्यापक सर्वेश्वर ।
सर्वेश्वराचे संत अवतार । सुखस्वानंदें पातले ॥ ६ ॥

---

१ ह्या व पुढचा असे दोन समास वाङ्मयसंशोधकांना फार च उपयुक्त आहेत यांत असा प्रसंग वर्णिला आहे कीं, अनेक महापुरुष श्रीसमर्थांच्या घरीं भोजनास आले आहेत व ज्याला जो पदार्थ प्रिय तो त्याला वाढला आहे. ज्ञात व अज्ञात असे अनेक सत्पुरुष व प्रकाशित आणि अप्रकाशित असे त्यांचे ग्रन्थ, यांचा उल्लेख, कोठें प्रत्यक्ष तर कोठें अप्रत्यक्ष, असा या दोन समासांत आला आहे, त्यामुळें अज्ञात संत व त्यांचे ग्रन्थ यांचा शोध लावण्याची दिशा संशोधकास येथें कळणार आहे. २ भगवद्भक्त.

समर्थसदनासी माहापुरुष आले । समर्थस्वामीसी स्वानंदें भेटले ।
समर्थदेवें सन्मानिले अर्चिले । आत्माराम सुखमूर्ति ॥ ७ ॥
आत्माराम तारक ब्रह्म । मुख्य प्राणनाथ हृदयगर्भ ।
सकळ साधु संत सज्जन परब्रह्म । ब्रह्मभोजनीं सादर हो ॥ ८ ॥
शुद्ध स्नानें सारिलीं सर्वथा । शुद्ध संध्यावंदनें केलीं तत्वता ।
शुद्ध देवार्चनें मांडिलीं येकात्मता ।
शुद्ध नैवेद्य स्वात्मता समर्पिले ॥ ९ ॥
शुद्ध आत्मप्रसाद आले घेउनी । शुद्ध बुद्ध ज्ञानी समाधानी ।
सच्चिदानंदें आत्मारामलोचनी[1] ।
अनंत साधु संत बैसले स्वानंदें ॥ १० ॥
अनंत दाटली ब्रह्मवृंदें । आनंदें गर्जती छंदबंधें[2] ।
नाना वेदाक्षरें नाना विविधें ।
इकडे वाढण होतें नाना ब्रह्मरसीं ॥ ११ ॥
नाना पंगति नाना प्रकार । नाना षड्रस उत्तम हे चि सार ।
भोक्ता श्रीराम सर्वेश्वर । तारक ब्रह्म चराचरीं ॥ १२ ॥
शुद्ध आत्मसुगंधें सुमनगंधमाळा ।
शुद्ध धूप दीप आत्मप्रकाशें सकळा ।
अनुपम्य पगति सोज्वळा । आत्मसतोषें संपूर्ण ॥ १३ ॥
नाना नवरत्नरंगें भक्तिरंगमाळा । नाना आत्मभूषणें फाकती कीळा ।
नाना धोत्रें पात्रें शुद्ध सोवळीं झळाळा ।
नाना ब्रह्मगोळा उजळिती ॥ १४ ॥
गगनाकार मडप पूर्ण । गगनाःकाश सारूनि संपूर्ण ।
तेथें पूर्णापूर्णपणाहूनि परिपूर्ण । वाढिले संपूर्ण ब्रह्मरस ॥ १५ ॥
मुख्य येको विष्णु घेऊनि स्वानदें । सकल्प सोडिलें परमानदें ।
आपोशनें करिती ब्रह्मानंदें । ब्रह्मवृंद जेविती ॥ १६ ॥

---

१ सर्वत्र आत्माराम पाहणारे. २ निरनिराळ्या प्रकारचीं पद्यें.

मुख्य आचार्यस्वामी ब्रह्मानंदरस जेविती ।
श्रीधराचार्य गीताभागवतरसराज सेविती ।
विद्यारण्य मधुसूदन रामानंद मध्वमूर्ति ।
द्वैताद्वैतरस घेती सपूर्ण हो ॥ १७ ॥
नृसिंहसरस्वती श्रीपादें । कृष्णातीरीं पात्र माडिलें स्वानदें
नाना श्रीपाद ब्रह्मगोळीं ब्रह्मानदें । परमानदें रस सेविती ॥
सभ्यतीर्थस्वामी तारकब्रह्मस्वामी ।
गंगाधरस्वामी सच्चिदानंदस्वामी ।
नाना आग्रही अनाग्रही श्रीपाद परब्रह्मीं । ब्रह्मानदरसें परिपूर्ण हो॥ १९
नारायणाश्रमासी ब्रह्मरसाची चरयी ।
उन्मनीमातेहातीं धाडिली बरवी ।
ब्रह्मगिरी निर्विके ब्रह्मरस सेवी । ब्रह्मानंदीं सुखें निजेला ॥ २० ॥

नाना स्वयप्रकाश करिं ज्ञानी गीतार्थें । नाना ब्रह्मरस सेविती परमार्थें ।
आरुडीसारिखे सुखस्वार्थें । सुखस्वानंदें जेविती ॥ २१ ॥
मुक्तेश्वराचे भोजनप्रकार । नाना सोलीव रस सुंदर ।
सालया पाठकनामा विष्णुदासनामा पगतिकार ।
नाना कथामृतसार वाढिले तया ॥ २२ ॥
मुकुंदराज विवेकसिंधुरस सेविती ।
हरिनाथ माडीवरी श्रीपद गुळीरी दाविती ।
हस्तामलक ब्रह्मरस सेऊनि गोडी स्वयें सागती ।
निजतृप्ति जाली ह्मणोनिया ॥ २३ ॥
मछिंद्र मीन गोरक्ष ब्रह्मरस सेविते ।
चौरंगी गैनि पगतिकार दाटले ।
निवृत्ति ज्ञानदेव सोपान मुक्ताबाईसीं जेविले ।
अपार ब्रह्मरस येकपाति ॥ २४ ॥
जालंधर गोपीचद मैनावती । नाना यागमार्गे ब्रह्मरस सेविती ।
तिघे जणे बैसुनिया येकपाति ।
कानीपासी वाढविती गोरक्षीकरवीं ॥ २५ ॥
जयदेवें गीतगोविंदरस सेविला । अनंतदेव अनतरसा सतृप्त जाला ।
बोपदेव वेणुरसीं निमग्न ठेला । नामदेव नामामृतरसीं सतृप्त हो ॥
सावतामाळियें विठ्ठलरस उदरीं घातले ।
पुरंदरविठलें विठ्ठलउदरीं सहवुदुन ठाव माडिले ।
कूर्मदास गोराकुंभार अवयवशून्य बैसले ।
अयाचित ब्रह्मरस सेवावया ॥ २७ ॥
रोहिदास ज्ञानी रामरससेवनीं । जनमित्रनागा हरिरसभाजनी ।
परसाभागवतासी वाढी रुक्मिणी । नाना विठ्ठलरस सपर्ण ॥२८॥

विसोबाखेचरें निर्जसुरें पात्र चरणे छोटिलें ।
ब्रह्माडभरीं अन्न चि अन्न जालें ।
चागदेवें कित्येक ब्रह्मरधीं रसपान केलें ।
मुक्ताबाईनें जेवविले सपूर्ण ॥ २९ ॥
भानुदास गुळपोळी भक्तीसीं थिजलें ब्रह्मघृत जेविती ।
येकोजनार्दन येकीं अनेक ऐक्यरस सेविती ।
कृष्णदासमुद्गलासी श्रीरामरसें गळाळे येती।
मुद्गलस्वामीसी आवडती गुळोरियां आर्या ॥ ३० ॥
भद्राचळ **गोपोळें** गोपाळरस सेविले । **परमहस** परमानदरसीं तृप्त जाले ।
नरहरि मालो विठ्ठलरस तार्टी जेविले ।
नरहरि सोनार हरिहररसीं निवाले । भिन्नभेद सोडोनिया ॥ ३१ ॥
परमानंदजोगा परमानदरमीं तृप्त ।
कृष्णयाज्ञवल्की नाना कथामृतरसीं सतृप्त ।
सहजानंद शिवनिजानंद रामानंदरसीं समाधिसुप्त ।
अच्युताश्रम आत्मारामी आरामी ॥ ३२ ॥
रेणुकानंदन विठल त्यातें । ब्रह्मविद्या वाढी ब्रह्मरसातें ।
ढुंढिजनार्दन ढुढिराजयातें । पूर्ण मादक अर्पिले सपूर्ण हो ॥ ३३ ॥
दासो दिगंबर स्वयपाकी सोवळे । गीतार्णवरसीं सपूर्ण जेविले ।
दामाजीपंत भूतदयारसीं तृप्त जाले । थोर उदर सुधोबाचें ॥३४॥

तुलसीदासासी श्रीरामरस मिठाई ।
नृसिंव्ह महतासी श्रीकृष्णरस मिठाई ।
चंद्रेश्वरासी श्रीहरिरस मिठाई । गंगाधरासी नामामृतरस ठाईं वाढिले॥
जनजसवंतासी विस्तारिली रामरसलुचई ।
मिराबाईसी वोगन्ली कृष्णरसलुचई ।
धनाजाटासी भक्ति जिलिबी वाढिला ठाईं ।
सुरदासासी नादब्रह्मरस पाहीं ताटीं वाढिला ॥ ३६ ॥
शेनानाहावियासी प्रेमरसपात्र वाढिलें ।
पिपाताननेसेनें हरिकीर्तनामृत सेविलें ।
श्रीधरस्वामी वैंढरें सोह स्मरणामृत घेतलें ।
गर्भवासीं सुमनशय्या केली ॥ ३७ ॥
तान्हो भक्तानें भक्तिरस पूर्ण सेविला ।
कान्हो चोरव्यानें अगरग पालटिला ।
आगीं निष्टा रसपूर्ण वाणला । अर्थे सहित जेविला पगति ॥ ३८ ॥
बहिरे पिसाट स्वरूपताट घेऊनि पळाले ।
नागेश शातलिंग ब्रह्मरसीं लाचावले ।
अन्नब्रह्मासाठीं सद्गुरूचे द्वारीं लागले ।
चोखामेळे मिळाले श्रीदेवद्वारीं ॥ ३९ ॥
बाजीद पठाण ताजे ब्रह्मरोटगे सेविती ।
हुशेन ल्तिफ राम रहिम खिचडी जेविती ।
शेखमहमद भक्तिरस घोंटिती । ब्रह्मानंदें स्वानंदें ॥ ४० ॥
कबीरभाई रामरसाईमानी तृप्त । नन्हवा फकिर रामरहिमरसीं सतृप्त ।
मृत्युंजय ज्ञानी ब्रह्मविरजी सेवी नित्य ।
बलखेंशाह अलेख पुलाव सेवी ॥ ४१ ॥

\+ + + + + + + ॥ ४२ ॥

ग्रमनामीर नृसिंहसरस्वतीमैत्र । विद्वार सिद्धयोगी सत्पात्र ।
अधिकारपरत्वें ब्रह्मरस चिन्मात्र । त्यासी वाढूनि पात्रें पाठविलीं ॥४३॥
अन्नब्रह्म पाहिजे सर्वो भूतीं । विशेष लाभ घेइजे सत्संगति ।
समर्थसदनीं वैसल्या उदंड पगती । अधिकारें जेविती नाना रस ॥४४॥
सद्गुरुसमर्थ सर्व परामृश घेती ।
सर्वसाक्षी आत्माराम प्राणनाथ रसस्वाद जाणती ।
मुख्य रामब्रह्म आम्ररस सर्वांसी आवडती ।
सद्गुरुनाथ वाढविती सर्वत्रा ॥ ४५ ॥
सपूर्ण रसें दध्योदनें सतृप्ति जाली । शांति सीतळोदकें सर्वत्रीं घेतलीं ।
शेषें पात्रीं कितेक उरलीं । अधिकारें लाभलीं सर्वत्रा ॥ ४६ ॥
शुद्ध आचमनें केले गुळाळे । ऊर्ध्वस्वासें येती गळाळे ।
त्रयोदशगुणवर्ण तांबुळ दिधले । सर्व संत पहुडले समाधि ॥ ४७ ॥
एव येक पगति जेविली समर्थसदनीं । दुसरी पगति वैसली अनुसंधानीं ।
वेणीगिरिधर श्रीगुरुचरणीं । वाक्यें निवेदी संताचीं ॥ ४८ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ४९ ॥
समास सोळावा ॥ १६ ॥ जय जय राम ॥ ७ ॥

॥ समास सतरावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायण विष्णु ब्रह्माण च वशिष्टक ॥

॥ श्रीराम मारुतिं वंदे रामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा येक पगति जाली ब्रह्मभोजनीं । संतसज्जनीं अनुसधानीं ।
आता दुसरी पगति समर्थसदनीं । सुखस्वानंदें वैसली ॥ १ ॥

* ही ओवी दोन्ही प्रतींत दि नाहीं जागा मात्र कोरी सोडली आहे.

नाना सत्कर्मे सामंजेनें भक्तिरंगमाळा । नाना दिव्यासनें झळकती झळाळा ।
नाना गंध सुगंधे सुमनमाळा । पूजा सकळा अनुक्रमें ॥ २ ॥
नाना आत्मसुगंध धूपार्ति । नाना आत्मप्रकाशें उजळिल्या वार्ती ।
नाना ब्रह्मरस प्रकारें वाढिती । पूर्ण परिपूर्ण वाढण जालें ॥ ३ ॥
येको विष्णु सुखस्वानदें घेतला । हरिभक्ति सकल्प सोडिला ।
प्रथम आपोशनीं गजर घोष जाला । ब्रह्मानदें स्वानदें ॥ ४ ॥
परब्रह्मीं ब्रह्मरूप संत । जैसे श्रीरामीं रामरूप हनुमत ।
भोजना बैसले केवळ निवात । समर्थसद्गुरपगती ॥ ५ ॥
हनुमंत असती अनंत ग्रामीं । संत सज्जन वसती निवात ग्रामीं ।
पिंड ब्रह्माड अष्टग्रामीं । मोक्ष मुक्तिदोरा सन्मुख मूर्ति ॥ ६ ॥
प्रथम **विश्वनाथ** पुराणीक पगतीसी शुकमूर्ति ।
स्वानंदरस घेऊनि गोडी सागती ।
रंगनाथें जेऊनि भविष्य वदती । मार्कंडी विद्या वाणी मुखें ॥ ७ ॥
भर्गवतपतासी भागवत अन्नें । यथेष्ट वाढिलीं परमान्नें ।
रघुनाथस्वामीसी वोगरिलें स्वसंवेद्य वोनें ।
आनंदमूर्ति सत्पात्रीं भोजनें सारितसे ॥ ८ ॥
आनदमूर्तीसी गुरुभक्तिप्रेमरस वाढिला ।
सबाष्प सकप पुल्कांकित ब्राह्मण जाला ।
हनुमानस्वामीचा मुखप्रसाद विस्मयें गळाला ।
नवल कृष्णातीरीं वितलीं प्रसग हो ॥ ९ ॥
विठ्ठलें रंगमूर्तीसी स्वानुभव दुग्धभात वाढिले ।
कृष्णदास जयरामासी आत्मानुभव दधिभात प्रसादिले ।
केशवराजासी ब्रह्मानुभव केवळ सूपभात वोगरिले ।
शेष तर्के वागोरिलीं समस्त सतासी ॥ १० ॥

तुकोवासी गुळमिऱ्याचे मुडिव कानवले केले ।
वामनासी उदंड चुर्मा लाडु वळोनि वाढिले ।
रमावल्लभदासासी स्वरूपखोबऱ्याचे गिळगचे तळिले ।
निरंजनें पूर्ण मोदक आरोगिले सिद्ध लाडु ॥ ११ ॥
पूर्णानंद शिवराम सनतिदास । पूर्णगर्भा सघृत जेविती सावकाश ।
तुकोबाचा पुत्र परम उदास । नारायणनामा पगती ॥ १२ ॥
देवराज वामननंदन । काशीराज योगीराज विठलनंदन ।
आनंदघन वर्पती पारन । जेऊनि ढेंकर देताती ॥ १३ ॥
राघवरंक संत वासंत । ब्राह्मण शेप सेविती अनंत ।
सदेहवारेण करिती ग्रंथ । पगति घालिती सत्संगति १४ ॥
नादब्रह्मीं कृष्णदास कवि । मुकुंदनारायण घेतो रसब्रह्म चवी ,
माहादेव मुरारि गायक खेंवी । नाना शिवसुत वश जनार्दनी ॥१५॥
शब्दकौशल्य विठल कवि । नाना कविरस घेतसे चवी ।
रघुनाथस्वामी स्वानुभवी । श्रीरामरस सेवितसे ॥ १६ ॥
जनपंडित वाणीमुखें । नाना कृष्णरस घेतसे सुखें ।
गोविंद दिक्षित श्रुतिरस स्वसुखें । रामकृष्णमंत्रीं वाखाणी ॥ १७ ॥
पंडितराय विरक्त जाले । अन्य वाणी रसासी विटले ।
आत्मब्रह्मरसासी सोकले । आर्तभूत सपूर्ण ॥ १८ ॥
श्रीराम काकंभट श्रीरामरसीं । अयाचित बैसले भोजनासी ।
गोदातीरीं श्रीरामजोसी । नित्य पुर्णपोळीसीं लाचावले ॥ १९ ॥
हरिदास हरि गंगातीरीं । सध्या धाणी सिखरणी वर्पतो क्षीरी ।
श्रीरामभजनीं निष्टा बरी । वरद वाणेश्वरी अनुकूळ तया ॥ २० ॥

---

१ भक्षिले २ " योगीराज " शब्द मागाहून समासात लिहिलेला ३ तो बाडात नाहीं च ३ रायवरकानी शके १६०९ त लिहिलेला " सदेहवारण " नामक ग्रन्थ अप्रकाशित असून सभेच्या संग्रहीं आहे ४ यांची " चेंडुफळी " सभेच्या संग्रहीं आहे ५ ? हा शब्द श्रीसमर्थकृत कविता- स्फुट श्लोक छप्पनांत आला आहे सवैय्या तर नव्हे ? ६ याचा सुमारें सोळा हजार ओव्यांचा " योगवासिष्ठ " ग्रन्थ सभेच्या संग्रहीं आहे हे पधराव्या शतकात होऊन गेले, गुरूचें नाव शांतानंद.

रुक्मपंडितें विजय विठ्ठरसीं । सानकाश तृप्त जाला सहबुदुबेसीं ।
यदुराज आसन घाली आपादिक्षितेंसी । विमळ ब्रह्मरसासी सेवानया ॥
सखाभक्त कवितावर्णरस जेविला ।
लोलिंबराज अस्नात पगति सुस्नात देखिला ।
गोसावीनंदन सार्थे जेवण अपेक्षिता जाला ।
परिपूर्ण मोदक सपूर्ण जेवी ॥ २२ ॥
रामानंदाची गोडगोड गीर्वाणें जेवणें ।
परमानंदाची गोडगोड गीतामृतें सेवणें ।
समस्त हरिदासासी हरिभक्तासी वाढिलीं कथामृतें दिव्यान्नें ।
लेकुरा लेकुरीं पुरवलीं ॥ २३ ॥
शेषल्यासी ठोंबरा दही यथेष्ट वाढिलें ।
हरि नारायणें हरिस्मरणामृतपात्र अखड मुखीं लाविलें ।
समस्त माहापुरुषासी मन्यपानीय उत्तम देवविलें ।
गुरुदेवें तारक ब्रह्म सेवविलें नामामृत ॥ २४ ॥
नंदवळीचे माहापुरुष । सानकाश घेती ब्रह्मरस ।
स्वरूपवळीचे उत्तम पुरुष । स्वरूपरस सेविती ॥ २५ ॥
चैतन्यवळीचे पुरुष पगति । अपार ब्रह्मरस घेती सखसगति ।
प्रकाशवळीचे पुरुष आत्मरंगें रगती । आत्मप्रकाशें परमार्थे ॥ २६ ॥
चिद्घन सप्रदाईचे ज्ञानघन पुरुष । स्पर्शास्पर्श पाहाती पगतीस ।
भेदाभेद परामृश । समर्थसदनीं घेताती ॥ २७ ॥
राघवचिद्घन उधवचिद्घनें । रामकृष्णचिद्घन श्रीधरचिद्घन ।
विठलचिद्घन चिंतामणिचिद्घन । सतपगति निघाले ॥ २८ ॥
येकनाथी उभय सतानें सकळ । काशीनाथादि दिनशाम गुणी निर्मळ ।
निंबराज गोविंदराज रामकृष्णदयार्णव कुटुंबवछळ ।
कथामृतरस पुष्कळ वाटिले तया ॥ २९ ॥

नारायण शिवराम स्वानुभवी । येका येकपणें घेतसे चवी ।
दादो गोविंद शामादिक अनंत कवि ।
जेऊनि निपुण संकीर्तनीं ॥ ३० ॥
भीमातीरीं विशाळ पंगति बैसती ।
पांडुरंग परमान्न संपूर्ण संत जेविती ।
रामविजय कृष्णविजय ब्रह्मरस सेविती ।
ब्रह्मानंद **श्रीधर** कुटुंबी ॥ ३१ ॥
गंगाधर कोनेरी नरहरिदास । आत्मपानक घेतो सावकाश ।
शिवदास शैव नैवेद्य तयास । आत्मप्रसादें प्रसादिला ॥ ३२ ॥
आत्मगोपाळ प्राणगोपाळ आत्मरसीं ।
त्रिंबकनाथ परिपूर्ण श्रीरामरसीं ।
ज्यां ज्यां प्रीति वाटे जैसी । तैसी सेविती परमान्नें ॥ ३३ ॥
मारकीनाथ सर्वसंगत्यागी । ब्रह्मभोजनीं बैसला वीतरागी ।
मानपुरी ज्ञानी आत्मरंगी । आत्मरस मुखीं सेवितसे ॥ ३४ ॥
केसरीनाथ परमहंस । गुरुभक्ति सेवी उद्बोधरस ।
मध्वनाथ सेवी अद्वैतरस । मधुकरें उत्तम होऊनियां ॥ ३५ ॥
गणेशनाथ मन्मथ शिवलिंग । **गोपीनाथ** वस्त्रलिंग ।
वंदेनाथ शांतलिंग । आत्मरसीं संतृप्त हो ॥ ३६ ॥
निपटनिरंजन कितेक संत । पूर्व पश्चिम उत्तर दक्षिण प्रांत ।
विशाळ विस्तीर्ण पंगति बैसल्या अनंत । अंत न लगे संताचा ॥:
नाना जोगी जंगम सोफिमूर्ति । फकीर कळधर वहिंमूर्ति ।
नानक बैरागी जटिळ शांतमूर्ति । अनंत पंगति भिन्नभिन्ना ॥ ३
समर्थ सर्वज्ञ सर्व परामृश घेती । आत्माराम सर्व हि साभाळिती ।
ऐक्यभावें पंगति न्याहाळिती । भिन्नभावें कोण्ही असेचिना ॥ ३९ ॥

१ "शामादिक" शब्द समासांत लिहिलेला आहे, याद्यांत मुळीं नाहीं च.
२ पानक=चिंचपाणी, साखरपाणी, लिंबुपाणी. ३ भ्रमर. ४ एक पंथ आहे.
५ अवलिया, साधु.

नाना गद्यें पद्यें उत्तम श्लोक । गर्जना करिती स्वानंदें लोक ।
स्वर्गींहूनि पातले देवलोक । समर्थप्रसाद घ्यावया ॥ ४० ॥
भोजनपंगति भिन्न भिन्न । सर्वांतरीं आत्माराम अभिन्न ।
श्रीगुरुसर्वेश्वरें श्रीरामरस संपूर्ण । नाना संतपात्रीं प्रसादिले ॥ ४१ ॥
निगमकल्पतरूचें विशाळ अमृतफळ ।
अपार ब्रह्मरस काढिला परम निर्मळ ।
संतसज्जनासी वाढिला सकळ । श्रीरामदासस्वामीसमर्थें ॥ ४२ ॥
शुद्ध दध्योदनें शेवटीं सेविलीं । शांति शीतळोदकें सुगंधें घेतलीं ।
उत्तराघ्मनें जीवनें मुखशुद्धि खळाळी ।
गुरुमुखशुद्धि तांबुल्य सर्वां ॥ ४३ ॥
येकीं येक अद्वयीं द्वय वर्ण मिळाले । त्रयोदशगुणवर्ण चर्वण केले ।
रंग सुरंग रंगोनि ठेले । अनंत ब्रह्मांडें रंगलीं तांबुलें ॥ ४४ ॥
दाहा सहस्र वर्षें येक येक पंगति । चाळीस सहस्र संतसज्जनमूर्ति,
गुप्त प्रगट अनंत मूर्ति । कवितास्फूर्ति मौनावे ॥ ४५ ॥
चारि लक्ष बत्तीस सहस्र कळयुग।
दाहा सहस्र वर्षें नामकीर्तनप्रसंग ।
आत्माराम निजात्मरंग । समर्थसद्गुरुप्रतापें ॥ ४६ ॥
एवं पांच सहस्र वर्षें कांहीं न्यून जालीं ।
पांच सहस्र वर्षें कांहीं अधिक उरलीं ।
समर्थसदनीं ब्रह्मभोजनें नित्य मांडिलीं ।
वेणीगिरिधर वाक्यें लिहिताहे ॥ ४७ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ४८ ॥
समास सत्रावा ॥ १७ ॥ जय जय राम ॥

॥ समास अठरावा ॥



॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा समर्थसदनीं माहापुरुषभोजनें । निवेदनें केलीं सेवकानें ।
आता समर्थाचीं गाथाचरित्रें वर्तमानें । सर्वसग्रहे ऐकावीं ॥ १ ॥
समर्थाचें येके ठाईं स्नानसध्यावदन। येके ठाईं फळाहार अथवा भोजन।
येके ठाईं उदकप्राशन तांबुलचर्वण । विश्राति शयन येके ठाईं ॥२॥
समर्थासी माध्यान्हीं निद्रा काहीं । रात्रीं निद्रा क्वचित नाहीं ।
आह्मी निद्रेसी जातों ह्मणोनि पाहीं । लोकासी आज्ञापिती जावया ॥३
समर्थासी कोण्ही येकें पडितें छळिलें। अर्भकपणें निद्रास्थळ निर्वंद केलें।
समर्थें अंतर्धान पाऊनि त्यासी दर्शन दिधलें ।
क्षमारूपें कृष्णातीरीं स्वानदें ॥ ४ ॥
समर्थगुरुदेवें कृष्णातीरीं । रामचंद्रनामा तपस्वी ऐकिला सिद्धेश्वरीं ।
समर्थें तयासी दर्शन दिधलें कृपेंकरी । वाल्मीकग्रामीं अरणोदईं ॥५॥
समर्थें शेंमा सेरिता कोण्ही येक देखिला ।
शुद्ध सप्रदायें विशाद वाटला ।
समर्थें कटिप्रदेशीं सन्मानिला । वेत्रपाणी करूनिया ॥ ६ ॥
समर्थें हरिभक्त गायक वेशासगीं देखिले ।
मग हरिकीर्तनप्रसगीं तीन वर्षे वर्जिले ।
त्राहि त्राहि ह्मणोनि शरण आले । मग पुनीत केले चरणतीर्थें ॥७॥

समर्थे उन्मत्त यवनासी दर्शन दिधलें । उन्मत्त यवनें नाहीं जाणितलें ।
उन्मत्त द्रव्य उतरता त्राहि त्राहि बोलिले ।
मग उन्मत्त द्रव्य त्यागिलें समर्थकृपें ॥ ८ ॥
समर्थासी कोण्हा येक अविवेकें विषमदृष्टि पाहिलें ।
आत्मभर्ताराचें ब्रह्मसामर्थ्य गेलें ।
त्राहि त्राहि ह्मणोनि मनीं समर्थासी चिंतिलें ।
मग यथापूर्व जालें श्रीगुरुकृपें ॥ ९ ॥
समर्थदर्शनासी कुटिलबुद्धि आले । समर्थ निद्रिस्त उठोनि पळाले ।
मार्गी पुत्राचें तेणें विशम समाचार ऐकिले ।
ह्मणती त्राहि त्राहि रे सर्वज्ञा ॥ १० ॥
समर्थासी कपटबुद्धीनें आमत्रण दिधलें ।
समर्थे सजगुन्यांचें घोंपट करविलें ।
दों मुहूर्तें लिहिलें घरासी आलें । सार्थ्रं गतव्य केलें पाहिजे ॥ ११ ॥
समर्थांचा शरणागत विजयपुरीं । ब्राह्मणाच्या येकात पूजेच्या केंदा घरीं ।
समर्थ ह्मणता रे तू जनाधिकारा व्यापारा ।
ब्राह्मणास दंडितील यातिगुरु ॥ १२ ॥
समर्थप्राती श्रीगिरिमठाचे देवभारति आले ।
तेणें ब्राह्मणवर्ण ब्रह्मत्वें ब्रह्ममार्गें दंडिले ।
दीक्षागुरु ब्राह्मण्य रक्षिते जाले । पूर्वगुरुत्व स्मरोनि आले दर्शनासी ॥१३॥
समर्थ येकातीं ह्मणती भलें बापा परिश्रमन केलें ।
स्वामि प्रारब्धीं काहीं ऐसें चि होतें लिहिलें ।
समर्थे कौतुकें आत्मआलिंगन दिधलें । ह्मणता भलें केलें कृष्णातीरीं ॥

समर्थराजांगणीच्या रंगमाळा । कोण्हीयेक वैदिक छळक मोडितां जाला।
वेत्रधारकें दोनी वरपें निवविला । मग उचलून नेला यात्रेबाहिरी ॥१५
समर्थ पुसती ब्राह्मणाकारणें । देवा रंगमाळा तुह्मी कां जी पाईं पुसणें।
यद्दृष्टं तन्नष्टं ब्राह्मण ह्मणे ।
देवा आवाहनीं च विसर्जन करणें उचित नोहे ॥ १६ ॥
समर्थमर्यादा पाळिती सर्वहि भूसुर। येखादा कल्युगीं विरोधभक्त असुर।
ब्राह्मणयज्ञें पोसती सर्व सुर । स्वाहा स्वधा ब्राह्मणमंत्रें ॥ १७ ॥
समर्थें अफदागिरिखाल्यें येक श्रीमंत देखिला ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु श्लोकार्थ पाहिला । परम अनुग्रहें श्रीमुखोत्तर हाला ।
मानापमान तेणें न धरिला धरिलें गुरुचरण ॥ १८ ॥
समर्थ ह्मणती रे तुज दशगुणें वैभवें । अचळ दिधलीं श्रीराघवें ।
श्रीमंत ह्मणे जी श्रीगुरुदेवें । आत्मस्थितीसी रक्षावें संपत्तीमाजी ॥१९
समर्थें कृपें आत्मस्थिति राखिली । नाना भाग्यवैभवें भोगविलीं ।
श्रीमंतासी पुढें विरागबुद्धि जाली । निस्पृहदीक्षा मी घेईन ह्मणे॥२०॥
समर्थासी आकरा खंड्या गूळ नवसिला ।
वैराग्य भाग्य व्हावया आपणाला ।
प्रसंगें शिवराजें किल्लेहोयचा सुभा तैनात केला ।
मग दीक्षा घेतली समर्थाची ॥ २१ ॥
समर्थदर्शनासी मऱ्हाटे सरदार आले। विजयादशमीसी समर्थ जोहारिले।
सर्भोंवते कंडेपेटे साज घोडे उभे केले ।
ज्यावरी स्वार जाले त्याचा भाग्योदय ॥ २२ ॥

समर्थांचा प्रतिवर्षी शकुन घेती । विजयादशमीसी दर्शनासी येती ।
ज्याचा अभ्युदय त्याच्या अश्वावरी स्वार होती ।
भोंवते चालती सरदार ॥ २३ ॥

समर्थे चांफळीं पर्वतआवर्त देखिले । कितेक समर्थांपुढें लोक बैसले ।
समर्थे मानसपूजायोग बोलूनि दाविलें । ब्रह्मांड उभें करूनिया ॥२४॥

समर्थे येक वेळे चाफळीं । मोठी वाघाटीची जाळी देखिली ।
समर्थ ह्मणती हे मूळमायेची जाळी । मूळमाया मुळीं परब्रह्म स्वयें ॥२५
समर्थे स्वहस्तें आंबे लाविले । सफळ मचकावरी लोळों लागले ।
समर्थअंगसंगें मोठे जाले । त्यासी मीड मर्यादा कैसी न आली ॥२६
समर्थे एकदा ग्रंथशोधनश्रवणीं । मक्षिका गेली देखिली ग्रंथावरूनि ।
अमर्यादा जाली ह्मणूनि । ग्रंथ गुरुदेवें प्रासादविला ॥ २७ ॥
समर्थे एकदा सेवाप्रेम दाविलें केवळ ।
कोण्हासी न कळता अरुणोदई निर्मळ ।
स्वहस्तें झाडोनि काढिलें सभास्थळ । दुग्धाला संमार्जनी करूनियां॥२८
समर्थ ह्मणती रे जो देवद्वार झाडी । तो नर चढे वैकुंठ पाहाडीं ।
थोरपणें धरितील तें ज्ञातीं वेडीं । सर्वां सर्वत्र हें सांगितलें ॥ २९ ॥
समर्थग्रंथ मचकावरी कोण्हीयेकें घेतला ।
महंत थोरपणें वाचित बैसला ।
अकस्मात वेणाबाईनें देखोनि साष्टांग नमस्कार घातला ।
समर्थ मंचकीं दासबोधरूपें ह्मणोनियां ॥ ३० ॥
समर्थांसी गुरुवाक्यअमर्यादावर्तमान कळलें ।
समर्थे महंतासी वरें सन्मानिलें ।

समर्थासी उपवनीं किंचित विशाद आला ।
लोक दर्शनासी ठाईं ठाईं तुवला ।
तव तुंबीफळेंकिन्नरीसीं भैरवजोगी येक आला ।
येक्या पायावरी ठाकला समर्थापुढें ॥ ३२ ॥
समर्थें अपूर्व येक पद भैरवमुखें ऐकता । विशाद कोतुकें टाकिला तत्वता ।
शत होनाची कसबी सुवर्णचादर सर्वथा । भैरवजोगीयावरी टाकिली ॥
समर्थासी कोण्ही येक ह्मणे हे विळासमूर्ति शोभली ।
समर्थें क्षण येक गोष्टी मनीं ठेविली ।
येका रकासाठीं बुडता माडवीनदींत उडी घातली ।
उदबरुमीमीं निघाले कृष्णासगैर्मी ॥ ३४ ॥
समर्थाच्या निस्पृहासी यवन छळक । नागठाणीं भिक्षाटणीं छळी देख ।
समर्थ ऐकोनि वनीं पळती निशक । मागें हनुमान जाळिती यवनगृहे ॥
समर्थें आकारपूर्वक यवनासी मारविलें । मग चाफळक्षेत्र उमें केलें ।
श्रीतुळजामाउलीसी सस्थापिलें । जाउळीपर्वतीं प्रतापगडीं ॥ ३६ ॥
समर्थआज्ञा चाफळीं प्रभावें । मोहछाहीं सगुणप्रतापकीर्तन करावें ।
सत सज्जन निर्गुणरूप स्वभावें । आत्माराम निरजन जनीं ॥ ३७ ॥
समर्थ निरजन येकातीं बैसले ।
सेवकें वर्जिता कोण्ही येक महत धडधडित आले ।
समर्थ दर्शनीं सिंहासथविर्ध जाले । यथानुक्रमें सक्ळासी ॥ ३८ ॥

समर्थासी प्रपंचिकऋति श्रीमडप मागती ।
श्रीराम कोठें येक नाहीं प्रपची ह्मणती ।
आग्रहवळें नेऊनि सोडोनि जव पाहती ।
तव श्रीरामस्वसुंदर ठाईं ठाईं निळासटीं ॥ ३९ ॥
समर्थासी आग्रहें विवाहमडपीं बैसविलें ।
ब्रह्मचर्यापुढें नाचणी ध्यान मयाळसीतें माडिलें ।
समर्थें साहा प्रहर अधोदृष्टी आसन घातलें ।
कयतुकें फजीत केलें प्रपचीक जन ॥ ४० ॥
समर्थांपुढें बहुमोल वस्त्रें आणूनि माडिलीं ।
समर्थें बादली चादरेंत पिकलीं करवंदें बाधिलीं ।
पोरें मेळऊनि चादर देऊनि खोवरीं वाटिलीं ।
मग समर्थें काय आज्ञा केली हो ॥ ४१ ॥
समर्थ ह्मणताती लेंकुरें हो आइका ।
आकरा शत खडे माझ्या आगावरी टाका ।
येक्या लेंकुराच्या दृष्टि श्रीराममूर्ति पडली देखा ।
पीतांबरें खडे वारितसे ॥ ४२ ॥
समर्थभाळीं येक ककर किंचित लागला ।
श्रीरामें साक्षसी खोकीं दाविला ।
पचाननें नखें कपाळीं वोरखडा केला । चद्रगिरीच्या गुहातरीं ॥४३॥
समर्थदेवें कृष्णातीरीं । नाना वैराग्यें केलीं गिरिकधरीं ।
धर्मस्थापना चराचरीं । सर्वी सर्वत्र साभाळिली ॥ ४४ ॥
समर्थें जयराम यागी शात परीक्षिले । मानससरावरीं आसनीं बैसविले ।
दोनी मुहूर्तीं बाहेरी बोलाविले । जय जय राम जाले सर्वत्रीं ॥ ४५ ॥

समर्थासी जयरामेंविण कोहीं । नाना आम्रफळें सेवणें नाहीं ।
गुरुभक्त शांत योगी जाणूनि पाहीं । प्रतिवर्षी दर्शनीं प्रेमा जगटुर ॥
समर्थदर्शनासी जयराम योगी येती ।
लंबोदरें देखोनि सूक्ष्ममार्गे कौतुकें बोळविती ।
जयरामा स्थूळदेही संत हे कैसे तरती ।
राघोबा तारक ब्रह्म तारिसील तू निर्धारें ॥ ६७ ॥
समर्थे जयरामयोगीयाचा मोहठह याढविला ।
प्रथम घडगावीं समर्थे रथ काढविला ।
ग्रामपक्वान्नमार्ग मोडविला । सिद्धान्न स्वयंपाक करविले ॥ ४८ ॥
समर्थे पांडुरंगी कीर्तनदिवस न घेतले ।
द्विभुज पांडुरंग श्रीरामरूपें संतसज्जन सर्व देखिले ।
सर्व हि कीर्तनदिवस आपुले चि ठेविले । ब्रह्मांड पढरी पाळुरंट घरणी ॥
समर्थश्रीगुरुस्वामीच्या पूर्ण मनोरथीं । भरतखंडीं चालिल्या दोनि चक्रनीथि ।
भीमरथी दुसरी भागीरथी । जेथें हारे हर तारक ब्रह्ममूर्ति दक्षिणोत्तरें ॥
समर्थासी श्रीपांडुरंगीचे हरिदास ह्मणती ।
स्वामि पांडुरंगप्रसादें आह्मासी संतति संपति ।
स्वामीपासीं हे निस्पृह लोक दिसती ।
यासी काय सुख हें सांगावें ॥ ५१ ॥

समर्थे वेणाबाईमुखें उत्तर देवविलें। गोसावी स्वता पाहिजे हे अनुभविलें।
जेहि प्रपंचिक सुख मानूनि घेतलें। त्यासी हें न कळलें निजवर्म ॥५२
समर्थाची ज्ञान वैराग्य संपत्ति[1]। शिष्य संप्रदाई यशसंतति।
कडेकपाटीं भाग्यवैभवें लुटविती। संत जाणती सर्वत्र हो ॥ ५३ ॥
समर्थमुखीचें वाक्य घडोनि येईल।
कोण्ही येक ब्रह्मनिष्ठ धर्मिष्ठ राजा होईल।
समस्त ग्रंथ पंथ शोधूनि पाहील। समर्थदेवें सांगितलें ॥ ५४ ॥
समर्थकर्णी भक्तिप्रेममुद्रा। समर्थकर्णी मुक्तमाळामुद्रा।
समर्थकर्णी अनंत मुद्रा। अनंत प्रसाद देताती ॥ ५५ ॥
समर्थ वैराग्यबोधें विचरती। असंप्रज्ञात[2] समाधि स्थिति।
पाईं कर्म कंटकरूपी रुपती। शरण येती समर्था ॥ ५६ ॥
समर्थचरणीं भक्तिनवनीतलेपन। सहज चि अभक्तकंटकविसर्जन।
नाना श्रीगुरुपदींचा सत्कार जाला जाण।
निर्विकल्प कटक सृष्टीवरी ॥ ५७ ॥
समर्थ मचकीं पहुडती। दर्शी जीव तात्काळ पळती।
सज्जनासी दुर्ज्जन प्राणी जे छळिती। त्यासी सिकविती प्रबोधें ॥५८॥
समर्थमचकशैय्येसी कृष्णास्नान। साक्षात्कारें होतसे जाण।
समर्थअगराग कृष्णा इटी परिपूर्ण। गंधधूसरीं सुमनमाळीं ॥ ५९ ॥
समर्थदेवें ब्रह्मारण्यें धरिलीं। ब्राह्मण्यबाळकें भिक्षेसी धाडिलीं।
अयाचित अमान्नें[3] उदंड आलीं। सामान्य[4] मानिली समर्थे ॥ ६० ॥
समर्थ नाना आम्रफळें भक्षिती। नाना शेषफळें मचकातळीं रक्षिती।
नाना निस्पृह ग्रामांतरें भिक्षा करूनि येती। सायंकाळीं गुरुदर्शना ॥
समर्थसान्निधीं कथाकीर्तनें होती। उदास निस्पृह स्वइछा विचरती।
माहापुरुष कोणाच्या वाट्यास न येती। ज्यासी आतिथ्यें घडती ते धन्य ॥

१ ज्ञान आणि वैराग्य ही च त्यांची संपत्ति व शिष्यसंप्रदाय ही च संतति होय २ ज्या निर्वीज समाधींत सर्व वृत्तींचा लय होऊन आत्मा केवळ आपल्या स्वरूपाचे ठिकाणा लीन असतां तीस असंप्रज्ञात समाधि म्हणतात ३ अम+अन्न= अमान्न=भिक्षा ४ सामान्य भिक्षा मान्य करिती । सवत्स प्राणी ॥ १४$\frac{३}{१३}$

समर्थे महंत उदास परीक्षिले । दोनि प्रहर दासविद्दरें उपसविले ।
केवळ माध्यान्हीं भिक्षेसी ग्रामांतरें धाडिले । वैशाखमासीं उष्णकाळीं ॥
समर्थ ह्मणती शाही टेकुरें भुकेलीं । निस्पृह उदास भिक्षेसी चालिलीं ।
फरणासिंधुनि वळोनि आणिलीं । या रे पर्वतीं च भिक्षा करा रे ॥६४
समर्थे पर्वतपाषाण उलथविले । सिद्ध सामे सिधे काढिले ।
भोजनपदार्थमात्र पर्वतें दिधले । सामर्थ्यकौतुक प्रभूचें ॥ ६५ ॥
एवं समर्थगाथाचरित्रवर्तमान । सेवकें केलें निवेदन ।
पुढें हें चि पुसतील संतसज्जन । वेणीगिरिधर सांगतील ॥ ६६ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ६७ ॥
समास आठरावा ॥ १८ ॥ जय जय राम ॥

॥ समास एकोणिसावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा समर्थगाथाचरित्रवर्तमानें । सेवकें केलीं निवेदनें ।
आतां तें चि पुसिलीं संतसज्जनें । संतसेवेसी निवेदिलीं ॥ १ ॥
समर्थे बाळपिशाच्यउन्मत्तता केली । कोण्हासी हि न वचे अनुमानली ।
संतसज्जनासी अनुभवासी आली । यथानुक्रमें ऐका जी ॥ २ ॥
समर्थे बाळरुदनीं रुदन केलें । क्षुधिस्थ बाळकीं बाळकरूप दाविलें ।
लोक ह्मणती रे समर्थासी क्षुधेनें व्यापिलें । शुद्ध स्वयंपाक सिद्ध करा रे ॥

---

१ मोटाले पाणदुरे, श्रीसज्जनगडावर पाण्याचीं जीं टाकीं आहेत तीं.
२ बाल, पिशाच आणि उन्मत्त अशा तीन अवस्था आत्मज्ञानी पुरुषाच्या असतात. साधु केव्हा बालाप्रमाणें निर्मल, निष्कपट दिसतात, केव्हा पिशाच्याप्रमाणें त्यांची कृति दिसून पहाणाराला त्याचा अदमास च होत नाहीं व केव्हा केव्हा उन्मत्ताप्रमाणें ते आपल्या च ठिकाणीं रमतात.

समर्थे पिशाच्यवैराग्य असत केलें । कोण्हासी हि न वचे अनुमानलें ।
श्रीरघुनार्थेचि येक गिरिकंधरीं रक्षिलें । पूर्ण व्यापक ह्मणोनिया ॥ ४ ॥
समर्थे उन्मत्तता असत दाखविली । अनत ईश्वरमाया दृष्टीसी आणिली ।
नाना मतमतांतरें हारविलीं । शुद्धविचारें परमार्थे ॥ ५ ॥
समर्थे हनुमानसामर्थ्य किंचित दाखविलें ।
समुद्रीं जहाज बुडतां जाऊनि धरिलें ।
आग पुसावया धोत्र आणविलें ।
तेव्हां संतसज्जनासी कळलें हे जगदोद्धारी ॥ ६ ॥
समर्थ तारक ब्रह्म निश्चिती । कलि कल्मषें पातकी उद्धरिती ।
चतुरो ब्राह्मणो योगीं पुराणें गर्जती । श्रीहनुमत सहस्रनामीं ॥ ७ ॥
समर्थ नाना धर्मस्थापना करिती । कर्म उपासना ध्यानमूर्ति ।
ज्ञान विज्ञान ब्रह्म अमूर्ति । जयल्यापर्वी तत्पर ॥ ८ ॥
समर्थे चाफळीं श्रीरामनौमीसी निराहार वर्जिलें ।
फळाहार उपाहार लोकीं करविले । मुख्य ब्रह्मसंतर्पणीं योग चालविले ।
उपवास उपाहास वर्जूनिया ॥ ९ ॥
समर्थे नवरात्रीं तांबुल वर्जिलें । देवद्विजअर्चनीं मात्र देवविलें ।
प्राणसरक्षणीं शातातप मुनि तैसेंच बोलिले ।
प्राणोत्क्रमण नव्हे तांबुलेविणें ॥ १० ॥
समर्थ गुप्तेश्वर कथाकीर्तनीं परामृश घेती ।
ध्रुपदें ताळधारी नाहीं त्यासी अनकूळ करिती ।
व्यस्ताव्यस्त गाता बोलतां सुशब्दें सन्मानिती ।
भले संत महंत हो गातसा ह्मणोनिया ॥ ११ ॥

समर्थ सज्जनपर्वतीं असता । चाफळीं यात्रेंत चाले सर्व सत्ता ।
लक्षानलक्ष यात्रा मिळता । येकात्मता पूर्ण निधारें ॥ १३ ॥
समर्थांवरी रंगमूर्ति रंगमाळेवरूनि रुसोनि चालिली ।
समर्थें पंचक्रोशीतूनि वळें चि धरूनि आणिली ।
रंगशिळेसी कथारंगप्रसंगीं उभी केली । जाईल कोठें समर्थांपुढें ॥१४
समर्थस्थळीं चाफळीं ग्रामस्थीं कर मागितला ।
शिवराजें ऐकता जीनघात आरंभिला ।
प्राणजीचा प्राण रक्षूनि समर्थें अभयकर दिधला ।
सेवाभाग्य दिधलें चिरकाळें ॥ १५ ॥
समर्थ आज्ञा पुसे शिवराजा । श्रीरघुनाथदेवालय मी बांधेन वोजा ।
समर्थ ह्मणती शिष्य[1]समुदाय संप्रदाय माझा ।
देवाल्यें करवीन अनंत हस्तें ॥ १६ ॥
समर्थें देवाल्यें केलीं सामान्य हस्तें । सामान्यें मान्य केलीं समस्तें ।
पुढें पुढें कार्यें करितील प्रशस्तें । अनंतहस्ति समर्थ ॥ १७ ॥
समर्थें नाना सिद्धिसामर्थ्यें विघ्नें[2] निवारिलीं ।
वेणाबाईची अनशन तपें वर्जिलीं ।
आपण येऊनि निजपंगति पारणीं करविलीं । गुरुसंप्रदाईं अंतराय वारिले ॥
समर्थांसी कोण्ही येकें वाघांटीफळाचे[3] तुरे आणिले ।
समर्थें ब्राह्मणाचें अंतर्भाव जाणितले ।
सवाहात तुऱ्यासी सवाशत होन दिधले ।
व्रतबंध विवाह करविले पुत्राचे ॥ १९ ॥
समर्थांसी संत महंत प्रश्न करिती ।
प्राकृत ग्रंथ काळांतरें कोठें जी राहती ।
अहो आपुलाले आराध्यदैवतीं लीन ग्रंथ असती ।
यथापूर्व प्रगटती युगांतरें ॥ २० ॥

---

१ सामान्य भिक्षा २ विघ्नें ३ एक प्रकारची रानभाजी.

समर्थआराध्यदैवत विचित्र करणी ।
कोण्हीयेक जटिलें दाविली दिवसा रजनी ।
हनुमंतें भ्राति काढोनि तत्क्षणीं । निस्पृह भिक्षाटणी निभ्रम केला ॥
समर्थ हनुमानस्वरूप वायोरूप निर्धारें । जाता तीरधरिती मागिल्या करें ।
समुद्रीं जहाज चाले जेवी त्वरें । तेवी सत्वरें श्रीसमर्थगमन ॥ २२ ॥
समर्थासी शिष्य पुसती निर्धारें । संत साधु ब्रह्मरूप केवी अवतारें ।
अरे अवतार धरिजे सर्वेश्वरें । मायापूर्वपक्ष निरसावया ॥ २३ ॥
समर्थ सद्गुरु केवळ परब्रह्म । निर्मळ निश्चळ विमळ ब्रह्म ।
ईश्वरत्वीं काहीं जन्मकर्म । मायोपाधि मिथ्यत्वें ॥ २४ ॥
समर्थासी पुसती कोण्हीयेक शिष्य ।
आह्मी का संसारा न येणें ह्मणती माहा पुरुष ।
अरे भक्तिमार्गीचा भक्तिउत्कर्ष । पूर्वपक्ष साधु बोलिले ॥ २५ ॥
समर्थासी पुसिलें ळडिवाळें उत्तरीं । आह्मी पुन्हा जन्मा न यो कि संसारीं ।
आरे आपुली आत्मभावना निर्धारीं । भक्तितात्पर्यें येणें न येणें ॥२६॥
समर्थें निरसिलें संसरणदुख । जन्ममरण हें दुखदायक ।
नवविधा भक्तीचें घ्यावया सुख । सुखें येतील तरि येतु कोण्ही ॥२७
समर्थें ये चि जन्मीं या चि डोळा । दाविला भुक्तिमुक्तीचा सोहळा ।
आता जन्ममरण वेळोवेळा । दारू नका जी विचारें ॥ २८ ॥
समर्थासी पुसती संतमूर्ति । स्वजन संप्रदाई कळह केवी करिती ।
अहो कळहमिसें हे माया वीट आणिती । सत्संगतिरोचनार्थें ॥ २९ ॥
समर्थासी लोक भजती नि काम । स्वजन भांडती का सकाम ।
अहो देव दैत्य हे धर्माधर्म । आशापाशें विरोधी ॥ ३० ॥
समर्थ ह्मणती असता येकत्रें । सुखें विलासें भोगोत अन्नवस्त्रें ।
विभागें निघाल्या स्वतंत्रें । देवासी अर्धें तदर्ध सेवा ॥ ३१ ॥

समर्थ ह्मणती सर्व वैभव देवाचें । निःस्पृह कोरान्न उपजीविकेचें ।
तथापि अर्घ्या विभागें स्वजनाचें । समाधान राखावें ॥ ३२ ॥
समर्थदेवें कळह निरसिले । समर्थ आज्ञे निर्द्वंद्व राहिले ।
समर्थअवज्ञे अर्थ स्वार्थ घडले । अनर्थी पडले परमार्थी ॥ ३३ ॥
समर्थ ह्मणती रे मुख्य मातापिता । मग अर्घ्या विभागांत बंधु तत्वता ।
तैसी च गुरुपद देवपद कथा । अर्घ्या विभागें स्वजनभागु ॥ ३४ ॥
समर्थ ज्ञातेपणासीं न बोलती । नेणतपणीं अत्यंत बोलती ।
जाणोनि नेणते सिद्ध पाईं लागती । ज्ञान विज्ञान सारूनिया ॥ ३५ ॥
समर्थ प्रथम दर्शनीं शनै शनै बोधें । गमनकाळीं अत्यंत प्रबोधें ।
सलगी देऊनि लोक लाविताती वेधें ।
ह्यतासी आलिया शिष्य कसिताती ॥ ३६ ॥
समर्थासी लोक पुसती जी गुरुदेवा । देहीं देहांतीं जोतिर्लयो कैसा करावा ।
जाणीव जगजोतीचा स्वसवेद्य मी विसावा । सर्वधीसाक्षिभूत गीतोर्थे ॥
समर्थासी पुसिलें सेवक जनीं । वृत्तिलयो केवी जी जिता मरणीं ।
अरे कल्पनावृत्ति मिथ्यत्वें निर्गुणीं । निर्विकल्प आपणी आपणत्वें ॥ ३८
समर्थें गुरुआज्ञे शिष्य सेवे परीक्षिले ।
त्वकरी उदकपात्र घ्या रे बोलिले ।
वेणाबाईमठीं काशीराज उदक घेऊनि धाविले ।
अग्रोदक देवार्चनाचें ॥ ३९ ॥
समर्थ ह्मणताती देवगृहीं लेंकुरें सर्वब्रह्मी जालीं ।
अग्रोदकें सुस्नातें बहिर्भूमि चालविली ।
कर्म उपासना मर्यादा राहिली । वेणीसंप्रदाईं निर्धारें ॥ ४० ॥

समर्थासी वेणाबाई देताती लडिवाळपणें उत्तरें ।
स्वामि समर्थकृपेचीं सर्वज्ञ लेकुरें ।
कर्म उपासना रक्षिती आदरें । गुरुभक्तियोगें गुरुआज्ञें ॥ ४१ ॥
समर्थआज्ञे विलंबन न व्हावें । अम्रोदक रदंड येईल स्वभावें ।
सुस्नातिक अम्रोदक तें चि तें सद्भावें । गुरुदेवकार्यी लागलें ॥ ४२ ॥
समर्थे ग्रंथी च केला निर्धारु । जैसा देव तैसा गुरु ।
पाहतां देव मायोपाधि सर्वेश्वरु । श्रीगुरु मातातीत परब्रह्म ॥ ४३ ॥
समर्थे निरोपिलें ग्रंथातरीं । गुरुदेवासी बराबरी करी तो दुराचारी ।
ह्मणोनि श्रीगुरुसमर्थमहिमा अधिक निर्धारीं ।
गुरुदेवेसी बराबरी घडेना ॥ ४४ ॥
समर्थे आनंदमूर्तीचा देखिला प्रेमा । गुरुनामीं निष्ठा कृष्णदास जयरामा ।
थोराह समर्थे करनिला वाढविला महिमा । समर्थस्थितीसी मानवले ॥
समर्थे वृत्तांत असेल ऐकिला । कृष्णनामांकित कोण्ही येक अंतेज आला ।
कृष्णदासजयरामें आधीं भोजनीं तृप्त केला ।
मग वृंदावनीं आपण घेतला नैवेद्य ॥ ४६ ॥
समर्थे कौतुक असेल ऐकिलें । गुरुदास्यीं वृषभरायासी संकीर्तनीं नेलें ।
कृष्णातीरीं अश्वनाहनासी निक्षेपिलें । नाना कीर्तन उछाहें करूनियां ॥
समर्थकृपेच्या सतमूर्ति । गुरुभक्तियोगें त्यांच्या कीर्ति ।
समर्थापासीं सपादिती सत्कीर्ति । दासबोधमथश्रवणार्थे ॥ ४८ ॥
समर्थआज्ञे विलंब न केले । कल्याण नामें देहसंकल्प घातलें ।
वृक्षपातें कल्याणनाम पावलें । श्रीगुरुदास्यीं वचनार्थे ॥ ४९ ॥
समर्थे श्रीरामकाजीं दिव्य देह समर्पिलें । श्रीरामदास्य श्रीगुरुरूपें केलें ।
आधीं केलें मग सांगितलें । दासबोधग्रंथार्थे ॥ ५० ॥

समर्थाचीं अवतारप्रयोजनें । उत्कटभक्तिज्ञानवैराग्यलक्षणें ।
कर्म उपासना संरक्षणें । विचार संन्यास वाक्यार्थे ॥ ५१ ॥
समर्थदेवें जें जें केलें । तें कोण्ही नसेल ऐकिलें देखिलें ।
भक्ति ज्ञान वैराग्य गाजलें । न भूतो न भविष्यति ॥ ५२ ॥
समर्थस्थितीसी मानवती संत । मोक्षश्रिया भाग्यवंत ।
येकंकार नसे निभ्रांत । येक विचार परमार्थी ॥ ५३ ॥
समर्थदेवा सद्गुरुरामा । परम पुरुषा पूर्णकामा ।
श्रीगुरुभजन न घडे आम्हा । गुरुभक्ताची धन्य जिणीं ॥ ५४ ॥
समर्थासी आधीं पात्र वाढावें । मग देवासीं समान समर्पण करावें
जैसें पितृयज्ञीं समान ब्रह्मार्पण व्हावें ।
देव पितर समसाम्यें ॥ ५५ ॥
समर्थसद्गुरुमहिमा अधिक । जेथे आटती ब्रह्मादिक ।
देव ऋषि पितर लोक । श्रीगुरुप्रतिमापूजनार्थे ॥ ५६ ॥
समर्थ भजनाचें अधिष्ठान । देव ब्राह्मण संत साधु सज्जन ।
श्रीरामचंद्र उपासन आराधन । मारुतिदर्शन श्रीगुरुरूपें ॥ ५७ ॥
समर्थकृपें भागवत आम्ही । द्वैत अद्वैत जाणूं स्वामी ।
सद्गुरुकृपेनें परब्रह्मीं । आत्माराम निरंजनीं ॥ ५८ ॥
समर्थें ऐकोनि वेणीवाणी लडिवाळ उत्तरें ।
वेणाबाईसी दिधलीं वरदोत्तरें ।
निर्द्वंद्व गुरुदेवभजन घडेल निर्धारें । श्रीरामउपासना गाजेल ॥ ५९ ॥
समर्थआज्ञा जाली बरवी । श्रीरामकथा ब्रह्मांड भेदूनि पैलाड न्यावी ।
वेणीसंप्रदाईं श्रीरामायणें व्हावीं । छंदप्रबंधें स्वानंदें ॥ ६० ॥
समर्थआज्ञेचीं महिमानें । सप्तविध जालीं रामायणें ।
संतसाधुसज्जनीं श्रवणें । केलीं असतील निर्धारें ॥ ६१ ॥

समर्थे ठेविलीं अभिधानें । मंगळें संकेतें छंदोरामायणें ।
लवकुशें सुंदरें अब्दरामायणध्यानें ।
भापारामायणें घदविलीं कृपें ॥ ६२ ॥
समर्थरूपें रामायणाब्धि । त्राघूनि काढिती वानर प्रबंधीं ।
सद्गुरुरूपें कार्यसिद्धि । हनुमंतरूपें निर्धारें ॥ ६३ ॥
समर्थासी शिष्यें समाचार निवेदिले । निरंजन देवदर्शना आले ।
समर्थ ऐकोनि येकांत वनीं गेले । विचित्र दर्शन द्यावया ॥ ६४ ॥
समर्थदर्शनासी निरंजन तेथें । तव हनुमान वृक्षारूढ देखिलें येथें ।
भरजरी मंदिल मस्तकीं झळकतें । जरी पैजारा पादपद्मीं ॥ ६५ ॥
समर्थांसी पाहेल तो समर्थ । इतरांसी न कळे हा गुह्यार्थ ।
कऱ्हाडनगरीं हा यथार्थ । समर्थवृत्तांत वर्तला ॥ ६६ ॥
समर्थ शुद्ध भावार्थे भाविले । पूर्णाक्षर मंत्रीं बोळले ।
जगदोद्धार तारक मंत्रीं केले । तारक ब्रह्मेंद्र समर्थ ॥ ६७ ॥
समर्थे अभाविकाचीं मंत्राक्षरें साडविलीं ।
कर्णांतूनि हस्तावरी घोतिनिलीं ।
प्रत्यक्ष राममंत्राक्षरें दाखविलीं । संतसज्जनीं कृष्णातीरीं ॥ ६८ ।
समर्थासी कोण्ही येकें ऐसें आक्षेपिलें ।
स्वामि काय करिता अहा पुसिलें ।
अरे मतांतरें लेकुरीं कार्य नासिलें ।
तें सरिसें करितों प्रधातंरीं ॥ ६९ ॥

समर्थासी कोण्ही येक लोक ह्मणती ।
स्वामि अखड अधोद्दष्टि अतर्दृष्टि कां असती ।
अरे अतरीं पाहतसों श्रीराममूर्ति ।
तुह्मासी सगुणमूर्ति हे लक्षावया ॥ ७० ॥
समर्थे कृपादृष्टि आह्मासी पाहिजे पाहिलें ।
समर्थे पाहता चि सगुण पाहणें राहिलें ।
स्वामि मुळीचें आमुचें तें चि तें भलें ।
समर्थध्यान सपूर्ण अवलोकू ॥ ७१ ॥
समर्थस्वामि पाडुरगहरिदासें सभास्थानीं बैसविले ।
समर्थापुढें कथाप्रसगीं रग न जाले ।
समर्थ येकांतीं जाऊनि कथाश्रवणीं बैसले ।
अद्भुत रग जाले मकीर्तनीं ॥ ७२ ॥
समर्थ भक्तिप्रेमें उच बुरुजीं गोविले ।
स्वामी अतर्धान पाऊनि बाहेरी प्रगटिले ।
जयरामस्वामी आपण निघाले । लोक प्रेमें वोसडेती ॥ ७३ ॥
समर्थ ह्मणती जयरामा रे । तुह्मीं लेकुरें रडवीं का रे ।
अद्यापि नेणती लेकुरें राघोबा रे । जाणतीं होतील सज्ञानें ॥ ७४ ॥
समर्थे जयरामयोगी म्लेछउपद्रवीं सोडविले ।
कऱ्हाडीं उच मनोऱ्यावरूनि उतरिले ।
समर्थ वायुस्वरूप देखोनि म्लेछ चमत्कारले ।
भुभुकारें जाले मूर्छागत ॥ ७५ ॥
समर्थजयरामयोगी आले चाफळासी ।
तों समर्थ चाफळीं च देखिले दृष्टीसी ।
जयरामें अभिनन केलें मानसीं । धावण्या धाविले स्मरणमात्रें ॥ ७६ ॥

---

१ समर्थांनीं कृपा करी ह्मणन शिष्य समथरूप हातो, पण त्याला कांहीं ती स्थिति प्रिय वाटत नाहीं समर्थापासून भिन्न राहून त्यांचें ध्यान करण्यात जें सुख आहे तें तद्रूप होण्यात नाहीं असें च त्याला वाटतें । भक्तिप्रेमाचा हा महिमा आहे । २ भडन गले.

समर्थप्रसाद श्रीरामनौमीचे वेदिकीं उपेक्षिले ।
दत्ताजिपंत वाकेनिविसाकडे विपुळ दक्षणे धाविले ।
समर्थे निठलगोसावियासी पारणावृत्तात पुसिलें ।
स्वामि युगधर्म केले ब्राह्मणीं ॥ ७७ ॥
समर्थे भोंवरवाडियाचीं शूद्र दपत्यें आणविलीं ।
मांडवीनदींत मगळस्नानें करविलीं ।
चोळ्या पातळें धान्यें सहसा देवविलीं । सपूजिलीं सतर्पणीं ॥ ७८ ॥
समर्थचरित्र ब्राह्मणासी कळलें । वैदिकीं येऊनि समर्थासी स्तविलें ।
श्रीगुरुदेवें सुबोधीं सन्मानिलें ।
ह्मणती यदृच्छा लाभ सतुष्ट असावें ॥ ७९ ॥
समर्थें प्रकृतिपुरुषें सर्वत्र भाविलीं ।
नाना देवीं येक चि देव वाणी वदली ।
आत्मयारामासी आरती केली । कर्ता भोक्ता सर्वेश्वर ॥ ८० ॥
समर्थ पुरुषमात्रासी रघुनाथा ह्मणती । स्त्रियासी रघुनाथे अनुवादती ।
सहस्रशता दपत्याहातीं पोहळी चाफळीं प्रारभिती ।
सुमुहूर्तें श्रीरामदेवाळईं ॥ ८१ ॥
समर्थ ह्मणती स्वल्पारभा क्षेमकरा । पुढें उत्कट करणें आहे सर्वेश्वरा ।
वज्रदेह परपरा । आकल्प श्रीरामसस्थान ॥ ८२ ॥
समर्थें भोंवरवाड्या वाटिप्रसाद दिधले ।
मडपमडपीं तनकप्रसाद पाठविले ।
पुढें पुढें निरोपग्रहणीं प्रसाद देवविले" ।

॥ समास विसावा ॥



॥ श्रीरामसमर्थ ॥

॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदास जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा श्रीगुरुसमर्थचरित्रें वर्द्धमानें । निवेदनें केलीं सेवकानें ।
आतां श्रीरामअधिष्टानीं वर्तमानें । निवेदन करणें सेवेसी ॥ १ ॥
समर्थस्वामीचीं महिमानें । प्रगट राजाब्रह्मरामनिशाणें ।
अधिष्ठान हजुरी वर्तमानें । विश्व लागलें भजनासी ॥ २ ॥
नाना देशकाळवर्तमानें । नाना राजपूजा होती बहुमानें ।
राव रक समानपणें । समर्थचरणसेवेसी ॥ ३ ॥
कैलासवासी शिवगणनाम्नें । क्षत्रियकुळावतसें सप्रेमें ।
मंत्रियानुमतें सेवेसी सभ्रमें । रुद्रसख्या ग्रामें समर्पिलीं ॥ ४ ॥
जव जव शिवराज्यवर्धमानें । तव तव रामभजनासी ग्रामप्रदानें ।
राजा ब्रह्म राम अनुसधानें । राजश्रिया विराजत ॥ ५ ॥
कृष्णातीरीं मारुतिस्थानें । पूर्व पश्चिम उत्तर दक्षिणे ।
रुद्र सख्या अधिष्ठानें । यात्रा चाले देवाची ॥ ६ ॥
वाहोग्राम शक्तिग्राम अभयग्राम । शूर्पग्राम मसुरग्राम पूर्नग्राम ।
पाटणग्राम उदुंबरग्राम निनामग्राम । यात्रा चाले देवाची ॥ ७ ॥
बाहोक्षेत्रीं उपग्रामीं । मानसग्रामीं पारग्रामीं ।
मारुति स्थापितौती समर्थस्वामी । यात्रा चाले देवाची ॥ ८ ॥
चाफळ चपावती ऑर्तगिरि । निमळ माडचीनदीतीरीं ।
श्रीरामनौमी उछह भारी । प्रतिपदेपासूनि वर्द्धमाने ॥ ९ ॥

प्रतिपदेसी मानकरी शाहापुरकर । द्वितीयेसी मानकरी वडगावकर ।
तृतीये दिवसीं मानकरी माहागावकर । चतुर्थी मेंडसगावकराची ॥१०॥
पचमीसी सन्मान श्रीआळ्यकरीं ।
षष्टीसी भक्तराज नृसिंहराय अधिकारी ।
सप्तमीसी बहुमान पारगावकरीं । अष्टमी वाहेकराची कथा ॥ ११ ॥
मुख्य नवमी दिवस समर्थ महताचा ।
दशमी दिवस चाफळीं दीपाराधना रथोछहाचा ।
प्रतिपदेपासूनि प्रारंभ यात्रेचा । नित्यानद पद्धति ॥ १२ ॥
नाना मगळतुरें प्रभातकीर्तनें । नाना काकड आरति नीराजनें ।
नाना पुष्पमाळा रंगमाळा आसनें ।
अर्चनसामग्री देवाची ॥ १३ ॥
श्रीगुरुरामचद्रहनुमानअर्चनें । नाना यानाप्रभार वर्धमानें ।
नाना दिव्या पताका सकळ शासनें ।
आरति धूपार्ति प्रदक्षिणा ॥ १४ ॥
नाना पुराणश्रवणें व्यासवाल्मीकपूजनें ।
नाना सत महत देव द्विज अर्चनें ।
नाना तीर्थ प्रसाद ब्रह्मसतर्पणें ।
स्थळोस्थळीं मडपीं होताती ॥ १५ ॥
सायकाळीचीं पचोपचारपूजनें ।
नाना दीपिका नमस्कार वदीजनें गर्जनें ।
नाना वाक्यें वर्तमानें समर्था निवेदनें । सर्वत्र जनें परिसती ॥ १६ ॥

---

१ उत्सवातील नऊ दिवस कोणकोणाकडे नेमले होत त्याचीं जीं नावें येथें दिलीं आहेत व क्रम सांगितला आहे, तीं नावें व क्रम बखरींतील नावांशीं व क्रमाशीं जुळत नाहींत समर्थप्रताप १६५१ पूर्वीचा व बखर १७१५ तील व ती हि अशुद्ध छापलेली, इतका ज्या काहीं तिच्या हस्तलिखित प्रती मिळतात त्यांत हि परस्परविरोध आढळतात इत्यादि कारणामुळें प्रताप च विश्वसनीय मानला पाहिजे २ चाफळकराचा ३ नरसो मल्हार जवरसाने, हे चाफ्ळ्याच्या महाराजाकडून मिळतीस होते. ४ माट.

नाना हरिकीर्तनें अनुसंधानें । नाना राग रंग आलाप गायनें ।
नाना प्रकारींचीं तानमानें ।
ब्रह्मगोळ अतिमानें कोंदाटला ॥ १७ ॥
नाना दारुयंत्राच्या ध्वनि गाजती ।
नाना भगवद्भक्तांच्या फौजा साजती ।
नाना आवेचनीं कपींचे भुभुकार उठती ।
जयजयकार करिती करतालिका ॥ १८ ॥
नाना दिव्य तार्टी नीलाजनें । सहस्रावधि वधुजनें ।
जगन्माता सप्रेम मनें । जगजनकजनका वोवाळिती ॥ १९
नाना दीपदीपिका दीपाराधना सकळ ।
नाना शिखरें उजळिता उजळे ब्रह्मगोळ ।
नाना कथाकीर्तनीं रंग कल्लोळ ।
भूगोळ खगोळ संपूर्ण जाला ॥ २० ॥
नाना गंध धूसरें सुमनवृष्टि । नाना समर्थध्यानें दिसती दृष्टि
नाना यात्रापद्धति चालिली सृष्टि ।
स्वानंदपुष्टि सकळिका ॥ २१ ॥
समर्थासी गिरिकंधरीं गुप्त राहाणें । लोकानुग्रहें प्रगट होणें ।
प्रगट होतां जनीजनार्दनें । वरपाव करिजे पूजेचा ॥ २२ ॥
ह्मणोनि पंचक्रोशींत समर्थ प्रदक्षिणा करिताती ।
नाना यात्रेकरासी मार्गी दर्शनें देताती ।
चाफळयात्रेमध्यें प्रगट न होती ।

कितीयेक काळें समर्थ शृंगवाडीसी प्रगट जाले ।
गजारूढ करूनि लोकीं यात्रेंत आणिले ।
नामशेटि मंडपीं पर्वण पर्वतीं उंच स्थानीं बैसविले ।
महंतीं दुर्गावर्त केले चतुर्विधद्वारें ॥ २५ ॥
तीन मुहूर्त पूजासमारंभ जाले । ब्रह्मगोळ आनदें संपूर्ण भरले ।
सर्वत्र लोकांचे मनोरथ पुरले ।
नाना लोक लोटले संदर्शना ॥ २६ ॥
कितीं वस्त्रें भूषणें अळंकार । किती सुमनगंधमाळा संभार ।
कितीं घूसरें उधळिलीं अपार । ब्रह्मगोळ जाला संपूर्ण ॥ २७ ॥
कित्तेक ब्राह्मण संतुष्ट केले । किती संत सज्जन अर्चिले ।
कितीयेक माल यात्रेसी लाविले । श्रीरघुनाथजीच्या भजनासी ॥२८॥
अस्तमानीं समर्थ अंतर्धान पावताती ।
लोक आपुलाल्या मंडपासी जाती ।
समर्थ ध्यानीं मनीं सर्वत्र राहती ।
नवरात्र अधिष्ठानीं असती गुप्तेश्वर ॥ २९ ॥
वेणाबाईंहि दशमीचें आत्मपारणें मागितलें ।
समर्थें कृपेकरूनि संपूर्ण दिधलें ।
तीनतैंपें परिपूर्ण चालविलें । पुढें सप्रदाईं ऐसें चि चालेल ॥ ३० ॥
वेणाबाईंवाचूनि काहीं । इतरा कन्येसी सभेसी कीर्तन आज्ञा नाहीं ।
येकासनीं बैसोनि कीर्तन करणें पाहीं । प्रसगानुसारें मर्यादे ॥ ३१ ॥

नीति न्याय भजन मर्यादा । समर्थसंप्रदाईं चालिली सर्वदा ।
कर्म उपासना ज्ञान विज्ञान प्रसिद्धा । दासबोधग्रंथ निर्धारें ॥ ३२ ॥
समर्थसद्गुरुनिजबोध । दासबोधरूपें सर्वत्र प्रसिद्ध ।
नाना साक्षात्कार होती विविध । येकनिष्ठ गुरुभक्तासी ॥ ३३ ॥
देवपद गुरुपद दोनीं स्थानें । समर्थें केलीं हीं संस्थानें ।
नाना ढाला ध्वजा दिंड्या शासनें । चांफळपरळीं अधिष्ठानीं ॥ ३४ ॥
नाना दिंड्या सन्मान माहागजरें । नाना प्रेम आलिंगनें परस्परें ।
नाना देवदर्शनें प्रेम निर्भरें । चांफळपर्यळीं अधिष्ठानीं ॥ ३५ ॥
नाना आपुलाले आत्मपवाडे । नाना पूर्व उत्तर पक्ष गोंढे ।
नाना संत पारंपत्ये करिती निवाडे ।
चांफळपर्यळीं अधिष्ठानीं ॥ ३६ ॥
नाना क्षीरापति मान पद्धति । जैशा जैशा नवरात्र तिथि ।
तैशा तैशा क्षीरापति भिवंती । अनुक्रमें येती देवालयां ॥ ३७ ॥
नाना संतसज्जन पूजनें संकीर्तनें । नाना देवब्राह्मण अर्चनें संतर्पणें ।
नाना औषध दारु दीपिका दीपाराधनें ।
चाफळपर्यळीं अधिष्ठानीं ॥ ३८ ॥
सहस्रावधि चालती वधुजनें । देवास वोवाळिती नीराजनें ।
स्त्रियादिकांसी दुरूनि गुरुदेवदर्शनें । नीति मर्यादा स्वामीची ॥ ३९ ॥
पुढें समर्थस्वामी आज्ञा करिताती ।
स्त्रियादिकांसी नीराजनें वर्जिताती ।
नाना युगधर्म लौकिक स्थिति । मर्यादा राहिली पाहिजे ॥ ४० ॥
नाना रथोछाह माडले देवाचे । नाना देशांतरीं लोक आले वैभवाचे ।
नाना लोकीं लोक वाढविले साचे ।
चाफळपर्यळीं अधिष्ठानीं ॥ ४१ ॥

नाना देवालयें नूतन रचना । नाना यात्रा पद्धति वर्धमाना ।
नाना आराम वनें मारुतिस्थापना ।
चांफळपर्यळीं अधिष्ठानीं ॥ ४२ ॥
नाना देवदुंदुभि वाजती गगनीं । नाना नरवाद्यें गर्जती अवनीं ।
नाना ताळ मृदांग उपांग यंत्रध्वनि ।
चांफळपर्यळीं यात्रेमध्यें ॥ ४३ ॥
नाना गंध धूशरें सुमनें परिमळ । नाना गंधरूप जाला ब्रह्मगोळ ।
नाना मंगळतुरीं जयजयकारीं खगोळ ।
संपूर्ण जाला सत्कीर्ति ॥ ४४ ॥
अधिष्ठानीं यात्रेसी ळळित नाहीं । रथोत्छाहीं स्वानंदें मिरवण पाही ।
भद्रीं श्रीराम बैसऊनि भक्तांहिं । कारुण्यें उपकार आठविजे ॥ ४५
श्रीगुरुसमर्थे डोंगरीं रहिजे । यात्रा संपूर्ण कृपादृष्टि पाहिजे ।
देव भक्तासवें जाइजे । ध्यानरूपें निर्धारें ॥ ४६ ॥
ळक्षानळक्ष यात्रा आली । आत्मसदनासी स्वानंदें चालिली ।
श्रीगुरुदेवदर्शनासी यात्रा निवडोनि निघाली ।
सज्जननाम पर्वताकडे ॥ ४७ ॥
अति लाळस सप्रेमयुक्त । त्याचें मिवेना येथूनि चित्त ।
मुमुक्ष मोक्षाधिकारी केवळ गुरुभक्त ।
संतसंगें गुरुदर्शना गेले ॥ ४८ ॥
ऐवं श्रीरामनौमीवर्तमान । श्रीरामसमर्थअधिष्ठान ।
कृष्णवेणीतीरीं पंचक्रोशीं जाण । वाक्यें श्रीपदीं निवेदिलीं ॥ ४९ ॥

---

१ या उत्सवाचें वर्णन श्रीसमर्थांनीं डफगाण्यावर केलें आहे, त्यांत शेवटीं ते ह्मणतात. दास डोंगरीं राहातो । यात्रा देवाची पहातो । देव भक्तासवें जातो । ध्यानरूपें ॥. २ श्रीक्षेत्रचाफळास श्रीरामनवमीचा उत्सव करून निवडक भक्तमंडळी श्रीसमर्थदर्शनास सज्जनगडास जातात. ३ ह्या समासांत गिरिधरांनीं उत्सवपद्धतीचें जें वर्णन केलें आहे त्यावरून त्या काळीं किती थाटानें उत्सव होत असला पाहिजे याची आज नुसती कल्पना करणें हि आल्हादकारक आहे.

वेणाबाईसी समर्थसदनीं वास करणें ।
समर्थसदनीं देवार्चन देवार्चनीं पूजणें ।
समर्थसदनीं करावें प्रसादपारणें ।
कथाकीर्तनें करावीं समर्थसदनीं ॥ ५० ॥
समर्थचरणीं भक्ति वेणी उत्पन्न ।
समर्थचरणीं अंतीं ऊर्ध्व पंथीं लीन ।
अधिष्ठानीं पावली संस्थान ।
चिताभूमीसी भक्ति चंपक निघाला ॥ ५१ ॥
वाल्मीकिरामायणीचे दाखले आले ।
कबंधगंधर्वे श्रीरघुनाथजीसी वृतांत कथिले ।
देवा मतंगगुरुदास्यें शिष्याचे श्रमबिंदु भूमि पडले ।
त्याचे पुष्पतरु निघाले पंपासरोवरीं ॥ ५२ ॥
समर्थअधिष्ठानीं सज्जनगिरिवरी । गुरुभक्त त्यो पावता शरीरीं ।
भक्तितरु उठती सामर्थ्येंकरी । संत जाणती सर्वज्ञ ॥ ५३ ॥
श्रीरामनौमी विसावे दिनीं । सद्गुरुचरणीं लीन वेणी ।
चांफळपर्यळीं अधिष्ठानीं । आत्मारामीं निमग्न ॥ ५४ ॥
श्रीगुरुदास्यीं दिव्यदेह पडे । श्रीगुरुचरणीं अनन्य भक्ति जडे ।
तेथें अघटित तें तें घडे । देखिलें वर्तमान लिहिलें हो ॥ ५५ ॥

श्रीरामअधिष्टानीं वर्तमान । विद्यमान स्वामीसी केलें निवेदन ।
श्रीगुरुसमर्थस्वामींचें सस्थान । सज्जनगिरिमाझारीं ॥ ५६ ॥
गुरुभक्त मत्रि वाकेनिविस । सन्निध वाक्यार्थ लिहितसे सावकाश ।
सततसज्जन करूनि अवकाश । अनुक्रमें वाक्यें ऐका जी ॥ ५७ ॥
श्रीगुरुसमर्थ येकांतीं वैसती । प्रांतीचे लोक दर्शनासी येती ।
सकळ प्रांतीचा स्वामी परामृश घेती । चिंता करिती विश्वाची ॥५८॥
देशकाळवर्तमानें । आपण चिंताग्रस्थ होती मनें ।
ह्मणती कैसी वाचतील जनें । कैसीं ब्राह्मण्यें राहतील ॥ ५९ ॥
कैसी क्षेम राहेल जगती । कैसीं देवदेवाल्यें तगती ।
कैसे कुटुंबवछळ लोक जगती । कोणेकडे जातील हे ॥ ६० ॥
समर्थ भविष्य न सांगोनि सांगती । दक्षणेसा पुढें दुर्धर दिसती ।
अकरा अकरीं तरवारा मागों धाडिता । शिवराजयासी सत्वर ॥६१॥
शिवराजें चिन्ह जाणितलें । दक्षणेसी परचक्र सत्य आलें ।
समर्थें सर्व परामर्षिलें । स्वयें निजशस्त्रें घेऊनिया ॥ ६२ ॥
पुढें समर्थ शिवराजयासी लग्न करा ह्मणती ।
शिवराज आपुला कैलासमार्ग लक्षिती ।
समर्थासी वदूनि रायगडासी जाती । कैलासवास करावया ॥ ६३ ॥
समर्थ स्वप्रकारें आधारीं तान मास वेसतातीं ।
गुरूभैपात्रें उदकें सेवितातीं ।
शर्कलपात्रें घेऊनि धावताता । अरण्याकडे दुश्चिन्हें ॥ ६४ ॥
दक्षणेसा तैसें च जालें । न सांगोनि समर्थें सांगितलें ।
उत्तर परचक्र आलें गेलें । दक्षणेमा धर्मसस्थापना ॥ ६५ ॥

जीर्ण देवालयें नूतन रचना । देवदेवालईं देवस्थापना ।
समर्थस्वामीची श्रीराम उपासना । आत्माराम कर्ता सर्वेश्वरु ॥ ६६ ॥
नाना देशकाळरूपें भगवान । नाना अवतारें सेवी वन ।
वागांपुरीं करूनि प्रस्थान । पुन्हा संस्थान चाफळीं स्थानीं ॥ ६७ ॥
विचित्र गैबी वाद्यें वाजीनलीं । सिबिका चंपकसुमनापरी चालिली ।
म्लेंछविलयें श्रीरघुनाथजी पूर्वस्थळीं । भद्रसिंहासनीं बैसले ॥ ६८ ॥
श्रीराम समर्थ सामर्थ्यरूपें सर्वत्र असती ।
भक्तितरूसी छेदितां चमत्कार दाविती ।
अवतार सकल्प किं श्रीरघुनाथमूर्ति । आकल्प भजन वाढवावें ॥६९॥
सद्गुरुसमर्थ व्यापक सचराचरीं । ब्रह्मारण्य वसविती निर्धारीं ।
श्रीहनुमान स्वामी मठ निर्विकारी । निर्गुण निरंजन नि:प्रपंच ॥ ७०॥
अनंत अवतारी नामरूप मठ । नामरूपातीत अनाम मठ ।
मीतूपणाची गुरुपदीं नाहीं खटपट ।
परब्रह्ममठ सकळांचा ॥ ७१ ॥
श्रीरामसमर्थासी पश्चिम सिद्धांतीं राहाणें ।
सद्गुरुसमर्थासी पश्चिमपर्वतीं निजसौख्य पाहाणें ।
श्रीगुरुसमर्थासी पश्चिम देशीं स्वधर्मराज्य पाळणें ।
श्रीरामराज्य करणें सर्वत्र हो ॥ ७२ ॥
दोनी तपें केवळ केलें वैराग्य ।
तीन तपें लोकांसी लाभलें भजनभाग्य ।
भक्तिज्ञानवैराग्यें समर्थ श्रीगुरु सभाग्य ।
भाग्य भोग भोक्तातीत योग्य निरंजन मठीं ॥ ७३ ॥
सद्गुरुसमर्थ सज्जनगिरिवरी । आत्माराम चिद्विलासें वर्तती शरीरीं ।
येकांत राम होऊनि असती निर्धारीं । सकळचराचरीं प्रसादरूपें ॥७४॥

नाना मेखळा प्रसाद महंतें निजकरें शिरीं धरिले ।
सर्वांगरक्षणी आत्मसदनीं संपूजिले ।
बहुतां महंतां अंगप्रसाद लाभले ।
श्रीसमर्थप्रतापचरित्रें गाताती ॥ ७५ ॥
एवं श्रीरामसमर्थअधिष्ठानें । संतसज्जनीं केलीं श्रवणें ।
पुढें श्रीगुरुसमर्थस्वामीसंस्थानें ।
सज्जनगिरीसी गिरिधर सांगेल ॥ ७६ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ७७ ॥
समास ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ समास एकविसावा ॥

॥ श्रीरामसमर्थ ॥

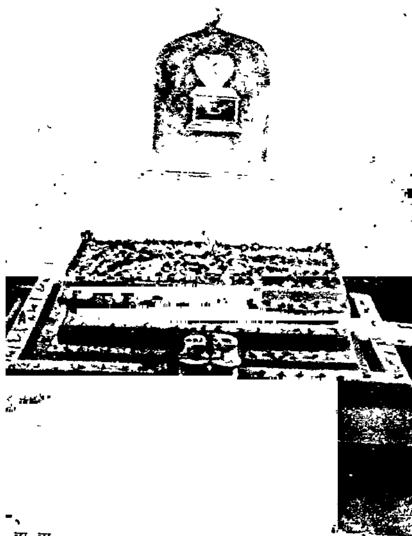
॥ आदिनारायणं विष्णुं ब्रह्माणं च वशिष्ठकं ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे रामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

मागा श्रीरामअधिष्ठानवर्तमानें । निवेदनें केलीं सेवकानें ।
आतां श्रीगुरुसमर्थअधिष्ठानें । निवेदन करणें सेवेप्रती ॥ १ ॥
सद्गुरुसमर्थमहिमानें । देवपद गुरुपद अधिष्ठानें ।
नाना सज्जनपर्वत पर्यळी वर्तमानें । सैह्याद्रिखंडीं ऐकिजे ॥ २ ॥
त्रिंबकपर्वत जैसा लिंगरूप । सज्जनपर्वत तैसा आत्मलिंगस्वरूप ।
येकांतधामीं सद्गुरु ब्रह्म अरूप । अगोचरी मुद्रा अनामी ॥ ३ ॥
अनंतनामें समर्थांचीं । अभंग नामें सांगों स्वामीचीं ।
कविता अळंकारीं प्रगटलीं साचीं । संतसज्जनीं परिसावीं ॥ ४ ॥

मुख्य रामदासस्वामी समर्थ नाम ।
रामीरामदास द्विज नारायण नाम ।
दास उदास देवदास सेवक गुप्त नाम ।
नवविधा नामें निरोपिलीं ॥ ५ ॥

भक्त उपासक अतीत अनन्य ।
रसिक हरिजन दासजन कवि गाण ।
बंदे जिंदे फकिर फर्जंद अभिधान । भाषापरत्वें समर्थांचें ॥ ६ ॥
बाविस नामें अभंगीं वर्तलीं । चोविस नामें कविताप्रसंगीं प्रगटलीं ।
दोनि नामें गुप्त असती भलीं ।
सर्वभेळीं बोलिलीं चतुर्दश श्लोकीं ॥ ७ ॥
सद्गुरुसमर्थ अनाम नाम । अनामाचें लीलाविग्रह नाम ।
नामरूपातीत परब्रह्म । आत्माराम सुखमूर्ति ॥ ८ ॥
सैह्याद्रिशिखरीं समर्थआसनें । देवदेवालयें समाधिभुवनें ।
सभामंडप राजगणें वृंदावनें । नाना सरोवरें उचंबळती ॥ ९ ॥
सज्जनपर्वतीं निर्वेद नाहीं । गुरुराजआज्ञा सर्वत्र पाहीं ।
समर्थें बहुत पर्वत पाहिलें कांहीं । सज्जनपर्वत मानला ॥ १० ॥
सैह्याद्रिशिखरीं समर्थशिखर । माहाप्रासाद मनोहर ।
नाना चंपकवृक्ष फुलले सुंदर । रामसरोवर सन्मुखीं ॥ ११ ॥
दुर्गद्वारातूनि यावें । आधीं मारुतिदर्शन घ्यावें ।
पुढें माहाद्वार अवलोकावें । तोरणमंडित सुचित्रें ॥ १२ ॥
धूळिदर्शनें महंतदर्शनें । स्वागत रमणीय सभापर्णे ।
श्रीरामसमर्थ विध्योक्त अर्चनें । कथानुकीर्तनें सर्वदा ॥ १३ ॥

धन्य धन्य ते सज्जनदुर्गवासी । जैसें स्वर्गी स्वर्गवासी ।
नौ जी स्वर्गस्थ येती गुरुदर्शनासी ।
अविनाशें सौख्ये भोगावया ॥ १४ ॥
नाना सत्कर्मी दुर्गवासी । राजश्री हे नित्य जयासी ।
राजकृपी चालती समर्थसदनासी । ब्रह्मानदासी भोगावया ॥ १५ ॥
भोंवते पर्वत पोवळी प्राकार । मध्ये सैल्याद्रीचें उंच शिखर ।
पंचक्रोशी घडे नमस्कार । श्रीगुरुसमर्थआसनासी ॥ १६ ॥
पुण्यवंत येती गुरुदर्शनासी । श्रीपद लाभती अविनाशी ।
नाना विश्रांति होतसे मनासी । समर्थसदनासी देखतां ॥ १७ ॥
स्वर्ग भोगितां वेचे सुकृत । सद्गुरु सेवितां वाढे सुकृत ।
स्वर्गी आहे सुधारस अमृत । श्रीरामनामामृत सज्जनदुर्गी ॥ १८ ॥
स्वर्गी येऊनि दैत्यसमोह पडे । श्रीगुरुकृपें काळ पाया पडे ।
स्वर्गी नाना संकल्प विकल्प धुंडे । येथें निर्विकल्प घडे समाधि ॥ १९ ॥
स्वर्गासी यज्ञकर्में करूनि जावें । येथें येक्या भावें शरण यावें ।
स्वर्ग भोगूनि भूतळीं पडावें । गुरुपदें चढावें परब्रह्म ॥ २० ॥
ह्मणोनि श्रेष्ठ तें पर्यळीसदन । परशु प्रकृति जेथें लीन ।
ब्रह्माटकोशाचे पुण्यवंत जन । पाहों ह्मणती मोहछह ॥ २१ ॥
समर्थें अपूर्व श्रीरामार्चन भारी आणिलें । सैल्याद्रिशिखरीं संस्थापिलें ।
सामर्थ्यतेजें ब्रह्मांड धवळलें । आकल्प संकल्प पूजनाचा ॥ २२ ॥
दक्षणेसी सहस्राकित सदन । उत्तरेसी समर्थसमाधिभुवन ।
माहाप्रासादीं श्रीरामार्चन । श्रीगुरुदेवपादुका आसन येकांतीं ॥ २३ ॥



छा छा.

श्रीसमर्थसमाधि

शेष शयनसंभारे उबगला । श्रीगुरुदेवआसनीं वेष्टूनि राहिला ।
नाना उपकर्णे सामग्री घेऊनि बैसला ।
नाना छत्रें चामरें मंडितें ॥ २४ ॥
अनंत शेषेशिरोमणि काढिले । समर्थसदनी दीपावळीसी ठेविले ।
स्वयंप्रकाश भुवनीं दाटले ।
मुख्य अष्टोत्तरशत दीप लागले येकातीं ॥ २५ ॥
रुद्र सख्या द्विजमूर्ति । रुद्रपाठें आत्मलिंगासी स्नपिती ।
रुद्र कुंभ गोमुखी श्रवती तीर्थी ।
माहारुद्र गुरुमूर्ति आसनीं सुमनशेया ॥ २६ ॥
नित्य प्रभाते मंगळतुरें काकड आरति ।
सडे सामर्जने रंगमाळा रेखिती ।
नाना उपकर्णे उद्वर्चनें सुमनमाळा गुंफिती ।
गुरुदेवदेवार्चनें विध्योक्त ॥ २७ ॥
समस्त हरिजन भक्तजन । सकळ साधु संत सज्जन ।
निबिड दाटले राजागण । वाद्यें गर्जती बहुसालें ॥ २८ ॥
धूपार्ति येकार्ति नैवेद्य अर्पण । उत्तराप्मन करोद्वर्तन चंदन ।
श्रीरामसमर्थ तांबुलग्रहण । पुढें अनंत फळें रसाळें ॥ २९ ॥
अमित नीलांजने उजाळिलीं । अमित द्रव्यें वोवाळिली ।
सत् चित् आनंद पत्राळीं । आरति होतसे समर्थी ॥ ३० ॥
छत्रें चामरें मोरछलधारी । रुमाळ दांपिका विंजणे वारिती करीं ।
उभय भागा उभे वारिती वेत्रधारी ।
श्रीरामसमर्थ सिंहासनीं ॥ ३१ ॥
नाना वाद्यें दमामे भेरि । शंख शृंगें काहळा भारी ।
कर्णे बाके तुतारे नफेरी । झुरुगें ढाल डफडी पाने ॥ ३२ ॥

---

१ श्रीसमर्थपादुका गडावर समाधीच्या मागच्या बाजूस असून त्यांवर शेष आहे २ श्रीसमर्थसमाधीस ३ स्नान घालतात, अभिषेक करितात ४ विंजणा, विंझुणा, विजणा-पंखा ५ चमवाद्य ६ एकवाद्य ७ झुरग-वाद्यविशेष

टाळ मृदांग उपांग श्रुति । माहा गजरें होतसे आरति ।
सर्वांतरीं आनंद हेलावती । मंत्रपुष्पें वाहती दीर्घस्वरें ॥ ३३ ॥
एद संख्या प्रदक्षिणा आरति नमस्कार ।
दिव्या पताका अमित भार ।
नाना काठ्या शासनें वेत्रधार ।
जयजयकार करताळिका सर्वत्रीं ॥ ३४ ॥
मंगळमूर्ति मारुति नृसिंह नारायण । क्षत्रपाळ दिग्पाळ आदिकरून ।
समस्त देव बोवाळून सव्य घेऊन । राजांगणा आणिले ॥ ३५ ॥
पंचपदी राम कळिसंकीर्तन । येकाच्याई नित्य नेमें पुराणश्रवण ।
वाल्मीकव्यासाचें विध्योक्त अर्चन । श्रीगुरुपूजन संतांचें ॥ ३६ ॥
देवद्विजांचीं तीर्थें वंदूनि घेतीं । मग ब्रह्मसंतर्पणीं पंगति बैसती ।
प्रतिपदेपासूनि वर्धमान होतीं । दशमीपर्यंत मोहछह ॥ ३७ ॥
विडा दक्षणा प्रदानें वस्त्रदानें । पंगति होती सूर्यअस्तमानें ।
सायंसंध्या पुन्हा गुरुदेवदेवार्चनें । पंचोपचार विध्योक्त ॥ ३८ ॥
पुढें धूपार्तीचा मोठा गजर । दीप दीपिका नमस्कार ।
भाट बंदीजन गर्जती नाना प्रकार ।
नाना मंत्री वाक्यें निवेदिती समर्था ॥ ३९ ॥
पुढें कथानुकीर्तनें अनुक्रमें । मानकरी दिवस नेमिले नेमें ।
हरिभक्त विरक्त गाती परम प्रेमें ।
नादें ब्रह्मगोळ कोंदाटला ॥ ४० ॥
राग रंग आलाप ठाईं ठाईं । हास्य विनोद प्रसंगें कांहीं ।
प्रेमळ संकीर्तनें ऐकत पाहीं । वैकुंठनाथ तिष्ठतसे ॥ ४१ ॥
नाना स्वेत आरक्त धूसरें उधळती । नाना सुमनवृष्टि प्रसंगें होती ।
नाना दीपावळिदारुतेजें दिशा उजळती ।
नाना सेना आवरिती सैनिक ॥ ४२ ॥

---

१ नाहं वसामि वैकुंठे । योगिनां हृदये रवौ । मद्भक्ता यत्र गायन्ति । तत्र तिष्ठामि नारद ॥

माहि मेर्तेबे तगटी ढाल । उ मत्त गजावरी अचाट अढाला ।
नाना छत्रें चामरें तेज झळाळा । दिनध्या हिलाल अनत ॥ ४३ ॥
देवदुदुभी गर्जती गगनीं । नाना नरार्चे वाजती अवनीं ।
मगळतुरें मजुळें श्रवणीं । रागमाळा आळापिती ॥ ४४ ॥
राजागणीं रगशिळेसी करुणाकीर्तनें अनुसधानें ।
नाना प्रेमळ भक्तांचीं सकीर्तनें ध्यानें ।
श्रुतिसमत शास्त्रोक्त वचनें । सत सज्जन सतोषती ॥ ४५ ॥
सिहासनीं आदिमूर्ति । कथावसानीं सेजआरति ।
मूर्तिध्यानें धरूनि लोक जाती ।
आत्मसदनीं विश्रांति घ्यावया ॥ ४६ ॥
आकल्प सैह्याद्रिशिखरस्थान । समर्थस्वामीचें अधिष्ठान ।
सत सज्जन मुखें स्वानदघन । आनदउछह करिताती ॥ ४७ ॥
जैसा चाफळीचा उछहपद्धतिप्रकार ।
तैसा सज्जनपर्वतीं पद्धतिप्रकार ।
नाना प्रसगें लोमविलोम अविचार ।
न करिती साचार महतजन ॥ ४८ ॥
जैसे चाफळीं श्रीरामनौमीउछह । तैसे चि येथें पुण्यतिथिमहोछह ।
चाफळीं विशेष होती रथोछह ।

नाना देशकाळें प्रसंगें वर्तती । नाना राजयोगें राजकारणें करिती ।
नाना अध्यात्मग्रंथीं विवरणें विवरिती ।
विवेकविचारें परमार्थें ॥ ५२ ॥
बहु नायक महंत जाले । महंत महंतीं विचार केले ।
मुख्य सज्जनपर्वतीं साक्षात्कार जाहाले ।
समर्थदेवें आज्ञा केली ॥ ५३ ॥
समर्थे जांबुवतीपुरीसी साक्षात्कार केले ।
समर्थमहंत गंगातीरासी गेले ।
गंगाधरस्वामी गंगातीरस्थ प्रार्थिले ।
समर्थभजनें वाढावया ॥ ५४ ॥
समर्थे आसनीं मंत्रोद्धारें केले । समर्थे मस्तकीं दासबोध धरिले
समर्थे कंथा मेखळा देऊनि स्थळासी आणिले ।
गंगाधरस्वामी श्रेष्टपौत्र स्वानंदें ॥ ५५ ॥
मुख्य अधिष्टानीं स्वामी समर्थ । दासबोधें स्वामींचा परमार्थ ।
समर्थ बोलिले महावाक्यार्थ । तत्त्वमस्यार्थ प्रगटूनियां ॥ ५६ ॥
संत सज्जन जाणती समर्थ । इतरांसी न कळे गुह्यार्थ ।
जागती ज्योती स्वामी यथार्थ । आत्माराम जगद्गुरु ॥ ५७ ॥
कोण्ही येक्या काळें म्लेंछउपद्रवें ।
पर्वतावरूनि उतरिलीं पदार्थवैभवें ।
अधिष्टानीं पादुका राहिल्या स्वभावें ।
पंचक्रोशींत देखिल्या कृष्णातीरीं ॥ ५८ ॥
कोण्ही येक ताम्र पर्वताधिपति । समर्थें छडीनें उडविला अधःपातीं ।
क्षत्रिय केला दुर्गाधिपति । सैह्याद्रिशिखरीं समर्थें ॥ ५९ ॥

कोण्ही येक कुत्या श्रीमंतकांता ।
चिताभूमीसी नैवेद्य न्या रे म्हणतां ।
पादरक्षाप्रयोग गैब्री करूनि तत्वता ।
पुन्हा ब्रह्मसंतर्पणें करविलीं ॥ ६० ॥
समाधिपूजनीं श्रृंगी नाद होती । नाना चमत्कार लोकासी येती ।
नाना महंतसामर्थ्यें भजनें चालती । परत्र पावन परमार्थें ॥ ६१ ॥
अधिष्ठानीं मायाब्रह्में मजुम दफ्तरें ।
विचारशोधनियें सुरुनिसी दफ्तरें ।
ॐकार दबिरी अक्षरें मुदरें ।
फडनिसी चिटिनिसी मऱ्यार्लसी ॥ ६२ ॥
संत प्रतिनिधि न्यायाधिसी । महंत सेनापति सिद्ध साधक बकसी ।
मंत्रि हरकारे थाकेनिनिसी सुपेनिसी ।
श्रीगुरुभक्त उपासक दवेरीं ॥ ६३ ॥
येकातीं नाजुक वर्तमान । मनासी आणिती महंत प्रधान ।
सर्वकाळ ग्रंथ सत सज्जन । सुखस्यानदें विनरिती ॥ ६४ ॥
प्रथम पूर्वारंभ मनासी आणिती ।
जुनाटपुरुषाचें स्वरूप पाहाती ।
अंतर्भाव आत्माराम लक्षिती । सगुणध्यानें निर्गुणध्यानें ॥ ६५ ॥
मानसपूजा येकाग्र मनें करिती । पंचसमासी ग्रंथ विवरिती ।
पंचमानीं मानपंचकीं ज्ञान विज्ञान लाभती ।
सद्गुरुकृपें करूनिया ॥ ६६ ॥
चतुर्थयोग पंचीकरणयोग । विवरता माहावाक्यीं ब्रह्मियोग ।
नाना षड्रिपूचे प्रयोग । परब्रह्मीं मावळती ॥ ६७ ॥

---

१ कोण मारतो हें न दिसता त्या बाईवर पादरक्षाप्रयोग झाला आणि मग त्या शुद्धीवर आल्या. २ " शंगी " वाजात ३ परमार्थी तो राज्यधारी । या न्यायानें श्रीसमर्थांच्या दरबारात याकीचे हे सर्व अधिकार महंतांकडे होते च.

नाना उपग्रंथ उपसगास । संत विवरण करिती साधकास ।
मुख्य दासबोध ग्रंथराज सर्वांस । अज्ञानतिमिरनिध्वंसनीं ॥ ६८
अनंत पदें लिहिलें समर्थवैखरी । नाना श्लोक छंदबंद अष्टाक्षरी
पूर्णांत प्रारंभ वोव्या वाग्विसाक्षरी ।
नाना; सवाया वीर डफगाणीं ॥ ६९ ॥
समर्थें नाना प्रासादिक ग्रंथ केले । अनंत गुणीं समर्थ निराजले ।
आर्धी प्रताप केले मग महंतासी सांगितले ।
महंतीं महंत वाढविले तो प्रसाद स्वामीचा ॥ ७० ॥
आदिपुरुष समर्थ सद्गुरु सर्वांचा ।
निश्चयें निर्धार केला वेदशास्त्रांचा ।
नाना गीता भागवत भावगर्भ संताचा ।
अंत अनंताचा ना कळे गुरुरूपेंविण ॥ ७१ ॥
समर्थ अनंत गुणें परिपूर्ण । निजरूप पाहता केवळ परब्रह्म निर्गुण ।
लीलाविग्रहें शिष्योपदेशें सगुण । संत सर्वज्ञ जाणती ॥ ७२ ॥
श्रीगुरुनाथीं शिष्य हितगुज सांगती ।
श्रीगुरुनाथ सर्व हि परिसती ।
स्वरूपसिंहासनीं बैसोनि सादर वाक्यें ऐकती ।
सद्गुरुस्वामी समर्थ ॥ ७३ ॥
नाना विनतिपत्रें निवेदनें । असत्शिष्य सच्छिष्य वर्तमानें ।
नाना दर्शनहेतु ऐकिजे श्रवणें । सद्गुरुनाथ समर्थें ॥ ७४ ॥
मुख्य स्वात्मबोध वर्तमान । नाना दिग्पाळवार्ता निवेदन ।
नाना नवग्रह महर्षि कथन । सद्गुरुचरणीं निवेदिती ॥ ७५ ॥

पंचीकरणीं ब्रह्मगोळीं वर्तमानें । नाना देवीं पांथिकी वर्तमानें ।
सृष्टिनिवेदनें आत्मप्रशंसनें । सद्गुरुचरणीं होताती ॥ ७६ ॥
नवखंड द्वीपावती अमरावती वार्ता । वैकुंठ कैळास सत्यलोक वार्ता ।
नाना देवावतार पूर्णावतार वार्ता ।
आदिपुरुषवार्ता श्रीगुरुचरणीं ॥ ७७ ॥
सद्गुरु समर्थ दयासिंधु पूर्ण । अनन्य राहेना गुरुपदीं अपूर्ण ।
हरिहर ब्रह्मादिक देव संपूर्ण । ब्रह्मीं ब्रह्म पूर्ण भावार्थे ॥ ७८ ।
समर्थ सद्गुरु पूर्णभावें सेविती । त्यांचे सर्व हि मनोरथ
सर्व कामना परिपूर्ण होती । सद्गुरुसमर्थप्रतापें ॥ ७९ ।
श्रीगुरुपदीं कैचें द्वयपाप । श्रीगुरुरूपें ब्रह्म आपेंआप ।
सद्गुरुसमर्थस्वामीचा भानुप्रताप । उदयअस्तेंविण विराजे ॥ ८० ॥
सद्गुरुस्वरूप गगनभानुमंडळ ।
मरीचमृगांबोंसी नाहीं चि स्थळ ।
ज्ञान अज्ञान तम प्रकाश समूळ । विद्या अविद्या असे चि ना ॥८१॥
श्रीगुरुचरणीं तत्त्वमसि त्रिवेणी । अधोर्ध्व व्यापक अखंडपणीं ।
समर्थप्रतापें गर्जे प्रसादवाणी । सज्जनपर्वतीं स्वानंदें ॥ ८२ ॥
माघ वद्य प्रतिपदेपासूनि । चैत्र शुद्ध प्रतिपदेशुभदिनीं ।
मोहछाहीं आरंभ उभयस्थानीं । चांफळपर्यळीमाझारी ॥ ८३ ॥
श्रीरामनौमी पुण्यतिथि उछह । कथानुकीर्तनीं मोहछह ।
संतसज्जनीं परमोछह । विश्व विख्यात आनंदें ॥ ८४ ॥
संत सज्जन स्वानंदें तोषती । जयजयकारें विश्वजन गर्जती ।
आनंदें विधिगोळ भरूनि राहाती । समर्थसद्गुरुप्रतापें ॥ ८५ ॥

---

१ असे हे दहा हकिकतवाके गिरिधरानीं श्रीसमर्थचरणीं निवेदन केलेले आहेत, त्याचा उल्लेख या भागाच्या प्रस्तावनेंत आला आहे. २ माझा गुरु सद्गुरु रामदास । सर्वत्र जो पूर्णपणें उदास ॥ अशा पूर्ण गुरुपादुकाला जो अनन्य भावानें शरण जातो तो हि पूर्ण होतो, अपूर्ण राहत नाहीं. ३ प्रत्यहीं एक एक समास वाचून शेवटीं ही ओवी धरून पुढल्या अकरा ओव्या ह्मणण्याचा परिपाठ ठेवावा आणि गिरिधर सांगतात त्याचा अनुभव घ्यावा. ४ मृगजलासी.

समर्थप्रताप अद्भुत जाले । समर्थप्रताप विस्तारले ।
समर्थप्रताप श्रवण केले । ... ...समास संपूर्ण ॥ ८६॥
समर्थस्वामीचा हरिजन करि । समर्थप्रताप अद्भुत जाणवी ।
संत सज्जन ब्रह्मानुभवी । ब्रह्मानंदें स्वानंदें ॥ ८७ ॥
ब्रह्माडकोशीं माहालक्ष्मीस्थान । करवारप्रतिमा वीडें महिमान ।
तेथें वेणीगिरिधर मंत्री हजुरी जाण ।
समर्थप्रताप लिहितसे स्वानंदें ॥ ८८ ॥
इति श्रीसमर्थप्रताप ग्रंथ । प्रगट चालिला उदास पंथ ।
सभानायक साधु संत । आत्माराम परिसती ॥ ८९ ॥
समास ॥ २१ ॥ ७ ॥

॥ श्रीसमर्थप्रतापग्रंथ संपूर्णमस्तु ॥
॥ श्रीसद्गुरुनाथार्पणमस्तु ॥
॥ श्रीपदभक्तिरस्तु ॥
॥ श्री राम जय राम जय जय राम ॥

